iwaszkiewicz

«Polonia a fost incendiată și înfrîntă, ori înfrîntă și incendiată și, desigur, va continua să ardă încă... Totul e atît de îngrozitor și de grav...

Dragă Alo, desigur, tu vei birui toate astea, fiindcă tu îți dai bine seama ce este Polonia !...

De viitor se tem omul și poporul numai dacă nu au un trecut, nu au nimic dobîndit printr-o experiență îndelungată ori multiseculară. Experiența polonă — consider eu — este atît de specifică, de uriașă, încît poate face față oricărei campanii de exterminare. Știi bine că acțiunea de deznaționalizare dusă de trei mari puteri, prin trei diferite mijloace, a eșuat. Deopotrivă de reduse vor fi rezultatele acțiunii de exterminare biologică totală, întreprinsă printr-o metodă puternică, barbară și necruțătoare, dar... stupidă. (Între noi fie vorba, orice distrugere este stupidă.)

Regret mult că nu ești aici, cu noi. Trebuie să vezi poporul nostru în clipa asta, ca să te convingi că va supraviețui. N-aș vrea să devin patetic, penița însă mă silește să folosesc cuvîntul : mare...

Trebuie să stăm față în față cu sarcinile majore — nu ale istoriei, ci ale istoriografiei. Și, mai înainte de orice să fim — trebuie — noi înșine.»

(Dintr-o scrisoare datată : octombrie 1943) (Slavă și falĂ, vol. IV)

editura minerva

Vol. I–IV, lei 20

798

iwaszkiewicz

iwaszkiewicz

slavă și falĂ

***

Ilustrația copertei : *Dumitru Ionescu*

jarosław iwaszkiewicz

slavă și falâ

ROMAN

***

ÎN ROMANEȘTE DE TELEMAC DAN
și VASILE M. THEODORESCU

BIBLIOTECA PENTRU TOȚI • 1974
EDITURA MINERVA • BUCUREȘTI

CAPITOLUL OPT

STRUGURI COPŢI

I

Primăvara anului 1937 fusese nespus de friguroasă ; chiar şi la Roma privirile ei păreau îndreptate tot spre miazănoapte, ca şi cum şi-ar fi dat seama şi ea de însemnătatea alianţei germano-italiene. Edgar nu se aşteptase să găsească în Oraşul Etern nici atîta înghesuială şi nici atîta frig. Furat de gîndul vechilor relaţii ce datau încă de pe vremea copilăriei — cînd poposeau aci împreună cu tăticu, mămica şi Elżbietka (toată în panglici roze) — el crezuse că se poate bizui pe unele privilegii la „Grand Hôtel de Russie". De data aceasta însă, după îndelungi insistenţe — pentru el extrem de dezagreabile — abia obţinu o cămăruţă modestă de tot, la etajul doi, o odăiţă de serviciu mititică şi fără baie (servitorii, după cum se ştie, nu trebuie să se spele), dar cu fereastră spre terasele grădinii care la „Hôtel de Russie" constituiau cea mai mare atracţie. Terasele astea ce se căţărau pînă sus de tot, spre Monte Pincio, erau acoperite cu viţă de vie şi cu glicine. Glicinele nu înfloriseră încă (în mai, la Roma !), iar mugurii lor atîrnau pe crenguţele desfrunzite asemenea unor lunguieţi şoricei morţi, pe care un băieţel poznaş i-ar fi spînzurat pe nişte sfori.

Ultimele luni petrecute la Varşovia îl obosiseră enorm pe Edgar. Munca la conservator —

deloc potrivită lui — îl epuiza cu desăvîrșire și, spre a-i face față cît de cît, își întărea tot mai mult slabele lui forțe cu cîteva picături de coniac, din sticluța plată de cristal ce o purta mereu asupră-și. Nu mai fusese de mult la medic dar, instinctiv, se simțea atras de sud. În vremea din urmă — după insuccesul lucrărilor lui recente — nu mai compusese nimic, lucru ce se datora într-o oarecare măsură amărăciunii ce-l cotropise dar, și mai mult, neputinței și slăbiciunii fizice pe care și le ascundea chiar sieși. De unde și strîmtorarea lui bănească, nemaidispunînd decît doar de un modest salariu de profesor. Tatăl său, cu fabrica lui de zahăr, cîștiga cu mult mai mult, dar nici măcar nu-i trecea prin minte că fiul lui — om cu faimă — ar fi avut nevoie de vreun ajutor. Deși mai de departe, Elźunia se orienta infinit mai bine în aceste treburi, și chiar ea fusese aceea care-i înlesnise călătoria la Roma, trimițîndu-i la Banca d'Italia o anumită sumă de dolari.

Mare-i fu însă dezamăgirea cînd, în locul arșiței așteptate, Edgar găsi la Roma un timp friguros și intermitente ploi torențiale ce pătrundeau omul pînă la oase. După dezagreabilele prime clipe de la sosirea în marele oraș, își pierdu repede buna dispoziție și, dimineața, mai că nu-i mai venea să se scoale din pat. Dincolo de fereastră, de după singura fereastră a odăiței sale, grădina părea cenușie, lipsită de flori, tufele — veșnic verzi — înțepenite și ele zăceau pe pietriș ca niște animale înrăite, iar cerul de deasupra lor era de un cenușiu de plumb, asemenea aceluia ce-l lăsase la Varșovia. Se ridică totuși ; efortul însă îl făcu să transpire tot. Îl durea și în gît. Începuse să-l doară încă din tren.

Se gargarisi cu tinctură de iod și apoi porni spre Monte Pincio, cățărîndu-se pe Scările spaniole fără nici o oboseală, atît de mult îl fermecase frumusețea arhitectonică a întregii compoziții — scările, obeliscul, biserica și care, deși nu erau pe o singură axă, dădeau totuși impresia celei mai perfecte armonii.

Pe Monte Pincio... aproape nimeni ; frigul speriase pe cei veniți să se plimbe, iar negustorii de amintiri și fotografii se răriseră și ei ; numai ceva mai încolo, în parc, mergînd spre Villa Borghese, se înălța un paravan alb închis într-un pătrat, în jurul căruia se îngrămădiseră o mulțime de copii. În pătratul acestui paravan, în partea de sus, un om își etala păpușile. Era acolo însuși splendidul Pulcinella cu nasul de uriaș și încă multe alte vestigii din *commedia dell'arte*.

Edgar zîmbi, înduioșat. Își reaminti de „păpușile de după paravan“ — cum li se spunea acestora, acolo, la ei acasă — și care își făceau apariția în curțile caselor de la Odesa, înfățișînd întotdeauna aceleași chipuri înroșite și cu nasuri enorme. În toată copilăria lui fusese urmărit de regretul că jandarmul — de atîtea ori tras pe sfoară de fistichiul Petrușka — îl ucidea, pînă la urmă, cu un băț. Petrușka țipase jalnic, rămînînd apoi neînsuflețit, spînzurat în deschizătura paravanului, în timp ce micul Edgar plîngea de mama focului și nu era chip să-l potolească cineva. Păpușile italiene aveau o altă înfățișare, iar jandarmul nu-l ucidea pe Pulcinella. Oprindu-se o clipă, Edgar urmări spectacolul. Automobilele, trecînd în mare viteză peste pod, spre Villa Borghese, ocoleau modestul teatru improvizat în splendidul parc. Edgar nu le acorda însă

nici o atenţie şi, tot uitîndu-se la micuţul Kasperle, la Pulcinella sau la Petruşka — îşi reamintea de Odesa.

„Hotărît lucru, prea multe amintiri“, îşi zise el îndepărtîndu-se şi pătrunzînd fără grabă înlăuntrul parcului.

Edgar se afla însă într-un astfel de moment al vieţii cînd amintirile încep să te stăpînească cu o neaşteptată forţă. Tinereţea nu cunoaşte aduceri aminte, iar ceea ce i se pare a fi amintire nu-i decît rememorarea acelor fapte ce se mai pot regreta. La un moment dat al vieţii ne dăm seama că de acum nimic nu se mai poate repeta, că tot ceea ce se va mai întîmpla va fi altceva şi în bună măsură lipsit de culoare. Atunci abia, recurgînd la amintiri — de pildă la panglicile roze ale Elźunei — vom şti bine că nici una din ele nu se mai poate înfăţişa, din nou, ochilor noştri.

Pe gazonul parcului se înălţau, de-a dreptul din iarbă, crini roşii şi roz. Cu tot frigul şi ploaia, ei îşi deschideau potirele cărnoase — pictate parcă în pastel — ca şi cum nişte balauri şi-ar fi căscat fălcile, pline de stamine în loc de colţi. Florile astea cuprinzătoare, răsărite oarecum la întîmplare între pini şi chiparoşi, luceau pe fondul închis de parcă ar fi fost acele făpturi de neînchipuit, întrevăzute doar în viziunile pictorilor chinezi. Fără să se oprească, Edgar aruncă crinilor ăstora o privire plină de neîncredere. „Nu-i de mirare, îşi mărturisi el, că italienii au o pictură atît de neobişnuită !“ Şi se hotărî să aleagă din pictura asta cîţiva creatori şi să le cerceteze tablourile în mod sistematic. De la „Grand Hôtel de Russie“ nu era departe pînă la Santa Maria del Popolo, unde, într-o capelă laterală, erau atîrnate două dintre cele mai strălucite pînze ale lui Caravaggio. Pictorul acesta — încă prea puţin cunoscut şi preţuit, pictor al unor scene dramatice şi pe deasupra capabil să conceapă totul fără nici o urmă de convenţionalism — cucerise simpatia lui Edgar. Se întemeia, oare, simpatia asta pe vreo înrudire spirituală ? Poate mai degrabă pe contrast. Părţile întunecate ale tablourilor lui, din care ieşeau la iveală forme neaşteptate, iluminate cu o lumină puternică dar neaparentă — ca şi cum Caravaggio ar fi cunoscut reflectoarele de astăzi — sugerau mai degrabă muzica lui Beethoven decît propria sa muzică. O uriaşă crupă blondă de cal ce ocupa tot spaţiul tabloului — reprezentînd întoarcerea la credinţă a Sf. Pavel — constituia principalul său conţinut („umplerea“ cadrului) şi era nespus de patetică, de imensă, şi totodată de imposibilă de înţeles, întocmai ca un fragment dintr-un cvartet de Beethoven. Caravaggio îl atrăgea prin tot ce avea el mai tainic, Edgar nepricepînd în nici un chip căile prin care îi veniseră ideile, de unde le luase, cum se născuseră ele în capul pictorului. Înţelegea — şi încă perfect de bine — cum se năşteau în capul lui Goethe ideile cele mai stranii. Pricepea, resimţea chiar în el, cu imaginaţia sa de creator, cum îi venise în gînd înfăţişarea unei anumite scene, ca de pildă convorbirea lui Faust cu centaurul. Cuvinte ciudate, dar clare. Nu pricepea însă deloc de ce Caravaggio pictase în locul Sf. Pavel un cal uriaş, delectîndu-se cu rotunjimea crupei acestuia, ca şi cum ar fi fost un trup de femeie.

Fusese de mai multe ori la Roma, întotdeauna însă pentru scurtă vreme, aşa că nu cunoştea

detaliile marelui oraș. *Baedeker*-ul, abia el, îl informă de existența unei alte picturi de Caravaggio în biserica Sf. Ludovic, „dei Francesi". Ghidul menționa unele din fresce ce înfățișau viața Sfîntului Matei, fără să le însoțească de vreo steluță voind, adică, să arate prin aceasta că picturile respective nu erau considerate drept ceva deosebit. Cînd însă intră în micuța capelă, iar paracliserul, aprinzînd luminile, scoase, pe deplin, la iveală tablourile, simți, pur și simplu, că i se oprește respirația. Așa cum în tabloul „Sfîntului Pavel" pictorul se preocupase de nuditatea uriașului cal, la fel aici, „în martiriul Sfîntului Matei", îl preocupase goliciunea totală și neașteptată a ostașului care reteza capul sfîntului. Un bărbat deopotrivă uriaș, splendid, gol pușcă, în floarea vîrstei, constituia cel mai important element. Iluminat, și el, de niște reflectoare tot atît de invizibile, ieșea din cadrul tabloului, din spațiul închis al capelei și, îndrăzneț, chiar înfricoșător în mișcarea lui de călău, se impunea tuturor celor ce-l priveau.

Edgar era uimit de forța brutală exprimată de pictor, și care, în ciuda oricărei aparențe, degaja frumusețe.

— Eu n-aș fi în stare să fac așa ceva, își mărturisi el, la mine totul este afară din cale de temperat. Eu ar fi trebuit să mă nasc organist la Łowicz...

Niciodată Roma nu i se păruse atît de splendidă. Mergînd pe via Condotti, nu se mai uita la scările ce se deschideau, în fund, ca niște mîini ce susțineau obeliscul și biserica, ci sorbea din ochi magazinele înșirate de o parte și de alta. Bijuterii, cravate, cămăși, elegantul magazin Gucci, „furnizorul curții prințului de Piemont", porțelanuri, cristaluri — toate astea îi captivau acum privirile. Alerga de la o vitrină la alta, uluit, trezit de dorința de a trăi și de a se sătura din plin, de a avea de toate și de a se delecta. O viață nouă se trezea în el și deodată, undeva în adîncuri, reauzi cuvintele unor versuri uitate, îmbinate însă cu o muzică — de pe la jumătatea ei — nouă : acorduri întrerupte, necoordonate...

Rîse în sinea lui.

„Muzica asta izvorăște nu din vederea ostașului despuiat al lui Caravaggio, ci din priveliștea cravatelor albastre din magazinul lui Gucci".

Se opri în fața unui mic magazin. Îi treziseră interesul niște măgăruși, mai mici și mai mari, din majolică verde, ce parcă alergau prin vitrinele expoziției și alături de care erau prezentate micuțe scrumiere roze și galbene, avînd gravate pe ele cîteva sentințe, al căror citit — al unora din ele — îl amuza nespus, nefiind deloc banale ca, de pildă, maximele sau proverbele franțuzești de felul acestora :

Quand on est mort, c'est pour longtemp,
Quand on est bête, c'est pour toujours. [1]

Mai tîrziu, în cursul întregii șederi la Roma, a repetat deseori dictonul *„quand on est mort, c'est pour longtemps..."*. Infinit mai splendide îi apăreau însă forum-urile nu de mult dezgropate și parțial reconstituite de-a lungul arterei Via dell' Impero, unde demolarea totală a caselor ce se îngrămădiseră odinioară aici, asemenea unor faguri de miere — lipindu-se unele de altele și prăbușindu-se apoi laolaltă — i se părea de-a dreptul impunătoare. Străbătea agale trotuarele

[1] Cînd cineva a murit — e pentru mult timp,
Cînd cineva e prost — e pentru totdeauna (fr.).

— pe lîngă care goneau cirezile zgomotoase ale celor mai splendide automobile — pînă la locul unde, printre arcuri ce depășeau orice imaginație și te amețeau prin forța lor, se înălța bazilica lui Constantin.

Dar, dintre toate monumentele vechii străluciri a romanilor, a puterii și a trufiei împăraților și papilor lor, mai mult și mai mult îi plăcea să se oprească — nu în curtea de la Colosseum, pe iarba verde crescută chiar din sînge adevărat —, nu în fața arcului lui Titus, atît de perfect ca formă arhitectonică —, nu în fața templului bunei Faustina, soția împăratului filozof — ci în fața arcului lui Constantin.

Îl punea pe gînduri întotdeauna întristătoarea formă a arcului ăsta scund, așa cum era așezat alături de celelalte arcuri splendide și cuminți în majestatea lor, pe care le-ar fi putut lua drept model dacă n-ar fi preferat să-l lase să crească direct din pămînt, lipsit de eleganță, ca o buruiană ; îl puneau pe gînduri sculpturile, adunate aici talmeș-balmeș, nearmonizate și neproporționate între ele ; îl puneau pe gînduri inscripțiile dăltuite în aceeași marmoră — aflată aici din belșug —, dar de o mînă nepricepută, neînstare să imite pilda literelor întîlnite la fiece pas, oriunde și-ar fi întors ochii netalentatul lor dăltuitor.

„Cum decade cultura ? se întrebă Edgar. De ce omul care a dăltuit inscripția pe arcul lui Constantin a lucrat așa de nedibaci ? Pentru că n-a fost, oare, în stare ? Ori poate a cugetat că așa și numai așa trebuie..."

Gîndurile i se înțepeniră aci... „Poate el a cugetat astfel, că așa trebuie. Poate la fel cuget și eu, că numai așa trebuie să creez ? Să descompun totul, adică în elementele lui primare, să nu-l imit (ferească sfîntul !) pe Beethoven, să nu fiu consecvent, să nu leg glasurile în chip logic... Eu, gîndesc poate, că așa chiar trebuie și... de fapt, asta însemnează tocmai declinul culturii... a acelui ceva ce ia sfîrșit... Toată arta noastră nu este, ea, poate, tot ca arcul lui Constantin ?"

Spre seară, cînd se întoarse la hotel și se întinse să se odihnească puțin, toate cele văzute în drum începură să i se rotească în minte, amestecînd statuile împăraților cu cravatele albastre, Scările spaniole cu inscripțiile stîngace de pe arcul lui Constantin, iar ostașul ce-l ucidea pe sfîntul Matei, era — așa cum se întîmplă în vis — gol și în același timp pe cale de a îmbrăca neagra cămașă a gărzii lui Mussolini.

Amestecul născut — în după-amiaza asta — în capul lui Edgar era dovada bolii lui. Știa și fără termometru că are febră.

Și totuși în fiecare dimineață se scula plin de aceeași curiozitate din vremea tinereții. Nu mai trăise de mult un voiaj, așa, ca o aventură. Ultimele lui călătorii fuseseră legate, de obicei, de unele concerte, ca în urmă cu cîțiva ani cînd Elźunia cîntase încă la Augusteo — redat astăzi rangului lui de mausoleu al marelui împărat. Mai degrabă erau întîlniri de societate, Elźunia avînd darul să atragă o mulțime de oameni ; călătorind în urma ei, formau anturajul obișnuit : admiratori fideli, neclintite eleve, ori numeroase persoane cu vogă din diferite metropole, ca — în cursul ultimei vizite — fiul natural al lui Victor Emmanuel, șchiop, îndrăgostit de ea și poet. Iar aventurile nu erau ale lui Edgar, ci ale Elźbietkăi.

Singurele scrisori primite acum din ţară — de la Artur Malski din Lódź — erau citite cu zîmbetul pe buze uneori, zîmbet silit alteori, plin de nelinişte.

„Roma, Roma! perora Artur în rîndurile lui, ca şi cum s-ar fi plimbat prin cameră, zgîlţîindu-şi umerii şi ţiuind ca un şobolan tăiat cu cuţitul. Cine a mai văzut s-o porneşti la Roma, unde nu poţi vedea decît vestigiile unui trecut strălucit, grozăviile noului regim lipsit de orice noimă? Ce-ai mai putea căuta la Roma? Nici chiar muzică nu mai există acolo..."

Iar Edgar îi răspundea în gînd: „Măcar faptul că arcuşurile orchestrei cîntă aici, într-adevăr, toate împreună... Ei nu înţeleg lucrul ăsta." Dar nu era dispus să-i răspundă, ştiind bine că vorbele lui nu vor avea o prea mare greutate.

„De-ai locui şi dumneata puţin la noi în Lódź, scria mai departe micul Artur, mai ales într-o primăvară ca asta rece şi ploioasă! De-ai putea vedea cum arăta orăşelul ăsta — cu jgheaburi! Pricepi dumneata, cu jgheaburi! La toate astea să te gîndeşti cînd admiri anticele apeducte romane, ori cînd te plimbi cu doamnele — ca Goethe sau Krasiński [1] — prin Campania romană... Oare ţi-a trecut prin minte, domnule Edgar, că noi polonezii nu ne putem îngădui călătorii estetizante? Să nu pierzi din vedere acest lucru cînd vei privi cerul azuriu boltind deasupra Romei, în timp ce la noi, domnule, varsă cu găleata...".

„Varsă şi aici...", gîndi Edgar.

---

[1] *Zygmunt Krasiński*, (1812-1859), scriitor romantic polonez, autorul *Comediei nedivine*. A trăit în Italia şi Franţa.

„Că te invidiez, domnule e altceva, şi încă foarte mult; ah, cît te invidiez. Trebuie că-i minunată călătoria... Eu n-am călătorit niciodată şi niciodată nu voi călători. Ascult doar cum zdrăngănesc copiii gamele şi studiile lui Czerny. Dar... Capela Sixtină? Trebuie să fie ceva atît de imens, încît pare de-a dreptul monstruos... M-ar înăbuşi. Eu nu sînt făcut pentru Capela Sixtină..."

Rîzînd, Edgar repetă:

— Eu nu sînt făcut pentru Capela Sixtină...

Cel mai mult îi plăceau însă matinalele lui plimbări pe Aventin. Ca să ajungă acolo avea, ce e drept, întotdeauna, destule dificultăţi, fiindcă toată topografia Romei i se cam încurca în cap de cum o pornea în părţile acelea. Şi fie că ieşea la sfînta Praxeda, fie că rătăcea prin nişte înfundături dincolo de biserica Santa Maria în Cosmedin, de fiecare dată — regăsind, cu chiu cu vai, calea ce ducea la Aventin — îşi spunea:

— O! Doamne sfinte, şi-i doar atît de simplu.

Hoinăreala asta pe Aventin îi amintea de vechea Romă, Roma lui Goethe şi a lui Mickiewicz, tăinuind acel ceva romantic din care emana — după părerea lui — parfumul de mult evaporat al romantismului. „Ce uimitoare este epoca asta, îşi mărturisea el în gînd, aşezîndu-se pe vreuna din bănci, epocă ce ne face să trăim atît de îndelung sub respiraţia ei, sub suflul poemelor *Dziady (Moşii)* şi *Faust*... Dar Faust înseamnează oare romantism? Ceea ce e veşnic este chiar omul, pe care-l depăşeşte doar natura vrăjită de el însuşi. Ruinele Romei nu sînt ruine, ci o lume nouă, dezvăluind necontenit faţa voalată a *existenţei* umane. Dar... nu cu E (mare)

al existenței absolute, ci a cotidianului uman, a suferinței de fiecare zi.

Faptul că mă doare gîtul și că nu există un leac eficace împotriva acestei dureri — iată ce este cu adevărat îngrozitor, iar nu că undeva s-ar fi prăbușit vreun stat."

Ciudatul grilaj al sediului Maltan — care-l ocrotea cu aspectul lui neobișnuit de copaci și arbuști minunați — nu-l emoționase. Firește, privea cu nesaț prin gaura broaștei, prin care se vedea chiar în față, la cotitura aleii de chiparoși, capela rotundă și galbenă a Sfîntului Petru semănînd cu un fruct exotic. Dar îi plăcea cu mult mai mult biserica Sfintei Sabina, acoperită toată, în interior, cu o marmoră rece, parcă de gheață. În biserică era nespus de răcoare; totul însă atît de curat și de perfect simetric, încît matematica asta îi sporea și adîncea sensibilitatea întocmai ca muzica lui Bach. Claviatura orgei, aici joasă, îl îmbia să-i atingă clapele albe, avînd impresia că nu sunetele vor zbura spre el, ci plăcile albe de marmoră — ce formau căptușeala bisericii — chiar ele vor porni să se miște și să se rînduiască în noi așezări arhitectonice, glaciare, în noi biserici ale Sfintei Sabina, tot mai zvelte și tot mai înalte. Zăbovea ore întregi în biserica asta... de obicei pustie.

Îi plăcea deopotrivă grădina de lîngă biserică — pe vremea aceea încă despărțită de stradă printr-un zid —, cu lavițele ei joase de piatră și copacii ei scunzi de portocal — încărcați cu fructe verzi și aurii — de pe terasa căreia se deschidea priveliștea spre Tibru și dincolo de Tibru, către biserica Sfîntului Petru și către pitoreștile înălțimi de la Ianicula.

Zăbovea adesea și în grădina asta, deși după o astfel de odihnă pe granitul rece tușea și mai tare, iar după-amiază, din nou i se învălmășau în cap culorile și notele, alcătuind parcă o ceață străvezie ce-l emoționa pînă la lacrimi. Într-o dimineață cînd se făcuse foarte cald și cerul însorit era limpede și verzui, iar înalții pini și chiparoși stăteau nemișcați în văzduhul transparent, Edgar se așeză pe o laviță de piatră — obosit cum era de Roma asta sau, mai degrabă, obosit de singurătate, de neputința de a-și rîndui gîndurile într-o operă concretă. Resimțea, de regulă, o astfel de stare ori de cîte ori din haosul lui lăuntric urma să se nască o idee nouă, creatoare.

Fuma țigară după țigară și privea nemărginirea albastră, de pe terasă neputîndu-se vedea ținutul de dincolo de Tibru. Într-o atît de frumoasă și senină dimineață se preumbla ceva lume prin grădină, cîțiva studenți cu cartea în mînă, cîteva perechi dintre care, una ședea chiar nu departe de el pe o bancă. Poziția aplecată a capului femeii, înfășurat destul de ciudat cu un șal negru de mătase, îl impresionă. Bărbatul de alături, întors cu spatele spre Edgar, îi explica ceva foarte amănunțit și cu multă însuflețire, deși mișcările capului și ale mîinilor păreau destul de liniștite.

La un moment dat, pare-se, omul puse femeii o întrebare la care aceasta răspunse negativ. Bărbatul se întoarse spre Szyller și atunci Edgar îl recunoscu. Era Janusz.

Cu mîna îi făcu un semn amical, ca și cum l-ar fi văzut abia acum cîteva ore. Janusz îi răspunse în același chip, dar continuînd să se adreseze persoanei de lîngă el. Femeia îl asculta

mai departe, tot cu capul plecat, în timp ce șalul negru de mătase ciudat înnodat (pentru Roma), îi ascundea trăsăturile.

După o clipă Janusz se sculă și se îndreptă spre Szyller, care, aruncînd țigara se ridică la rîndu-i de pe bancă și așteptă așa pînă ce Janusz se apropie de el și-l salută cu indiferență însă, gîndindu-se desigur la altceva.

Edgar nu-l mai văzuse de mult. Auzise că după nenorocirile ce-l năpădiseră devenise destul de bizar, și căpătase mania vizitării locurilor legate de amintirile lui din tinerețe. Oamenii povesteau chiar lucruri stranii despre șederea lui în Spania.

Vorbise cu el ultima dată la Ola, anume de călătoria lui la Odesa, fiindcă de Spania — unde rămăsese mai mult timp și după ce soră-sa plecase — nu cutezase să-l întrebe. Fu izbit de schimbările zugrăvite pe fața prietenului. În primul rînd, ochii lui erau acum învăluiți de o ceață de oboseală, de o neputință de a înțelege ; în ei nu mai sclipea vechea lui inteligență, dorința și ușurința de a pricepe — pe care Edgar le prețuise atît de mult — ca și cum ar fi fost pîndit de un șoc inexplicabil.

— Ce faci aici ? întrebă el pe Szyller, așa de indiferent încît cineva și-ar fi putut închipui că întîlnirea avea loc la Varșovia, în parcul Saski.

— Aș putea să-ți pun aceeași întrebare, răspunse Edgar, strîngîndu-i brațul deasupra cotului. În orice caz pentru mine este o mare bucurie.

— Vei pricepe, cînd am să-ți spun cine-i femeia ce șade acolo, pe bancă.

— Cine este ?

— Ariadna.

— Doamne-Dumnezeule, exclamă Edgar, de unde a mai răsărit și ea aici ?

— Locuiește în permanență la Roma... la surorile Baziliane.

— Aș putea s-o salut ?

— Da. firește. Să nu-i pui însă nici o întrebare.

— Drept cine mă iei ? întrebă Edgar și încă o dată se uită la ochii lui Janusz. (Mai exact, am putea spune : „se uită în ochii lui Janusz.“) Făcea impresia că sînt din altă lume, expresia lor fiind aidoma celei a condamnaților la moarte, condamnați fie printr-o sentință judecătorească, fie printr-un verdict al medicinei.

Auzindu-i cuvintele Janusz zîmbi și zîmbetul lui reținut, timid îi întineri chipul.

Și deodată, aici, pe colina Aventină, Edgar își reaminti de Odesa, de vechile lecturi, de vechile declamații.

— Mai ține oare minte versurile lui Blok ? șopti el, oarecum fără sens.

— Întreab-o.

Edgar se apropie atît de repede de Ariadna, încît apărînd așa pe neașteptate în fața băncii ei, o sperie. Ridicîndu-și ochii spre el — de sub șalul negru de mătase — văzu în ei continuarea amintirilor lui.

Ariadna se schimbase mult, era mai grasă, fața ei se rotunjise și toate trăsăturile subtile de odinioară se umpluseră, de parcă ar fi fost din aluat. Pe pielea îngălbenită, nefardată, apăruseră pete cafenii, iar fruntea încrețită purta — desenate parcă — niște linii verticale, albeața ei fiind pătată de dungi alungite, galbene, hepatice. Doar ochii umezi, lucioși și foarte expresivi căutară la Edgar ca pe vremuri.

— Ariadna — rosti el, întinzîndu-i mîna, acest unic cuvînt, în care ascundea atîta simţire şi mîngîiere.

— Uite, vezi, Edgar, uite vezi, repetă Ariadna, cînd acesta se aşeză lîngă ea, pe banca netedă, în timp ce Janusz stătea în faţa lor, ca şi cum ar fi aşteptat ceva.

În tonul cu care pronunţa cuvintele Edgar regăsi, pe neaşteptate, trecuta lor copilărie şi tinereţe. Propriu-zis nici nu-i auzea cuvintele şi nici nu-i înţelegea expresiile, ci-i asculta doar glasul mărunţit şi răguşit cum era, precum şi accentul acela de odinioară, ce-l avuseseră toţi din jurul ei în perioada fericirii de mult apuse.

Janusz îşi pierdea răbdarea.

— Edgar, zise el, deschide-ţi ochii, Ariadna te întreabă doar de Elźbietka.

Edgar îşi înălţă pleoapele. În jurul lui era aceeaşi grădină Aventină cu portocalii şi salcîmii ei neprăfuiţi — iar de la Sfînta Sabina se auzeau clopotele, modeste dar solemne şi oarecum străine.

— Ştii, Ariadna, răspunse el intimidat, te rog să mă ierţi ; îţi ascult doar glasul. Întîlnirea cu Janusz şi cu tine m-a tulburat profund. Eram aici într-o singurătate absolută.

— Cum ţi s-a schimbat vocea, observă Ariadna exprimîndu-se în limba franceză, dumneata eşti cumva răcit ?

— Ah, nu, zise Edgar, indiferent, mă doare gîtul. Am făcut un drum foarte obositor.

— Şi unde locuieşti dumneata ? mai întrebă ea, aranjîndu-şi şalul.

— La „Grand Hôtel de Russie".

— *C'est chic !* zîmbi Ariadna, trebuie să fie însă nespus de scump.

— Nu, nu-i prea scump. E drept că-i o odăiţă „de şofer" şi chiar destul de ieftină, dar locul e foarte central.

— E un loc admirabil, confirmă Ariadna cu convingere.

— Aţi înnebunit ? se mînie Janusz, rămas mereu în picioare, după douăzeci de ani, de cînd nu v-aţi văzut, discutaţi despre preţurile de la hotel !

— Vrei să vorbim, dintr-o dată, despre viaţa de apoi ? rosti Ariadna sarcastic, iar Edgar reţinu din tonul ei o enervare, ba chiar o ciudă. Se vedea bine că Janusz o agasa.

Aşezîndu-şi mîna peste mîna femeii, Edgar zise :

— Ariadna, nu te supăra pe noi. Pentru mine surpriza este atît de ameţitoare...

Ea îşi ridică din nou ochii spre el şi numai după ochii ăştia o puteai recunoaşte pe Ariadna de odinioară.

— Ce tot spui, omule ? Eu să mă supăr ? Şi eu sînt emoţionată ! Edgar, aici... mai zise ea, ca şi cum ar fi vorbit cu sine însăşi, şi-şi aplecă iarăşi capul, tot, ca mai înainte, privind ţintă pietrişul de sub picioare.

Puţin cam nedumerit Edgar se uită la Janusz, care, în faţa lui, confuz şi îndoindu-şi palmele, îşi pocnea degetele unul de celălalt.

— Aş vrea să stau de vorbă cu tine, zise Ariadna în ruseşte. Şi, lucru amuzant, era că, vorbindu-i ruseşte, îl tutuia, iar cînd vorbea franţuzeşte, îi spunea *„vous"*. — Aş vrea, Edgar, să-ţi vorbesc îndată, aici. Uite, vezi, tocmai îi spuneam lui Janusz, că Dumnezeu trebuia să-mi trimită un semn, că trebuie să se întîmple ceva. Şi tocmai atunci te-am văzut pe tine.

— Oare, zîmbi acesta, nu cumva m-ai zărit mai înainte și tocmai de aceea ai cerut semnul divin ?

— Ești un păcătos, făcu Ariadna strîngîndu-și pumnii.

— De, spune și tu, ce fel de semn divin aș putea fi eu ? se minună Edgar, zîmbind trist.

— Că-i semn ori nu e totuna... Tu însă să-mi spui dacă-i posibil ca un om să-și irosească viața așa cum mi-am irosit-o eu. E știut doar că ne e dată o singură viață. Numai o viață... Și dacă nu iese nimic din ea ?

Edgar zîmbi.

— Ce tip de rusoaică mai ești tu, spuse el ; îi face plăcere omului să se uite la tine, că și vii, îndată, cu probleme de principiu. Lui Janusz, te asigur, nu-i vine niciodată în minte ideea că și-a irosit sau nu viața. Omul trăiește și basta. Nu-i așa Janusz ?

Ridicîndu-și ochii și privindu-l pe vechiul lui prieten, se cam sperie. Delicatele lui trăsături erau crispate de un fior; avu chiar impresia că lampa ce-i lumina chipul se stinsese pe neașteptate.

— Ți-am scris, nu de mult, despre o viață irosită, preciză acesta, dar nu despre a mea.

Cîteva clipe domni tăcerea.

— Helena s-a sinucis, grăi Edgar după o secundă, adresîndu-se mai de grabă sie însuși decît lui Janusz, fiindcă știa doar bine că Ariadna n-o cunoscuse. A trebuit să plece.

— Ai iubit-o ? zise deodată Ariadna.

— Nu. Niciodată. Dar... cu atît mai rău.

— Trebuie să te întorci imediat ? o întrebă la rîndu-i Janusz.

— Da, a sunat de amiază. Maica superioară mi-a dat voie să ies pînă la douăsprezece și jumătate.

— Ești la mînăstire ? o chestionă Edgar.

— Sînt numai novice. N-am depus nici un fel de legămînt. Dar locuiesc în mănăstire și trebuie să mă supun regulilor călugărești. Ori de cîte ori ies, trebuie s-o întreb pe maica superioară...

— Atunci la revedere, spuse Janusz, distrat

Amîndoi îl priviră mirați.

„Are o comportare ciudată“, gîndi Edgar.

Ariadna își luă rămas-bun și plecă repede. Mînăstirea ei era tot pe Aventin, chiar lîngă sediul maltan. Numai cînd se sculă, văzu Edgar cît se îngrășase. Era îmbrăcată într-o fustă lungă, bizară, cu falduri, așa cum poartă țigăncile, numai că era neagră, cu o bluză albă și pe cap cu o broboadă de mătase tot neagră cu franjuri împletite și foarte pravoslavnică.

Aproape fără să spună un cuvînt Janusz și Edgar porniră în jos spre oraș.

— Aici pe undeva vom găsi un taximetru, zise muzicianul. Vino cu mine, vom lua dejunul la hotel.

— Mi-e totuna.

De-abia cînd luară loc unul în fața celuilalt, la masa albă a restaurantului extrem de elegant, Edgar zîmbi.

— Hai, nu te supăra pe mine pentru luxul de aci. N-am ce face, îmi place lucrul ăsta și așa voi muri. Nu-mi prea pot permite acuma așa ceva, dar Elźbietka... Ea mi-a înlesnit călătoria la Roma.

Dînd din umeri, dar fără să-l privească pe Edgar, Janusz se tot uita în dreapta și-n stînga.

— Îmi este totuna, repetă el.

Dar din gestul cu care Edgar își netezi șervețelul, foarte scrobit, ce-l întinsese pe genunchi și care scîrții sub degetele lui, se putea vedea că era ros de nerăbdare. Și deodată, luîndu-și inima în dinți, rosti :

— Nu te mai sclifosi, Janusz. Se vede limpede că nu-ți este totuna, din moment ce ai venit la Roma după Ariadna.

— N-am știut că-i aici.

— Dar ai căutat-o.

— Am căutat-o ? Da. Așa cum caut acum tot ce-am pierdut pe undeva. Nici eu nu știu unde... Hoinăresc prin lume. Alerg de colo pînă colo, cu ultimii bani ai sorei mele, Bilińska. Și, pronunțîndu-i numele se opri, uitîndu-se la Edgar, care-i suporta privirea fără nici o sfială.

— Ne întrețin surorile..., zîmbi el ; ciudată coincidență.

— Așa că, precum vezi, caut ce n-am pierdut, zise Janusz și, deodată, glasul i se frînse, fiindcă ceea ce am pierdut nu voi mai regăsi niciodată, adăugă el foarte încet, în șoaptă.

Simțind cum îl cam cuprinde spaima, Edgar nu-și mai privi prietenul și porni să citească atent lista felurilor de bucate :

— Mănînci stridii ?

— Nu le pot suferi.

— În sfîrșit, pentru prima oară n-ai răspuns cu acel „totuna" al tău. Și rîse.

Se simțiră ceva mai în largul lor.

— Dar Nievolin ăla al ei ? întrebă Edgar.

— Se zice că a căzut la patima beției, că-l găsesc mereu prin șanțuri, că-l întreține soția. Uite, vezi...

— Era de prevăzut.

— Ai văzut cum s-a schimbat Ariadna ?

— De ce nu vorbește ea în limba polonă ? întrebă Edgar, nevoind să se oprească la întrebarea lui Janusz.

— Dumnezeu știe de ce ! Doar este într-o mînăstire polonă. La Baziliane...

— Da, așa e... Dar, cum n-a depus legămîntul, e ceva ce dă de gîndit.

Aplecîndu-se deasupra farfuriei, spre Edgar, Janusz îi repetă patetic :

— Gîndește-te că am divinizat-o.

În clipa aceea chelnerul le întrerupse conversația.

— Să-ți spun ceva, Janusz, zise la rîndu-i Edgar, în Italia eu comand felurile de mîncare după modul cum sună numele. Ascultă-le numai : *aragosta in bella vista*, ori *faraona gelata con piselli*. Și tocmai aceste feluri de mîncare le comandă. Janusz tăcea.

— De-atunci au trecut douăzeci și cîțiva ani. Eram tînăr, un om foarte tînăr și lumea știa că sînt compozitor... Cum s-au mai schimbat lucrurile...

Abia la urmă și-au dat seama că fiecare vorbea despre sine.

— Ce face sora ta ? întrebă Szyller.

— Același lucru ca întotdeauna, zîmbi Janusz. După înapoirea din Spania am crezut că se va ocupa, în mod special, de politică. Chiar așa a și fost. A dat cîteva dejunuri „politice", dar apoi i-a trecut pasiunea. Între ei — oftă el — lucrurile nu stau prea bine.

— Cum așa ?

— Da... între Spychała și Marysia... se pare că nu merge...

— Ce vorbești? spuse Edgar indiferent, servindu-se cu puțină maioneză. Tare sînt curios de ce nu s-or fi căsătorit.

— Foarte simplu. În acest caz tutela asupra averii lui Alo ar fi fost preluată de contesa Caserta.

— Da, așa e, zîmbi compozitorul, la lucrul ăsta nu m-am gîndit.

— În general, nu te-ai prea gîndit la nimic, scăpă Janusz, destul de confuz.

— Ai dreptate. Am fost și cred că am rămas lipsit de orice experiență. Și, așteptînd schimbarea farfuriilor, continuă : Eu nu ți-am vorbit niciodată... Despre chestiunile astea nici cînd n-am stat de vorbă cu tine.

— Și la ce bun ? se îmbufnă Janusz.

— Ai dreptate. La ce bun ? Numai că, nu știu de ce, dar aș vrea să-ți povestesc un anumit episod mărunt. Uite, așa cum uneori te-apucă pofta să cînți una din mazurcile lui Chopin sau *Warum*-ul lui Schumann, tot așa te apucă și pofta să povestești ceva. Mai ales despre întîmplările de odinioară.

— De la Odesa ?

— De la Odesa. Din vremea cînd ați locuit la noi. Și tu și Józio și cînd erai atît de îndrăgostit de Ariadna, încît tuturor li se rupea inima.

— Era vizibil ?

— Da, desigur... Și cînd a venit Marysia cu Spychała. Nu, nu atunci cînd a fost convorbirea aceea cu Ola, ci altădată. Văzîndu-i cum intră, Ola se ridică brusc de pe scaun și se duse la bucătărie. Iar sora ta clipind din ochi și, încordîndu-și oarecum trupul, zise : „Asta-i micuța aceea ?“ Și punînd întrebarea asta îngrozitoare, plină de cruzime, Marysia era atît de frumoasă, de rece, de trufașă, de inaccesibilă...

— Orice ai spune, frumoasă însă n-a fost...

— Pentru mine era mai mult decît frumoasă. M-am îndrăgostit de ea așa cum tu te-ai îndrăgostit de Ariadna.

— Iluzie.

— Firește că iluzie. Doar eu n-am fost îndrăgostit niciodată de cineva.

— De muzică !

— O iubită ingrată care n-a răspuns dragostei mele.

— N-ai ce-i face, toate sînt la fel.

În clipa aceea chelnerul aduse alături o măsuță rulantă purtînd numeroase farfurii de cristal cu felurite sosuri de salată verde, albă, roșie, de țelină tăiată în rotunde felii subțiri și de sfeclă purpurie — întrebîndu-i din care doresc...

— Salatele astea se adaugă felului denumit „faraona“.

— „Faraona“ cu salată, zîmbi Edgar. Cleopatra cu salată, e nespus de amuzant ! Nu ?

Și, arătîndu-i chelnerului, cu un gest, felul de salată dorit, rîse încet. Janusz și-l reaminti pe Edgar de odinioară — omul senin, agreabil.

— A fost atunci, zise el, revenind la amintirile de la Odesa, cînd, intrînd în odaia noastră, a mea și a lui Józio, i-am surprins sărutîndu-se.

— Pe cine ?

— Pe Marysia și pe Kazimierz.

— Uite, vezi, pentru mine povestea a fost surprinzătoare, vorbi Edgar emoționat, tăindu-și o bucată din bibilica servită („faraona“), ei făceau impresia unor oameni cu desăvîrșire nepotriviți, unul în raport cu celălalt. De ce s-a întîmplat așa ceva ? Așa, fulgerător ?

— Ți-o imaginezi mai degrabă pe Ola cu Kazimierz ? întrebă Janusz.

— Da, mai degrabă pe Ola. Dar, *à propos*, am primit azi-dimineață o scrisoare de la Ola pe care n-am citit-o.

— Ola îți scrie ?

— Din cînd în cînd, zise Edgar. Și apoi, zîmbind cu sinceritate : Nu, îmi scrie întotdeauna cînd sînt în străinătate. Am impresia că dorește să compun, cîndva, cîteva cîntece și pentru ea.

— Și de ce nu compui ?

— Ah, nu-i un lucru atît de simplu.

— Compune pentru ea ceva ușor. Cum e de pildă *Verborgenheit*.

Edgar rîse din nou, de data asta ironic.

— Ușor, cum ar fi *Verborgenheit* ?, repetă el, dar pentru așa ceva trebuie să fii Brahms.

— Și tu nu ești Brahms ?

— Nu. Sînt Edgar Szyller. Nu mai pot compune cîntece simple. Arii simple. De altfel nu mai pot compune în general...

— Atunci spune-mi, dar spune-mi așa de-adevărat, se repezi deodată Janusz, nu există oare întoarcere la simplitate, la starea mai veche a istoriei ? Să nu mai fie totul așa de monstruos de complicat, de hîd, de amestecat. Căci și tu singur vezi cum totul se încurcă tot mai mult, iar cei ce doresc să simplifice problemele le tratează într-un mod grosolan ; adică ăștia de aici, ca și cei din Germania, le complică tot mai mult.

— Mă tem că le vor complica definitiv, zîmbi Edgar din nou, dar cu un alt soi de zîmbet.

— Și despre toate astea tu vorbești atît de liniștit ?

— Din păcate nu există întoarceri în istorie.

— Ca și în viață. E clar că nu mă pot întoarce la Ariadna. E cu neputință.

— De ce însă îi spui unele lucruri ? De ce n-o lași în pace ? Acum e la mînăstire...

— Da, dar acolo nu-și găsește liniștea. Dacă ai ști ce se întîmplă cu ea.

— Cred că niciodată și nicăieri Ariadna nu-și va găsi liniștea.

— Se ocupă cu ocrotirea copiilor. Și la Paris s-a ocupat de copii !... Dar nu despre asta e vorba. Ea trece prin chinuri groaznice.

— Dă-i pace. Împotriva acestor chinuri n-ai cum s-o ajuți. Cum nu i-ai putut ajuta — cîtuși de puțin — nici de-alungul celor mai bine de douăzeci și trei de ani de cînd o cunoaștem... Aproape un sfert de veac. Azi, e o femeie bătrînă.

— O, Doamne, Edgar, ce tot vorbești ? Femeie bătrînă !

— Spune-ți și tu, Janusz, în sinea ta : e o femeie bătrînă.

— Și femeia asta bătrînă trebuie să se chinuiască în singurătate ?

— Doar nu te vei însura cu ea ? zise Edgar și se uită la el cu ochi pătrunzători.

— Dacă ar vrea..., rosti Janusz și se tulbură pe loc. Doar, mă chinuiesc și eu...

— Nici nu-i nevoie să mi-o spui. Am însă impresia că în privința asta nu-i nimic de făcut.

— M-am chinuit și atunci cînd trăia Zosia.

— Știam...

— Și nu mi-ai spus nimic.

— Știi, la Filarmonică, atunci cînd Elżbietka a cîntat *Șeherezada*, îmi aduc aminte cum ați venit la garderobă, iar noi ne-am dus la recepție, la familia Remey...

— Și ce-a fost atunci ?

— Nu prea arătaţi bine. Mi-am zis în gînd: „Sărmana Zosia".

— O!

— Nu te supăra, dar așa am gîndit...

— Helena nu era cu tine.

— Helena asculta ariile acelea... la radio. Propriu-zis, atunci nu le mai asculta. Nu mai voia să asculte....

— Nu știu de ce, dar lucrurile nu merg prea bine. Şi nici măcar nu sînt singur, adăugă Janusz, aş putea chiar să mă însor. Dar nu vrea ea.

— Ah, știu. Mi-au spus la Varșovia: Ola sau Marysia. E vorba de nepoata lui Janek Wiewiórski?

— Nu, e nepoata soției lui.

— Știu, știu. Fata aia de la Paris. Te iubește?

— N-am întrebat-o.

— Ce-i cu Janek Wiewiórski?

— Închis! L-au condamnat la opt ani. E la Wronki.

— Am fost informat încă de pe timpul cînd erai în Spania. Pe mine însă nu mă interesează cazul.

— Nu te interesează treburile prietenilor tăi?

— Nu mă interesează. În sensul acesta...

— Dar Alo mă îndeamnă să fac această căsătorie.

— Alo — revoltatul.

— El e prea slab să se revolte. Nu! Ei îi dau însă o educaţie groaznică. Mai ales Marysia și împuternicitul acela bătrîn. Îl cresc de parcă ar fi Zygmunt Krasiński...

— Oricum, e moștenitorul unei imense averi.

— Știi și tu ce înseamnează astăzi o avere. *Notre siècle instable...*

— Revenind deci la Ariadna, spune-mi ce vrei de la ea...

— Ca să fiu sincer, mai degrabă ea vrea ceva de la mine...

Deodată, conversaţia le fu întreruptă de un tînăr vorbind o franţuzească stricată — un ziarist de la *Corriere della Sera* — care, aflînd că Edgar este la Roma, voia să-i ia un interviu cunoscutului compozitor. Dîndu-se de gol într-un chip nătîng, ziaristul recunoscu că interviul i-l ceruse ambasada polonă, că el este un ignorant absolut în privinţa lucrărilor „vestitului compozitor" ca şi a stărilor muzicale din Polonia și că nu știa măcar de existenţa sorei lui Edgar, „Elisabeth Schiller", celebră în amîndouă emisferele, cu toate că mai de mult cîntase la Roma și la „Scala". Janusz observă cu uimire și enervare că obraznica acostare a gazetarului îi făcuse chiar plăcere lui Edgar, care îi și oferise ţigarete și dulciuri, purtîndu-se mult mai amabil decît se purta ziaristul cu el. Îi puse doar cîteva întrebări anodine, însemnîndu-i răspunsurile în bloc, iar cînd Edgar vru să vorbească mai pe larg despre condiţiile pedagogiei muzicale polone, îl întrerupse repede. Uluit, Janusz își încruntă sprîncenele, în timp ce obraznicul se evaporă așa cum venise.

Edgar — un pic cam posomorît —, zise lui Janusz:

— Știi ceva? Medicii mi-au prescris să stau întins după-masă.

— Nu te simţi bine?

— Nu. În fiecare după-amiază fac febră. De altfel siesta asta îmi place.

— Atunci, du-te numaidecît la tine în odaie, rosti Janusz, pe loc și cu multă și profundă afecțiune în glas. Voi veni la tine diseară.

Odăița lui Edgar era mică, dar avea la picioarele patului o canapea. (Șoferul, este și el om; poate să nu se spele, dar nevoie de o canapea tot are! De ce să-și șifoneze patul?) Edgar se întinse pe canapea, avînd deasupra capului terasele grădinii și mireasma pămîntului reavăn, meridional; deschise scrisoarea Olei care-i scria:

„Dragă domnule Edgar!

Cu ochii dumitale vezi toate minunățiile Romei și, chiar cînd nu le vezi, respiri atmosfera acestui oraș. Ce te poate interesa ce face, undeva spre miazănoapte, în cursul unei primăveri reci și ploioase, cunoștința dumitale îndepărtată (nu-i așa că-i bună expresia «cunoștință îndepărtată», semănînd cu «rudă îndepărtată» — cum se exprima întotdeauna Cherubin). Dumneata știi cum arată Varșovia pe o astfel de vreme. Dar, ce-ar putea să te intereseze pe dumneata viața mea? Cu încetul devin căruntă, iar Franzio a și albit de mult. Numai copiii mei n-au părul cărunt; ei sînt atît de fragezi și arată atît de minunat. Cred că Antek, deși rece, este cel mai frumos; Andrzej e uneori tot atît de chipeș, ca și un desen sau tablou al pictorilor italieni. Cel puțin așa îmi închipui eu. Dumneata, care te uiți chiar acum la tablourile acelea, ai să poți să-mi spui, dacă nu mă înșel..."

Edgar se gîndi la soldatul gol, ucigaș al sfîntului Matei, dar lectura scrisorii îl opri să se mai dedea la comparații.

„Andrzej este tot atît de frumos ca și Walerek și îi seamănă așa de mult; singura deosebire

e că el are întipărite pe față o mulțime de gînduri, ce reflectă viața lui interioară. Se chinuiește mult cu pregătirea examenului de bacalaureat, și apoi, înscriindu-se la arhitectură, iarăși alte examene. În afară de asta există în el un fel de viață pe care n-o văd la Anton, care studiază medicina..."

„Și chiar mi se pare un lucru ciudat — citi el mai departe, sărind cîteva rînduri, căci în realitate se gîndea acum mai degrabă la întîlnirea cu Janusz și Ariadna, decît la copiii Olei — că asta s-a întîmplat din cauza mea, care semăn atît de puțin cu familia mamei, în timp ce băieții seamănă atît de mult cu Walerek. Andrzej zîmbește întocmai ca el și are aceiași dinți. Dumneata nu i-ai văzut de mult. Ultima dată ai venit atît de tîrziu și, fiind atît de abătut, am vorbit doar de nenorocirea întîmplată. Atunci, n-am cutezat să-i chem pe copii, deși erau în odaia alăturată. M-am bucurat numai că într-o clipă atît de grea ai venit la noi și m-a cuprins o mare tristețe văzînd că dumneata n-ai într-adevăr pe nimeni în lume. Totuși, dumneata ai părinți, o soră, prieteni foarte devotați, elevi. De-abia mai tîrziu mi-am dat seama că toate astea nu însemnează mare lucru. Poți avea un soț foarte bun, copii foarte frumoși, poți fi o femeie bătrînă și încă te poți simți uneori foarte singură. Să nu te superi pe mine că-ți vorbesc despre toate acestea, dar o fac numai pentru că ești departe și ești, desigur, trist. Astăzi, m-am uitat în ziar la temperatura din toate capitalele lumii. Roma: +12, ceea ce însemnează că-i frig de-a binelea. Așa că dumneata nu poți fi vesel. Ai doar o vreme rea...

Aş fi vrut să-ţi mai vorbesc şi de Helenka. Ea nu seamănă deloc cu băieţii, este plămădită din cu totul alt aluat. Dar despre ea îţi voi scrie altădată. În clipa asta n-am prea mult timp ca să lungesc scrisoarea.

La Roma zboară notele ca rîndunicile în aer. Poate vei prinde cîteva şi vei ticlui din ele ceva ? M-aş bucura atîta !

Din nou am întîlnit-o pe Marysia Bilińska. Pe dumneata, nu te amuză, oare, lucrul acesta ?

Ola"

Întorcîndu-şi mîna cu scrisoarea la spate, Edgar zări dincolo de fereastră imaginea grădinii, oarecum strîmbă, ca reflectată într-o oglindă. Cădea o ploaie piezişă, iar văzduhul, în ploaia asta cenuşie, era cît se poate de albastru. Mai sus se înălţau chiparoşii de un albastru închis. Oftă.

Atunci sună telefonul.

Se auzi în receptor o voce necunoscută vorbind franţuzeşte.

— Domnul Edgar Szyller ?

— Da.

— Aici vorbeşte secretara profesorului Pampanini. Profesorul vă aşteaptă mîine în cabinetul său, la orele zece dimineaţa.

— Care profesor ?

— Profesorul Pampanini, celebrul laringolog. Vă pofteşte să veniţi mîine.

— Dar eu n-am solicitat...

— A cerut-o contesa Tarlo, cunoştinţa dumneavoastră...

— Cine ?

— *La comtesse* Tarlo a rugat pe profesor să vă primească. Veţi veni ?

— Da.

Puse receptorul pe furcă cu o oarecare nerăbdare, dar şi cu un fel de uşurare. Ştia bine că, în zilele acelea chiar trebuia să meargă la doctor, dar nu fusese în stare să facă nimic în privinţa asta.

— De ! Voi merge. Am să merg — şi dădu din umeri.

Telefonul sună din nou. Era Janusz.

— Imaginează-ţi, Ariadna a renunţat la mînăstire. S-a instalat într-un mic hotel, undeva departe, lîngă Poarta Ostiana.

— Aoleo ! De ce atît de departe ?

— Are acolo o cunoştinţă, o rusoaică. Dar ce-i de făcut, omule ?

— Cum ce ? Nu eu îmi voi bate capul.

— Ea n-are, însă, nici o leţcaie.

— Nici eu n-am. Ţi-am spus doar. Elźbietka mi-a trimis, dar nu cine ştie cît. De-abia îmi ajunge să mai pot rămîne.

— Doar pentru „faraoane".

— Nu fi prost Janusz. Nu face pe ascetul.

— Bine, bine. Dar şi eu sînt fără nici un ban. Şi ce-i mai prost, n-am nici acasă.

— N-ai putea să-i telegrafiezi lui Alo ? El trebuie să aibă aici ceva bănet, la „Banca di Sicilia".

— Nu cred. Dar să încercăm.

— Vino diseară, pe la şapte. Vom sta de vorbă.

— Bine. Pînă atunci mă duc la Ariadna.

— Hai, du-te, du-te. Doar tu ţi-ai aranjat-o.

— Nu vorbi aşa, Edgar.

Edgar oftă şi lăsă receptorul. De peste tot îl năpădeau numai necazuri.

Şi din clipa aceea începu agitaţia şi hoinărelile prin oraş ; oameni atît de deosebiţi — cum erau el, Janusz şi Ariadna — încercau să găsească un

ton comun. Şi cum realizau cu greu acest lucru, se chinuiau. Cînd nu se refugiau în domeniul amintirilor, totul eşua. Vizitau — mai mult sau mai puţin sistematic — galeriile de tablouri şi bisericile. În starea de gol lăuntric în care se găseau Ariadna şi Janusz, totul era superficial şi din cale afară de turistic.

Edgar se duse la medic, care îi cercetă destul de îndelung gîtul, luîndu-i şi o probă pentru analiză. Doctorul era un om brunet, înalt, sigur de el, cu ochelari imenşi. Îl întrebă despre copilărie, despre părinţi, despre studiile muzicale. Se interesă de genunchiul lui şi de uşoara lui rigiditate, ca şi cum n-ar fi fost laringolog, ci ortopedist. Îşi luă rămas bun de la Szyller cu o amabilitate debordantă, italiană. Îi prescrise nişte spălături, ceva prafuri şi recomandă să meargă la un bun internist, imediat după întoarcerea la Varşovia.

— Să nu uitaţi, domnule, îi repetă la despărţire, trebuie să mergeţi îndată la doctor.

Edgar promise; trebuia acum să se întîlnească cu Janusz, să se sfătuiască, unde să găsească bani pentru Ariadna. Puţine idei le veniseră în afară de cele ştiute. Janusz îi telegrafie lui Alo. Răspunsul nu sosi timp de două zile. La urmă primi o depeşă de la sora lui.

Bilińska telegrafie:

„Alo nu se poate atinge de capitalul lui, fiind minor. Îţi voi trimite din banii mei zece mii de zloţi. Autorizaţia Comisiei de devize va dura zece zile.

Maria Bilińska"

Janusz se enervă. Locuia nu departe de „Grand Hôtel de Russie", dincolo de Piazza del Popolo, în hotelul „Locarno", un modest han elveţian. De

acolo nu era departe pînă la Tibru. Se plimba cu Szyller de-a lungul bulevardelor de pe malurile rîului, privind printre frunzele papilionacee ale platanilor spre cupola bazilicii Sfîntului Petru.

— Peste zece zile! Ce monstruozitate, se plîngea Janusz. Cîte greutăţi răsar în jurul nostru şi cum se vor sfîrşi ele oare? Ce va fi mai departe?

— Trebuie să căutăm şi din partea asta...

— Ce înseamnează din partea asta?

— De undeva de-aici, de unde banii pot fi trimişi.

— Ai pe cineva în Franţa?

— N-am pe nimeni. Vezi tu vreun francuz să ne împrumute bani?

— Poate Marrès Chouart?

— El, ce-i drept, fotografiază atomi, dar încă n-a descoperit cum se face aurul.

— Rămîne deci numai ea.

— Cine?

— Hania.

— O! oftă Janusz uşurat, nu m-am gîndit la ea. Crezi, într-adevăr, că e posibil?

— Dacă-i atît de mare nevoia...

— Dar ai tu adresa ei?

— Adresa Haniei Daws! Cred că da. De altfel, este atît de cunoscută; ne va spune ambasada americană de aici.

— Vom vedea.

Se întoarseră la hotelul lui Janusz, care, ce ironie! avea o odaie cu mult mai mare şi toată după-amiaza o petrecură cu ticluirea telegramei către Hania Daws, Chicago. Janusz i-a găsit adresa însemnată într-un vechi calendar de buzunar ce-l purta cu el.

„Avem nevoie arzătoare, nu pentru noi, de o sumă mai mare de bani. Putem oare să te rugăm să ni-i trimiţi la Roma, pe adresa...

Edgar Szyller
Janusz Myszyński"

Pînă la urmă, în legătură cu trimiterea telegramei, Edgar chiar se învioră.

— Sîntem întocmai ca doi gigolo, zise el, care, deocamdată, nu iau bani; după cîtva timp însă solicită un „împrumut".

Janusz se uită la Edgar cu oarecare uimire.

— Mereu aflu despre tine lucruri noi.

— Toate aceste lucruri sînt oare, pentru tine, noi?

Janusz nu răspunse nimic, oftă numai.

— Săraca Hania.

Seara se întîlniră cu Ariadna. Era îmbrăcată foarte modest, într-un costumaş de culoare închisă, dar nu mai avea broboada pe cap şi-şi acoperise minuţios petele hepatice de pe frunte cu fard şi pudră. Se vede că fusese şi la coafor. care-i potrivise din nou şi altfel, părul ei negru, pieptănîndu-l cu bucle rulate ca la împărăteasa Faustina din Muzeul Naţional. Gătită astfel, era încă nespus de frumoasă şi chiar întinerită cu cîţiva ani.

Porniră, bine dispuşi, spre deal, se urcară pînă la statuia lui Garibaldi şi căutară un local modest, să cineze. Atmosfera era voioasă: adică fiecare dintre ei voia să fie vesel şi nu băga de seamă eforturile pe care le făceau ceilalţi.

Taverna avea o grădiniţă destul de spaţioasă unde — pe arcuri mari ce făceau legătura între mese — atîrnau lampioane multicolore. Lucirile lor roze şi portocalii întinereau şi mai mult faţa

Ariadnei, care scoase o oglinjoară şi, mulţumită, îşi potrivi părul.

— Parcă am mai întinerit, zise ea cu un glas îngroşat, puţin cam răguşit; cei doi prieteni însă se vede că se gîndeau la altceva, din moment ce nu-i răspunseră nici măcar cu o simplă vorbă de politeţă. Ea îi privi oarecum surprinsă. Şi chiar se întristă puţin.

Edgar schimbă însă repede atmosfera. Compătimind pur şi simplu pe Ariadna, începu să comande vinuri speciale, să povestească anecdote din viaţa Elisabetei, vorbi apoi de scrisoarea Olei şi de veştile relative la copiii ei. Ariadna asculta cu mult interes. „Aşadar Ola are acum copii atît de mari?". Întrebă cum îi cheamă şi le repeta numele: Antek, Andrzej şi Helenka. Mai întrebă şi ce vîrstă au, dar Edgar şi Janusz îi vedeau rar pe copiii Olei şi nu prea ştiură să-i răspundă.

Pînă la urmă Edgar izbuti — în noaptea romană, caldă şi frumoasă — să-i dispună de-a binelea şi pînă într-atît că-şi uitară de necazuri, iar Edgar, care se vede uitase chiar că n-are bani, mai comandă o nouă sticlă. La sfîrşit deveniră peste măsură de veseli, rîzînd fără nici un motiv sau din pricina unor pretexte cu totul neînsemnate. Numai o ureche experimentată — şi Edgar avea o asemenea ureche — ar fi putut distinge în rîsul Ariadnei un minuscul accent de isterie.

Negăsind ţigările preferate la picolo-ul care le vindea, Edgar se duse să le caute la bufet. De cum se îndepărtă, Ariadna încetă pe loc să mai rîdă.

— Ascultă, i-am telefonat lui Pampanini.

— Cui ? întrebă Janusz, care încurca întotdeauna numele.
— Profesorul Pampanini, medicul la care a fost ieri Edgar.
— Şi ce ţi-a spus ?
— Tuberculoză.
— Cum ? se sperie Myszyński.
— Tuberculoză în gît şi încă destul de avansată. Bănuisem de la început după glasul lui, preciza Ariadna nemiloasă, ca şi cum ar fi bucurat-o confirmarea bănuielii.
— E îngrozitor, zise Janusz.
— Viaţa în general este îngrozitoare, grăi Ariadna cu indiferenţă.
— Ah, Doamne, tot cu generalizările astea ale tale, se enervă Janusz. Vai cum eşti...
— Cum ?
— Cruntă.
În clipa aceea se întoarse însă Edgar care le povesti amuzanta lui conversaţie, într-o italienească stricată, cu frumoasa fată de la bufet şi din nou atmosfera deveni foarte voioasă.
După cină se hotărîră să se întoarcă de la Ianicula pe jos. Se luară la braţ şi merseră destul de repede, fugind din faţa automobilelor care treceau în mare viteză. Continuau să rîdă fără întrerupere, purtîndu-se ca nişte copii.
La un moment dat se opriră la o cotitură şi se uitară spre oraşul cufundat în lumina aurie, sub un cer străveziu de culoarea safirului. Întrerupseră rîsetele lor zgomotoase şi simţiră, deodată, cum îi cuprinde tristeţea. Rămaseră cîteva clipe tăcuţi.
— Aş vrea să spun versuri, zise Janusz, dar nu-mi vine nimic în minte.

Ariadna îşi scutură capul „ca odinioară" ; buclele i se risipiră pe frunte şi recită încet, cantabil :

Dlia moiei umilonnoi duşî
Vse tvoi slova horoşî
Tî stihov dlia menia ne pişî,
Dlia moiei umilonnoi duşî... [1]

Cînd se coborîră în Piazza del Popolo, mai băură o cafea la cafeneaua din colţ. Janusz urma s-o conducă pe Ariadna cu taxiul pînă la celălalt capăt al oraşului. În cafenea, mai exact pe zidul de lîngă uşă, fiindcă se aşezaseră afară, direct spre piaţă, văzură afişul ce anunţa pentru a doua zi un concert simfonic la teatrul „Argentina". Pe afiş : Arthur Rubinstein, dirijorul Pavel Klecki. Ariadna şi-l reaminti pe Rubinstein de pe vremea cînd fusese la Paris şi bătu din palme.
— Mergem neapărat la concertul ăsta, rosti ea categoric.
— Draga mea, remarcă Janusz, concertul a fost anunţat de mult, biletele sînt desigur vîndute.
— Nu face nimic, trebuie să mergem, repetă Ariadna.
— În definitiv, se poate aranja destul de uşor, interveni Edgar, mîine dimineaţă am să-i telefonez pur şi simplu lui Rubinstein sau lui Klecki. Căci, fir-ar să fie, numele meu nu le poate fi necunoscut.

---

[1] Pentru inima mea înduioşată
Toate cuvintele tale sînt minunate
Aşa că să nu scrii versuri pentru mine,
Pentru inima mea înduioşată... (rus.).
(A. Ahmatova)

În chipul acesta — a doua zi, chiar înaintea concertului — s-au întîlnit în fața teatrului „Argentina". Era tîrziu, așa că se grăbiră să ia loc în lojă. Între timp Edgar izbuti să-i șoptească lui Janusz :

— Trebuie să stăm de vorbă în pauză. Am vești importante.

Programul concertului anunța exclusiv muzică rusă. La început *Variațiuni* de Arenski pe o temă de Ceaikovski, apoi *Concertul al doilea* de Rahmaninov, iar în partea a doua : *Extaz* de Skriabin.

— Un program întocmit parcă anume pentru noi, zise Janusz.

Ariadna se uită cu spaimă la Szyller.

— Cred că nu-ți place compoziția *Extaz* de Skriabin ?

— N-am ascultat-o de mult, zîmbi Edgar, poate îmi voi schimba părerea.

— Dar *Variațiunile* de Arenski ? întrebă Janusz.

— Este melodia mea îndrăgită, mărturisi Ariadna și începu să cînte încet :

Bîl u Hrista mladența sad
I mnogo roz vzrostil on v niom. [1]

Atunci chiar, apăru Klecki, sala izbucni în aplauzele de rigoare și concertul începu. Orchestra era excelentă. Edgar asculta atent, aplecîndu-și capul într-o parte.

Ariadna îl apucă de mînă pe Janusz și, cînd orchestra amuți, zise ceva. Janusz nu putu auzi din cauza aplauzelor. Își aplecă urechea spre gura

[1] Copilul Isus avea o grădină
Și mulți trandafiri a cultivat în ea (rus.).

ei, iar Ariadna repetă ultimul vers din cîntecul lui Ceaikovski, poemul *K. R.*

Vî pozabîli cito sipî
Ostalis mnie — skazal Hristos.
I kapli krovi vmiesto roz
Ukrasili iego celo... [1]

— Ați și uitat că spinii au rămas pentru mine..., repetă ea și-n franțuzește. Înțelegeți ? Pentru Cristos au rămas doar spinii... Iar noi, rupem trandafirii...

— Frumoși trandafiri, murmură Janusz ; dar Ariadna nu-l auzi.

Își închise ochii pe jumătate și, pentru o clipă, doar pentru o scurtă clipă prin fața lui fulgeră chipul Zosiei ; așa cum o văzuse atunci, după moarte... A fost ceva atît de îngrozitor, încît abia s-a reținut să nu urle. Deschise repede ochii. Sala răsuna de aplauze. Intră Rubinstein.

Urît, peste măsură de urît, dar fantastic de fermecător. Părea cineva cunoscut și, totodată, asemănător lui Jupiter pe un nour. Era o apariție tulburătoare.

Edgar se aplecă spre Janusz.

— Totuși, seamănă cu Chopin.

— La ce ? întrebă Janusz.

— Nu știu, cred că la aureolă.

Brusc, răsunară notele puternice și hotărîte ale concertului. Degetele agile ale lui Rubinstein scoteau din pian tonul acela rotund dar plin de forță — asemenea ciocănitului sferelor de aramă — ce îi era atît de propriu. Marea moderație a

[1] Ați și uitat că spinii
Au rămas pentru mine — zise Hristos.
Și picături de sînge în locul petalelor de roze
Au împodobit fruntea lui... (rus.).

celor doi artiști îngăduise ca prima parte a concertului lui Rahmaninov să nu ajungă la nivelul cîrpăcelii, a romanței țigănești. Tocmai simțul lor, de măsură și muzicalitate salvară pe bătrînul cabotin.

Începu apoi partea a doua, condusă cu pricepere, din acordurile succesive ale lui Bach, Beethoven sau Chopin. Și melodia aceea divină, dulce, poate prea dulce, cu repetarea motivului în final. Rubinstein cînta ca un zeu, iar Ariadna, în fața tuturor, plîngea.

— Cîtă măiestrie, grăi Janusz cînd totul se sfîrși.

Ariadna rămase în lojă, ceilalți ieșiră să fumeze. În fumuar știau că au de discutat, repede, chestiuni foarte importante, căci pauza era scurtă. Dar cîteva clipe mai lungi nu putură scoate o vorbă.

— Dintr-o nimica toată să faci o capodoperă ca asta, oftă Edgar, gîndindu-se desigur la el însuși.

— Hai, spune-mi, ce aveai să-mi spui ? întrebă Janusz.

Edgar scoase din buzunarul vestei o hîrtie portocalie.

— Telegramă de la Hania.

— Arat-o, zise Janusz, curios.

„1.000 transmis telegrafic Banca Italia Roma salutări Hania."

— A semnat : Hania, zise Janus, zîmbind.

— Dulce nume Hania, cum spune Nalkowska, preciză Edgar, dar ce va fi mai departe ?

— O mie de dolari este o sumă foarte mare. Hania are generozitatea polonă și americană. E frumos din partea ei.

— Dar chiar și suma cea mai mare se va topi pînă la urmă. O mie de dolari nu-i ajung Ariadnei pentru mult timp. Și ce va fi mai departe ?

— În general ce vei face cu ea ? Nu o vei lua la Varșovia.

— Ai înnebunit ! Ce-ar face ea acolo ?

— La drept vorbind, de unde a răsărit ea aici ?

— Stă de zece ani la călugărițele Baziliene...

— De ce nu la Paris ?

— Se vede că superioara de acolo n-avea prea multă încredere c-o va putea reține la Paris.

— Avea vreun motiv ?

— Uite, impresia mea e că, de fapt, ei urmăresc salvarea sufletelor tuturor acestora...

— Dar de ce nu s-a călugărit ?

— Nu știu.

— Atîția ani de noviciat...

— Un novice hoinar, zise Janusz, zîmbind.

— Ești cinic.

— Știu, e o glumă proastă. Dar... pe mine mă apucă cu adevărat disperarea. A părăsit mînăstirea din cauza mea...

— Ce i-ai spus ?

— Nimic. Nu i-am spus nimic.

— I-ai spus că o iubești.

— Ce-ți trece prin cap ! Apariția mea i-a trezit, pur și simplu, voința de a trăi. Și a părăsit totul.

— Și ce-ai să faci ? O vei trimite din nou la Paris ?

— Nimeni n-are nevoie, acolo, de ea.

— O scoate ea la capăt...

— Îți imaginezi Parisul față de cineva care se reîntoarce ?... Nu există un oraș mai crunt...

— Atunci ce-i de făcut ?

— De n-ar exista blestematul ăsta de hitlerism ! Acum cîţiva ani Berlinul i-ar fi venit ca o mănuşă. Astăzi... nici vorbă.

— Şi-atunci ?

— Îi vom da mia de dolari de la Hania şi să facă ce-o vrea.

— Dar ce-o să-i spunem ? De unde dolarii ?

— O să imaginăm ceva. Numai să nu mai stea aici, să plece.

Edgar îşi stinse ţigara într-o scrumieră înaltă. Făcea impresia că, în clipa aceea, nu vrea să se uite la Janusz şi, prefăcut, îşi întoarse ochii de la el. Nu putu însă rezista mult. Părăsindu-şi prietenul, îi zise :

— Janusz, gîndeşte-te...

Dar nu termină. Se auzi soneria şi reintrară în sală, în lumea aceea ciudată, de stalactite, a *Extazului* lui Skriabin, plin de o ceaţă caldă. Fură învăluiţi de lianele sonore ce se înălţau printre coloanele reci şi razele de lumină. Culorile orchestrale, asemenea unor frunze verzi erau estompate de suflul, de gîlgîitul trompetelor, acoperite şi ele de dispozitivele de sonorizare. Valul acesta tot, străveziu şi verde ca unda mării, se ridica în sus, o dată şi apoi încă o dată, spre a se împrăştia într-o spumă de sunete capricioase şi, în sfîrşit, ca o culme, să se înalţe într-un multiplu ţipăt nedefinit, în care se contopeau culorile tuturor instrumentelor.

Cînd poemul se termină, Edgar se adresă prietenilor care se aflau cu el în lojă.

— Totuşi, este splendid lucrat.

Cuvintele i se stinseră însă pe buze. Ariadna stătea încordată şi ochii ei exprimau spaimă şi, totodată, un fel de revenire pe pămînt.

Desigur, „aşa a arăta şi pilotul cînd a aterizat, după ce se ridicase la douăzeci de mii de metri de pămînt", îşi zise Edgar în gînd.

— Arta trebuie totuşi să aibă hotarele ei, grăi Ariadna, împietrită parcă pe loc — nu poate înceta să fie artă...

În jur oamenii aplaudau, îşi îmbrăcau paltoanele, ieşeau. Ariadna şi Janusz stăteau ca nişte stîlpi. În sfîrşit, îndreptîndu-se spre ieşire, Edgar îl întrebă pe Janusz încet :

— Cînd o să-i spunem despre bănetul acela ?

— Aşteaptă. Îi voi spune mîine.

În faţa teatrului, pe „Largo Argentina" se opriră lîngă cele trei bisericuţe dezgropate în mijlocul pieţei şi care se aflau la o adîncime destul de mare. Alături de ele se înălţau nişte copaci şi îşi făceau de cap cîteva pisici sălbatice. Animalele, strecurate prin partea de jos, se înghesuiau şi miorlăiau îngrozitor, potrivnice parcă unele altora. Ariadna le privi timp îndelungat.

— Animalele astea sînt fericite, zise ea, ele nu ştiu ce este *Extazul*.

Janusz zîmbi, cu ironie.

— Tu, Ariadna, eşti întotdeauna de partea patosului, constată el ; eu, m-am dezvăţat de aşa ceva.

Pentru a doua zi îşi dădură întîlnire la Villa Borghese, în muzeu. Se uitară fără prea multă încîntare la toate minunăţiile de acolo. Nu-i impresionară femeile goale, fie ele Danae, fie Paulina Borghese. Plictisiţi, epuizaţi, ieşiră din palat şi începură să se plimbe prin parc. Atmosfera o crea, fireşte, Ariadna. În aparenţă calmi, mergeau pe drumul ce ducea de la Villa Borghese la Monte Pincio. Edgar însă nu mai putea suporta încordarea dintre ei. Janusz se uita la el tulburat, ca

și cum nu Edgar ar fi fost acela ce-și cunoștea soarta, ci viața lui Janusz ar fi depins de Edgar. Privea drept înaintea lui și, din cînd în cînd, clipea din ochi, sub puterea focurilor pe care soarele le aprindea în geamurile automobilelor ce veneau, extrem de repede, din față. Iar în clipirea asta a pleoapelor se putea vedea adînca lui oboseală și o oarecare nerăbdare.

— Știți, grăi el, peste două-trei zile mă întorc la Varșovia. Mi-au scris de la Conservator...

Știrea, inventată pe de-a-ntregul, o dădea drept justificare.

— Și ce vei face acolo ?

— Ceea ce fac întotdeauna. Voi da lecții.

— La Varșovia trebuie să te duci imediat la medic, interveni Ariadna, ridicînd spre el o privire îngrijorată. Neîntîrziat, neîntîrziat...

Edgar o apucă de mînă.

— Nu te neliniști din pricina mea, răspunse el încet, și așa eu știu bine ce am.

Ariadna își trase brusc mîna și se îndreptă spre covorul de iarbă.

— Unde fugi, Ariadna, strigă Janusz, nu-i permis să calci iarba !

— Nu-i voie să calci iarba, hai, se strîmbă Ariadna, strivind iarba pe loc cu picioarele. Sînteți niște elevi cuminți... Încă înainte de bacalaureat ! Sînt sătulă de amabilitățile voastre. Conților ! Pui de cățea ce sînteți ! Lașilor !

Janusz își pierdu răbdarea.

— Taci ! strigă el și vru s-o prindă de mîini. Hai, vino !

— Nu te voi asculta ! răspunse Ariadna.

Și în goană fugi în jos, spre poiana unde se vedeau niște tufe plantate într-o vîlcea, desigur drept adăposturi de noapte. Edgar și Janusz s-au

luat repede după ea, prin gazon, găsind-o așezată după tufe, pe iarba umedă și plîngînd ca un copil. Amîndoi se aplecară asupră-i. Tufele și adîncitura îi fereau de privirile oamenilor care traversau strada dinspre parc sau de cele ale neînduplecaților paznici. De altfel tustrei erau atît de aprinși încît nu mai vedeau nimic.

Ariadna hohotea într-un plîns zguduitor, acoperindu-și fața cu batista. Sprîncenele și genele, de curînd vopsite, îi murdăriseră obrajii. Acum, părea urîtă. Lui Janusz i se făcu milă, se așeză lîngă ea și-i mîngîie brațul.

— Liniștește-te, Ariadna, nu mai plînge...

— Da ! nu mai plînge. Ți-e ușor să spui, nu mai plînge. Dar, cum să nu plîng cînd mă uit la viața mea ? Spune, se tînguia ea, vorbind acum tot timpul rusește. Cum să nu plîng cînd sînt sătulă pînă-n gît de tot și de toate. Și nimic, nimic nu mai poate fi îndreptat. Ce sînt eu acum ? „*Bieglaia monașka.*“ [1] Da, da, ca Grișka Otrepiev... „*Bieglaia monașka*“. Și nimic nu văd în fața mea și nici în spatele meu. Iar tu, Janusz, ești asemenea lui Samozvanieț. De mă voi mărita cu tine, ce poate ieși de-aici ? N-am să vin cu tine, în Polonia ta, nu mă vei putea convinge... deși nici nu încerci măcar să mă convingi ; m-ai iubit cînd eram tînără și frumoasă... Și la ce-mi folosește că ascult cu voi *Extazul* lui Skriabin ? E o altă lume... *Extazul* e o dovadă a existenței lui Dumnezeu. Orice *monașka* de rînd, din mînăstirea aceea a mea, credea în Dumnezeu. Dar eu ? Cu mine ce era ?

— Doamne, Dumnezeule, vorbi Janusz, dar ai o meserie în mînă !

---

[1] O călugăriță transfugă (rus.).

— Ce meserie ?
— E de-ajuns să apari la Paris...
— Ai înnebunit. Au trecut doisprezece ani. Doisprezece ani... pentru Paris... Acolo nici un negustor de tablouri, nici un director al „coșoneriilor“ acelora nu-și mai aduce aminte de Ariadna Tarlo... *Ispitirea Sfîntului Anton* a fost un scandal... Cine își mai poate aminti ? Doar maica superioară mai ține minte și la fiecare cîteva luni mă tot întreabă : tu oare, copila mea, ai pictat blasfemiile acelea ?
— A ținut minte ?
— Da, le-a ținut. Ea singură în toată lumea. Ea n-a uitat păcatul, ea n-a uitat răul. Iar eu *Extazul*, Skriabin, Rubinstein, Rahmaninov... oh, asta nu-i viață...
Și izbucni din nou, de-a binelea, în plîns. Îndată însă se opri. Se uită prelung la Edgar, care se înspăimîntă, căci în privirea ei lucise ceva foarte primejdios. Și, aplecîndu-se din nou asupră-i, o rugă :
— Ariadna, nu mai plînge.
Dar Ariadna își îndreptă trupul și rosti aspru :
— Eu nu plîng. Dar asta nu-i viață.
Perplex, Janusz o întrebă :
— Draga mea (își reaminti de Janek Wiewiórski și fără să vrea zîmbi), draga mea, oare ce este viața ?
— Totul, în afară de ceea ce facem noi.
Edgar trecea prin chinuri de neînchipuit, neputînd suporta astfel de scene, „ca în romanele rusești“, cum le spunea chiar el. Și, aplecîndu-se deasupra Ariadnei, îi repetă :
— Liniștește-te, liniștește-te, oamenii se uită, nu te da în spectacol.

De fapt nu se uita nimeni. Grădina rîdea prin roua și crinii ei roșii, cerul era albastru ca floarea de in și se auzeau doar cîteva automobile care, huruind, urcau undeva...
— Și pustiul ăsta, înțelegi, pustiul ? Ce am eu din viață ? Nimic. Volodia are. Are ideea, are copiii... Vala, de asemenea, nu are nimic ; bea... și nevasta aia groaznică... Volodia are. Iar eu ? Ce am eu de făcut ? Spune-mi, dragă Janusz ? Ce am de făcut ?
„Într-adevăr, ce are ea de făcut ?“, își zise Edgar în gînd, îndreptîndu-și corpul și uitîndu-se la pinii și la stejarii din jur.
— Înțelege, omule, ăsta-i sfîrșitul, totul e sfîrșit. Și, desigur, pentru că l-am trădat pe Lenin...
— Dacă toți aceia ce l-au trădat ar face astfel de scene isterice, declară Janusz, am avea judecata de apoi în toată lumea...
— Ah, Doamne, ce tot vorbiți ! Nici măcar să consoleze nu-i nimeni în stare, șopti Ariadna, ștergîndu-și ochii cu batista.
Edgar își strămută privirea de la frumusețile grădinii la femeia care plîngea. Ședea sub tufele unei grădini italiene ca o babă nefericită sub zidurile unei biserici pravoslavnice. Fața i se făcuse roșie, de-atîta plînset ochii i se umflaseră și își pierduseră strălucirea lor neobișnuită. Ariadna se transformase într-o femeie bătrînă, o rusoaică din lumea veche, plîngîndu-se de toți oamenii și jeluindu-și soarta. I se păru așa de străină, ca din altă lume. Și simți bine că-i neputincios față de sentimentele ei funeste.
Janusz, în schimb, făcea impresia că-i foarte mișcat. Îi șoptea Ariadnei la ureche cuvinte alinătoare. E drept că în același timp arunca și spre Edgar priviri neliniștite, așa de parcă i-ar fi fost

rușine de el ; sau parcă n-ar fi fost cu totul sincer față de el.

În sfîrșit Ariadna își șterse ochii cu batista și își scoase oglinjoara din poșetă.

„Oh, slavă Domnului, gîndi Edgar, furtuna a trecut."

Se întoarse și, șchiopătînd ușor, porni în sus peste gazon. Nimeni nu observase scena. Se opri pe trotuar. Janusz și Ariadna apărură și ei din vale și se îndreptară spre el.

— Haideți la masă, vom întîrzia.

— Sînt atît de flămîndă, zise Ariadna stînd lîngă Edgar, azi-dimineață nu mi-am luat micul dejun.

— Admirabil. Desigur vom găsi ceva foarte bun.

Și făcură cîțiva pași spre terasă.

— O, priviți, exclamă Ariadna, „Petrușka" !

Într-adevăr, în același loc ca întotdeauna, de cealaltă parte a străzii, se afla un paravan pătrat. Pulcinella cu nasul lui mare amenința cu măciuca, speriind pe copiii adunați acolo în număr nu prea mare.

Tustrei se opriră.

— Întocmai ca la Odesa, spuse Ariadna cu un alt glas, voios și oarecum tineresc.

— Într-adevăr, confirmă Janusz, iar Edgar adăugă :

— Exact ca la Odesa — și acolo veneau italieni cu păpuși.

Se opriră chiar la marginea trotuarului cu ochii pironiți la păpușa care striga ceva, la jandarmul care amenința cu sabia și care apăruse lîngă Pulcinella. Pe buzele celor trei marionete flutura un zîmbet, un zîmbet copilăros și îndepărtat. În

jurul orașului ce fremăta, ca și în jurul minunatei grădini, nu mai era nimeni.

Deodată, fie privind în neștire spre viziunea copilăriei pierdute, fie împinsă de vre-o altă dorință — nicicînd nu le-a fost dat să afle adevărul — Ariadna se năpusti înainte, direct sub roțile unui luxos automobil alb ce alerga în plină viteză.

II

Așa se întîmplară lucrurile încît Andrzej nu putu pleca de data asta din Varșovia decît cu un tren de mai tîrziu, ajungînd la Puste Łąki abia pe la miezul nopții. Trăsura se opri încet în fața pridvorului unde doar slujitorul Franciszek îl întîmpina căscînd somnoros. Luîndu-i valiza îi spuse :

— Mătușa Michasia e cam suferindă, iar doamna s-a culcat.

În casă domnea o liniște adîncă. Andrzej înfulecă repede cina pregătită și ieși în pridvor, care era mai degrabă un pălimar, construit nu în afară, ci retras în interior și formînd un soi de trecere între cele două aripi ale conacului. Pe de lături era acoperit cu viță de vie sălbatică, avînd însă și un spațiu liber cu vederea spre înalții arbori din jur. Totuși, în clipa aceea, noaptea era tot atît de neagră și în pridvor și în afara lui. Și cum stelele nu luminau cerul, desigur că norii erau îngrămădiți a ploaie, deși nu se simțea obișnuita atmosferă înăbușitoare, iar noaptea era proaspătă și parfumată. Ultimul fîn cosit (dincolo de parc, sau poate chiar strîns în șură), ogoarele de după treierat, teii imenși plini de floare și

pămîntul însuși, uscat și însetat, totul exala miresmele verii.

Andrzej, așezat pe treptele pridvorului, încercă zadarnic să străpungă întunecimile ce-l înconjurau. Din cînd în cînd auzea doar cum vîntul, dorind parcă să pregătească lumea pentru ploaia ce se anunța, apleca, dintr-o singură suflare, vîrfurile copacilor, după care liniștea cobora din nou asupra lor. Andrzej respira puternic, trăgînd în adîncul pieptului aromele și boarea rece, deja umedă, resimțind aerul ăsta balsamic pînă-n fundul plămînilor. Era foarte fericit că făcuse așa cum vroise. Antek plecase ca în fiecare an în munți, la alpinismul lui, la cratițele cu orez și la flirtul cu fete dezmățate, în pantaloni. Helenka și mama urmau să plece la mare. Era ispitit egal și într-o parte și într-alta. Dar se hotărî să-și petreacă prima vară „liberă" la Puste Łąki, unde se simțise întotdeauna cel mai bine, atașat cum era de conac, de bunica, de mătușa Royska. În plus, știa că va avea aici plimbările lui singuratice și o odaie simplă în „turnuleț"... fiindcă uneori tot trebuie să te gîndești și la ceea ce te așteaptă, gînd la care zîmbi ironic — și totuși...

Îl aștepta viața, viața toată, care iată că se și apropia, cu noaptea asta întunecată, ce-l înconjura de pe acum, el nepricepînd încă nimic din toate astea... Viața mare, neagră, diformă și fremătîndă precum vîntul care, tot la fiecare cîteva clipe, culca vîrfurile arțarilor și teilor. Oare cum este viața asta? Cum va fi? Cîți ani va dura? Și cum este, după ce timpul trecînd, omul îmbătrînește?

Nimeni, niciodată, nu-și imaginează oare cum e cînd omul se maturizează, cînd depășește pragul suprem, cînd îmbătrînește? Andrzej, nici el, nu-și

imagina cum va fi. Îl interesa însă nespus de mult și voia, cu orice preț, să afle.

— Voi afla. Mai tîrziu..., își mărturisi el în șoaptă.

Nu voia să meargă încă la culcare, fiindcă știa că de mîine îl va absorbi mersul obișnuit al unei așezări de la țară. Își dădea seama că mîine nu va mai voi să se gîndească la astfel de lucruri și că are acum în fața lui noaptea asta neagră și caldă, noaptea ce-i este dată tocmai ca să se gîndească la oceanul uriaș și negru pe care el navighează la fel de neînarmat și neînzestrat ca oricare alt tînăr.

Mai avea doar cîteva ore din noaptea asta unică, destinată gîndurilor „faustiene", cum le numea unchiul Edgar. Andrzej asculta uneori convorbirile mamei cu unchiul Edgar și tot ceea ce el spunea avea o puternică influență asupra lui. Totuși, foarte rar își permitea asemenea meditații „faustiene". Contrar aparențelor, Andrzej era un tînăr foarte rînduit; învățătura diferitelor „înțelepciuni" nerodnice ce trebuiau buchisite înaintea bacalaureatului — îi răpea mult timp, dar cîteva ore măcar îi răpea deopotrivă atletismul. Golul de gîndire ce-l simțise în clipa aceea nu-l mai avusese de mult și tocmai de aceea era mulțumit că odată cu aerul parfumat îl năpădeau gînduri serioase, mature. Se delecta cu ele ca și cu o licoare sau cu primul sărut al unei femei, plăceri cu atît mai mari cu cît, în afara faptului în sine, înțelegea că le poate avea, că se poate gîndi la ele, că devenise deci îndeajuns de matur.

Din negură se dezlipi Łatek, bătrînul lor dulău și, fără prea multe mofturi, îi puse capul pe genunchi. Se simțea nespus de bine cu cîinele ăsta alături și se gîndea cum se va reîntoarce el, în

fiecare vacanță la Puste Łąki, în fiecare an mai înțelept, cu mai multă experiență, dar întotdeauna cu același simțămînt de dragoste în inimă, de fiecare dată tot mai împlinit, mai nobil.

— Nu mă voi duce niciodată în altă parte, ci numai la Puste Łąki, spuse el lui Łatek, netezindu-i capul cald, ca și cum ar fi stat toată ziua în soare.

Și, în noaptea asta de adînc întuneric simți cum trupul lui ușor, oțelit prin gimnastică, se lasă toropit de bezne și de vînt, de tot ce-l înconjoară, contopindu-se cu freamătul de o clipă și cu tăcerea nemăsurată ce se întindea departe, hăt-departe peste păduri și ogoare, și-n sus, tot mai departe, pînă unde norii plutitori se hîrjoneau între ei. Simți, cu-adevărat, că-i una cu tăcerea, cu căldura, cu mireasma.

Dar simți totodată că trupul lui avea nevoie și de o completare, așa precum întrebările „faustiene" au nevoie de un răspuns. Și așa cum ședea liniștit pe treptele pridvorului („pe treapta nopții", cum le numise el în gînd), mîngîind tăcut capul bătrînului dulău, zvîrli în întunecimea parcului fremătător o întrebare fără cuvinte, hotărîtă, uriașă, de mai multe ori repetată, dar căreia noaptea, și vîntul, și parcul, și mireasma nu-i răspundeau, deși știa el bine că, de-ar fi vrut, puteau să-i dea răspuns, după cum știa că-n freamătul acela haotic erau atîtea taine ce l-ar fi putut ameți.

„Mîine va fi o zi ca toate celelalte, își spuse el în gînd, azi însă noaptea toată, pînă dimineața, este a mea și nu mi-o poate lua nimeni. Trebuie să veghez, să ascult cum suflă vîntul, cum freamătă crengile ; să veghez, să ascult cum crește în mine ceva ce se revarsă ! Oare sîngele ? Dragostea oare ? Dar cine să mă audă ? Oare natura ? Dumnezeu oare ?"

Franciszek îi atinse ușor brațul, zicîndu-i :

— Domnișorule, hai să mergem la culcare...

Andrzej îi răspunse însă că se poate retrage, că va închide el singur ușa, trăgînd uriașul, străvechiul zăvor. Rămase singur pînă cînd conturul copacilor din parc se profilă vizibil pe cerul luminos, pînă ce începură să cadă primele picături grele de ploaie caldă.

— Noaptea asta nu mi-o va lua nimeni. Ea este începutul vieții mele, zise el ridicîndu-se.

Închise apoi ușa cu zăvorul și trecu prin salon, pînă la turnulețul unde se afla patul lui simplu, de lemn. Mîncă încă o porție de căpșuni cu smîntînă, pe care desigur bunica Michasia poruncise să-i fie adusă „la pat", se dezbrăcă pînă la piele și se acoperi cu o pătură subțire.

„Ce mai noapte", gîndi el încă, lăsîndu-se cuprins de un somn adînc.

A doua zi se trezi destul de tîrziu ; totul era însă în ordine. Afară ploua. În sufragerie rămăsese doar tacîmul lui, iar la capătul mesei celei lungi ședea micuța Ziunia, fiica lui Walerek — o fetiță de vreo cinci ani — împreună cu guvernanta ei, domnișoara Wanda care, deși măruntă la trup, avea un aspect sever. Domnișoara Wanda răspunse foarte rece la salutul lui Andrzej, în timp ce micuța îl privea direct, cu ochii ei negri, posomorîți. Andrzej întrebă dacă doamnele s-au sculat, iar domnișoara Wanda răspunse că doamna Royska e de mult afară, la gospodărie și că doamna Michasia nu mai părăsește patul în ultimul timp.

Ca un fel de negare a acestor cuvinte mătușa Michasia apăru în halat. Era foarte slăbită. An-

drzej observă că de la plecarea din Varșovia se schimbase mult. Pielea mai ales, galbenă, de o culoare nenaturală, ca de lut, îi atrase atenția.

Sărută mîna buncii.

— Mătușa e bolnavă ? întrebă el într-o doară ; era știut că domna Seczykowska nu permitea să i se spună „bunică", așa că pentru toți nepoții ea rămăsese : „mătușă".

Mătușa Michasia făcu un gest de indiferență.

— Ce mai e nou acasă ? Toți sînt sănătoși ? întrebă ea, așezîndu-se lîngă Andrzej.

Andrzej răspune că toți se pregătesc să plece în diferite locuri. Apoi tăcu.

— Dar tata ? întreabă Michalina.

— Tata e ocupat. S-ar putea să vină aici pentru cîteva zile.

— Ar fi bine. Aș vrea să-l văd, adăugă ea cu oarecare subînțeles.

— Vă mulțumesc, mătușă, pentru căpșuni. Desigur că mătușa a avut grijă.

— Am spus să ți le servească. Căci au fost ultimele. Întîrziate și mărunte, dar dulci ca zahărul. Acum s-au terminat.

— Ce păcat !

— Vom avea însă zmeură. Nu-i așa, domnișoară Wanda ? Mi-a spus Ewelina.

Domnișoara Wanda mormăi ceva neînțeles. Andrzej se întrebă, o clipă, de ce guvernanta Ziunei îl tratează atît de puțin binevoitor. Dar îndată se gîndi la altceva.

— Mătușa nu iese la plimbare ? întrebă el.

— Nu. Stau culcată toată ziua. Dar mă simt mai bine.

Intră doamna Royska. Cu pălăria ei de pînză, într-o rochie de culoare deschisă și cu flori negre, cu mănuși negre lungi și sunînd din chei, lui Andrzej îi făcu impresia că-i întruchiparea unei veri senine.

— M-a cam udat, grăi ea, în timp ce Andrzej îi sărută mîna. Dragul meu, continuă adresîndu-se băiatului, în hambar cîntăresc ovăzul. Ce-i drept, e acolo domnul Kozłowski, dar aș prefera să stai tu acolo pînă la amiază. Însemnează doar greutatea totală. Nimic mai mult. Căci mîine vor veni niște evrei din Siedlce să ridice marfa.

Mătușa Michasia dădu din cap.

— Mă mir că nu le e frică, șopti ea.

Doamna Royska se cam supără.

— Dragă Michasia, de ce ai coborît aici ? Te-ai simțit ieri așa de rău și uite că astăzi te-ai și dat jos din pat... Ești tare palidă...

— Am vrut să-l văd pe Andrzej.

— Andrzej este un nepot bun și desigur s-ar fi urcat el la tine. Dacă nu pentru altceva, măcar să-ți mulțumească pentru căpșunile alea cu care ne-ai bătut toată ziua capul.

Mătușa Michasia se ridică de pe scaun.

— Ewelina dragă, accentuă ea calm, nu te recunosc ; „ne-ai bătut capul", *quelle expression !*

Andrzej fugi repede în curte. Cădea o ploaie măruntă, ale cărei picături străvezii se lipeau de păr. În siloz era cam întuneric și cam umed. Domnul Kozłowski, un ochesel scund, burtos și cu ochii bulbucați, ce-și tot îndrepta trupul și-și deschidea larg ochii, întîmpină pe Andrzej cu numeroase exclamații.

— A, salutăm, salutăm ! strigă el întinzîndu-i mîna.

Andrzej era foarte încurcat. Nu-i era la îndemînă „supravegherea", care, îndeplinită personal de mătușa Ewelina îl umplea întodeauna de uimire. Ori de cîte ori trebuia să cîntărească, să

calculeze sau să însemneze ceva — ceea ce echivala cu o fățișă lipsă de încredere în slujbașii bănuiți de hoție curată — simțea o jenă îngrozitoare. Kozłowski îi înlesni însă sarcina.

— Doamnă contesă — așa-i spunea el, necontenit, doamnei Royska — a însemnat de dimineață cincizeci și șase de saci, pe care am izbutit să-i cîntărim. Poftim hîrtie și creion. În fiecare sac avem cîte cincizeci de kilograme. Astfel, calculul este simplu. Cel mai bine ar fi să trageți o linie verticală și apoi liniile — cîte zece — le uniți printr-o linie orizontală, vom avea, așa, cîte cinci sute de kilograme.

— Și-i mult ovăz? întrebă Andrzej dîndu-și silința să dea întrebării un sens cît mai concret.

— Să vă spun domnule. Vom avea cam douăsprezece tone. Dar pe mîine este nevoie numai de cincizeci de kilograme.

Andrzej își aruncă privirile prin spațiosul siloz. Grămezile de ovăz erau în fund. Acolo se ridicau imense piramide de boabe curate, aurii ce răsunau plăcut — altfel de cît secara atunci cînd în ele se vîrau banițele de lemn. La ovăz lucrau cinci fete. Una turna din banițe în sacul pregătit, iar celelalte apucau sacul plin și-l duceau lîngă perete, unde în șir stăteau alți saci. În drum, așezau sacul pe un cîntar zecimal și cu îndemînare strîngeau gura sacului și-o introduceau la mijloc. Grăunțele curgeau din piramide, inundînd tălpile fetelor ca o masă fremătătoare.

Domnul Kozłowski stătea la cîntar și cu degetele lui tari apăsa indicatoarele, iar cu o baniță mică lua prisosul de ovăz și-l vărsa în grămada de lîngă el sau, dacă era „lipsă la cîntar", mai adăuga puțin. Își întindea picioarele cu

agilitate, se umfla și număra cu glas tare, sau sporovăia cu fetele și cu Andrzej. Era un mare palavragiu.

Andrzej stătea lîngă sacii cîntăriți și de fiecare dată cînd aduceau un nou sac trăgea o liniuță în carnet.

Între timp ploaia se întețise și începuse să vîjie puternic în curte.

— Șaizeci, șaizeci și unu, calcula Kozłowski.

— Grăbiți-vă, fetelor, strigă el, întrerupînd socoteala. Domnișorul nu are ce însemna. Se plictisește aici, în mijlocul vostru.

— Nu vorbiți așa, domnule Florian, protesta Andrzej destul de încet și cu mare efort, simțind bine cum se înroșește pînă la rădăcinile părului.

— Domnul Andrzej se plictisește aici, în siloz, alături de voi. Dar în parc, sub castani, desigur că nu s-ar mai plictisi. Sigur că nu!

Și domnul Kozlowski rîse cu poftă.

— Ce, credeți că nu-i așa? Dați-i drumul, grăbiți-vă acum. Astăzi plouă, nici vorbă nu poate fi de castani, dar ce să-i faci? Îl veți pofti într-o altă zi și dumnealui va veni sigur.

— O! dar ar trebui dumnealui să ne poftească pe noi, iar nu noi pe domnișorul nostru, glăsui o fată plină de voioșie, aceea de la banița mare.

— Lasă-le în pace domnule Florian, îl rugă Andrzej încet.

— Am fost preveniți, oho!..., zise totuși Kozłowski rîzînd, șaizeci și cinci, șaizeci și șase... dar unde-i șaizeci și șapte? Haideți, grăbiți-vă, pînă la amiază trebuie să întărim o sută de saci. Domnișoara Wanda le-a prevenit pe fete că va veni un domnișor chipeș de la Varșovia, cu ochii sclipitori. Le-a prevenit, ca nu cumva fetele

noastre să cuteze să glumească cu el... Oho, domnişoara Wanda se teme într-atîta ca fetele noastre să nu păţească ceva, încît ar vrea ca toate să ajungă domnişoare bătrîne ca ea. Şi-acum, domnule Andrzej, scrieţi mai departe, şaizeci şi opt, şaizeci şi nouă ...

— C-o fi ea domnişoară, ori că n-o fi, cine poate ști ? exclamă din nou fata de la baniţa mare, din toate cea mai vorbăreaţă. Dar chiar din faptul că vorbea cu glas tare şi cînd nu trebuia, se putea vedea că face totul spre a-şi înfrînge timiditatea.

— Lasă gura, Jasia, rosti domnul Kozlowski, şi dă-i înainte ; toarnă ovăz. Repede, repede !

Nu însă vorbăreaţa Jasia reţinuse atenţia lui Andrzej. Una din fetele mai tinere, ce cărau sacii, era neobişnuit de frumoasă. Nu prea mare, destul de zveltă, brunetă, cu obrajii rumeni, minunaţi şi cu zîmbet nespus de plăcut, inteligent şi duios, mai ales în ochi ; de fiecare dată cînd ridica scaunul și-l punea alături de ceilalţi își arunca privirile spre Andrzej, iar el își întorcea ochii de la ea.

„Oh, să-mi fie rușine, se apostrofă el, e doar o lucrătoare din sat. Ca în cărţile lui Weyssenhoff ! Ca în *Domnișorul și fata*. E ceva îngrozitor !"

Celelalte fete îi spuneau Kasia. Tovarăşa ei de muncă o lua însă la trei.

— Hai, pune sacul jos și vino-ndărăt. Ce te tot zgîiești așa ? Nu l-ai mai văzut pe domnișor ? Doar vine aici în fiecare an.

— Ea-i nouă, răspunse din fund Jasia, ea niciodată n-a văzut un domnișor din Varșovia.

— Mare scofală ! miorlăi Kasia ca o pisică și se repezi după un nou sac.

— Din Varșovia sau nu, zise domnul Kozłowski, apropiind vîrfurile balanţei şi cu degetele desfăcute formînd un fel de fluture, trebuie să fiţi prudente cu el. De însurat, tot nu se va însura.

— Şi de ce nu ? strigă Jasia. Acum aşa-i moda ! „Coşaru-i din Varşovia, iar mireasa din coş !"

Cele cinci fete izbucniră în rîsete, deşi proverbul nu prea avea sens. Probabil că totuşi ceva-ceva tot însemna pentru ele.

Deodată se auzi un tropăit în faţa silozului şi un băiat într-o cămaşă de in intră în goană, ud leoarcă.

— Tată, au sosit cei din Siedlce, strigă el din prag și apoi ciupi prima fată ce-i sta-n drum, ca și cum ar fi îndeplinit un ritual.

— Ce faci, Romek, neruşinatule ! strigă la el domnul Kozłowski, deși era limpede că-i plăceau apucăturile fiului.

Romek îl salută pe Andrzej.

— Voi cîntări eu, tată, zise el. Dumneata du-te. Ei au venit doar să întrebe de preţ şi apoi vor pleca.

Domnul Kozłowski se duse şi îndată toată munca se opri. Jasia își scoase baticul şi-l prinse altfel pe cap. Kasia se uită acum făţiş la Andrzej ca la un curcubeu iar celelalte fete rămaseră pe loc lîngă grămada de ovăz.

— Ştiţi ceva, fetelor, domnul Walerek strînge oameni la Siedlce pentru un partid cum n-a mai fost. Băieţi, tot unul şi unul, îi adună laolaltă, în jurul lui, să-l păzească. Prin oraş umblă doar cu doi din ăştia, îmbrăcaţi parcă în uniformă ; au cizme înalte, pantaloni de culoare deschisă, vestoane cenuşii ori albastre. Jasio

Biniewski s-a dat de partea lor... Tot băieţi ca brazii...

— Ce-or fi ei ? Poliţie, sau altceva ? întrebă Jasia.

— Mai rău decît poliţie, zise Romek. Oh, ce mai feciori zdraveni !

— Tot aşa, ca hitlerii ăia..., grăi Kasia.

— Şi ce-o să fie, domnule Romek, întreabă Jasia îngrijorată, noi vom fi cu hitlerii sau împotriva lor. ?

— Va fi război ? întrebă Kasia cu teamă şi, fără să vrea, se uită la Andrzej.

După cîteva clipe se întoarse domnul Kozłowski.

— Văd că n-aţi cîntărit cine ştie ce, zise el ironic. Cît avem, domnule Andrzej ?

— Şaptezeci şi trei, răspunse în sfîrşit Andrzej, cu glas tare, simţind că şi el e bun la ceva.

— Haideţi, fetelor, daţi-i drumul mai repejor, începu domnul Kozłowski, după metoda lui.

Andrzej se apropie de Romek.

— Cum mai merge cu vioara ?

— Aha, cînt, cînt mereu. O dată pe săptămînă mă duc la Siedlce, la profesor.

— Şi exersezi ?

— Da, exersez. Numai că n-are cine să mă acompanieze.

— Vino astă seară la conac. Vom cînta.

— Bine. Voi veni.

Andrzej nici nu băgă de seamă cînd sună de amiază. Porni încet spre casă ; ploaia continua să cadă şi cărările parcului erau umezite. Trandafirii din faţa conacului căpătaseră o culoare proaspătă. Se simţea un iz nespus de puternic, de frunze ude.

De-abia acum îşi despachetă Andrzej valiza, aşezîndu-şi cele cîteva cărţi aduse şi punîndu-şi cu pedanterie rufăria în dulap.

— Cel puţin aici Antek n-o să le mai răscolească, suspină el.

Îndată fu chemat la masă. Mătuşa Michasia nu coborîse. Doamna Royska era nemulţumită. Ar fi trebuit să fie cîntăriţi şaizeci de kilograme de ovăz, iar nu cincizeci şi, în plus, nici saci nu mai erau. Andrzej nu se prea orienta în toate treburile astea. Căuta atent la domnişoara Wanda, atît de severă (era prietenă cu domnişoara Romana, care îi educase pe ei şi care acum se ocupa de Helenka) — şi se întreba de ce oare domnişoara Wanda vorbise fetelor din curte despre el şi ce putuse oare să însemneze lucrul ăsta.

Doamna Royska îl rugă să ducă bunicii sus, după masă, o ceaşcă de cafea neagră.

— Oare mătuşa Michasia are voie să bea cafea ? întrebă el atent.

— Evident. Chiar trebuie. Inima îi bate uneori mai slab.

Andrzej o găsi pe bunica întinsă pe canapea, în halat.

— Ah, Andrzej al meu, zise ea, cît eşti tu de bun ! Eu mi-am făcut atîta rău cînd am coborît la tine.

— Vedeţi, mătuşă, spuse Andrzej aşezînd ceaşca cu cafea lîngă ea şi punîndu-i zahăr, mătuşa Ewelina v-a spus doar că nu trebuie să vă sculaţi din pat.

Doamna Michasia începu să-şi soarbă cafeaua cu destulă voiciune.

— Ah, Andreiaş al meu, sînt atît de suferindă !

Pe băiat îl cam enervau toate aceste : „oh, Andreiaş", „ah, Andreiaş !"

— De fapt ce aveţi ? grăi el, aşezîndu-se lîngă bunică. Formulase întrebarea destul de brutal ; dar, cum de sănătatea mătuşii Michasia, în general, nu se interesa nimeni, ea îi fu recunoscătoare şi pentru atît şi-i primi întrebarea cu o oarecare duioşie.

— Nu ştiu nici eu, Andreiaş. Mă simt atît de slabă şi am respiraţia grea. Mă apasă ceva în piept, de cîte ori mă mişc.

— Doctorul însă ce spune ?

— Ştii bine că încă la Varşovia m-am dus la doctor. În taină, fără ştirea maică-ti, ca să nu-şi bată capul cu mine. Ea, sărmana, are atîtea necazuri.

— Şi ce-a spus doctorul ?

— A dat din cap, mi-a prescris nişte picături. Pentru inimă. Cred însă că nu numai inima merge prost. Toate laolaltă şi, pur şi simplu, de vină-i bătrîneţea. În glasul doamnei Michasia răsunară lacrimile.

— Ah mătuşă, de fiecare dată acelaşi lucru, încercă Andrzej, stîngaci, s-o consoleze.

— Tatăl tău a fost bun cu mine. Într-adevăr, atît de bun ; nici propriul meu fiu n-ar fi putut fi mai bun.

— Dar doctorul a venit şi aici ?

— Uite. Cred că Ewelinka-i neliniştită din cauza mea. Tot a doua zi trimite trăsura la Petrybory, după doctor. De fiecare dată mă examinează şi-mi spune acelaşi lucru : fiţi liniştită, doamnă Seczykowska, fiţi liniştită. Aici, am o linişte deplină. Şi în ce priveşte Ola sînt liniştită. Tatăl tău este un om foare bun.

Andrzej zîmbi şi dădu la o parte smocul de păr negru ce-i cădea în ochi.

— Toate acestea le cunosc ; de ce mi le repetă mătuşa, mereu ?

Doamna Michasia crispă puţin buzele.

— Da, tu ştii, spuse ea. Dar acum eşti şi tu un băiat mare, adăugă ea îndată, şi trebuie să ştii că nu toţi preţuiesc calităţile tatălui tău.

Andrzej dădu din umeri.

— N-am să mă mîhnesc pentru asta, zise el oftînd.

Mătuşa Michasia nu se lăsă însă mai prejos. Voia probabil să-i spună ceva important lui Andrzej.

— Chiar cei mai apropiaţi nu cunosc toată valoarea tatălui tău, repetă ea, cu alte cuvinte.

Andrzej se mişcă pe fotoliul pe care şedea lîngă bunica.

— Ce vreţi să spuneţi, mătuşă ?

Mătuşa Michasia se strîmbă dureros.

— Că mama ta nu-l preţuieşte cum trebuie pe tatăl tău.

— Ce spuneţi, mătuşă ! Doar mama e soţia lui. Au trecut douăzeci de ani de cînd s-au căsătorit.

— Da, dar mama ta nu l-a iubit niciodată.

— Aşa vi se pare, mătuşă, zise Andrzej rîzînd. De unde puteţi să ştiţi, mătuşă ?

— Ah, copilul meu. Mama ta a fost logodită cu Spychała.

— Cu Spychała ? Acela de la Ministerul Afacerilor Externe ? Ce spuneţi, mătuşă ? E ceva tare amuzant.

— Nu-i chiar atît de amuzant.

— Foarte amuzant. Aş fi putut avea alt tată.

Conversaţia se termină. Cu aceste cuvinte, Andrzej o sărută pe bunică pe frunte şi se duse în camera lui. Făcu rînduială printre manuale şi

începu să se uite cînd la unul, cînd la altul. Afară ploua necontenit, iar Andrzej se uita din cînd în cînd spre cer, la nourii ce lunecau la mică înălțime, chiar deasupra vîrfurilor arțarilor și plopilor argintii. Cum nu observa nici o schimbare, revenea la matematica lui, îi plăceau științele matematice. Trebuia să se pregătească pentru politehnică. Concursul de admitere la arhitectură era greu. Întinse cartonul pe planșa de desen. Se temea de examen, de desenul manual, materie în care era un autodidact, neștiind cum se poate apuca de lucru.

La ceaiul de după amiază sosi preotul Romala. Îmbătrînise mult, dar ca întotdeauna povestea despre ultimele nunți, anunțuri de căsătorie și botezuri. Nu de mult veniseră să-și vestească nunta un tînăr și o tînără; organistul îi primi și le înscrise dorința, dar preotul îi cunoștea, știa că sînt veri. Căsătoria nu putea avea loc ușor, căci preotul îi cunoștea pe toți din sat de parcă ar fi fost copiii lui, ținîndu-i minte pe toți, după nume și prenume.

— Dar cu tine ce-i — se adresă el lui Andrzej. Nu mai vii să slujești la biserică ?

— Sînt, acum, prea mare, răspunse Andrzej rîzînd degajat. Avea multă simpatie pentru preotul Romala.

— De ce prea mare ? Sînt unii și mai mari și tot vin să slujească. Dar regulile le mai ții minte ?

— De ținut minte — le țin ; numai clopoțelul nu m-am priceput niciodată să-l folosesc.

— Cum așa ? Doar ai sunat cît se poate de bine.

— Nu eu, ci Antek. Eu n-am știut niciodată să sun clopoțelul, zise Andrzej rîzînd.

— Lasă, ai să înveți...

— Dar, părinte, ce-i cu Ștefan ? întrebă Andrzej pe neașteptate.

— Acum e la Siedlce, la domnul Walery, răspunse preotul pe loc și rămase apoi pe gînduri. Aruncă o privire, de o clipă, spre doamna Royska, care, atentă, meșterea ceva la inelul ce-i ținea șervetul de masă.

— S-a îndoit puțin inelul, explică ea, trebuie să-l dau la fierar. Va putea fi reparat cu un clește.

— Dar ce s-a întîmplat cu Alunio ? întrebă din nou Andrzej.

Preotul tăcu, de parcă n-ar fi auzit întrebarea.

— Alunio locuiește cu sora lui, aici în sat, spuse doamna Royska ; îl poți vizita.

Uimit, preotul se uită la doamna Royska.

Apoi, se uită și la capătul mesei — unde ședea micuța Ziunia cu domnișoara Wanda — și întrebă :

— E fiica domnului Walerek ? Cît de mult seamănă cu tatăl ei...

Ziunia nu seamănă însă deloc cu tatăl ei. Andrzej află că preotul Romala punea aceiași întrebare de fiecare dată, tocmai pentru a accentua că nu el botezase copilul. Walerek își botezase fiica la Siedlce, la preotul pravoslavnic, întrucît se căsătorise cu Klima la biserica ortodoxă.

Gustarea de după-amiază se termină repede. Ieșind în pridvor, spre marea lui mirare, Andrzej zări, la cotitura drumului din parc, o fîșie verde de cer. Ploaia încetase, iar trîmbele norilor se îndepărtau nespus de repede. Înnourarea se sfîrșea de-a lungul unei întinse linii drepte, așa că în scurtă vreme cerul deveni pe

jumătate cenușiu, pe jumătate verde. În parc se auzea doar plescăitul picăturilor prelinse de pe o frunză pe alta.

Andrzej vru să iasă în curte dar chiar în clipa aceea simți în palmă mînuța Ziuniei.

— Vino, îl îmbie ea, îmi vei vedea copiii. Într-un colț al holului, în spatele unei scîndurele ce închipuia o mică îngrădire, trona o creangă de brad înfiptă într-o doniță mică, iar în jurul ei, păpușile. Ședeau toate în cerc, cu mînuțele ridicate în sus, fiindcă, îi mărturisi Ziunia :

— Acum, ele au bradul lor...

— Cum se cheamă păpușa asta ? întrebă Andrzej, arătîndu-i prima păpușă de la margine.

Jenată, Ziunia nu știu ce să-i spună.

— Vai, cum așa, nu știi cum se numește păpușa ta ?

Ziunia șopti ceva. Își aplecă urechea la gura ei.

— Ea nu-i păpușă, e om, răspunse Ziunia, e fiica mea.

— Atunci, spune-mi cum se numește fiica ta ?

— Hencia, șopti Ziunia.

Păpușile se chemau Hencia, Stasia, Imogena și Bob, acesta din urmă era un băiețaș negru.

Așezîndu-se lîngă păpuși, Andrzej le aranjă mîinile, astfel încît — așa cum se țineau acum — să formeze un cerc în jurul bradului.

— Cîntă colinde, explică Andrzej.

Ziunia era încîntată.

— Cîntă colinde, repeta ea și începu să fredoneze cu glăsciorul ei subțire ca un fir de păianjen un cîntecel de sărbătoare.

Andrzej vru să plece.

— Nu pleca, nu pleca, îl ruga Ziunia.

— Trebuie să plec, trebuie să mă duc în curte.

Andrei ieși. Pe drum, din casă pînă-n curte se frămîntă să afle răspuns întrebării de ce vorbise micuței Ziunia cu un glas atît de profund ?

„Se vede treaba că am vrut să fiu socotit un om pe deplin matur. Și doar nu de mult mă jucam cu păpușile Helenkăi, iar mătușa Koszekowa îmi aduce tot jocuri cu chinezi și negri. M-am temut, desigur, să fiu văzut jucîndu-mă cu păpușile Ziunei."

Zîmbi.

„Vrei să faci pe omul mare, dragă Andrzej", își zise în sinea lui, fără să-și dea însă seama, pe deplin, de sensul acestor cuvinte.

Trecînd prin curte văzu cum fetele ieșeau din șură. Probabil nu era și Kasia cu ele. Sigur nu era. Dar nici nu voia să se uite după ele. Și se reținu cu atîta hotărîre încît, intrînd în pridvorul locuinței Kozłowski, avea gîtul înțepenit. Auzise de departe cum Romek face exerciții la vioară. Dar, de ce venise aici, nu știa nici el. Se învoise doar să vină Romek la el diseară, să facă muzică. Fără voie însă își îndreptase pașii încoace. Se opri în pridvor și se uită în urmă. Parcul era reavăn, spălat de ploaie și luminat parcă de o lucire proprie. Deasupra copacilor, cît vedeai cu ochii, un cer umed — verzui, ca o pînză de mătase bine întinsă, dar, mai aproape, se tîra un nour de culoarea crinului, palid și parcă înghețat. Totul era umed, rece și lucios. Se anunța o vreme senină, durabilă.

Intră în locuința familiei Kozłowski. Nimeni, în afară de Romek, care în mijlocul unei încăperi mari, scundă și încărcată de mobilă, îi trăgea cu arcușul. Nu se miră și, terminînd pasajul printr-o scîrțîitură, zise :

— O, Andrzej! Ce bine c-ai venit. Tocmai exersez ca să pot cînta cu tine.

— Atunci, dă-i înainte, făcu Andrzej.

— Nu, nu. E groaznic.

— Ai dreptate, recunoscu Andrzej.

Rotiră ochii prin locuința la care Romek ținea nespus de mult și unde se găseau numeroase mobile vechi, simple, de stejar, multe perne pe paturi și o grămadă de trofee vînătorești pe pereți. Era cald și mirosea a rufărie proaspătă, a levănțică și magheran.

— Uite, am să-ți dau ceva, spuse Romek apropiindu-se de un bufet de stejar și scoțînd o carafă pîntecoasă cu vodcă. Vodca era verzuie și avea în ea ierburi lungi.

— Hai să bem, hotărî gazda.

— Vai de mine, Romek, eu nu beau vodcă niciodată..., se apără Andrzej. Îi era rușine să spună: „Eu n-am băut vodcă niciodată". Romek turnă însă în două păhărele adînci, doar că nu le umplu de tot. Tăie apoi și cîte o felie de pîine neagră.

— Ca să avem cu ce gusta.

Fără convingere, Andrzej luă paharul în mînă. Romek strigă: „Cu ex"! și trebui să-l golească pînă la fund.

Vodca mirosea puternic a iarbă de „zimbroaică".

Gustul înțepător îi umplu gura și gîtlejul lui Andrzej, pătrunzîndu-i și în nas. Se cam și înecă o leacă.

— Miroase pîinea, îl îndemnă Romek.

Andrzej mirosi pîinea și simți o minunată aromă de cereale. Porni apoi s-o mănînce, începînd cu coaja de jos, presărată toată cu făină

și avînd miros plăcut. Arsura din gît se duse ca prin farmec.

— Hai să ne plimbăm, făcu Romek, ascunzînd carafa în dulap; să nu observe mama.

— Eu, nici n-aș mai fi băut, grăi Andrzej, e îngrozitoare.

— Mergi? întrebă Romek din nou.

— Hai în sat, la Alunio, propuse Andrzej.

— La Alunio? De ce? se miră Romek.

— Așa. Vreau să-l vizitez. Nu l-am văzut de mult.

— La Alunio nu mai merge nimeni, zise Romek, pe un ton exagerat de amuzant, dar, dacă vrei tu, să mergem.

Ieșiră prin curte, trecură apoi printr-un colț al parcului și se îndreptară spre sat. De-a lungul drumului răsăriseră căscioare destul de bune, tencuite numai în parte, în fața cărora înflorea fasolea roșie și porniseră să scoată capul și tulpinile de floarea-soarelui.

Alunio și soră-sa locuiau tocmai la marginea satului, pe partea dreaptă dinspre parc.

În fereastra larg deschisă stătea Alunio însuși — un tînăr bine legat, cu părul mare, des, negru ca smoala și pieptănat pe spate — citind o carte; cînd băieții se opriră în fața ferestrei, acesta dădu iute la o parte cartea, ce i se păru lui Andrzej că-i o carte rusească.

— Vai, Alunio, cum te-ai schimbat, se cruci Andrzej, erai doar mai scund ca mine!

— Și nici nu mă mai cheamă Alunio, ci Aleksy, le spuse zîmbind vechiul lor coleg și le întinse mîna. Avea dinți albi și o voce foarte joasă...

— De ce n-ai mai dat pe la mine ? întrebă el pe Andrzej. Vii doar destul de des la Puste Łąki.

Andrzej nu știu ce să-i răspundă.

— Cine a venit la tine ? întrebă sora lui Alunio, intrînd în odaie din cealaltă parte a casei și ținînd pe mînă o rochie roșie cu cerculețe albe, ușoară, atîrnată pe un umeraș.

— Andrzej și Romek.

— Care Andrzej ? făcu soră-sa.

— Andrzej Gołąbek.

Cusătoreasa căută la Andrzej. Mai în vîrstă decît Alunio, cu vreo douăzeci de ani, era deacum o femeie matură, chinuită de viață, dar încă frumoasă. Avea părul tot așa de negru ca și frate-su, în plus însă avea ochii mari și albaștri. Suferea de inimă.

— Poftiți, domnilor, îi îndemnă ea.

Băieții intrară în odaie. Lui Andrzej îi cam păru rău c-a venit, temîndu-se că nu va prea avea ce discuta. Romek, care era însă guraliv, nu se putu abține :

— Vai ce rochie frumoasă ! Pentru cine-i făcută ?

— Pentru Kasia, răspunse zîmbind domnișoara Genia.

— Pentru Kasia ? întrebă el din nou. Pentru care Kasia ? Pentru Kasia ta, Alunio ?

Alunio se înroși și spuse indispus :

— Eu n-am nici o Kasia.

Andrzej încercă un sentiment de jenă. În odaie era un dulap mare cu cărți.

— Vai, cîte cărți ai tu, Alunio ! se miră Andrzej. Ești la Universitate ?

Alunio își recăpătase calmul.

— Nu. Învăț singur. Ia loc, Andrzej.

Domnișoara Genia vru să le servească ceaiul.

— Vă foarte mulțumesc, refuză Andrzej, vin tocmai de la gustarea de după-amiază. Preotul Romala a fost la noi, la ceai, adăugă el, adresîndu-se lui Aleksy.

Dar acesta nici nu mișcă.

— L-am întrebat pe preot de tine ; s-a prefăcut că nu m-aude.

— Era de prevăzut, mormăi Aleksy.

— Ah, Alunio, Alunio, îl mustră domnișoara Genia.

— Văd, totuși, că ți se spune Alunio ? exclamă Romek.

— El trebuia să urmeze seminarul teologic, să se facă preot. Vai, cît a mai insistat preotul Romala ! Da, căuta să-l convingă, adăugă domnișoara Genia. Și... chiar cît pe-aci era să meargă.

— Numai că nu s-a dus, sublinie Aleksy, cu un glas de bas deosebit de profund.

— Nu s-a dus, da, nu s-a dus, continuă domnișoara Genia decepționată și întinzînd rochia roșie pe pat. Păcat, mare păcat.

— Eu nu regret, făcu Aleksy.

— Desigur, exclamă Romek rîzînd, ce preot ar fi putut să iasă din el cînd necontenit aleargă după fete ?...

Mai stătură de vorbă încă puțin, apoi se sculară și plecară.

— Tu știi ? zise Romek, după ce se îndepărtară de căsuța în care locuia Alunio cu sora lui. Tu știi ? El este comunist ! De aceea preotul Romala-i atît de supărat, de nici nu vrea s-audă de el. Îi fusese doar un fel de discipol.

Îndată după cină Romek veni la Andrzej și cîntară puțin. Ola avusese grijă să dea copiilor o bună educație muzicală. Dacă Antek nu fă-

cuse nici un progres și foarte curînd renunță la muzică — nelăsîndu-se convins nici de maică-sa și nici de frate-su — în schimb Andrzej cînta la pian. Firește, nu exersa sistematic, nu avea destulă răbdare, dar executa cu plăcere bucăți nu prea grele, cîntînd împreună cu profesorul lui — simpaticul domn Mikla Szewski — la patru mîini, cînta cu ușurință după note și îl putea acompania pe Romek la piesele mai ușoare. Bucata la care țineau cel mai mult doamna Royska și mătușa Michasia era compoziția sentimentală a lui Francis Thomé, intitulată *Simple aveu* [1]. Melodia asta plăcută, simplă și ușor de prins, care — în genul *Cîntecului fără cuvinte* de Mendelssohn — devenise pentru Andrzej un fel de simbol al verii, al vacanței. Ea trebuia să răsune în fiecare an în salonașul micului conac de lemn. *Simple aveu*, fredonat apoi toată ziua, umplea oarecum cu melodia lui și parcul verde, și curtea plină de mișcare și muncă, și casa de lemn cu două turnulețe.

Cînd terminară cu muzica, doamna Royska veni la Andrzej și-i spuse că mătușa Michasia se simte cu mult mai rău. După-amiază avusese un atac de inimă și acum ațipise, dar trăsura fusese trimisă la Petrybory după medic.

— Dar, la drept vorbind, de ce suferă mătușa Michasia ? întrebă Andrzej, cînd Romek, speriat de știrile rele își puse vioara în cutie, o acoperi cu o pînză de mătase violetă și grăbi spre casă.

— E ceva grav ?

— Medicul presupune că-i cancer, răspunse doamna Royska fără să se uite la Andrzej.

[1] *Mărturisire simplă* (fr.).

— O, Doamne ! suspină Andrzej. Trebuie s-o înștiințăm și pe mama.

— Mama știe, îl liniști doamna Royska, boala însă se mai poate prelungi încă mult.

— Nu-i nevoie s-o chemăm pe mama ?

— S-o lăsăm să mai stea la mare. E o chestiune de mai multe săptămîni, poate chiar luni. Doar inima i-a început să cam slăbească, așa pe neașteptate.

— Oh, mătușă dragă, se înduioșă Andrzej, simțind dintr-o dată cum îl cuprinde spaima.

— Nu-i nimic, nu-i nimic, iubitule, spuse doamna Royska, cu toții trebuie să trecem prin toate astea.

— Dar mătușa Michasia este mai tînără decît dumneata.

— Da, a fost însă întotdeauna bolnăvicioasă. Am rîs de bolile ei, dar acum ne dăm seama că a avut dreptate.

Andrzej se duse în odaia lui. Se dezbrăcă și se spălă. Nu era tîrziu ; deasupra parcului cerul — străveziu și umed — era încă verde. Dar, oricum, îl cuprinse somnul. Gol, se așeză la fereastră și aspiră mireasma serii îmbibată de umezeală și de ciripitul ultimelor păsări. Treptat amuțiră și ele ; doar un cuc neliniștit se auzea departe. Glasul lui deopotrivă umed răsună încă mult timp, undeva în pădure, chiar și după ce întunericul căzuse de-a binelea.

— Pe cine cheamă el oare așa ? se întrebă Andrzej în gînd.

Apoi se aruncă în pat și adormi buștean pînă dimineața.

Așa se scurse prima zi petrecută de Andrzej la Puste Łąki. Toate celelalte au fost asemănătoare și au trecut nespus de repede. Romek și An-

drzej mergeau acum pentru scăldat la iazul de dincolo de pădure, la vreo cinci kilometri de conac, drum ce era o adevărată aventură, iazul fiind mic și puțin adînc, iar drumeagul pînă la el nisipos și greu. Chiar numai înhămarea bătrînului cal al călăuzei le răpea mult timp. În total o jumătate de zi și asta pentru a te bălăci puțin într-o apă gălbuie, mocirloasă și unde nu prea era loc nici de înnotat. Cu toate astea Andrzej și Romek se luau la întrecere și apoi se încălzeau la soare. Romek, fiind un blond adevărat se bronza cu greu. Andrzej însă după cîteva zile era negru ca un balaur. Își punea mîna pe umărul lui Romek și se minuna cîtă deosebire era între ei. Romek avea o pieliță subțire ca de fată și lui Andrzej îi făcea plăcere să-i atingă trupul, deși nu lăsa să se vadă lucrul ăsta.

Seara dormea întotdeauna dus. Gînduri de felul celor din prima lui noapte petrecută anul acesta la Puste Łąki — cînd rămase multă, foarte multă vreme pe pridvor, ca și meditatul la problemele vieții — nu i-au mai revenit. Acum, gîndurile astea, gînduri serioase, nu-l mai preocupau deloc. Avea, cel mult, momente de spaimă, ca în preajma examenului de la politehnică. De altfel, nici lucrul ăsta nu era prea grav fiindcă, în definitiv, dacă nu reușea va fi mai bine pregătit la anul ; doar n-are decît șaptesprezece ani. „Care va să zică, socotea el pe degete, dacă trec anul ăsta, mai am încă cinci ani de politehnică și termin în 1942.“ Dacă însă reușea în anul viitor, urma să termine în 1943, deci la 23 de ani.

„Vai de mine, ce bătrîn voi fi“, își spunea el în gînd.

În vacanță totul ar fi decurs bine și firesc de n-ar fi fost boala mătușii Michasia. Se simțea tot

mai rău și nu se mai scula din pat. Suferea foarte mult, dar și mai mult o chinuiau palpitațiile inimii, mai mult chiar decît groaznica ei boală organică. Se luase obiceiul ca Andrzej să-i ducă, după-masă, ceașca de cafea. De fiecare dată mătușa Michasia se bucura, dar vorbea tot mai puțin și tot mai greu.

Vizitîndu-și bunica bolnavă, Andrzej nu încerca nici cea mai mică neplăcere. Dimpotrivă, resimțea la ea un soi de liniște, ceva ce părea chiar un triumf, cînd palidă, cu trăsăturile tot mai micșorate și cu un aspect oarecum de sculptură, sprijinită în pat de perne înalte și foarte albe, vedea limpede, ea — care nu jucase niciodată un rol deosebit în casa asta — cum totul se învîrtește acum numai în jurul ei și al bolii ei.

Andrzej nu se putea sustrage impresiei că starea asta îi procura mătușii Michasia o așa de mare plăcere, încît voluntar nu dădea nici o importanță gravității situației, despre care îi vorbea în fiecare seară doamna Royska.

Uneori bunica încerca să-i spună lui Andrzej cîteva cuvinte, dar de fiecare dată amesteca și suferințele ei — de altfel, cîtuși de puțin esențiale — privind fie că perna este incomodă, fie că simte durere insuportabilă în tălpi. Sărutînd-o pe frunte, care — rece sau fierbinte — era mereu umedă, Andrzej avea o ușoară senzație poate nu atît de dezgust, cît de ceva cu totul străin, izvorît din trupul ăsta în agonie. Considera însă că-i de datoria lui să nu arate bunicii senzația încercată, după cum considera drept o virtute faptul că-i în stare să-și îndeplinească îndatorirea.

La sfîrșitul lui iulie vremea se făcuse nespus de călduroasă. Odaia mică a mătușii Michasia,

aflată în turnul din dreapta, încingîndu-se ca un cuptor, fuseseră deschise toate ferestrele de jur-împrejur — cu perdelele însă lăsate — iar patul bolnavei fusese adus în mijlocul odăii. Totuși... zăpușeala era în toi.

Sosise timpul celor mai mari „nebunii", de vară, ale lui Andrzej. Se scula în zori, mergea desculț pînă în parc sau în pădure, pentru a simți direct, pe piele, bobițele de rouă — nespus de multe încă în vremea aceea — și care se topeau îndată ce soarele se înălța puțin. Parcul și pădurea răsunau de ecourile păsărilor. Cucul tăcea acum ; în schimb, grangurii fluierau ba ici, ba colo, zborul lor șerpuia ca și cîntecul lor, asemănător sunetelor repetate de flaut. Uneori, Andrzej ieșea pînă la marginea pădurii. Secerișul era în toi. Nu mergea însă să lucreze pe cîmp, așa cum făcuse înainte, în fiecare an. Îi era teamă de bănuiala că nu din dorința de a ajuta oamenilor în munca lor grea vine el la legatul sau așezatul snopilor. Se rușina de lenevia și de teama lui, dar... nu mergea.

Izbutise să-i pună în mișcare pe Romek și pe Alunio. Aleksy se pregătea pentru niște cursuri nelămurite bine și era veșnic cu nasul în carte. Domnișoara Genia se bucura ori de cîte ori Andrzej venea la el dis-de-dimineață, uneori chiar în zorii zilei, luîndu-l la pădure.

Uneori, de data asta singur, se strecura pe cărăruia ce-i era cunoscută — cărăruia copilăriei, azi, pare-se atît de îndepărtată — în direcția bisericii din Petrybory ; intra în biserică, se pitula într-un ungher umed, acoperit de prapurii uriași înfășurați în tocurile lor și, nevăzut de nimeni, asculta serviciul divin. Se ascundea să nu-l zărească preotul Romala. Nu mai credea în

Dumnezeu, nici în sfintele taine, dar — lucru ciudat — păstrase putința de a se ruga. Se ruga pentru sărmana bunică suferindă, dar se ruga și pentru tată-su, despre care mătușa Michasia îi spusese lucruri atît de triste. Acum, se gîndea mult și la mamă-sa. În viața lui taică-su își găsea locul oarecum firesc ; el exista pur și simplu, și fără el, nu și-ar fi putut imagina viața, cum nu și-ar fi putut imagina nici copilăria. Ațipea lîngă el cu sentimentul încrederii și dragostei. Mama însă era altfel, venea oarecum din afară. Înaltă, zveltă, ca din altă lume. Nu-i plăcea cînd își dădea ifose, pentru alții. Nu-i plăcea nici cînd avea musafiri. Ea trebuia să fie numai pentru el și pentru Antoș. Cînd mergea cu ea în lume, de pildă la concertul de la Filarmonică, era mîndru de ea, se bucura de ea. Dar acasă îi era greu să se apropie de ea, fiindu-i parcă și puțină teamă. Pe de altă parte, ore întregi stătea de vorbă cu Antek despre ea. Dar niciodată nu-i venise ideea și nu se întrebase care-s de fapt raporturile părinților între ei. Ei sînt părinți, și... gata. Mătușa Michasia, spunîndu-i că mama nu-l iubise niciodată pe tata, îi sugerase unele gînduri pînă atunci cu totul necunoscute. „Cum este posibil, se întreba el în biserică, în colțul acela întunecos, să nu iubești pe cineva și totuși să-i fii soție ? Cum e posibil așa ceva ?"

„Asta înseamnează oare că mama e nefericită ?" se mai întreba el rugîndu-se pentru ei. Ieșind apoi din biserică i se părea că în intervalul acela de numai o jumătate de oră, lumea se schimbase. Arșița coborîse acum și pe crengile stejarilor, roua se evaporase, iar el se izbea dureros de toate nodurile uscate și de ghindele ce-i nimereau sub tălpile goale. Și așa, ca o panglică,

se desfășura toată ziua aceea de vară ce-l captivă — pînă seara tîrziu — prin strălucirea, vegetația și arșița ei. Scalda — cu Romek (uneori mergea și Aleksy) — îl făcea să simtă și mai mult dogoarea. Romek umbla numai în pantaloni scurți, în timp ce Andrzej, deși nu-și scotea nicicînd cămașa, era bronzat ca un indian.

După-amiezile erau însă triste. Acum, ducînd mătușii Michasia cafeaua, ea nu mai lua ceașca în mînă, cum făcea altădată, ci-i spunea s-o pună alături. Uneori o bea, alteori, venind seara (căci intra în odaia bunicii și seara, să-i spună noapte bună), ceașca era tot pe noptieră, neatinsă. Căldura din odaie era de nesuportat și mirosea a medicamente și a flori — aduse aici zilnic de doamna Royska — mirosuri ce se îmbinau într-un iz ușor neplăcut, ce-l izbea pe Andrzej în mod deosebit — cînd se apleca spre fruntea bunicii.

Doamna Royska spunea că mătușa Michasia are escare îngrozitoare. Andrzej, deși nu știa ce însemnează, înțelese, după mirosul lor, că bunica pornise să se descompună fiind încă în viață, lucru ce-l punea în panică. Fiindcă, fără să se intereseze în mod deosebit de propriul său trup, îi făcea plăcere agilitatea și elasticitatea lui sportivă, în sfîrșit îi plăcea să și-l simtă proaspăt, întreg și diferit de corpul alb al lui Romek. Considera că trupul ce se descompunea încă din viață — ca acela al bunicii — era ceva cu totul înspăimîntător. Alungînd asemenea gînduri își dădea toată silința să nu respire cînd își săruta bunica pe frunte.

Arșița nu scădea și cu ea se ivi plaga muștelor. Ferestrele de jos, deși prevăzute cu un fel de rețele subțiri, nu reușeau să ferească totul

de muște. În odăița lui Andrzej ele, găsind prea puțin de mîncare, nu se prea adunau în număr atît de mare. În schimb, în odaia mătușii Michasia erau nespus de multe, îngrozitoarele insecte negre intrînd în ochii și urechile bătrînei care, neputîndu-le goni, gemea doar, lipsită de putere, cînd ele-i gîdilau nările.

Și iată că într-o după-amiază fierbinte — cînd soarele făcea să stăruie în jurul voalului de la ferestre un soi de cercuri galbene și arzătoare — Andrzej, intrînd cu cafeaua în odaia bunicii, observă lîngă patul bolnavei o fată tînără ce-i alunga muștele cu o creangă mare, bine înfrunzită, de alun. Rosti repede : „Bună ziua“, punînd iute ceașca lîngă pat.

Deschizînd ochii, bunica și-i aruncă spre el și-i zîmbi.

— Ia te uite ce mai infirmieră am, zise ea cu un glas destul de puternic, cel puțin muștele n-or să mă mănînce de vie.

Fără să vrea, Andrzej privi fata. Observă mai întîi rochița ei roșie cu cerculețe albe și apoi obrajii, care i se părură cu totul altfel decît la cîntărirea ovăzului. Era Kasia.

— Bună ziua, spuse el încă o dată și îi întinse mîna. Ea, mutînd creanga dintr-o mînă în cealaltă, zîmbi destul de stîngaci și pînă la urmă îi întinse și mîna.

— Nu m-aș fi așteptat să te întîlnesc aici, grăi Andrzej, mirîndu-se singur de cutezanța lui. La drept vorbind ceva îl cam apăsa în gît, iar glasul, ieșit din strîmtoare, părea oarecum schimbat și exagerat de gros, ca întotdeauna cînd simțea o emoție.

Kasia nu răspunse nimic ; mătușa Michasia închise ochii din nou și respira din greu.

În acea seară nu mai fu lăsat să intre la bunică, în odaia ei aflîndu-se preotul Romala. A doua zi, la micul dejun, domnișoara Wanda avea ochii roșii de plîns și nu îngăduise micuței Ziunia să vorbească tare. Starea mătușii Michasia era, după cît se părea, tot mai gravă. Andrzej se întreba însă de ce oare domnișoara Wanda — care doar de cîteva luni se află în Puste Łąki, mai înainte fiind la Siedlce, la Walerek — era atît de impresionată de sănătatea mătușii Michasia. Se vede treaba că așa se cădea.

Întoarsă de la treburile ei gospodărești foarte îngrijorată — arșița atingînd în ziua aceea punctul culminant — doamna Royska spuse că a telegrafiat Olei și lui Franek. Părinții lui Andrzej aveau să sosească, probabil, dimineața, iar tatăl său poate chiar astă seară, dacă venea cu automobilul. Era, într-adevăr, monstruos de cald. După dejun Andrzej se întinse sub un copac din parc, cu cartea în mînă, dar nici vorbă de învățat. Albinele bîzîiau fără odihnă în cele din urmă flori de tei, muștele se avîntau brusc, cu zgomot, deasupra capului lui, ca niște nouri amenințători, iar bondarii se ciocneau, din cînd în cînd, de picioarele lui. Desigur, „se apropia furtuna“, cugetă Andrzej.

Văzu cum ieșea din casă Kasia — desigur trimisă în curte de doamna Royska — ținînd încă în mînă creanga de alun. Mergea cu băgare de seamă, făcînd impresia că nu se grăbește. Mișca picioarele așa, de parcă ar fi călcat în noroi, și era doar tare uscat și foarte cald. Purta aceeași rochiță roșie pe care i-o cususe domnișoara Genia.

„Se spune că ar umbla cu Aleksy“, zise el în gînd, leneș și indiferent, mușcînd un fir de iarbă ce-l ținea între dinți.

Se uita însă tot timpul la Kasia, cum se îndrepta alene spre portița din curte. Se uita așa în neștire, părîndu-i-se doar că albinele și muștele bîzîie și mai puternic deasupra capului lui.

„Desigur, se apropie furtuna“, repetă el încă o dată.

În aceeași zi, după-masă, cînd vru să ia ceașca de cafea și s-o ducă sus, doamna Ewelina îi spuse cu tristețe :

— Azi, poți să nu-i mai duci cafeaua. Andrzej, uitîndu-se la mătușă-sa, răspunse :

— Totuși voi încerca.

Intră în odaia de sus. Mătușa Michasia zăcea pe pernele ei înalte. Își pierduse cunoștința. Părîndu-i că seamănă cu mumia unuia din faraoni, avu impresia că-i ceva inert, deși respira încă puternic. Puse ceașca pe fereastră — nemaifiind nevoie de ea — și se apropie de Kasia, care, din clipa cînd el intră, începu să agite iar creanga, așa în neștire. Îi luă creanga și-i zise :

— Stai, acuma eu.

Se așeză în locul fetei și flutură ramura deasupra obrajilor bunicii. Trăsăturile bătrînei femei se încrețiseră și capul ei, tot se micșora parcă, asemenea capetelor malaieze sau egiptene. Îi privea fără întrerupere gura crispată care — încordîndu-se rotund ca gura unui pește pe nisip — trăgea și scotea aerul din piept, zgomotos și adînc.

Kasia mai rămase o clipă — alături de el — uitîndu-se la muribundă cu o adîncă expresie de „milostivenie“ sătească, zugrăvită pe față. Apoi suspină și ieși. Andrzej rămase singur.

Muștele, tot mai nesuferite, se lipeau de pernă, jur-împrejurul chipului galben, ridicat sus, al mătușii Michasia. Și așa, fără întrerupere și destul de viu, mișcă el creanga cîteva ore în șir, în timp ce Kasia revenise — stînd la picioarele patului — apoi ieșise din nou, iar doamna Royska mai potrivise de vreo cîteva ori pernele.

Din cînd în cînd apărea și Wanda.

— Cît de greu îi este omului să moară, spuse la un moment dat doamna Ewelina și, aplecîndu-se deasupra lui Andrzej, îl sărută pe creștet.

Andrzej, nici el nu știa la ce se gîndește, stînd așa nemișcat, ca amorțit din cauza căldurii ce creștea din oră în oră. Vag, își reamintea de bolile din copilărie, cînd „mătușa Michasia" ședea lîngă patul lui, așa cum ședea el acum lîngă al ei.

„Uite, vezi, așa moare omul, își zicea în gînd atunci cînd își dădea seama ce se petrece cu el ; vai, cît e de îngrozitor."

Mirosul trupului încă viu, dar în descompunere, sporea în același timp cu căldura. La un moment dat observă că se făcuse întuneric în odaie. N-o auzise pe domnișoara Wanda intrînd ; o zări abia cînd aprinse lumînarea mare funerară pe măsuța de lîngă pat. Afară tunase. Tunetul era încă foarte departe, dar ecoul îi răspunse îndată, ceva mai aproape. Fulgeră.

Domnișoara Wanda îngenunche între ușă și pat. Kasia veni din nou și aduse un imens buchet de crini. Mirosul dulceag, foarte puternic, aproape crunt al uriașelor petale albe, se răspîndi într-o clipă în toată odaia, fără a înăbuși însă mirosul acela de putreziciune ce-l umplea de spaimă pe Andrzej.

Kasia îngenunchie de asemeni alături de domnișoara Wanda, iar pe prag căzuse în genunchi

doamna Ewelina. Dincolo de ușa deschisă se mai vedeau încă alte cîteva persoane.

Răsuflarea grea a mătușii Michasia devenea parcă mai ușoară. Deodată mișcă mîna stîngă — ca și cum i-ar fi făcut un semn lui Andrzej — și tot trupul ei se lăsă pe perne, alunecînd spre stînga.

Furtuna se declanșă de-a binelea. Andrzej se ridică, se îndreptă spre ferestre și începu să le închidă. Doamna Royska se apropie de el și-i zise în șoaptă :

— Nu le închide și pe cele ce sînt în direcția vîntului.

Andrzej murmură ceva în semn că a înțeles. Închise două din ferestrele în care bătea ploaia. Se întoarse și fu izbit de o ciudată tăcere. Și el și doamna Royska grăbiră către pat. Mătușa Michasia nu mai respira.

Doamna Royska făcu un semn și pe loc se auziră rugăciunile — spuse cu glas destul de tare — de veșnică odihnă. Domnișoara Wanda se ridică și stinse demonstrativ lumînarea cea mare, pe care o luă în mînă.

Andrzej se ridică și se uită la moartă. Trăsăturile crispate ale feței începură să se netezească îndată. Fruntea-și recăpăta tinerețea. În același timp însă îl impresionă aspectul îngrozitor de străin, de nou pentru el al cadavrului : cineva ce nu mai respiră. Iar tăcerea ce se degaja parcă din moartă o resimțea în fiecare din fibrele ființei lui.

Doamna Royska, făcînd tuturor un semn, îi conduse afară, rămînînd singură cu domnișoara Wanda. Andrzej nu se mișcase nici el din loc. Privi cum doamna Ewelina îi aranjă capul

drept pe pernă și cum îi închise ochii, după care se adresă Wandei :

— Dă-mi, domnișoară, un prosop din comodă. Trebuie să-i legăm fălcile.

Domnișoara Wanda îi dădu un prosop subțire, iar doamna Royska, apucînd capul decedatei, îi puse prosopul sub bărbie.

— Ajută-mă, Andrzej, zise ea.

Susținîndu-i capul, Andrzej simți tăria craniului și, sub degete, buclele moi ale părului, întru totul identic cu acela ce-l avusese mătușa în timpul vieții. Părul nu murise. Doamna Ewelina trase prosopul cu putere și-l legă într-un nod bine strîns, pe creștetul capului, care, rămas liber se lăsă în jos ca un cap mare de păpușă.

Doamna Ewelina mai stătu o clipă la picioarele patului, privindu-și sora cu ochi uscați. Dar pe obrajii domnișoarei Wanda lacrimile se rostogoliră cînd întrebă pe doamna Royska :

— În ce rochie porunciți să o îmbrăcăm ?

Doamna Royska se întoarse și, zărindu-l pe Andrzej, cum — chiar alături de ea, lîngă pat — se uită înspăimîntat la fața moartei, îi spuse :

— Andrzej, acum du-te. Vei veni mai tîrziu. Trebuie, cît mai repede, să facem din mort o altă ființă care să se poată înălța deasupra tuturor.

Chiar atunci trăsnetul căzu, undeva foarte aproape, făcînd să se zguduie geamurile în ferestre. Zîmbind, doamna Royska rosti :

— Toată viața a fost atît de modestă, în schimb moare ca Beethoven, în furtună.

Andrzej atinse umărul mătușii Ewelina.

— Mătușă, întrebă el, de ce trebuia s-o legăm cu prosopul ?

— Cum de ce ? Păi falca morților se lasă în jos. Se sting cu gura deschisă și întodeauna falca trebuie legată.

— Falca morților se lasă în jos ? întrebă Andrzej din nou. De ce ?

— Asta așa este. N-ai știut ? Apoi, dîndu-și seama, adăugă repede : Du-te acum, Andrzej, du-te jos.

Andrzej ieși ca amețit. Pe scări era încă zăduf, ca înainte de furtună. Dar jos, în salonaș, putu să respire alt aer. Ploaia fremăta ; se scurgea cu zgomot pe jgheaburi, iar în odaie era umed și cu totul altfel decît sus : miroseau imensele buchete de crini albi, ce se pregăteau aici pentru catafalcul mătușii Michasia. Andrzej se așeză la o măsuță de lîngă fereastră și, ascunzîndu-și fața în cotul brațului, începu să plîngă. Plîngea, dar nu pentru că mătușa Michasia murise, ci pentru că omul moare și încă atît de îngrozitor.

— Și asta pentru fiecare, pentru fiecare, repeta el printre lacrimi.

Simți o mînă mîngîindu-i părul. Ridică ochii și văzu la spatele lui pe Kasia, tristă, dar parcă surîzînd pe dinăuntru. Se întoarse pe scaun, o îmbrățișă și, ascunzîndu-și capul la pieptul ei, izbucni într-un plîns adevărat. Fără să-i spună ceva, ea-i netezea doar părul, negru ca păcura.

Și tocmai atunci se auziră pași în salonaș — pași repezi, deși, mărunți — și, sărind în sus, Andrzej văzu pe tată-su intrînd în odaie, cu părul umed lipit deasupra frunții.

— Ce s-a întîmplat ? Pentru Dumnezeu, ce s-a întîmplat ? strigă el, fără a se putea opri să nu azvîrle o privire bănuitoare spre Kasia, cam speriată.

— Mătușa Michasia a murit, răspunse Andrzej, ale cărui lacrimi se uscară pe loc.

— Unde? întrebă bătrînul Gołąbek. Fără să mai spună vreun cuvînt Andrzej arăta în sus. Tatăl porni repede pe scări aruncîndu-și haina udă leoarcă din mers. Andrzej fugi după tatăl său, iar Kasia se topi către ieșirea din grădină.

A doua zi pe la amiază sosi și Ola. Bunica era însă atunci „ca un altar", culcată pe un catafalc înalt, înconjurată de candelabre de argint și de buchete de crini, de parcă ar fi fost ceva nereal, neștiut, un obiect de cult. Făcea impresia că nu trăise niciodată pe pămîntul ăsta, copii nu născuse, pe Ewelina n-o invidiase pentru poziția ei și nici nu folosise, vorbind, cuvinte franțuzești, neînțelese de prietenele ei cele noi. Ola privea înălțarea asta la cer a mamă-si cu ochii larg deschiși și fără să priceapă de ce Andrzej, întîmpinînd-o, îi spusese cele două cuvinte: „E îngrozitor".

Seara, doamna Ewelina — obosită de pregătirile pentru înmormîntare — se duse în odaia ei mare și cam goală, de dincolo de salon, unde locuia și dormea.

Luîndu-se după ea, Ola îi zise:

— Mătușă, Franio mi-a spus că l-a găsit pe Andrzej plîngînd la pieptul unei fete. Cine-i fata asta?

Doamna Ewelina căută la Ola ca și cum ar fi căzut din lună.

— Ce fată? Ola dragă, astea-s lucruri într-adevăr mărunte. Andreiaș a resimțit profund moartea bunicii...

— Are oare Andreiaș aici vreo idilă? mai întrebă Ola așezîndu-se lîngă oglinda în care doamna Ewelina pornise să-și pieptene părul.

— N-am observat, Ola. Cred că încă nu are. Dar, înțelegi cred singură, așa ceva trebuie să se-ntîmple...

— Ar fi ceva îngrozitor, zise Ola, doar gîndul — și-mi produce dezgust.

— Ah, Ola, ziua și noaptea trebuie să-i mulțumești lui Dumnezeu că ai astfel de fii, oftă doamna Royska.

— Tocmai de aceea, mătușă, n-aș vrea să-i pierd.

— Mai bine să-i pierzi în chipul acesta, decît altfel, grăi doamna Royska.

Ola, simțind un fel de jenă, adăugă:

— Scuză-mă...

— Copila mea, toate mamele sînt la fel. Andrzej este însă cu adevărat neobișnuit. Este un băiat nespus de bun. Dacă ai vedea cum se joacă el cu Ziunia!

— Ziunia-i atît de drăguță!

— Da, drăguță. Dar chiar lucrul ăsta-i o povară grea pentru mine. S-o văd mereu aici! Nu-i bine că stă aici.

— Mătușa are vreun necaz cu Klima?

— Cu Klima nu, dar cu Walerek. Influența ei asupra lui Walerek a fost de foarte scurtă durată. Acum el face tot ce vrea...

— Acum, nici nu știu cum am să mă descurc singură, fără mama, oftă Ola, schimbînd conversația.

— La început va fi greu, apoi te vei obișnui, făcu doamna Royska, bîlbîindu-se puțin. Așa cum se întîmplă de regulă în viață.

— Da, poate-i doar o impresie a mea. Dar tot nu-mi vine să cred că acolo, în coșciug, e maică-mea. Era uneori atît de caraghioasă cu abcesele ei.

— Uite, vezi, biata de ea, a fost totuşi mereu bolnăvicioasă...

— Şi uneori cînd mă gîndeam la Andrzej, sau la aşa ceva, îmi ziceam, fără să vreau : trebuie să-i spun mamei...

— Da, aşa-i. Şi lucrul ăsta ne rămîne, uneori, pentru tot restul vieţii. Despre orice — îmi spun eu în gînd — aşa cum i-aş fi spus şi lui Józio... despre fiecare lucru...

— Aşadar nu trebuie să fiu neliniştită în privinţa lui Andrzej ? întrebă încă o dată Ola, ridicîndu-se să plece.

— Îl am sub ochi. E un băiat foarte bun.

— Mulţumesc. Acum doar dumneata ne-ai mai rămas, mătuşă, zise Ola, sărutîndu-i mîna doamnei Ewelina.

— Ca întotdeauna, draga mea, rosti doamna Royska, sărutînd-o pe frunte dar, uneori, tot te invidiez pentru fiii tăi...

— Ah, mătuşă, aşa nu-i bine. Nu trebuie aşa, grăi Ola speriată, oprindu-se în prag.

— Acum, mătuşă, reveni ea din nou, încearcă să dormi. Voi rămîne eu lîngă mama.

Şi se duse sus.

În faţa sicriului aşezat la o oarecare înălţime şi în jurul căruia picurau lumînările de ceară, şedea Franio pe un scaun, îngîndurat şi tulburat. Ola era cît pe-aci să zîmbească, văzîndu-l cum se uită la moartă, fără să scoată o vorbă, grăsun, puţin cam palid — cu buzele gata potrivite parcă să rostească amabilul lui : „respectele mele, doamnă !“ — trist, cu ochii înroşiţi şi jucînd în lacrimi, un om gras, jalnic, dar foarte caraghios în tristeţea lui.

„Bietul Franio. îşi spuse ea în gînd, ţinea mult la mama.“

Şi, luînd un scaun de la perete, îl trase după ea, se aşeză lîngă soţ, paralel cu el şi începu, ca şi el, să cerceteze aspectul negricios al sicriului, faldurile postavului negru de mătase, ca şi crucea de metal de pe pieptul doamnei Michasia, sub degetele ei ca de ceară, încrucişate. Şezu aşa cîteva ore.

— Franio, se apleca Ola spre soţul ei, du-te şi te culcă. Mîine-i înmormîntarea, vei fi obosit.

— Mă voi duce peste o clipă, şopti Gołąbek, oftînd jalnic şi din adînc.

Şi de data asta Ola de-abia se reţinu să nu zîmbească.

„Doamne, cît e de cumsecade Franek ăsta, cugetă ea, şi cît nu sînt eu de demnă să-i desfac şireturile de la ghete. El e cu mult mai mîhnit de moartea mamei decît mine. Şi pe copii îi iubeşte mai mult. Şi copiii îl iubesc mai mult. Andreiaş... copiii, simt un fel de inconştientă părere de rău că nu-l iubesc aşa cum merită. Dar, nu-l iubesc eu oare cu adevărat ? Pe el, pe tatăl copiilor mei, pe omul acesta atît de bun, dar neinteligent... O, Doamne, ce-mi trece prin minte, aici, în faţa sicriului mamei mele ?

Oricît s-ar fi străduit, însă, tot la Franio se gîndea mereu, la primii lor ani de căsătorie, la clipa cînd, mişcată de bunătatea lui, cedase rugăminţilor, devenindu-i cu adevărat soţie. Cînd s-a născut Antek, minunatul, micuţul Antek şi apoi Andreiaş. Franio fusese mult mai emoţionat la naşterea lui Andrzej, decît la naşterea lui Antoş. Gîndurile Olei nu se opriră aici, la familie. Trecură la Edgar, pe care nu-l văzuse de la întoarcerea lui din Roma. Se pare că-i bolnav. Janusz nu se întorsese încă din străinătate, Cherubin plecase la Zakopane, fără să mai vină

măcar o clipă pe la Ola... Şi aşa, pe cale ocolită, de la cunoştinţă la cunoştinţă, gîndul ei se oprise la Kazimierz. Şi iarăşi, ca întotdeauna, fie în clipele de singurătate pe plajă, fie atunci cînd se trezea în toiul nopţii, îi stăruia în faţă aceeaşi întrebare fără răspuns. Ar fi vrut să i-o pună şi lui, dar ştia că nici el nu i-ar fi răspuns, fiindcă în astfel de chestiuni nu există răspunsuri. Deşi cercurile lor de societate erau atît de diferite, totuşi din cînd în cînd se mai întîlnea cu el şi chiar vorbeau, adică schimbau adesea cuvinte fără însemnătate. Ştia însă că nu-i poate pune întrebarea — cea mai importantă — de ce? Nu pentru că ar fi fost ceva necuviincios, ori indiscret, ci pentru că la întrebarea asta nu exista răspuns.

Tocmai în clipa aceea Franio se ridică de pe scaunul lui şi, aplecîndu-se deasupra-i şopti:

— Mă duc. Tu rămîi aici tot timpul?

— Nu, răspunse Ola, ca şi cum s-ar fi trezit din somn. Am sosit cu trenul de noapte, nu mai am putere...

— Culcă-te. Mîine e înmormîntarea, va fi obositor.

— Da! Du-te în odaia noastră; voi veni îndată şi eu.

Ola dorea să mai rămînă cîteva clipe cu gîndurile ei.

— Dar Andrzej unde-i? Doarme?

— Doarme. Este şi el foarte obosit. Ieri noapte a vegheat pe mama.

— Bine. Noapte bună, dragă.

— Noapte bună.

Franio îşi tîrşii picioarele spre ieşire.

Ola îl mai auzi cum cobora scările cu paşi rari. Deodată se ridică şi se apropie de sicriu. Se

înălţă pînă sus, văzu de aproape faţa moartei şi se uită la ea cu încordare, ca şi cum ar fi vrut să citească ceva în inertele ei trăsături. Faţa mamei, de-abia pecetluită cu sigiliul morţii, căpătase acum o expresie de forţă. Un nas frumos, o gură încordată de mîndrie şi un fel de zîmbet de superioritate.

Cercetîndu-i trăsăturile dure, Ola strînse pumnii.

Buzele-i se strîmbară într-o grimasă de mare aversiune, ori mai degrabă de mare amărăciune.

— Tu m-ai îndemnat, şopti ea acentuat, tu m-ai îndemnat să fac căsătoria asta. Niciodată nu ţi-am spus-o şi nu ţi-am vorbit de el. Dar numai tu ai fost vinovată de nefericirea mea. Ce-ai făcut din viaţa mea? Mamă, n-ai fost bună... Ce-ai făcut tu din viaţa mea?

Îngenunche lîngă sicriu atît de brusc, încît sfeşnicul se clătină şi lumînările începură să picure stearină.

— Oh, nebuna de mine, strigă ea cu jumătate de glas, ce tot vorbesc? Oh, proasta de mine, oh, mizerabilă ce sînt! — şi pentru prima oară de la sosire începu să plîngă în hohote.

Kasia intră în odaie şi o ridică.

— Doamnă, mergeţi să vă odihniţi, voi rămîne eu pînă dimineaţa lîngă răposată, zise ea.

La înmormîntarea mătuşii Michasia venise multă lume. Totul se petrecu după vechile datini. Au fost cam prea puţine trăsuri, aşa că pentru domnul Gołąbek şi pentru Andrzej n-au mai rămas locuri.

— Noi doi, eu şi Andrzej, vom merge pe jos, zise domnul Gołąbek şi, fără să mai aştepte urnirea cailor, îşi luă fiul şi porniră prin pădure.

Vremea se schimbase după furtună și zilele deveniră răcoroase, înlesnind secerișul. Nu mai era atît de greu.

Andrzej observa că tatăl lui mergea mai încet ca de obicei, că își trăgea oarecum picioarele și gîfîie.

— Ești obosit ? întrebă el.

— Da. De mult n-am avut o zi de odihnă ; la Varșovia lucrez din greu. Iar apoi, cînd mă întorc acasă, sînt singur.

— Se va termina vacanța și vom fi iarăși cu toții împreună.

— Uneori, sînteți cu toții acasă grămadă, iar eu am totuși senzația că-s singur. Voi nu-mi mai puteți ajuta deloc, copiii mei...

Andrzej se uită cu mirare la tatăl său.

— Ce înseamnează „nu ajutăm“, întrebă el.

— Uite, așa. Așa cum și eu n-o ajut pe maică-mea. Mă aflu în altă parte, la fel ca și voi.

— Vrei să spui cumva că nu mă interesează munca ta ?

— Chiar așa.

— Da ! Uneori, așa și e. Nu-i nimic de făcut.

Andrzej se miră el însuși de vorbele rostite și mai ales de tonul lor. Nu mai era nimic din vechea duioșie. Ca și cum tată-su l-ar fi făcut să-și piardă răbdarea. Și căzu pe gînduri, fiindcă niciodată încă nu mai simțise așa ceva.

— Am îngropat-o pe „mătușa“ noastră Michasia, zise Gołąbek după o clipă.

Se opriră în poiană. Un vînt puternic îndoia vîrfurile arborilor și, cu toate că era miez de vară, în văzduh se simțea izul toamnei.

— E îngrozitor, glăsui Andrzej, este culmea barbariei. Să-l așezi pe mort într-o cutie și să-l îngropi în pămînt. Să putrezească acolo.

— Așa-i dintotdeauna !

— Dar asta dovedește cît sîntem încă de barbari. Oamenii trebuie să moară altfel, oamemenii trebuie să moară altfel...

— Dar cum ?

— Mai știu și eu ? Să te spulbere vîntul, să zbori undeva... Așa, ca acum, e îngrozitor...

— Da ! Omenirea nu-i rînduită în chipul cel mai potrivit, mormăi Franciszek filozofic și neînțelegînd prea bine ce vrea să spună Andrzej. Făcură cîțiva pași mai departe.

— După furtuna aceea acum parcă-i toamnă, zise Andrzej. Și-i de-abia începutul lui august...

— Peste o lună va trebui să fii la Varșovia.

— Mă tem groaznic de examen. La arhitectură concurența e întotdeauna mare.

— E posibil să nu treci ? făcu domnul Franciszek, uitîndu-se cu duioșie la fiul lui cel „deștept“.

— Tată, ai încredere în mine ?

— Da, am.

— Bine. Dacă ar fi numai matematica. Dar mai este și desenul. Iar la desen nu întotdeauna reușesc. Pictez ca Biliński. Dar pentru un arhitect trebuie altfel.

— Uite cum suflă vîntul. Parcă ar fi într-adevăr toamnă.

— Tată, mai rămîi aici ?

— Azi după-amiază mă întorc la Varșovia.

— O iei și pe mama ?

— Da, Helenka a rămas acolo, singură... la o doamnă. Mama trebuie să se întoarcă la Orlów.

— Veți merge împreună ?

— Firește.

— Căci mama... Andrzej șovăi. Tu o iubești pe mama ? întrebă el pe neașteptate. O iubești mult de tot ?...

Domnul Franciszek se opri, uimit.

— Ce-i cu tine, Andrzej ? Ce întrebare e asta ? Firește că o iubesc. De ce întrebi ?

— Fiindcă uneori mama mi se pare tristă.

— Tristă ?

— Mai știu și eu ? Așa, nu știu cum...

Andrzej tăia frunzele tufelor din drum cu bățul ce-l ținea în mînă.

— Dă-le pace. De ce le tai ? întrebă domnul Gołąbek.

— Ah, tată, uneori eu nu pricep nimic.

Domnul Franciszek zîmbi.

— Consolează-te. Eu la fel.

Se opri și-și sărută fiul pe frunte.

— Dar Kasia aia, ce-i cu ea ?

Andrzej se înroși ca sfecla.

— Ah, nimic. Absolut nimic, tată.

— Atîtea fete se învîrtesc pe-aici, zise domnul Gołąbek îngrijorat.

— Exact ca la tine în laboratorul de prăjituri, își recăpătă Andrzej stăpînirea de sine și simți chiar că poate ține piept lui taică-su.

— E cu totul altceva, făcu domnul Franciszek, puțin cam mîhnit.

— Era acolo una, foarte frumoasă. Aia care vorbea franțuzește.

— Așa crezi ? spuse domnul Franciszek. Se prea poate ! Dar nu mai este.

— Da, se pare.

— De unde știi ?

— Mi-a spus Antek. Era „flama“ lui.

— Ah. Doamne. Cîte necazuri pe capul vostru...

Erau aproape de casă.

— Să nu gîndești, Andrzej, zise deodată serios domnul Gołąbek, să nu gîndești Andrzej că mama este tristă din pricina mea. Eu n-am nici o vină. Absolut nici una.

— Scumpul meu tată, grăi Andrzej, înduioșat pe neașteptate, știu.

Și-i sărută mîna.

Masa de după înmormîntare fusese bogată și nu așa ca în fiecare zi. Erau cîteva persoane din vecinătate ; preotul Romala venise și el. Doamna Royska vroise, se vede, să o răsplătească pe Kasia, care o priveghease atît de bine pe bolnavă, și-i poruncise să ajute la servirea mesei. Servea feciorul Franciszek, iar Kasia aducea după el cartofii, salata, prăjiturile, compotul. Andrzej nu se putea reține și de fiecare dată cînd fata se apleca lîngă el, cu platoul, se înroșea îngrozitor. Avea o senzație neplăcută ; i se părea că rochia neagră pe care o purta Kasia — împrumutată de la cameristă — miroase dezagreabil a sudoare și a sosuri de bucătărie. De altfel Kasia fusese încă de la început foarte rușinată și îmbujorată. Ola se uită de cîteva ori la Andrzej.

La masă se discuta despre decedată. Preotul Romala îi elogia virtuțile, religiozitatea. Pe Andrzej îl impresiona tonul cu care vorbeau toți despre mătușa Michasia. Pînă nu de mult ei vorbiseră tot despre ea cu o ușoară ironie, cu zîmbete ; mai ales cînd se pomeneau abcesele și tratamentul ei cu ierburi. Acum, devenise o matroană romană. Domnul Franciszek, singur, stătea nemișcat, fără să spună o vorbă, cu privirile pironite în ferestrele luminoase și ștergîndu-și, din cînd în cînd, buzele mărunte, de grăsime.

Părinţii lui Andrzej plecară îndată după masă. Ola îl îmbrăţişă pe Andrzej deosebit de cordial şi-l sărută pe frunte. Andrzej fu cuprins de o profundă părere de rău. Fusese nedrept cu mama lui.

— În curînd mă voi întoarce la Varşovia, îngînă el.

Şi într-adevăr acum începu sfîrşitul vacanţei. Zilele deveneau mai scurte, dar serile lungi şi calde erau deosebit de plăcute. Tocmai în astfel de seri venea Romek şi cîntau cu Andrei *Simple Aveu* şi alte bucăţi sentimentale. Cîteva din faimoasele grădinărese ale doamnei Royska (în anul acesta numărul lor se micşorase, iar de la căsătoria lui Walerek cu Klima ele nu mai participau deloc la viaţa de societate a conacului) se plimbau prin faţa casei — unde se simţea mireasma micsandrelor şi călţunaşilor — ţinîndu-se la braţ şi destăinuindu-şi în şoaptă impresiile şi tainele feciorelnice. Kasia lucra în ogradă. Andrzej încetase s-o mai vadă.

Într-o seară — dar tîrziu după cină — Romek îl luase cu el la „dans" în Petrybory, un sat cu mult mai mare decît Puste Łąki, unde în faţa primăriei avea loc petrecerea. Locul, podit cu scînduri, era destul de mare ; orchestra însă era slabă, tipic sătească, alcătuită dintr-un acordeon, o vioară şi o tobă, care prin ritmul ei monoton împrumuta muzicii executate un caracter primitiv.

— Întocmai ca în Africa Centrală, constată Romek, cu tonul unui călător încercat.

— Ai spus asta ca şi cum n-ai fi ieşit nicicînd din Africa Centrală, zise Andrzej rîzînd.

Luminată de un uriaş reflector, societatea dansantă se învîrtea pe ring fără prea mult entuziasm. În general, petrecerea decurgea liniştit. „Se amuzau cuminte", cum grăiau, în astfel de ocazii, oamenii mai vîrstnici.

Andrzej şi Romek se opriră pe de lături, uitîndu-se.

— Priveşte, zise Romek, Kasia dansează cu Alunio.

Într-adevăr, îl zări în înghesuială pe Alunio cel înalt. Kasia era cu mult mai măruntă decît el şi aproape că se pierdea printre perechile de dansatori. Îi vedea doar, din cînd în cînd, capul, cu părul ei negru, pieptănat lins.

— N-avem cu cine dansa, declară Romek. Sînt numai fete venite cu dansatorii lor obişnuiţi.

Andrzej nu se orienta nici în ce priveşte fetele, nici dansatorii lor. Fireşte că Romek, ca localnic, ştia despre ele cu mult mai multe.

Muzica se opri pentru cîteva clipe. Perechile se coborîră de pe ringul oval de lemn şi se traseră la umbră, dincolo de lumina reflectorului.

— N-am ştiut că Petrybory are electricitate, zise Andrzej.

— De doi ani. N-ai observat la biserică ?

— Bine zici, ce zăpăcit sînt.

Deodată, din umbră, se ivi Kasia. Trecuse prin locul puternic luminat, dar Andrzej o observase de-abia cînd fu aproape.

Era, din nou, cu totul alta. Întîia oară o văzuse la lucru, umilă şi cu chipul şters al unei făpturi modeste ; apoi, lîngă bunica în agonie, în rolul patetic al unei infirmiere învăluite de acelaşi nimb solemn al morţii cu care era învăluită şi mătuşa Michasia. Iar acum se apropie de el degajată, cu paşi — cugetă Andrzej — ca de salon. Simţi că-l domină, că-i cu mult mai

stăpînă pe ea decît el. Şi de-abia atunci observă că era cu mult mai scundă decît el şi că trebuie să-şi înalţe capul spre el, gest ce-i punea în relief gîtul alb, plinuţ. Purta o bluză de culoarea cretei şi o fustă ce se pierdea în umbră.

— Bună ziua, grăi ea, iar glasul îi era acum altul, mai amplu, mai profund şi, cu toată răsuflarea încă agitată după dans, vorbea totuşi mai liber, mai uşor şi pe un ton parcă ceva mai grav.

Andrei nu simţise niciodată mai profund farmecul vocii omeneşti. „Cît de frumos pronunţă ea cuvintele", îşi zise el în gînd şi adăugă cu glas tare :

— Bună ziua.

— Domnişorul va dansa acum cu mine, zise Kasia.

— Dar Aleksy ? se amestecă Romek.

— Nu-i frumos să dansezi mereu cu acelaşi cavaler, răspunse Kasia zîmbind ; acum voi dansa cu domnul Andrzej.

— Dar cu mine ? întrebă Romek.

— Cu tine mai tîrziu, rîse ea, cu tine am dansat destul.

Andrzej observă că avea plăcutul accent din Polesie, fără exagerările de limbaj ale populaţiei din apropierea frontierei şi care diferă totuşi atît de mult de vorbirea varşoviană, mai ales în gura femeilor.

Toba dădu semnalul, muzica răsună în ritm rapid şi începu un dans vioi în care Andrzej simţi că-l conduce mai degrabă Kasia ; şi cum nu-i prea plăcu treaba asta, cînd orchestra se opri el strigă :

— Muzica, muzica ! *Kujawiak !*

Şi într-adevăr muzicanţii începură dansul cerut : solemn, lent şi atent. Nu erau prea mulţi amatori. Rîndurile se răriră, dansau numai cîteva perechi. Lui Andrzej îi plăcea grozav dansul acesta, îndeosebi partea lui lentă, plină de gravitate ; regreta că n-are mustăţi (doar în cazul ăsta), pentru a le putea răsuci. Kasia nu prea ştia să danseze *kujawiak*, nu se orienta asupra sensului dansului, se cam grăbea puţin la început şi pierdea ritmul. Andrzej se bucura însă ; acum o conducea el.

— Atenţie Kasia, nu te grăbi... Şi-acum... dă-i drumul.

Şi se învîrtea cu ea pînă la ameţeală, pentru ca apoi să încetineze din nou şi să oscileze lent. În scurtă vreme Kasia deprinse sensul dansului şi acum dansau nespus de bine. Cînd orchestra se întrerupse şi ei părăsiră ringul, Alunio se înfiinţă şi spuse :

— Dansezi splendid...

— *Kujawiak-ul* este cel mai bun dans, răspunse Andrzej, puţin cam gîfîind.

Kasia nu spuse nici o vorbă, dar nici nu lăsă mîna lui Andrzej. Orchestra trecu acum la un tango la modă.

— Dansezi ? o întrebă Alunio.

Kasia făcu un semn negativ din cap.

— Sînt obosită. Aşteaptă puţin.

Aleksy se posomorî. Andrzej observînd lăsă mîna Kasiei.

— Dar unde-i Romek ? întrebă el. Kasia zîmbi.

— Dansează desigur cu Anusia lui, zise ea făcîndu-şi vînt cu batista. Noaptea era foarte caldă.

Andrzej mai dansă de cîteva ori cu Kasia, apoi cu alte fete și, la urmă, nemaiașteptîndu-l pe Romek, porni spre casă. Cunoștea cărarea atît de bine, umblase pe aici încă din copilărie, dar, își dădu seama că pentru întîia oară făcea drumul ăsta noaptea. Nu-l mai recunoscu ; arborii, i se păreau mai înalți, tufișurile mai dese. După cîteva clipe auzi în urma lui pași. Se uită și prin întuneric zări silueta masivă a lui Alunio.

— Nimerești singur ? întrebă Aleksy binevoitor. Să nu te rătăcești noaptea, adăugă el.

— Trebuie să-ți spun că pentru întîia oară merg pe-aici prin beznă, recunoscu Andrzej.

— Te voi conduce o bucată de drum.

Glasul lui Alunio nu era amenințător, dar Andrzej avu totuși o senzație neplăcută.

Merseră cîtva timp în tăcere.

Deodată Alunio se opri și-l reținu pe Andrzej de mînă.

— Îți place Kasia ? întrebă el.

Andrzej deveni dintr-o dată foarte bine crescut și cu toată tăria cugetului răspunse pe un ton amabil :

— E o fată drăguță.

O clipă Alunio rămase fără să scoată un cuvînt.

— Eu nu vreau să fiu bădăran, zise el, să nu mă înțelegi greșit. Dar ea e fata mea. Noi ne vom lua... Dă-i pace.

Andrzej dădu din umeri — ceea ce prin întuneric nu se putea vedea ; atîta doar că prin mișcarea asta făcu să alunece jos, de pe brațul lui, mîna lui Alunio.

— Să știi că de nu te-aș fi cunoscut, adăugă el, aș fi crezut că vrei să mă provoci. Crede-mă, n-am nimic cu Kasia și de fapt nu mă învîrt

în jurul ei. Am văzut-o de cîteva ori... îmi este absolut indiferentă... Și în plus, Alunio, nu-ți fă prepusuri, zise el pe un ton savant, nu-ți mai imagina, cumva, povestea cu „domnișorul și fata". Timpurile alea au trecut...

— Nu de tot, răsună în întuneric glasul grav și gros al lui Aleksy.

— Cel puțin pentru mine. Aș fi considerat lucrul acesta drept o... cum să-i spun ? Cum spun oare cărțile lui Sienkiewicz ? L-aș fi considerat drept o jignire...

Aleksy rîse scurt.

— Poți să arăți atîta răceală, zise Aleksy puțin cam supărat pe Andrzej pentru indiferența lui față de farmecul Kasiei, dar asta numai pînă la un timp...

— Timp nu prea am, peste o săptămînă plec, grăi Andrzej, dînd un ton tot mai grav cuvintelor acestei convorbiri de lămurire „între bărbați maturi". Acum, mă gîndesc doar la examene... nici n-ai ideie ce trac am...

Alunio încetini pașii.

— Atunci e-n regulă, făcu el, să nu-mi porți pică pentru că am ridicat chestiunea asta. Aș fi putut să procedez altfel, dar țin mult la tine... încă din vremuri...

— Cînd mergeam la preotul Romala ?

— Da ! Atunci, servus. La revedere. Eu mă mai întorc la petrecere.

Alunio se opri.

— Distrează-te bine, rosti Andrzej deodată, pe un ton de mare senior și-i întinse băiatului mîna, oarecum de sus. Mai tîrziu, cînd se gîndi la cele întîmplate lucrul ăsta îl uimi.

Merse mai departe prin parc, în întuneric. Arborii uriași fremătau deasupra lui, deși mai

pe jos nu era nici un vînt. Își reaminti de seara sosirii și de meditațiile lui din pridvorul conacului. De atunci fiecare zi fusese cam aceeași, la fel de încîntătoare și de captivantă prin alaiul întîmplărilor celor mai obișnuite. Simțea însă că prima seară pusese oarecum pecetea ei pe toate zilele următoare și de aceea vacanța de acum fusese atît de diferită de cele precedente.

Adînc cuprins de gîndurile astea legate de treburile lui, nici nu-și dădu seama cum ajunse lîngă casă. Se opri ; se auzea o conversație cu glas tare, în întuneric.

Doamna Royska și Walerek vorbeau în pridvor. Nu-i auziră pașii pe pietrișul cărărilor parcului și nici nu-l văzură. În casă era lumină. Pridvorul, cufundat în întuneric, făcea impresia — cu vița lui de vie — că-i parte integrantă a parcului.

Andrzej rămase uluit. Nu știa ce să facă. Inima îi bătea tare. Încă din vremea acelei scene copilăroase și stupide ce avusese loc cu mai mulți ani în urmă nu se mai putea uita calm la Walery, după cum nu-i mai putea auzi, liniștit, glasul. Un sentiment de ură elementară creștea în el ori de cîte ori îl vedea. Nu-și aducea aminte să fi schimbat cu el două vorbe în acești cîțiva ani. Dar strîngea pumnii întotdeauna, nu numai cînd îl vedea, ci chiar cînd se gîndea la el. Nu putea înțelege cum fetița aceea fermecătoare — ce ședea în fiecare dimineață, lîngă el, la micul dejun — putea să fie fiica lui Walerek. Din fericire niciodată aproape nu-și făcea apariția la Puste Łąki ; uneori, ca acum, apărea doar seara tîrziu. Venea din Siedlce călare pe splendizii cai de care se ocupa acum.

Andrzej se opri o clipă să asculte convorbirea.

— Ce-ți închipui ? grăia aspru doamna Royska. Pentru tine n-am bani. Tot ce am, voi lăsa fiicei tale. De tine nici nu vreau să aud...

— Ca și cum ai fi uitat, mamă, că sînt unicul tău fiu.

— Din păcate.

— Pe stîrpiturile alea ale mătușii Michasia, pe fiii Olei, îi iubești, mamă, mai mult decît pe mine.

— Te înșeli, Walery.

— În orice caz mai mult faci pentru ei decît pentru mine. Aici omul nu se poate scăpa de ei. Dar, de ce nu vrei, mamă, să-mi dai banii ăia ?

— Pentru că știu că n-ai să-i folosești cum trebuie.

— N-am să-i beau, fii sigură.

— Poate că ar fi fost mai bine să-i fi băut.

Walery rîse în întuneric. Chiar cînd nu putea fi văzut, rîsul lui avea un farmec care subjuga. Era în el toată drăgălășenia adolescenței spulberate odată cu trăsăturile chipului de-atunci. Glasul doamnei Royska deveni parcă ceva mai blajin.

— Pentru Klima și Ziunia ai însă bani destui.

— Din fericire Klima n-are nevoie de prea mulți. Umblă neîngrijită, de mi-e și rușine. Ai putea, mamă, să faci ceva pentru ca tînăra doamnă Royska să nu mai umble prin Siedlce atît de prost îmbrăcată.

— O iubești ? întrebă pe neașteptate doamna Royska, cu naivitate.

Walerek rîse din nou ; de data asta însă nu atît de plăcut. Andrzej simți pe frunte picături de sudoare. Tuși ușor și, fără să mai aștepte răspunsul lui Walerek, intră pe pridvor. Doamna Royska se cam sperie.

— Cine-i acolo ?
— Eu, Andrzej.
— Ah, Dumnezeule, mi-am închipuit că dormi de mult, spuse ea puţin cam tulburată.
— Pe unde-ai umblat, cavalere, atît de tîrziu ? întrebă Walery, întinzîndu-i neglijent mîna. Andrzej nu răspunse la întrebare.
— Ai cinat ? zise neliniştită doamna Royska.
— Cum să nu, mătuşă, am ieşit puţin să mă plimb, după cină — ceea ce nu prea era purul adevăr, cum se şi vedea din unele ezitări ale glasului lui.
Walerek se amuză.
— Ai fost la plimbare ? Singur ? întrebă el chicotind de data asta cît se poate de neplăcut ; un chicot ca de maniac.
— Şi ce dacă n-a fost singur ? interveni doamna Royska. Andrzej este acum un băiat mare ; şi-a luat examenul de maturitate.
— Da, ştiu, ştiu, făcu Walerek repede şi ironic.
— Am fost cu Romek şi Alunio la Petrybory, mărturisi Andrzej curajos. Ei au mai rămas acolo.
— Mă rog, mă rog ! exclamă Walery. Domnul moşier s-a dus printre ţărani... a stat la taifas cu poporul...
— Nu sînt moşier, răspunse Andrzej, tăios.
— Cine ştie, poate că mama îţi va lăsa tocmai ţie Puste Łąki împreună cu tot capitalul... Numai datorii, Andreiaşule, numai datorii, n-ai la ce să te lăcomeşti.
— Cum poţi să vorbeşti astfel băiatului, strigă doamna Royska, nespus de supărată.
— Lasă, mătuşă, grăi Andrzej, încercînd să stăpînească situaţia, eu sînt doar învăţat cu glumele unchiului Walery.

Apoi, îndreptîndu-se spre uşa de intrare spuse, cu un glas cu totul schimbat, surprinzător de cald şi de profund :
— Noapte bună, mătuşă.
De data asta nu putu aţipi multă vreme. Tîrziu în noapte auzi tropotul, galopul unui cal. Walery plecase. El nu se gîndea însă la Walery, ci la Kasia, la Alunio, la Romek, într-un cuvînt la aceea că peste o săptămînă urma să se întoarcă la Varşovia, unde, în afară de tata şi de domnişoara Romana, nu va mai fi nimeni. Fără bunica Michasia va fi nespus de pustiu... Şi-i veni în minte că bunica zace, aici, aproape, nu departe de locul unde dansase cu Kasia pe ring şi că, închisă în cutia ei de lemn, se va schimba într-un mod îngrozitor. Iar el, fără ea, se va simţi nespus de rău la Varşovia. De-abia acum îşi dădu seama de toate proporţiile acestei morţi. Se apropie de fereastră. Privi în beznă. I se păru că aude încă ecoul calului în galop. Atît de rar, cugetă el, se uitase prin fereastra asta încît nu ştia măcar ce privelişte îi poate înfăţişa. Din cînd în cînd, se auzea şi bătaia vîntului, ca atunci, în prima noapte. Oare prevestea din nou ploaie ? Suflul vîntului îi biciuia trupul gol şi simţea că-l cuprind fiorii. Din umbra confuză se desprindeau trunchiurile înalte ale copacilor. Se aplecă pe fereastră, ascultînd dacă ajung pînă la el sunetele tobei „africane“ de la locul de dans. Nu se auzea însă nimic.
Vîntul n-aduse ploaie. În ultimele zile ale şederii lui Andrzej vremea se făcu nespus de urîtă. Vîntul sufla necontenit, era rece şi totodată timpul uscat.
— E aşa de urîtă vremea, că n-ai cum să-ţi regreţi plecarea, zise doamna Ewelina la dejun.

— De-ar fi chiar și mai urîtă și tot o să-mi pară rău, răspunse Andrzej.

Dar, în același timp, din clipa cînd aflase că venirea lui la Puste Łąki ar fi fost bănuită de unele interese materiale, că cineva își închipuia chiar că el pîndește să pună mîna pe moșie, văzînd în Puste Łąki nu locul vacanței și al „meditațiilor", ci un scop în sine, bănesc și de realizat... din clipa asta se strecurase în el îndoiala că ar mai putea păstra aceeași atitudine sinceră față de mătușa Ewelina și nici chiar aceeași bucurie de a mai ședea în locul ăsta atît de fermecător.

„Mizerabilul de Walery, își spunea el în gînd, mi-a răpit și bucuria asta."

Zilele se scurgeau uniform fie că era frumos, fie că ploua. Hubert — despre care știa doar că plecase la Rotocznia și de acolo urma să facă un popas de cîteva zile la Puste Łąki — îi trimise o epistolă plină de semne de exclamație din care reieșea că însoțise pe tată-su — cam bolnav — în Franța. Frazele umflate păreau să ascundă adevărul. El petrecuse în realitate trei săptămîni. infernal de plictisitoare, la Vichy, răscumpărate destul de aproximativ cu cele trei zile la Paris. Andrzej nu avea însă de unde să știe toate astea și-l cam invidia, puțintel, pe Hubert. Dar, numai puțintel. Puste Łąki îi adusese în anul acela și lui clipe de adevărată bucurie.

Ultima săptămînă o petrecu prins de treburile lui obișnuite. Treieratul îl supraveghease cu tot vîntul înverșunat ce te orbea cu pleava răspîndită în văzduh și care ridica în vîrtej chiar grămezi de paie. În ultimul timp nici Kasia nu mai venise la lucru. Seara, sorbindu-și

laptele rece, gusta din plin mirosul pîinii negre unse cu unt — mirosul ăsta atît de cunoscut, împletit cu amintiri din cea mai fragedă copilărie, ca și cu imaginea însăși a conacului din Puste Łąki. Numai că în anul acesta și casa și parcul și, într-un cuvînt, totul i se păruse mai altfel, oarecum impregnate ușor și de o altă mireasmă, de mireasma trupului.

Deși vîntul era destul de rece, mergea împreună cu Romek pînă la iazul de dincolo de pădure, drumuri ce-și aveau măcar farmecul de a-i face să iasă de sub arborii parcului și ai pădurii, în largul cîmpiei nesfîrșite, pe al cărei cer de august, nespus de albastru, se fugăreau nouri albi, zdrențuiți și luînd necontenit tot alte forme. Lăsau brecul lîngă iaz ; leneșă cum era, mîrțoaga nu se clintea din loc ; cel mult își mișca ritmic capul ca să alunge muștele și bondarii, pe care nu-i speria nici vîntul.

Se scăldau în pielea goală. Romek plutea pînă la mijlocul lacului și, amestecîndu-și coama lui blondă printre frunzele de nuferi, părea un ditamai crin auriu. Andrzej, care înota și el destul de bine, încercase o dată să facă ocolul iazului, dar acesta nefiind adînc, cu greu se putea lua avînt. Apa, în schimb, părea caldă față de aerul rece.

— Parcă ar fi încălzită ! strigă Romek.

Andrzej — căruia nu i se părea deloc încălzită — se simțea însă mai bine în apă decît pe mal, unde vîntul rece îi biciuia pielea negricioasă, făcînd-o să se încrețească și să se învinețească, întocmai ca pielea de gîscă.

Romek era un înotător excelent. Prin cîteva mișcări repezi, îl ajunse pe Andrzej și încercă să-l apuce de picioare, dar, rîzînd, Andrzej îi

scăpa din mîini. Pe neașteptate, Romek îl cuprinse, tot în brațe ; apărîndu-se, Andrzej îl cuprinse și el, deopotrivă, și așa se tot rostogoliră și se tot împroșcară cu apă, silindu-se să se mențină la suprafață. Andrzej, se dădu la fund și astfel scăpă din mîinile lui Romek. Se regăsiră pe mal.

Deodată, Andrzej se simți stînjenit și nu-l mai privi pe Romek. Își trase chiar, repede, pantalonii scurți, în timp ce Romek, pe mal, cu picioarele crăcănate, își expunea tot trupul lui splendid în bătaia puternică a vîntului.

— Îmbracă-te ; vei îngheța de frig, îl avertiză Andrzej.

Romek, întorcîndu-și pe loc fața spre Andrzej, se apropie și-l întrebă :

— Spune-mi, Andrzej, cum stai tu cu femeile ?

— Nu știu nimic, zise el dînd din umeri.

— Acolo, la voi la Varșovia, numai să miști un deget... Iar tu, slavă Domnului, ai cu ce să le faci pe plac.

Andrzej se înroși ca focul și cu grijă încercă să desfacă mînecile cămășii. Vroind să fie la înălțimea temei ridicate de Romek, adăugă :

— Așa ți se pare ; nu-i însă o chestiune prea ușoară.

— Aici crezi tu că-i ușoară ? Fără să se îmbrace, tremurînd din tot corpul, Romek, plin de grijă, își acoperea cu amîndouă mîinile părțile rușinoase. Aici, fete cîte poftești, dar... fiecare-și are băiatul ei.

Andrzej, deși știa la cine face aluzie Romek, nu zise nimic.

— Și în plus, aici fiecare știe tot, unde, cine și cum. Nu-i chip să te ascunzi. Așa, din cînd în cînd mai prinzi cîte ceva...

În sfîrșit, Andrzej își puse cămașa.

— Sau pe tine te prinde careva... Tu, Romek, să nu-mi faci pe eroul, zise Andrzej pe deplin liniștit.

— Da, treburile asta nu-s ușoare la sate. Imediat se și pornește zarva. Fie că tată-tu te anunță necontenit că nu trebuia să te însori, fie că te amenință necontenit cu biciul... Viață-i asta ?

Deodată, Andrzej căzu pe gînduri. O întrebare îi veni așa pentru prima oară în minte.

— Dar tu, tu la dreptul vorbind, cu ce te ocupi ?

— Eu ? Fac practică pe lîngă tata..., răspunse Romek pe nerăsuflate.

— Gonești muștele...

Romek se revoltă.

— Nu fi așa deștept... Iarna, tata, bătrîn cum e, e prins de lene. Nici nu-ți închipui cît mă freacă. Vara am și eu puțin timp mai liber și cînt la vioară. Iarna, mă duc o dată pe săptămînă la Siedlce, la profesor. La anul voi merge la Varșovia, la conservator. Am acolo o mătușă. Nu-i chiar a mea, e a tatei, dar am unde locui.

— Vino azi să cîntăm, spuse Andrzej, întorcîndu-se cu spatele la Romek.

Romek începu să se îmbrace și el. Scoaseră mîrțoaga din tufișul în care se afundase. Andrzej apucă hățurile, Romek se urcă în brecul îngust, la spatele lui, și-l cuprinse cu brațele ca să nu cadă. Odihnită, mîrțoaga se urni destul de voinicește către grajd.

— Tu, Andrzej, ai fi putut-o avea pe Kasia aia, zise Romek după cîteva clipe, strîngîndu-l și mai tare în brațe.

— Dă-mi pace cu femeile, tună acesta, aplecîndu-și capul în bătaia puternică a vîntului ce sufla drept în fața lui.

— Nu fi așa de sfînt, mai grăi Romek rîzînd.

— Nu sînt deloc sfînt, răspunse Andrzej, dar nu pot face o porcărie față de Alunio.

— Crezi că el o să știe? Femeile se pricep ele să aranjeze treburile astea în așa fel, încît...

— Nu mă strînge așa tare, că mă sufoc, strigă Andrzej, dîndu-l la o parte cu cotul liber.

Simți pe gît, pe grumaz, o atingere ușoară, mai degrabă o fluturare, pe care poate că nici n-ar fi observat-o dacă Romek n-ar fi rîs într-un chip neobișnuit.

— Dă-mi pace.

— Da, firește, strigă Romek scoțînd un picior afară din brec. De aici, sînt mai aproape de casă, adăugă el, sărind din mers și oprindu-se la marginea parcului. Azi voi veni să facem muzică, îi mai strigă el și dispăru în tufiș.

Andrzej ajunse în curte, duse calul și brecul în grajd și grăbi spre casă. Era deja ora prînzului. Dar se duse mai întîi în odaia lui să-și pieptene părul umed, stropindu-l cu apă de colonie. Apoi, își șterse puternic gîtul și grumazul, tot cu apă de colonie.

Seara veniră oaspeți, preotul Romala și alte cîteva persoane. Băieții cîntară pentru oaspeți *Simple Aveu*, *Primăvară* de Grieg și unele piese asemănătoare.

A doua zi, în sfîrșit, vîntul, care suflase cîteva zile, aduse ploaie. O ploaie deasă, pătrunzătoare, neîncetată, care-l trezi pe Andrzej din somn, cu picușorul monoton al ulucilor din dreptul ferestrei, ca și cu ritmul lent al picăturilor ce se prelingeau de pe o frunză a teiului pe alta. Și își aduse aminte cu părere de rău că-i ultima zi a șederii lui la țară.

Se sculă și se îmbrăcă repede, dar, cînd fu gata îmbrăcat își dădu seama că n-are ce face cu ziua asta ploioasă. N-avea nici un fel de program precis, iar pe o așa ploaie i-ar fi fost greu să meargă la plimbare în parc sau prin ogradă. Se hotărî să repete din geometria descriptivă și să răsfoiască acele pagini din manual de care nu era chiar așa sigur, fiindcă temele le făcuse aproape pe toate.

Coborî la dejun. Ca de obicei, la capătul mesei lungi era tacîmul lui, iar la capătul celălalt ședea domnișoara Wanda îndemnînd-o, fără succes, pe micuța Ziunia să mănînce o bucată de chiflă cu unt.

Așezîndu-se la masă avu impresia că domnișoara Wanda se uită la el chiorîș și încercă o senzație neplăcută.

„Ce-o fi avînd cu mine?", se întrebă el în gînd. Iar cînd Franciszek îi turnă cafeaua, mai pescui încă o privire înnourată a domnișoarei Wanda.

„Se vede că-i mînioasă pentru că-s martorul hărțuielii ei cu Ziunia, din care se pare că nu va ieși victorioasă."

El ținea foarte mult la micuță, iar ea avea multă încredere în el. Uneori se jucau ore întregi. Se hotărî să uzeze de influența lui.

— Nu fă nazuri Ziunia, spuse el, mănîncă mai repede chifla aia.

Nimeri însă prost. Ziunia nici nu se gîndea să-l asculte și scoase chiar limba. Andrzej se supără.

— Vai, cum e posibil așa ceva? Nu ești cuminte — și încă de dis-de-dimineață.

Ziunia se răsuci pe scaun.

— Unchiul este urît, zise ea, urît!

Atunci, domnişoara Wanda avu o atitudine neobişnuită. Se înroşi, strigă violent micuţei :

— Nu vorbi aşa ! Şi o lovi peste degete.

Ziunia se porni să plîngă, în timp ce Andrzej, rămas perplex, nu mai ştia ce să spună. Îi părea rău de micuţă, dar era şi uimit de comportarea domnişoarei Wanda.

— Vai de mine, domnişoară, spuse el, de ce sînteţi aşa de mînioasă ?

— De ce vorbeşte ea aşa cu dumneata ? Nu-i adevărat !

— E adevărat, e adevărat, domnişoară Wanda, zise Andrzej rîzînd. Eu sînt tare urît.

Pe furiş, cu un singur ochi, Ziunia se uită la Andrzej, prefăcîndu-se că plînge în poalele domnişoarea Wanda.

Domnişoara Wanda devenise şi mai purpurie. Şuviţele de păr ce-i tot cădeau în ochi, ea le tot dădea la o parte. Şi repede, dar pe şoptite şi cu convingere, îi răspunse :

— Ce vorbeşti, domnule Andrzej ? Dumneata eşti foarte frumos !

Tocmai atunci intră doamna Royska dinspre ogradă, cu mănuşi şi în pardesiu, udă leoarcă şi disperată. Ploaia împiedicase transportul grînelor de pe cîmp ; Kozłowski turba de necaz şi se pare că-l lovise chiar pe Romek cu biciuşca. Pentru ce ? Nu ştia de ce ; desigur, făcuse vreo poznă. „Tot lucrul programat pe ziua de azi s-a dus de rîpă" (aşa grăise doamna Royska, imitîndu-l, fără îndoială pe Kozłowski şi repetîndu-i chiar cuvintele : „s-a dus de rîpă") — dar... nimeni nu ştia ce-i de făcut.

— Hai să facem o partidă de pichet, propuse Andrzej, foarte mulţumit că intrarea doamnei

Ewelina întrerupse conversaţia jenantă cu domnişoara Wanda.

Doamna Ewelina, privindu-l ca şi cum ar fi căzut din cer, se minună :

— Să jucăm cărţi ? Într-o zi de lucru ?

Şi aşa se scurse această ultimă zi, umblînd din colţ în colţ, punînd să cînte un nou aparat de radio, răsfoind o colecţie veche din revista *Swiat* — în care găsise fotografia mătuşii Ewelina călare, în costum de amazoană, participînd la un concurs hipic de amatori, sau descoperind într-o altă colecţie, cu mult mai nouă, fotografia tatălui lui — tînăr şi încă nu atît de gras, pe fondul laboratorului de prăjituri : era un anunţ, pe o pagină întreagă, a firmei „François".

„Ciudată mai este şi origina asta a mea", îşi mărturisi el, pentru întîia oară în viaţă, tot uitîndu-se pe fereastră la şiroaiele de ploaie egale, aproape geometrice ce se rostogoleau fără întrerupere în curte, în timp ce pe geamuri ele desenau şerpuitorul drum al mişcării lor năvalnice. Totdeodată, îi veni în minte ca un fulger că în anul ăsta neglijase cu totul cavoul unchiului Józio. Nu fusese acolo nici măcar o singură dată. Vroind să-şi repare, pe loc, greşeala, îmbrăcă un pardesiu impermeabil, luă foarfecile şi tăie un splendid buchet de trandafiri de septembrie, din cei ce începuseră să înflorească în faţa conacului. Florile lor ude leoarcă, cu un umed parfum de seră, aveau petalele — cînd le atingeai — întocmai ca pielea. Îşi vîrî nasul în mijlocul buchetului şi-i aspiră aroma înăbuşită oarecum de mirosul ploii.

O clipă, îi miji în cap ideea c-ar fi păcat de florile astea minunate să fie duse morţilor, o astfel de frumuseţe trebuind să fie admirată doar

de cei vii. Dar... se mustră singur. Grăbi către micuța capelă, puse buchetul pe placa cea roșie, citi — pentru a mia oară — modesta inscripție și îngenunchie, o clipă. Mormîntul, observă el cu uimire, făcea impresie că-i părăsit: nici un fel de flori, iar în mijlocul capelei tencuiala începuse să se desprindă.

Nu-și regăsi vechea evlavie ce-i inspira locul acesta. Ploaia ciocănea și aici, monoton, pe acoperiș.

— Dormi în pace, Józio, spuse Andrzej în gînd, fără să mai adauge dulcele „unchiule", de parcă ar fi fost egalul lui.

Apoi, ieși repede în ploaia de-afară, mai întoarse doar o singură dată capul și se uită la trandafirii roșii ce zăceau pe piatra mormîntului.

Își reaminti de Józio și acasă, cînd, întins în pat, ascultă din nou aceleași monotone ciocănituri ale picăturilor de ploaie și același ritm al lunecării lor de pe o frunză pe alta.

Tocmai ațipise în susurul acestora cînd ușa se deschise încet.

Se sperie, deși știu din capul locului cine este. Kasia se așeză lîngă el și-i puse mîna pe piept.

— De ce ai venit? o întrebă el apucînd-o de mînă.

— Așa, am venit la tine, că tu mîine pleci.

— Dar cum ai venit?

— Uite, am venit. Aici eu cunosc doar toate cărările.

— Și nu te-a văzut nimeni?

— Am vrut să-mi iau rămas bun de la tine...

— Și cu adevărat, nu te-a văzut nimeni?

— Fiindcă eu nu știu ce va fi atunci cînd tu vei pleca, rosti ea deodată, aproape cu glas tare.

Andrzej o îmbrățișă și o trase în pat, dîndu-se mai lîngă perete. N-o sărută; de trupul ei doar se învrednici cu foc, lucru ce, de altfel, nici nu era greu, c-avea atît de puține veșminte pe ea.

Și atunci cînd o cuprinse pătimaș, își dădu el seama că tot ceea ce atinsese în vara aceea — petalele florilor ude, frunzele teiului pe care le săgeta cu palma, brațul bronzat al lui Romek, nările mîrțoagei bătrîne, hățurile de piele cu care conducea brecul — toate nu fuseseră decît un fel de prefigurație, o prevestire a atingerii acesteia, care i se păru cea mai minunată din lume.

Strînse puternic trupul despuiat al Kasiei și în clipa aceea nu se mai gîndi la nimic. Abia cînd, fără puteri, se lăsă lîngă ea și-o mîngîie ușor cu mîna dreaptă ce-i rămăsese liberă, se cruci el de perfecțiunea acestui trup, de finalitatea, de sublima frumusețe a fiecăreia din părțile lui. Fu cuprins de bucurie. Nu decepția — ce însoțește atît de des primul contact al trupului — ci o imensă uimire. Actul i se păru atît de mare, de important, de perfect, cu toată înjosirea lui pur animalică și toată voluptatea lui profund omenească.

— Ah, Kasia, șopti el, cît sîntem noi de lipsiți de judecată!?

Și abia acum o sărută, pe gură.

Cînd a dispărut, nu-și mai amintea. I se păru că n-a dormit toată noaptea, că a stat lîngă ea uimit și înspăimîntat, că a rămas culcat lîngă ea fericit. În odaie era cenușiu de tot, iar Kasia nu mai era lîngă el. Și chiar locul răvășit de trupul ei era acum rece. Lîngă pat picase doar o panglică îngustă, albă. Desigur, pierdută, era singura dovadă că totul nu fusese un vis.

Fereastra devenise parcă de un cenușiu albastru ; dinspre ea răzbea un aer jilav, dar și o nesfîrșită liniște ; ploaia încetase și chiar nourii se destrămaseră. Acum, privind prin fereastră avu senzația că pentru întîia oară vede copacii înalți, verzi, văratici.

Franciszek bătu la ușă.

— E timpul să te scoli. Peste o jumătate de oră trăsura va fi în fața pridvorului.

Tremurînd de umezeală și de frig, Andrzej începu să-și îmbrace rufăria de corp.

— Vacanța asta a fost cu totul altfel decît toate celelalte, rosti el trăgîndu-și șosetele cele noi, „orășenești".

III

Pînă atunci — printr-o simplă întîmplare — Janusz voiajase la Paris primăvara sau vara, rareori iarna. Niciodată însă toamna. Sosind aici în octombrie, fu surprins de adierea caldă, cu iz de putregai, ce răzbătea dinspre Sena, ca și de albăstreala felurită a ceței ce se ridica, acum, deasupra podurilor. Cînd, de pe podul Saint-Michel (pe care, nu se știe de ce, îl botezase „podul nostru") privi cursul fluviului, văzu — destul de departe — nu turnurile înalte de pe Trocadero, ci clădirea mai mică și parcă nepotrivit de joasă, a palatului Chaillot, ale cărui ziduri de culoare deschisă se profilau alburii dincolo de brîul ceții, de parcă ar fi fost niște oseminte pe un cîmp de bătălie.

Nu-i venea să creadă că acest cîmp — în imaginația lui — de bătălie, n-ar fi fost totodată și cîmpul de bătălie al orașului, al țării, al Europei. Tot căutînd urme de descompunere în societate, în comerț, în literatură, umbla într-una, dar... nu vedea Parisul decît așa cum era el : Paris.

Aceleași perspective sinilii, aceleași piețe, aceleași columne cenușii, înnegrite, de parcă erau date cu smoală, iar de pe terasa palatului Chaillot aceleași turnuri insuportabile. I se păru chiar că turnurile St. Sulpice fuseseră nivelate, că acum sînt mai armonioase, că nu mai au acea inegalitate strigătoare ce-l irita de fiecare dată. Își dădu însă seama după o clipă că turnul cel scund fusese înconjurat de schele, că era vorba doar de o reparație, care-l făcuse — pe el, ca spectator — să fie atît de încîntat de curajoasa hotărîre luată de orașul lumină. Alături se înălța atît de perfecta cupolă Sufflot și stupidele turnuri ale pseudo goticei Sf. Clotilde. În avîntul lor, ca și în risipa de spațiu, toate acestea erau — ca întotdeauna — deopotrivă de încîntătoare.

Iar cînd se opri lîngă edificiul Parlamentului, la fel îi apăru și piața Concorde, albăstruie, de o ideală simetrie și cu cele două clădiri din laturile ei atît de identice încît fusese nevoie, pentru a le deosebi, să se marcheze una din ele cu drapelul național. În fund, dincolo de ele, în aceeași simetrie ideală, dar încremenită în coloritul ei : fațada bisericii Madeleine. Iar în depărtare și deasupra tuturor, atît de fermecător de nesimetricele cupole Sacré Coeur, retrase, discret, ceva mai înapoi, în schimb însă niciodată încremenite, niciodată identice și necontenit drapate de un voal cînd trandafiriu, cînd alburiu, cînd, ca acum, scăldat în albastrul lui octombrie.

Champs Elysées erau deteriorate. Salonul automobilistic le făcuse inaccesibile. Strada asta splendidă — dotată acum cu o luminaţie de Luna-parc, în care pe arcuri întinse spînzurau becuri — ar fi arătat nespus de jalnic dacă n-ar fi fost, prin ea însăşi, atît de minunată. Castanii de la Rond Point cafenii, zgribuliţi, cu parte din ramuri desfrunzite şi cu aspectul lor de plîns nu puteau pune în valoare splendidele fîntîni arteziene. Doar frunzele platanilor îngălbenite atît de frumos se desprindeau şi se roteau liniştit înainte de a cădea întocmai ca într-o pădure adevărată... Janusz fugea însă de aici ; nu-i plăceau reclamele stridente ale noilor mărci de automobile, nici uriaşele afişe de pînză de deasupra intrărilor în strălucitele ei cinematografe şi nici aglomerarea aceea provincială, dezagreabilă şi de o îndoielnică valoare ce însoţeşte întotdeauna o expoziţie de automobile. Cu ironie se uită la maşinile astea albastre şi crem care-i reaminteau de rabla cu care călătorea din Komorów la Varşovia. Adeseori, chiar domnul Szuszkiewicz îi spunea : ,,Domnul conte ar putea să-şi cumpere una mai bună“, şi îşi făcea sînge rău văzînd că Janusz nu ţine deloc la onoarea casei.

...De-aici, îşi grăbi paşii spre malurile Senei.

Pătimaşa dorinţă, de a fi mereu acolo unde mai fusese cîndva, îl făcea să cutreiere, fără nici un sens, întreaga Europă. Nu de mult vizitase Heidelberg şi, înspăimîntat, fugise de acolo cît putuse mai repede. Fermecătorul oraş era cuprins de nebunie, frumoşii lui studenţi întîmpinîndu-se acum cu salutul hitlerist. Nevroind să-l primească la „Schloss Hotel“ a fost silit să locuiască la „Zum Roten Hahn“, în timp ce pe

liniştita Philosophenweg se plimbau acum nişte bădărani în cămăşi brune. Nu putuse să dea de urmele lui Horst, nici ale lui Schelting şi pînă la urmă înţelese că ei nu voiau sau nu puteau să se întîlnească cu el. Ce-i drept, unul din profesorii cunoscuţi îl primi, dar părea nespus de încurcat de vizita lui.

La Paris un lucru era însă bun — ceea ce-i întotdeauna şi cel mai plăcut în oraşul ăsta : nimeni nu-i acorda vreo atenţie, nimeni nu-şi bătea capul cu el.

Vru, cu orice preţ, să regăsească locul unde staţiona „penişa“ lui Gdański, deşi terenul de atunci al expoziţiei cuprindea străzile din apropierea podului Alexandru şi părţi întregi din esplanadele de pe malul fluviului. Acum, cu greu îşi mai putea cineva aminti cum fusese aici, cîndva, unde erau pavilioanele, promenada, orăşelul vesel, ori... cafeneaua unde cînta Nievolin.

În loc să-şi repete : „Nu te mai gîndi, omule, nu te mai gîndi !“ el, dimpotrivă, se tot învîrtea pe malul fluviului, spunîndu-şi : „Unde a fost ea ? Unde m-am gîndit la ea ? Cînd mi-a apărut în minte Zosia ?“

Într-o seară mai caldă ca de obicei, din restaurantul sau dancingul — amenajat pe malul Senei — se desprindeau sunetele unor difuzoare ori poate ale unor plăci de gramofon ; probabil, localul fusese deschis numai pe timpul cît avea să ţină salonul automobilistic şi era foarte cald. Uriaşii platani îşi aplecau trunchiurile lor drepte deasupra apei, lepădîndu-şi frunzişul de prisos. Undeva departe, după cel de al treilea pod, pompierii executau exerciţiile lor pe apă cu un vaporaş roşu ce arunca în sus imensele şuvoaie, prăvălite apoi în cascadă, Gramofonul

oare împrăştia arii de operete, dovedind că nu era vorba de un dancing. Iar undele Senei, de un albastru închis cu luciri liliachii, făceau impresia că sînt aşa de dense de parcă ar fi fost amestecate cu ceva. Pe valurile ei violete se profilau reflexele zig-zagate ale felinarelor galbene, printre care răsărea luna.

Şi iată că lui Janusz i se năzări că a descoperit o frîntură din Sena aceea unde staţionase cîndva „penişa" lui Gdański. Şi doar era neîndoios că locul cu pricina nu mai putea fi găsit, aşa cum nici omul nu-şi mai poate regăsi tinereţea.

Făcîndu-şi iluzii coborî scările chiar pînă la malul îndiguit, de unde se scotea nisip şi se aşezau niscaiva ţevi ; tot aici era un mic local — desigur pentru cei ce pescuiau cu undiţa — avînd băncile aşezate chiar lîngă digul care întărea malul. Janusz se aşeză şi el pe una din bănci, privind liniştit apa ce se făcea tot mai întunecată. Doi băieţandri înarmaţi cu undiţe se hîrjoneau pe mal, desigur nu pentru că pescuitul ar fi fost cam slăbuţ. Din localul din care răsunau melodiile lui Verdi ieşi o pereche tînără. Un domn tare vîrstnic, cu undiţa şi el, trecu pe lîngă banca lui Janusz, pe care, fără să fie observat — dar tocmai la celălalt capăt — se pregătea să se aşeze o persoană remarcabilă. Janusz îl zări însă de-abia cînd se instală de-a binelea. Omul purta mari ochelari negri, dar Janusz, cu toate că nu-l mai văzuse de mulţi ani, îl recunoscu pe loc.

Era Marrès Chouart.

Nu de mult citise în ziare că savantul francez îşi pierduse soţia, răpusă de o boală iscată de nişte experienţe privind radioactivitatea elementelor. Îl găsi nespus de schimbat ; nu-i putuse descifra trăsăturile feţei — fiind în umbră — dar îşi dăduse bine seama că tot chipul parcă i se schimonosise, ori i se chircise. Nu încăpea însă nici o îndoială că era el. Silueta lui, caracteristică, se desprinsese parcă din nefiinţă şi se alăturase acum lui Janusz, ca şi cum numai cu o clipă mai înainte s-ar fi despărţit la Heidelberg.

„Der heidelberger Teufel" [1], zîmbi Janusz.

Zîmbi, dar zîmbetul ăsta se stinse îndată, înecat în noianul gîndurilor, căci, iată, în faţa lui se rostogolea fluviul îngust cu undele lui de un verde-violet, în timp ce ei, cei doi văduvi, atît de străini unul de celălalt — fugare cunoştinţe de cîndva — şedeau la extremităţile aceleiaşi bănci şi gîndeau, probabil, la acelaşi lucru.

În faţa lor, ca de după culise, aluneca un mic „remorqueur" negru, trăgînd un încăpător şlep încărcat pînă-n vîrf cu marfă şi acoperit cu o prelată. Ultimele licăriri ale serii de octombrie se răsfrîngeau cu un slab reflex pe pereţii smoliţi ai şlepului, pe prelata lui aurie ca şi pe brîul stacojiu zugrăvit pe proră. Remorcherul care pilota şlepul scoase un şuierat ascuţit, lansînd un abur alb şi pe loc coşul i se aplecă în jos, de parcă s-ar fi înclinat în faţa podului ce se apropia. Janusz tresări. Ca de fiecare dată şuieratul ăsta ascuţit trezea în el implicaţii şi fiori îndepărtaţi. Cînd tresări, profesorul se întoarse şi-l privi cu atenţie.

— Bună seara, zise Janusz, fără a se apropia şi fără a-i întinde mîna savantului, bună seara, domnule profesor ; văd însă că nu mă recunoaş-

[1] Diavolul din Heidelberg (germ.).

teţi. Sînt Myszyński, prietenul Haniei Daws. Ne-am întîlnit ultima dată la Heidelberg.

Marrès Chouart, de asemenea, nu se clinti din loc. Urmărea, pare-se cu toată atenţia şlepul negru ce dispărea sub pod; nu-şi mai întoarse privirea, a doua oară, spre Janusz. Întîlnirea îi era absolut indiferentă.

— Bună seara, domnule, doamna Daws mi-a vorbit nu de mult despre dumneavoastră, răspunse el încet. Acum este la Paris, locuieşte la hotelul „Ritz". Duceţi-vă la ea. E foarte nefericită.

— Ca de obicei, surîse Janusz.

— *Elle joue toujours une grande amoureuse* [1], zise Marrès Chouart, de data asta cu jale în glas şi întorcîndu-şi îndată faţa spre Janusz, întrebă: E adevărat că sînteţi văduv?

— Da, e adevărat; de trei ani.

— Soţia mea a răposat acum două luni.

— Se pare că a fost victima cercetărilor ştiinţifice.

— Nu s-a stabilit încă în mod cert, dar totul pare a demonstra că de fapt aşa a fost.

— E nespus de trist ca cercetări ştiinţifice atît de importante pentru omenire să se soldeze cu astfel de urmări, făcu Janusz pe un ton destul de sentenţios.

— Oh, nu se ştie, nu se ştie deloc, exclamă Marrès Chouart, devenit subit violent, cum obişnuia altădată, în trecut şi, ridicîndu-se de la locul lui şi apropiindu-se de Janusz continuă: iar dumneata să nu acuzi niciodată ştiinţa. De fapt, noi nu ştim nimic, noi ne aflăm la poalele unui munte înalt. Şi dumneata, deodată, acuzi

[1] Îi place să pozeze în mare îndrăgostită (fr.).

ştiinţa de moartea cuiva, aproape că-i imputi un asasinat, ceea ce nu are nici un rost.

— Oricum, domnule profesor, dumneata te aperi cu atîta înfocare. Chiar cu prea multă. Eu consider — şi pentru întîia oară spun acest lucru, pe care n-am cutezat să mi-l mărturisesc nici mie însumi — eu consider, repet, că situaţia este imposibilă. Voi savanţii cercetaţi, studiaţi, dezintegraţi, realizaţi sinteze, descoperiţi elemente radioactive ba, ceva mai mult, produceţi radioactivitate pe cale artificială... şi ce folos aveţi din toate astea? Nu sînteţi în stare să descoperiţi leacul morţii. Iar omul, omul normal, ca dumneata şi ca mine — doar mai tînăr — moare. Pur şi simplu moare. Cel mai rău lucru pentru mine este neputinţa de a îndepărta răul atunci, imediat după moarte. Medicul iese din odaie şi-ţi spune: soţia dumneavoastră a murit. Cum aşa? A murit!... Trebuie să facem ceva, să găsim leacul, să injectăm ceva, să tăiem ceva. Iar nu aşa: a murit pur şi simplu şi gata... Şi cu copilul la fel. Nu poate trăi fiindcă are circulaţia sîngelui defectuoasă; are o deficienţă la inimă, nu va putea trăi! Cum aşa? Cum nu va putea trăi? Atunci ce rost mai are ştiinţa? Nu-i în stare să repare nici circulaţia sîngelui? Un fleac ca ăsta! Iar în tabela elementelor au descoperit ceea ce lipsea, numai pe baza... pe baza cărui lucru, domnule profesor?

— Ştiinţa nu-i în stare să vindece nici guturaiul, iar dumneata vrei, nici mai mult şi nici mai puţin, să împiedice moartea?

— Atunci care-i folosul ei? Şi, ce înseamnă ştiinţa? Omul trebuie să trăiască. Şi soţia trebuie să trăiască, deoarece soţul ei... o iubeşte.

Copilul trebuie să trăiască, fiindcă omul vrea să aibă copii. Dumneata ai copii, domnule profesor ?

— Nu.

Un alt șlep, pe de-a-ntregul cenușiu alunecă tras de o barcă neagră cu motor. De data asta șuiera gros, avea glas de sirenă și Janusz nu mai simți fiorul. Nu-și mai reaminti călătoriile de odinioară, din vremea copilăriei, cînd era încă la Mańkówka. Dar..., tot timpul cît șlepul trecu prin fața lui tăcu, îndreptîndu-și trupul de parcă ar fi primit o defilare. De la micul restaurant de pe mal ajungeau pînă la ei sunetele marșului din *Aida*.

— Verdi ăsta are mare succes, rosti rar Marrès Chouart.

— Înțeleg, continuă Janusz, aprinzîndu-se dintr-odată și tot mai mult, eu înțeleg, dumneata, domnule profesor, te eschivezi de la un răspuns.

Decorul scenic al acestei convorbiri era atît de neobișnuit, încît Janusz nu mai avea simțul realității. Nici lucirile violete ale Senei, nici vaporașele care treceau asemenea parcă unor decoruri obișnuite nu aveau dimensiuni concrete. Aspectul acesta ireal al realității îi înlesnea lui Janusz putința de a vorbi, de a se elibera, ca în vis, de toate implicațiile jenante. Și deodată, fără să-și dea seama, îl cuprindea o disperare omenească, obișnuită, privind propria lui viață.

Și totuși... șuierul micii nave-pilot era pătrunzător..

— O, îmi reamintesc de convorbirile noastre de la Heidelberg, spuse deodată și repede Marrès Chouart, oarecum mai conscedent în disputa angajată. Nu trebuie să acuzi știința pe nedrept. Lasă-mă pe mine să știu unde, în ce

punct poate ea fi supusă unei acuzări. Dumneata filozofezi ca Hegel și ca toți ceilalți nemți, cum le spune... Alfred Weber ? Nu ? Aici trebuie cugetat ceva mai precis.

— Dar chiar dumneata, domnule profesor, cugeți acum altfel. Și bănuiesc că ți s-a făcut deodată dor... dacă nu chiar de Hegel, în orice caz de Platon și de nemuritorul său vizitiu care-i mîna carul cu trei armăsari.

— Nu, asta nu, protestă savantul.

— Dumneata singur ai spus, observă Janusz, că nu cunoaștem dimensiunea întreagă a lucrurilor pe care le cercetăm. Nu cunoaștem dimensiunile întregi ale științei și ale posibilităților ei, care, de altfel, se înmulțesc, zi de zi, cu viteza înmulțirii bacteriilor. Sîntem, așadar, pur și simplu — recunoaște și dumneata — precum discipolii vrăjitorului, incapabili să mai vîre îndărăt în butoi spiritele invocate.

— Comparația asta e foarte primitivă și banală, articulă Marrès Chouart, cu mult mai calm. Convorbirea asta a lor, de la extremitățile aceleiași bănci — căci, deși ședeau acum unul lîngă altul, se aflau totuși pe poziții diametral opuse — era un fel de dublu monolog. Fiecare perora așa ca și cum s-ar fi eliberat dintr-o constrîngere grea și îndelungată.

— Da, recunosc. Dar, așa văd eu lucrurile, oftă Janusz.

— Trebuie să te silești să fii mai obiectiv.

— Nu pot.

— Ești încă tînăr.

— Tinerețea noastră este amenințată de foarte vechi aventuri.

— Ce anume vrei să spui ?

— Că vieţile noastre nu sînt terminate — şi că pînă la urmă va trebui să răspundem la o anumită întrebare.

— De-abia în faţa lucrurilor supreme...

— Sau, tocmai prin sfîrşitul nostru. Consider că moartea unui bărbat este întotdeauna un răspuns la o mare întrebare din domeniul lui Faust. Moartea unei femei însă nu constituie nici un răspuns, iar moartea unui copil este ceva lipsit de orice sens.

— Ar fi bine să te duci la doamna Daws. Poate că dumneata o vei putea opri la marginea hotarului. Ea, e foarte aproape de sfîrşit...

— De ce ?

— De ce ? Tocmai pentru ceea ce ai spus dumneata acum cîteva clipe. Pentru că moartea unei femei nu constituie un răspuns la nici o întrebare.

— Da, dar aş vrea să-mi spui dumneata, domnule profesor, dacă ai fost cu adevărat în stare să găseşti răspuns în viaţă măcar la o singură întrebare ?

— Fireşte că nu, continuă Marrès Chouart de-abia după cîteva clipe, fireşte că n-am răspuns la nici o întrebare. Dar dumneata nici nu-ţi poţi imagina ce fel de întrebări îmi pun eu. Dumneata eşti la curent cu starea ştiinţei actuale ? trecu el subit la un alt ton.

— De unde, eu nu sînt om de ştiinţă.

— Deci dumneata nu te poţi orienta pînă la ce punct a ajuns ştiinţa în clipa asta. Şi nici nu poţi şti care au fost întrebările mele. Dar... acum trebuie să plec.

— Profesore, te rog nu pleca aşa.

Marrès Chouart, deşi voia să plece, nu se mişca însă din loc ; se vede că-l apucase un soi

de amorţeală. Dinspre micul restaurant răsunau iarăşi alte melodii. Desigur, proprietarul era un admirator al operelor lui Verdi şi se vedea că şi uşa birtului nu era închisă, căci cîntecul răzbătea acum cît se poate de clar. Era duetul din actul al doilea al *Traviatei,* unde o strălucită soprană broda o suplă coloratură pe cuvîntul „sacrifizio“, în timp ce frumosul bariton se adresa nefericitei Violetta liniştitor, cu convingere dar şi cu oarecare satisfacţie. „Piangi, piangi, exclama el, în şoaptă, ori cu o melodramatică *mezza voce,* piangi, piangi.“ Plîngi, hai plîngi, femeie, o îndemnă el, plînge-ţi soarta ; cu cît vei plînge mai mult, cu atît mă voi bucura eu mai tare.

Marrès Chouart se emoţionă.

— Auzi, domnule, zise el. Iată, asta-i *Traviata,* sau, cum îi spunem noi, *Dama cu camelii.* Chintesenţa secolului al XIX-lea. Baritonul cere acestei curtezane să renunţe la fiul său, la Alfred. Şi ea renunţă la Alfred. De ce ? Pentru că sora lui Alfred nu se poate mărita cu un om bogat, cu un viconte. Căci vicontele nu o putea lua de nevastă cîtă vreme fratele ei trăia cu o curtezană cum e Violetta. E ceva, destul de complicat, dar nu chiar într-atîta cît ţi se pare dumitale. Doi tineri ce se iubesc trebuie să se despartă, fiindcă domnişorica aia vrea să se mărite cu un marchiz, pentru bani, fireşte. Iată problemele secolului al XIX-lea.

— Ale noastre sînt puţin mai altele.

— Nici nu-ţi închipui dumneata cît sînt de altele.

— Văd că-mi impuţi, azi, o desăvîrşită necunoaştere a lumii.

— Căci nimeni nu şi-o poate închipui. Înţelegi, domnule ? Nimeni. Doar noi singuri mai ştiam cîteceva, dar şi astea...

— Cum e cu astea ? întrebă Janusz într-aiurea.

— Uite, vezi dumneata, *Traviata* asta... Pe lume, fiecare lucru înseamnează ceva. Şi atunci, *Traviata* a însemnat şi ea ceva. Sîntem o societate liniştită, avem trasată direcţia dezvoltării. Păşim pe calea progresului. Calea progresului social, economic ; ne îmbogăţim, ne maturizăm... Sora lui Alfred trebuie să se mărite cu marchizul ei... în faţa lor calea era dreaptă şi luminoasă, fără nici un fel de complicaţii. Vor mai fi poate ceva războaie, dar aşa cum au fost şi cele ale lui Napoleon al III-lea în Italia. Iar marile idei vor triumfa. Da, poate fi oare o idee mai mare decît ideea unificării Italiei ? Ce lucru frumos, splendid, unitar. Şi cîtă linişte, ca la expoziţia din Paris. Ce-i drept, războiul cu prusacii a fost cam altfel, cam alarmant... Şi Comuna aceea... hm, hm... apoi însă n-a mai fost nici un război...

— Cum, nici un război ? se miră Janusz.

— Eu vorbesc de atunci cînd a fost cîntată *Traviata*. „Piangi, piangi !“, făcu el o strîmbătură de turbare adresată baritonului care cînta. În clipa aceea cîntecul se auzi ceva mai slab, se vede treaba că închiseseră uşa birtului.

— Dar, în sfîrşit, războiul a izbucnit ! exclamă Janusz.

— N-are nici o importanţă, sau, să zicem că are o importanţă relativă. Dar că a sosit din Varşovia aia, a dumitale...

— Cine ? întrebă Janusz.

Marrès Chouart stătea în picioare — în faţa lui Janusz care şedea pe bancă — întinzîndu-i o mînă, cu cealaltă scoţîndu-şi ochelarii. Din umbră Janusz observă că ochii savantului sînt parcă suferinzi. Nu cuteză să-l întrebe ce i s-a întîmplat.

— Vrei să mai stai cu mine de vorbă ? întrebă profesorul. Acum, într-adevăr, n-am timp.

— Chiar foarte mult, zise Myszyński sincer.

— Atunci ne putem întîlni poimîine, la patru.

Şi-i dădu adresa unei mici cafenele nu departe de bulevardul Saint-Michel.

Aflînd că Hania locuia la Ritz, Janusz porni într-acolo, după-amiază. În holul splendid, plin de covoare de culoare deschisă şi de obiecte aurite, totul — obiectele aurite ca şi cristalurile ce sclipeau — îi făcu impresia unui film de prost gust. În dosul unui contoar, tot atît de sclipitor, şedea faimosul portar.

— *Bonjour, monsieur le comte* [1], îl salută el, deşi Janusz se afla întîia oară în acest templu.

— *Est-ce que madame Daws n'a changé de nom ?* [2] întrebă Janusz amabil.

— *Pas pour le moment,* răspunse politicos monsieur Jacques. *L'appartement non plus. Elle habite au premier...* [3]

Janusz îl rugă s-o anunţe că domnul Myszyński se află în hol. Monsieur Jacques obţinu legătura pe loc.

— *Madame, monsieur le comte Myszyński est en bas... Non, madame, le comte... ne me cor-*

---

[1] Bună ziua, domnule conte (fr.).
[2] Doamna Daws nu şi-a schimbat numele ? (fr.).
[3] Deocamdată. nu... Nici apartamentul... Locuieşte la primul etaj (fr.).

rigez pas, madame, ce n'est pas le prince Myszecki, c'est le comte Myszyński... [1]

Janusz îi șoptise numele, iar monsieur Jacques îl repetase impecabil :

— *Oui, madame, monsieur Janusz... ah, je suis bien content.* [2]

— *Madame dit qu'elle sera heureuse de vous recevoir* [3], se adresă portarul lui Janusz, care porni încet, pe jos, spre etajul întîi. Grosimea covorului de pe scări irita ca și culoarea lui, pretutindeni cu nuanțe crem și roz. La cotitura scărilor erau fotolii roz și lămpi cu abajururi imense, de pe care atîrnau ca niște lacrimi mărgele.

Bătu la ușa albă, imensă, lucioasă, lăcuită, pe care era indicat numărul mic și de aur.

— *Come in* [4], răsună chiar din spatele ușii.

Deschise și se izbi, pur și simplu, de Hania.

I se aruncă la gît și începu să turuie ceva fără nici o legătură, în toate limbile deodată ; broșa de briliante i se agăță de haine și, neputîndu-i desprinde acul din reverul vestonului, arunca peste el mînecile imense, roz, ce-i atîrnau pînă-n josul „*robe de chambre*"-ul ei de atlas. Nu era însă chip s-o vadă toată, așa cum arăta ea în întregime.

— Și apartamentul ăsta îngrozitor, zise Hania dîndu-se înapoi cu doi pași, totul este aici roz ; de aceea trebuie să mă îmbrac și eu tot în roz,

---

[1] Doamnă, domnul conte Myszyński e aici, jos... Nu doamnă, contele... nu mă corectați, doamnă, nu-i prințul Myszecki, e contele Myszyński (fr.).

[2] Da, doamnă, domnul Janusz... ah, sînt foarte mulțumit (fr).

[3] Doamna spune că este fericită să primească (fr.).

[4] Poftiți (engl.).

culoarea care însă nu mă prinde și pe care, pur și simplu, o detest.

Într-adevăr, „apartamentul" de la Ritz era înspăimîntător. Camere imense, înalte și mobilă albă lăcuită, căptușită cu material roz, avînd țesut în desen păsări albe. Janusz cercetă fotoliile, abajururile cu franjuri și „frumoasele" perdele, dense. Se temea să se uite la Hania.

— De ce nu locuiești la tine, în *rue* de Lubeck ? grăi el. Era prima întrebare.

— În *rue de Lubeck ?* În acel mic palat... Ce-aș face acolo singură ?

— Dar domnișoara Silberstein ?

— Ți-ai amintit de ea ! Domnișoara Silberstein — timpuri apuse ; de atunci am mai avut cel puțin cincisprezece secretare și zece acompaniatoare...

— Și acum ?

— Acum n-am nici una. Am sărăcit.

— Adevărat ?

— Da, așa-i. Nici n-ai idee cît am pierdut în ultimul timp. Fără să mai vorbesc de criză. Dar după criză situația s-a îmbunătățit. Acum, acțiunile au scăzut din nou, îngrozitor.

— Ce vorbești ? Crezusem că s-au urcat...

— Numai cele de armament.

— Și tu n-ai acțiuni de armament ? Nu ții așa ceva ?

— Am avut cîteva „Creusot Schneider", dar cînd am aflat că „el" în timpul războiului a vîndut tunuri ambelor părți... m-am descotorosit de ele.

— Ai un fel ciudat de a te exprima despre o societate de acțiuni, denumind-o : el, spuse Janusz așezîndu-se pe un fotoliu roz și continuînd să privească draperiile, tot roz, de catifea.

— Fiindcă mi-l imaginez întotdeauna pe bătrînul Creusot ca pe un motan travestit, cu ochelari, cu cizme de șapte mile și care într-o uriașă casă de fier blindată ține în mînă toate acțiunile... pe care le distribuie personal. E mai bine să privești așa toate lucrurile astea îngrozitoare și să-ți închipui că tunurile se află chiar în băncile lor, că ei le văd... Fiindcă, altfel, să faci comerț cu ele pe nevăzute e ceva și mai înspăimîntător.

Ridicîndu-și ochii spre Hania, Janusz constata o ruină totală : două zbîrcituri se prelungeau atît de dezagreabil de la nas pînă la colțurile buzelor, dar... îndeosebi gîtul, bătrîn și mototolit.

„Ce vîrstă ar putea să aibă ? gîndi el. Ea, oricum, nu-i o femeie bătrînă." Și, repede, începu să socotească în minte : „La Odesa, să tot fi avut vreo douăzeci de ani, așa că acum are circa patruzeci." Sorel însă arăta mai tînără la optzeci de ani.

„Polonezele astea îmbătrînesc întotdeauna așa de repede", își mai zise el în gînd.

O văzuse pe Hania doar nu de mult, la acel ultim concert de la Filarmonică, unde cîntase Elźbietka. Era cu cîțiva ani în urmă, dar doamna Daws arăta atunci foarte frumoasă.

— Cînți ? întrebă Janusz, imprudent.

Hania se opri în mijlocul imensului salon, la o oarecare distanță de Janusz.

„Ah, nu, gîndi el, încă e foarte frumoasă."

Hania încetase să mai fie o făptură măruntă, ca lucrată în filigran, devenind o femeie mare, splendidă, pe care atlasul roz o prindea foarte bine (era cu totul neadevărat că nu o prindea culoarea roz). Ritz și-ar fi putut căptuși mobila oricum după gustul lui, în orice culoare (deși culoarea roz era aleasă ca femeile mai vîrstnice

să arate și mai frumos în iluminația de seară). Hania nu s-ar fi îmbrăcat în atlasuri de culoarea piersicii, dacă nu i-ar fi stat bine. Privind-o, uitîndu-se așa la Hania, Janusz înțelese că ruina se aciuase nu în zbîrciturile feței, nu în faldurile gîtului, ci pătrunsese în ochii ei. Din mari, expresivi, deveniseră mici, sau poate numai șterși și foarte neliniștiți. Ruina nu era exterioară, trupească, ci interioară ; era ruina întregii ei vieți.

— Cînți ? repetă Janusz întrebarea.

— Nu mă gîndesc acum la cîntat, zise Hania, făcînd un gest de resemnare. Bei ceva ? — și sună lacheul. După gest Janusz înțelese că într-adevăr nu se mai gîndește acum la cîntat.

— Elźbietka aia scîrboasă, vorbi apoi Hania, împingînd măsuța spre Janusz. Faptul acesta ca și gesturile ei mărunte, mersul ei de ici-colo prin cameră, mișcarea mobilelor din loc în loc, trădau că nu fusese niciodată o doamnă adevărată, purtarea ei fiind potrivită pentru o locuință de portar, sau mai degrabă pentru o izbă țărănească, scundă și afumată. Părea chiar un lucru de neînțeles că nu șterge cu șorțul mobilele împinse. Dar, n-avea nici șorț.

— Scîrboasa aia de Elźbietka, repetă ea, m-a dus de nas atîția ani, m-a luat cu ea prin toată Europa și prin toată America, de colo pînă colo, ca să asist la triumful ei și să plătesc mereu pentru lecții, cîte cincizeci de dolari pe oră... Pe oră ?... Uneori nici un sfert de ceas n-a cîntat cu mine. Ea știa perfect de bine că totul era în zadar, dar îi era comod să mă afișeze pe mine în alaiul ei. La recepții îmi cerea să îmbrac niște toalete așa de grozave, încît intrarea să aibă cît mai mult efect... A fost un lucru foarte urît din partea ei.

— Acum ce face ? N-am de mult nici o știre.
— Stă la Londra cu scîrba aia de Rubinstein al ei. Mare scofală, n-am ce zice. În definitiv, totul se termină pe lumea asta — și vocea ei se termină. Înțelegi ? Se termină, se termină, se termină, repetă Hania triumfătoare, învîrtindu-se prin încăpere, deși spun unii că ar fi obținut un *„engagement“*, pentru anul viitor, la Metropolitan Opera House. Ce-i drept, acolo cîntă acum numai vocile în agonie.
Un adolescent obraznic, nespus de frumos, în veston alb apăru în cameră, uitîndu-se semnificativ și fără întrerupere la *„madame."*
— Ce vrei să bei ? întrebă ea.
— Bucuros, un ceai, răspunse Janusz.
— Altceva mai tare, nu ? Whisky ? Porto ?
— Nu, nu, ceai.
— Bine. Iar pentru mine whisky, se adresă ea băiatului.
Frumosul cățeluș se înclină țeapăn și dispăru.
— Ce spui ? făcu Hania. Ai văzut cum s-a uitat ăla la mine ? Ai văzut ? I-am plăcut.
Janusz zîmbi trist.
— Poate că tocmai are de plătit zilele acestea rata la mobilă, sau se însoară. Ce spui ?
— Ah, ești nesuferit, zise Hania. Întotdeauna trebuie să strici totul cu cinismul tău.
— Nu-i cinism, Hania, e doar cunoașterea vieții.
— Și ce-i mai prost e că ai dreptate. Chiar el mi-a spus că se însoară.
Janusz rîse mai tărișor.
— Ah, Hania, Hania, zise el.
Pe un platou de argint imens sosi ceaiul servit într-o cantitate extrem de modestă, cu două „tosturi“ miniaturale înfășurate în șervețele. Frumosul băiat turnă whisky din sticlă într-un păhărel, pe care îl vărsă apoi într-un pahar mare, umplut pe jumătate cu gheață.
— Aici se zgîrcesc la toate, suspină Hania, în America, cînd omul plătește, are tot ce dorește. Iar aici... și făcu un gest de repulsie.
Frumușelul ieși nonșalant.
— Dar, ia spune-mi, de ce stai tu aici ?
— Unde vrei să stau ? New York-ul îmi sta în gît...
— Și soțul tău ?
— Am divorțat.
— Admirabil, se bucură Janusz.
— Ce să fac ? Stau aici, stau, se mînie Hania subit, trebuie să stau, sînt în proces cu asociatul meu. Totul pentru banii ăia. El m-a escrocat groaznic.
— Cine el ?
— Cine ? Dumarc. Asociatul meu. După cum știi, am înființat aici o mică fabrică de parfumuri. El fabrica, marfa o trimetea la New York — parțial prin contrabandă, căci impozitele m-ar fi nimicit — iar eu o vindeam.
— Vai de mine, Hania, zise Janusz, uitîndu-se la mîinile ei frumoase, împodobite cu splendide perle cenușii. Dar smaragde nu mai porți ? întrebă el apucînd-o de mînă.
— Le-am vîndut. Închipuiește-ți, le-am vîndut !
— De ce ?
— Uite, nu le mai puteam suferi. Și-apoi, aveam nevoie de bani pentru proces. Căci, închipuiește-ți, Dufour ăla...
— Care Dufour ?
— Nu, Dumarc, numele astea franțuzești le încurc rău de tot.

Janusz observă nu numai că Hania nu s-a dezbărat de accentul ei provincial, pe care și-l însușise la Odesa — și după care cu greu ar fi putut cineva recunoaște că era originară din Varșovia — dar, începuse chiar să vorbească cu mult mai stricat, cu vădite influențe rusești.

— Îndură-te, întrebă el, de ce vorbești acum cu accent rusesc ?

— Ah, Doamne dragă, zise ea, mereu mă întrerupi cu întrebări stupide. Eu îți vorbesc de lucruri atît de importante, iar tu mă întrebi de accent. Desigur, așa este, deoarece prințesele și contesele alea mi-au intrat în sînge și nu mă mai pot scăpa de ele.

— Te tapează de bani ?

— Mă descotorosesc cît pot, dar nu întotdeauna reușesc. Sînt atît de nefericite, o, Doamne ! atît de nefericite...

Janusz dădu din umeri.

— Așa că închipuiește-ți, Dufour ori Dumarc ăla, sau cum i-o mai fi zicînd, fabrica parfumurile cu banii mei și o parte mi le trimetea mie, iar o altă parte și le oprea, le vindea aici, le trimetea la Viena sau la Frankfurt. Și tocmai prietena mea, prințesa Sahovskaia l-a prins cu mîța-n sac.

Janusz n-o mai recunoștea pe Hania cea de odinioară. După cîteva înghițituri de whisky, obraji-i fură invadați de pete de roșeață și se porni să povestească cu atîta însuflețire despre faptele franțuzului ăluia, ca și cum de ele ar fi depins soarta lumii.

Janusz, încercînd să-i stăvilească valul elocvenței, o întrebă :

— Draga mea, ai tu oare nevoie într-adevăr de făbricuța asta ?

Hania se opri la jumătatea cuvîntului și pe loc se ridică, cu gura deschisă. Își aplecă apoi capul într-o parte și căzu pe gînduri.

— Bine, dar ce-aș face eu dacă n-aș avea făbricuța asta ? Acum, parfumurile astea sînt toată viața mea. Și vezi tu, mizerabilul ăla de Duroc, imaginează-ți vrea să facă bani pe spinarea mea, pune la cale tot felul de mici afaceri dosnice și, uite, de aici smulge — Hania arătă cu mîna sub inimă — îmi smulge bani mulți, nu glumă.

Punîndu-și din nou palma pe mîna Haniei, Janusz îi zise :

— Judecă și tu ; e sigur că nu poți rivaliza cu marile firme de parfumuri ; oricum, nu poți avea decît o foarte mică negustorie ori o mică șmecherie. Și ce poate realiza acel Duroc, Dufour sau Ducul ? E vorba doar de sume mărunte, iar pe piețele mondiale vor rămîne firește doar firmele mari care-și pot permite reclame pe pagini întregi din *Vogue*...

— Oh ! și noi am avut reclame splendide. Știi ce-mi trăznește prin cap ? Să-l fotografiem pe micuțul ăla, care ne-a servit aici ceaiul, în cămașă și pălărie. Ce părere ai, cum îi va sta mai bine : în canotier sau cu panama ?

— Dar, Hania, cine mai poartă acum panama ?

— Da, ai dreptate. La Odesa, în zilele de arșiță, Kalikst se îmbrăca în civil ; purta totdeauna pălărie panama, din pai foarte subțire, împletit... subțire de tot...

Deodată, se opri din vorbă, amuți și se uită undeva într-o parte. Poate că zărise acolo panamaua cu care Kalikst umblase prin Odesa.

— Știi, erau la modă ghetele cu bombeuri puțin răsucite de semănau cu niște cîini și le spunea „hanana"...

— A fost, zîmbi Janusz, dar mai de mult, eram și eu pe atunci un băiat mai răsărit.
— Erai copil frumos ?
— O, nu. În fotografii eram tare urît. Și mă îmbrăcam groaznic.
— Și vom face, spuse Hania după un moment de gîndire, un anunț al parfumurilor noastre cu fotografia lui. El n-o să pretindă prea mulți bani, iar reclama o să fie splendidă... E doar atît de frumos..., și, observînd că Janusz nu o ascultă, se mai gîndi puțin și-i zise, pe un ton mai cordial, mai cald : Vrei ceai ?
— Te rog.
Turnînd, se așeză mai aproape de el. Cînd ceașca fu plină, lăsă deodată ibricul și, apucîndu-l de mînă, îi zise blînd :
— Te rog să mă ierți Janusz, ție ți-a murit soția, iar eu îți pălăvrăgesc despre parfumurile mele.
Janusz se posomorî.
„Numai asta nu, numai asta nu, gîndi el ; de n-ar începe să vorbească de lucrurile astea îngrozitoare. Numai de n-ar începe să se înduioșeze, căci nu mă voi putea stăpîni."
— Draga mea, zise el, cu capul înclinat, uitîndu-se la ea, să nu mai vorbim de asta. Prefer, desigur, să conversez despre parfumuri.
Hania rîse, jenată.
— Iartă-mă, șopti ea nespus de omenoasă.
Și după o clipă — pe un alt ton, fără însuflețire și amănunțit, deși oarecum mai monoton, începu să-i povestească despre toate potlogăriile lui Dumarc, despre porcii care se învîrtesc prin tribunalele franceze și despre nervii, sănătatea și banii cheltuiți în lupta nu numai cu necinstitul ei asociat, dar și, de asemenea, cu avocații.

Janusz asculta cu cea mai mare amabilitate, dar nu era în stare să-și mascheze plictiseala ; Hania se uită la el cu tristețe, perplexitate și la urmă încetă să mai vorbească. Se dădu înapoi cu un pas și își încreți sprîncenele. Privirea ei reaminti lui Janusz ochii cercetători cu care Hania se uitase la el, cu ani în urmă, după ce-i cîntase aria din *Tosca*. În clipa asta nu lipsea decît privirea ironică a domnișoarei Silberstein.
Hania părea îngrijorată.
— Dacă vrei, putem ieși undeva diseară. Vrei ? Să cinăm undeva, să bem șampanie ? Ce zici, vrei ? Ce-i drept, sînt invitată la dineu, la Peggy Guggenheim, dar pot să fac o migrenă... Să mergem în Montmartre...
Janusz zîmbi palid.
— Nu, mulțumesc. Astea nu mă mai amuză acum.
Hania se întristă.
— Nu te amuză, o, Doamne ! zise ea mișcată și deodată, cu toată bunătatea pe care o ascundea undeva acolo, în fundul sufletului ei, adăugă : Da, da... acum...
Și se uită la Janusz pieziș și cu oarecare sfială, ca și cum s-ar fi temut că l-a jignit.
Janusz rezistă și de data asta.
— Atunci, de ce-ai mai venit la Paris ? întrebă doamna Daws cu un glas mai tare și mai gros, străbătut de un accent nespus de provincial.
Perplex, Janusz își încrucișă mîinile.
— Nu știu. Deși, acum știu. Ca să te văd pe tine. Am vrut foarte mult să te văd.
Hania deschise ochii largi.
— Vezi. Bine-ai făcut că ai venit. Deși ar fi trebuit să mă previi. Dar nu face nimic. Așa-i omul, umblă, tot umblă prin lume și-i singur

cuc, fiindcă, chiar nu are pe nimeni... Şi-apoi dintr-odată, aşa din senin... moare...

Janusz îşi sprijini capul pe canapea şi închise ochii.

— Dintr-odată, repetă el, tocmai asta e. Aşa din senin, moare...

— Şi... nu ştie niciodată cînd va muri. Cam aşa... între prînz şi cină.

— Între prînz şi cină, murmură Janusz.

Apoi, deschise ochii, îşi desprinse capul de pe canapea şi zise limpede dar cu un vizibil efort :

— Ariadna a pierit şi ea la Roma.

Hania dădu din cap.

— Ştiu, am citit. Îngrozitor.

— Şi îţi mulţumesc foarte mult pentru bani, i-ai trimis imediat.

— Da, banii...

— Da, ştii să faci gesturi largi. Dar au sosit prea tîrziu.

— Cum adică ?

— Au fost buni pentru înmormîntare...

— La Roma ?

— La cimitirul protestant. Cunoşti locul ?

— Cel mai frumos din Roma. Aş vrea să fiu şi eu îngropată acolo.

— Din păcate, nu vei putea. Eşti catolică.

— Tocmai.

— Dar despre Edgar ai aflat ?

— Nu.

— E grav bolnav. Tuberculoză la gît. A constatat-o un profesor din Roma...

— Să fie sigur ? În astfel de cazuri te poţi înşela.

— Nu ştiu. Aşa i s-a spus Ariadnei.

— Dar la drept vorbind, ce face Edgar ? întrebă Hania ca şi cum de-abia acum şi-ar fi reamintit de existenţa acestui om.

— Edgar ? E profesor la Conservator. Dă lecţii de ştiinţa armoniei unor capete încuiate. Mickewicz la Kowno de asemenea medita diferite „glăvăţîne din Zmudź."

— Trebuie că se simte groaznic în rolul ăsta, el, un om atît de ales.

Janusz zîmbi.

— Şi în adevăr se simte îngrozitor. Numai că eu aş spune mai de grabă : un atît de mare muzician...

— Poate că aş putea să-l ajut ? Cum de a ajuns la Roma ?

— A făcut ceva economii. Şi a venit...

— Lucrările lui sînt cîntate atît de rar...

— Compune şi foarte puţin. Ai putea să-l lansezi ; cît de cît. Dă-ţi osteneala.

— Merită oare ?

— Poate, în sensul că arta adevărată îşi va găsi întotdeauna o cale de afirmare. Mai ştiu şi eu... Ariadna spunea...

Aici se întrerupse ; nu-şi termină fraza.

— Ah, Ariadna, ce întîmplare groaznică. De ce venise ea la Roma ?

— Nişte treburi mînăstireşti.

— S-a sfîrşit dintr-odată ?...

— A murit într-o clipă. Nu s-a chinuit.

— Dar Zosia ? S-a chinuit ?

— Foarte ; doctorul nu era acolo...

— Iar copilul ?

— A murit după cîteva luni... Avea inima anormală.

Hania se ridică de pe scaun şi porni să se mişte prin cameră.

— Vezi — şi se opri brusc în faţa lui Janusz — nu trebuia să pleci din Heidelberg. Ţi-am spus chiar să rămîi.

— Şi eu ţi-am spus că vrei să ajungi contesă poloneză cu dolari americani.

Hania făcu un gest de disperare.

— Ah, dolarii ăştia. Sacu-i pe fund. Şi-apoi, ce se va întîmpla cu mine ?

— Nu te mai poţi mărita ?

— Ba da, dar nu cu milioane.

— De, dacă altfel nu se poate.

— De ce n-ai rămas ? Am vrut să te salvez.

— Omul nu poate fi scutit de propria lui soartă. E ceva banal. Dar, înţelege, asta stă în om. Eu însumi am declanșat totul. Eu trebuia să mă însor cu Zosia.

— N-ai iubit-o ?

— Ba da, am iubit-o. Dar, oarecum, într-altfel.

— Uite, vezi. Cînd e într-altfel, înseamnează că n-ai iubit-o.

— Trebuie să plec. Desigur, tu va trebui să te îmbraci pentru recepţia de la familia Guggenheim.

— La naiba cu ei, cu Guggenheimii ăştia.

Stacojie la obraz, stătea în faţa lui tulburată, bătrînă și totuși frumoasă. „Vai, cît a fost de frumoasă !" își mărturisi Janusz în gînd.

Dar, deodată, Hania căzu în genunchi în faţa fotoliului, își ascunse faţa în palmă și, rezemîndu-se de pernă, începu să plîngă încet, cu hohote. Janusz rămase cîteva clipe nemișcat și, strîmbîndu-și capul, se uită la femeia care plîngea ca la un lucru foarte interesant. După ce trecu primul șoc, o apucă de mînă.

— Aşteaptă, zise el, n-ai de ce. *Samo priidiot* [1], cum spun rușii. Vei avea ochii roșii la recepţie.

[1] Va veni de la sine (rus.).

Hania făcu un gest de nepăsare.

— Şi-apoi chelnerul acela micuţ ? N-o să te mai „soarbă din ochi." Hania își scoase din mîneca batista și își șterse faţa.

— Nu pe mine mă mănîncă el din ochi, ci perlele mele.

— Tocmai de-aia. Nu merită să plîngi, Hanna Wolska.

— Desigur că nu merită. Pentru ce ? Femeie bătrînă, fiică de paznic, curvă varșoviană — și să plîngă ? Domnul conte își va rîde de mine...

— Ești o proastă, rosti Janusz, lasă melodrama. Ştii bine și tu că ești o mare doamnă poloneză.

O ridică cu forţa de pe covor și o sărută pe amîndoi obrajii, încă umezi. Apoi își luă rămas bun.

— Servus, Hanna. Mîine plec la Varșovia.

Hania mai plînse înăbușit încă un timp.

— Întotdeauna faci tu la fel ; unu-doi — și pleci ; apoi însă regreţi.

— Nu regret niciodată nimic, grăi Janusz rece. Adieu.

Şi, fără să se mai uite înapoi ieși.

Firește, n-a plecat a doua zi. Își dăduse doar întîlnire cu Chouart în ceainăria de lîngă *boulevard* St.-Michel și apoi, în mania lui de a vizita locurile unde mai „fusese", ardea să viziteze micul hotel în care locuise cîndva, locuinţa (îngrozitoare !) a Ariadnei din Auteuil, ca și împrejurimile „St. Paul", unde locuise Janek Wiewiórski.

Acum, găzduit fiind într-un mic hotel din *rue* Monsieur le Prince, putea destul de ușor să găsească mica ceainărie despre care îi vorbise Marrès Chouart. Era situată la încrucișarea a două

străzi ce dădeau în bulevardul St.-Michel și era toată cu pereții de sticlă, ca o lanternă. Plină de studente și studenți, plină de zarvă și mișcare, se mîncau aici prăjituri în picioare, lîngă tejghea și se bea un ceai foarte bun, prin colțuri. Pentru ceaiul ăsta veneau și englezi și chinezi, iar uneori mai intra grăbit tare și cîte un student căutînd o franzelă pentru o improvizată primire într-una din mansardele din împrejurimi, după care, cît mai repede, pleca din ceainărie gesticulînd cu franzela imensă într-o mînă, iar în cealaltă cu o plasă transparentă, plină de portocale și banane.

Janusz se cam miră că Marrès Chouart alesese pentru întîlnirea lor un loc atît de frecventat, dar nu avu timp să adîncească acest lucru, fiindcă, intrînd în ceainărie, zărise pe o canapea roșie, din fund, figura chircită a „profesorului cu ochelari negri". Era încă zi și la lumina care venea din stradă Janusz putu constata cît de palid era marele savant. De altfel, nimic nu-i indica vreo urmă de măreție : un omuleț mărunt, cu mizeră aparență, ce-l salută destul de cordial — deși distrat — pe Janusz, iar pe masă, alături de el, cîteva cărți și hîrtii.

— Trebuie să recunosc, îi zise el lui Janusz după ce comandă ceaiul, că mă bucur foarte mult pentru întîlnirea noastră. Atît de rar poți sta de vorbă cu cineva aici la Paris.

— Asta, rîse Janusz, îmi face impresia unui amuzant paradox.

— Ba nu, ba nu, se indignă profesorul, gîndește-te numai cît de ocupați sînt aici toți oamenii. Nimeni nu va sta să asculte un profesor bătrîn în cafeneaua asta. Firește că îl ascultă în aulă și, trebuie să recunosc, cu foarte multă

atenție. În auditoriu. Trebuie să spun însă că am poftă să vorbesc de altceva la cafenea decît la cursurile universitare.

— Ce fel de dublă contabilitate e asta ? întrebă Janusz, care, deși agitat, era mai degrabă în bună dispoziție. În orice caz se simțea altfel acum în cafenea decît ieri în interiorul roz de la Ritz. Marrès Chouart se uită cîteva clipe la el, ca și cum și-ar fi reamintit de trăsăturile lui și apoi dădu din cap : „Așteaptă, așteaptă, vom vedea ce ai să-mi mai spui".

— *Vous avez très bonne mine,* [1] grăi el ca și cum și-ar fi mărturisit decepția sau regretul că tipul ce-l întîlnise ieri seară pe malul Senei n-avea aerul unui om salvat de la înec.

Auzindu-l, Janusz se miră. Remarca asta i se păru chiar nepotrivită. Firește, se simțea admirabil cu sănătatea.

— Nu trebuie să iei textual cele spuse ieri seară cînd ne-am întrerupt conversația, continuă Chouart, — nu textual... Dacă nu ea, Curie însuși ar fi făcut-o, sau poate chiar ea, soția lui, acolo, la voi la Varșovia. De altfel, descoperirea ar fi venit de la sine ; știința se afla doar chiar în fața ușii ei — era de-ajuns o ușoară atingere și ușa s-ar fi deschis singură.

Janusz își plecă fruntea, tot amestecînd cu lingurița zahărul din ceai. Nu prea înțelegea el ce vroia să spună savantul. În plus — recunoscu în sinea lui — era încă atît de stăpînit de întîlnirea de ieri seară cu Hania și atît de furtunos i se încolăciseră gîndurile (nedomolite nici după o dimineață întreagă petrecută în Luvru) încît nu avea, propriu-zis, nici o poziție față de cele

[1] Arătați foarte bine (fr.).

spuse de Marrès Chouart. De altfel, tot așa i se întîmplase și la Heidelberg, atunci cînd profesorul abordînd problemele cele mai generale lui, de pildă, îi venise pofta să se gîndească la femei. Ce-l poate interesa pe el toată știința asta, de care zîmbea în silă.

— Dumneata ai vrea oare să dezvălui acestor tineri ceea ce gîndesc eu cu adevărat? monologa Marrès în continuare. Poftim, privește, ei sînt aceiași în sala de cursuri ca și în ceainăria asta. De aceea îmi place atît de mult să vin aici. Înțelegi, domnule? Ei sînt aceiași. Se prezintă bine, sînt politicoși, beau ceai. Firește, există și altfel de tineri... dar aceștia nu vin nici la cursurile mele și nici în cafeneaua asta. Ei merg la întrunirile „Croix de Feu“[1]... iar acolo lucrurile nu se mai prezintă la fel de frumos.

— De ce, domnule profesor, nu poți fi sincer dumneata cu ei? întrebă din nou Janusz cu naivitate.

Marrès dădu din umeri.

— Am vorbit aseară despre știință. Dumneata desigur înțelegi că un om așa cum sînt eu trebuie să cunoască prea multe lucruri.

— Prea multe? Din știință?

— Cu greu ar putea cineva hotărî limitele științei. Știința închisă, de cabinet, știința pentru știință — astăzi nu mai există.

— Da, desigur... știința trebuie să fie pentru om...

Marrès Chouart chicoti și-l apucă pe Janusz de mînă.

[1] *Crucile de foc*, organizație a foștilor combatanți francezi, fondată în 1927.

— Pentru om, zise el, pentru om. Tu știi ce-au vrut ei de la mine, acolo, la Heidelberg? Acum zece ani? În minunatul Heidelberg, printre codrii de castani? Tu știi?...

Janusz nu fu deloc surprins că Marrès Chouart îl tutuia. Profesorul îl considera drept un discipol al său. De altfel, tot un fel de discipol al marelui savant se considera și Janusz.

— Mi-am închipuit încă de-atunci, zise el, chiar am rîs cu Horst de acest lucru — că vor scoate din dumneata toate secretele.

— Cu Horst? Doar tocmai pe Horst îl foloseau ei în scopurile lor. Numai că eu nu aveam ce să le spun. Eu și astăzi n-am nici un fel de secrete, n-aș putea să-i trădez lui Hitler nici un fel de prescripțiuni, nu i-aș putea vinde nici un fel de planuri — pentru că nu le cunosc, nu le am. Eu aș putea să trădez un singur secret. Însă ei nu l-ar putea înțelege. Precum iezuitul acela care a vîndut la cărți cel mai mare secret al Bisericii — că purgatorul nu există — la fel și eu, aș putea să trădez cel mai mare secret al științei — despre care nu pot ține cursuri la Sorbona — dar despre care pot vorbi într-o ceainărie veselă ca asta. Fiindcă aici și așa n-o să mă creadă nimeni. Nici dumneata, domnule, nu mă vei crede!

— Ce fel de secret? întrebă Janusz. Voise să pună întrebarea asta la modul ironic, dar observă cu uimire că a pus-o cu glasul tremurînd. Ce secret? repetă el, deoarece Marrès tăcu o clipă, cercetîndu-și ceașca, întocmai ca o ghicitoare drojdia cafelei.

— Foarte simplu, zise în sfîrșit profesorul, cel mai simplu din cîte pot fi. Dar... irevocabil. Anume: omenirea a alunecat pe o pantă funestă.

— Nu înțeleg, mărturisi Janusz, deși cuvintele lui Marrès îl uimiră și-l înspăimîntară. A alunecat pe o pantă funestă ? Cînd ?

— Tocmai ! strigă deodată Marrès Chouart, cu un glas atît de ascuțit, încît vecinii întorseseră capul spre el. Tocmai, asta e. Dacă aș ști ! Cînd ? Să fie de vină oare Renașterea cu Leonardo al ei ? Sau, mai tîrziu, poate veacul al optsprezecelea, cu raționalismul lui ? Sau, poate vina e chiar a vremii de-acum ? Sigur însă este : din clipa în care Rutherford a dezagregat atomul. Dacă aș fi un creștin practicant, aș spune că omul a pătruns tainele creației și astfel de lucruri nimeni nu le poate face nepedepsit.

— Cum înțelegi dumneata lucrul ăsta ? cuteză Janusz să întrebe, numai așa ca să spună ceva, fiindcă tot ce auzise pînă atunci de la Marrès, îl făcuse să simtă cum îl trec fiorii și în același timp un fel de regret la gîndul că el însuși se preocupă mereu de alte lucruri.

— Iată ceea ce consideră ei la mine pesimism științific. O denumire nespus de nepotrivită. Nu-i vorba de nici un pesimism științific. Nu un element al cugetării mele subminează viața și se opune cercetărilor științifice. Nu. Este pur și simplu o convingere, o profundă convingere că direcția eforturilor pe care le face gîndirea umană — printre care și efortul meu — direcția asta a tuturor eforturilor alunecă pe o pantă funestă.

— Ce înseamnează însă „pantă funestă“ ?

— O pantă vătămătoare omului, pur și simplu.

— Sub aspect moral ?

— Nu, cîtuși de puțin ! Material, cît se poate de material. Pe o pantă vătămătoare vieții omului pe pămînt.

— Vieții ?

— Da ! Întregul efort al cugetului omenesc tinde spre sinucidere.

— Vai, profesore !

— Îți voi explica îndată, făcu Marrès Chouart liniștit, dînd pe gît restul de ceai din ceașcă.

Janusz oftă.

— Înțelegi dumneata ; asta e în clipa de față impresia mea personală, desigur însă nu se poate spune că ea n-ar corespunde realității obiective. Resimt bine lucrul ăsta și sînt profund convins, pînă în adîncul conștiinței mele, că intrăm în perioada consecințelor direcției astea, aleasă cu secole în urmă. Poate în perioada Renașterii și umaniștilor, poate în perioada lui Leonardo... Leonardo fiind cea mai mare cotitură în istoria omenirii, preciză el ca între paranteze. Direcția asta reprezintă istoria frumoasă și mai puțin frumoasă a efortului european, acel crescendo uriaș... consecință a Renașterii, a veacului al optsprezecelea, a invențiilor secolului al nouăsprezecelea și a urmărilor lui ulterioare din secolul al douăzecelea.

— Domnule profesor, dumneata vorbești despre istoria științei, interveni Janusz, ca și cum ar fi ceva cu totul distinct, rupt de tot restul. Și doar lucrurile astea sînt legate în modul cel mai strîns de problemele dezvoltării economice, de colonialism, de capitalism, de problemele politice... de revoluții... Marrès Chouart sări sus pe scaun și se uită la interlocutorul lui ca o pasăre înainte de luptă.

— Ce vorbe sînt astea, domnule ? Fiecare copil le cunoaște, dar cele mai importante sînt experiențele, experiențele... viața practică, așa cum se desfășoară zi de zi. Și vei recunoaște că ultimele experiențe trăite de noi în anii două-

zeci, treizeci sau patruzeci — reprezintă ceva... Ne aflăm însă în pragul unor noi evenimente, iar ele vor fi o demascare fățișă a unor lucruri abjecte... Doar ăia de la Heidelberg nu de dragul ochilor mei frumoşi au vrut să afle ceva de la mine. Știi ce voiau ei ?

— Îmi închipui, dar nu sînt sigur.

— Şi nu numai germanii. Ai noștri, de asemenea. Ei ar vrea să afle cum, dintr-o lovitură... unu-doi... poţi distruge orașe, popoare, civilizaţii...

— Dacă vor distruge totul, atunci cum vor trăi ?

— Asta-i întrebarea ! Iar știința știe deja ceva... știe ceva pe tema asta...

— Gaze ?

— Gaze ? Da, evident, și gazele. Socot că Hitler va folosi gazele în războiul cel mai apropiat.

— Dumneata crezi în război ?

— Omule, unde trăiești ? Oare toți oamenii din Polonia sînt atît de naivi ca tine ?

Janusz se revoltă.

— Dumneata numești asta naivitate ?

— Dar cum vrei să-i spun ? Războiul este inevitabil.

— De ce ?

— Privește cum l-am înarmat.

— Pe cine ?

— Pe cine ? Pe Hitler !... Doar noi l-am înarmat ; toți sîntem vinovaţi de acest lucru, eu, dumneata, Laval, Daladier sau cum s-or mai numi polișinelii noștri... Chamberlain... Roosevelt... cu toții l-am înarmat... prin chiar indiferența noastră.

— Este el oare puternic ? întrebă Janusz.

— Are o credință și n-are scrupule, ceea ce înseamnă foarte mult. Probabil va folosi gaze. Dar gazele sînt doar o idilă în comparaţie cu altele. Ţi-am spus doar că totul vine din cauza femeii care a descins aici din Varşovia. Ai auzit desigur de fărîma aceea de uraniu... îți aduci aminte de șura aceea unde au prelucrat acele vagoane, vagoane de uraniu ? Ce nevoie aveau de acest lucru ? Nici ei nu știau ce fac. De altfel, lucrul nu are nici o legătură directă. Dar uraniul...

Marrès Chouart căzu pe gînduri și din nou examină fundul ceștii, acum goală, ca și cum ar fi urmărit acolo un aparat complicat, de precizie.

— Uite, vezi, tot secretul ar putea să stea în uraniu.

— De ce ?

— Noi știm că el zace deja în uraniu, oftă el, numai că încă nu știm cum să procedăm. Tocmai lucrul ăsta au vrut ei să-l afle. Nu, ei nu știau încă atunci ce este uraniul... cu zece ani în urmă... Acum însă ei știu. Și acum va începe cursa...

— Ce fel de cursă ? Janusz devenise puțin cam nerăbdător și pentru motivul că, în conversaţie, el se limitase doar să întrerupă monologul savantului francez cu întrebări destul de naive. De fapt, nu credea în realitatea chestiunilor abordate de Chouart, față de care păstra o atitudine de indiferență, verificată într-un mod foarte simplu și egoist : cînd te doare prea tare degetul, nu te mai sinchisești de grindina ce cade pe ogoare ! Omenirea, de altfel, îi părea demnă de milă și totodată predestinată suferinței. „Adică distrugerii ?“ își puse el subit întrebarea asta,

chiar în momentul cînd — cu indiferență — îl întrebase : „Ce cursă ?“ În clipa aceea simți din nou cum îl trec fiorii. Gîndind așa, era și mai adînc frămîntat de cuvintele lui Marrès : „Toți l-am înarmat pe Hitler prin indiferența noastră.“ Și fără să mai aștepte răspunsul acestuia, adăugă, spre a se liniști pe sine însuși :

— Oricum, război nu va fi. Celălalt a fost mult prea îngrozitor. L-am văzut...

— Ascultă ce-ți spun : a fost doar o idilă — și din nou omulețul ăsta cărunt și mărunt se ridică pe scaun și cu o mișcare violentă aruncă ochelarii. Janusz zări în jurul ochilor pleoapele înroșite de parcă le-ar fi ros niște viermișori ce făcuseră în ele mii de găuri mărunte și albe.

— Îți amintești ce vă spuneam la Heidelberg ? Ție, și Haniei, poate și lui Horst... *à propos*, ai fost la Hania ?

— Da, am fost.

— Și, ce-i nou ?

— A spus că-și caută un bărbat...

— Ești răutăcios. Și inutil, fiind o femeie tare sărmană. Ar trebui să te mai duci la ea.

Janusz recunoscu în sinea lui că francezul avea dreptate.

— Nu pot, zise el.

Marrès își puse ochelarii și, așezîndu-se mai bine pe scaun, cercetă pe Janusz ca și cum l-ar fi văzut pentru întîia oară.

— Cum adică ? Ești chiar atît de egoist ?

Janusz dădu din umeri.

— Da. Sînt un egoist îngrozitor. Dar dumneata, domnule profesor, știi bine că omul nu poate înceta să fie ceea ce este.

— Nu-i așa. De ce ? Se schimbă ele elementele și omul nu poate ? Firește că poate.

— Eu însă am impresia că nu. Eu, în orice caz, nu intenționez să-mi schimb firea.

— Deci firea ta e egoismul ?

— Așa mi se pare.

— Ai făcut din asta un cult ? Barrès ? [1] *Le culte du moi ?*

— Nu, n-am făcut un cult. Dar la doamna Daws tot n-am să mă mai duc.

— Bine, bine. Spune-mi, îți amintești ce v-am spus la Heidelberg ?

— Atîtea lucruri am auzit de la dumneata.

— Da, așa-i. Printre altele v-am spus un lucru important. Repetam cuvintele lui Pierre Curie. Firește, imprecis, dar privind faptul — relevat de el — că dacă unele date științifice ajung în mîini rele... pot fi de folos în dauna omenirii...

— Asta-i poanta despre care ai vorbit ?

— Eu pot spune însă și mai mult. Învățatul trebuie să fie prudent în formularea judecăților lui. Și Curie era prudent. A zis „în dauna“ omenirii. Sînt și eu prudent. Eu formulez concluziile mele cu cea mai mare prudență. Nu numai în fața auditorului de la Sorbona. Dar și aici. În convorbirea cu tine, tînărul meu prieten.

— Tînăr, repetă Janusz ironic.

— Eu trebuie însă să spun : pot fi folosite spre pierzania omenirii...

— Oricum omenirea trebuie să ajungă la sfîrșitul ei.

— Da ! Dar cum știu ce fel de sfîrșit ! Mai de mult se vorbea despre stingerea soarelui, des-

---

[1] *Maurice Barrès* (1862-1923), scriitor francez, ideolog al reacțiunii imperialiste. În *Cultul eului* a propovăduit naționalismul șovin.

pre secarea oceanelor și mai știu eu despre cîte și mai cîte nerozii — am vrut să spun cîte ipoteze, se corectă Marrès Chouart pe sine însuși. Acum însă știu cum : ca în *Biblie*, ca în *Apocalips*. În focul general, în dezintegrarea în atomi a tot ce există și în dispersarea atomilor. Înțelegi : a t o m i l o r.

— Mai mult sau mai puțin, dar înțeleg.

— Înțelegi oare ce crimă a fost dezintegrarea atomului ? Știința a trebuit s-o comită. Pornise în direcția asta. Era deci silită s-o facă, precum studentul acela din *Crimă și pedeapsă* care a trebuit s-o ucidă pe bătrînă. Știința mergea în direcția asta pornind de la filozoful acela naiv care i-a dat denumirea : *a-tomos* — care nu poate fi separat, adică nedespărțit. Iar noi l-am împărțit... Din clipa aceea se știe cum va pieri lumea.

— Poate că-i mai bine așa, grăi Janusz.

— Cum mai bine ? Doar nu se știe cînd va pieri lumea. Nu se știe în ce clipă o să-i vină în cap unui nebun să arunce...

— Ce ? întrebă Janusz, cuprins de o spaimă subită.

— Bomba. Bomba atomică. Spre acest finit se îndreaptă lumea. Iată care-i obiectivul laboratoarelor din America, Germania, Norvegia. Iată ce au vrut să afle de la mine : bomba, bomba atomică. Vine apoi un dement și o aruncă...

— Și ce ? Ce dacă... ?

— Lumea și pămîntul au existat ele milioane de ani, ca să ajungă la acest final ? Trebuie să mă ierți dacă — într-o astfel de convorbire — mă aprind și gîndirea mea nu mai poate fi precisă, dacă încetez să mai cîntăresc cuvintele. Așadar omenirea a existat pe pămîntul ăsta atîtea milioane de ani, pentru ca să ajungă — drept unic țel — să se distrugă pe sine însăși ? Nu e cea mai stupidă sinucidere ?

— Sinuciderea este uneori singura salvare.

— Vai, ce nerozii sentimentale spui. Deasupra lumii întregi atîrnă sabia lui Damokles.

— Mă uimesc nespus de mult spusele dumitale, domnule profesor, zise Janusz deplin liniștit, doar se știe că omenirea trebuie să piară. Și dumneata trebuie să mori, și eu, și toți acești studenți — care fac un atît de mare zgomot aici — vor fi într-o zi cadavre. Oare nu este același lucru dacă tot vor deveni, într-o zi, cenușă, fum...

— Însă cu toții împreună !

— Chiar și așa. Moartea este inevitabilă.

— Dumneata, domnule, nu te gîndești, izbucni Marrès Chouart, ca și cum prin acest „domnule" ar fi vrut să-l îndepărteze pe Janusz de lîngă el ca și de la confesiunile lui — că vor dispărea nu numai oamenii ; va dispărea întregul patrimoniu al omenirii : catedrale, tablouri, cărți...

— Ba chiar și toată știința, a cărei ispravă va fi tocmai toate astea, adăugă Janusz, zîmbind.

— Știi, domnule, ce a spus unul din savanții noștri ? Uite, el a grăit așa : Mijloacele noi, procurate de știință, măresc atît posibilitățile pe care societatea le așteaptă de la ele, cît și riscul acelora pe care nu le aștepată ! Vezi dumneata, riscul. Deși societatea nu le așteaptă, există totuși forțe care le așteaptă... le așteaptă... îți spun eu, le așteaptă... ca pe o mare surpriză !

— Știința adică, dintr-o forță utilă dar supusă, se transformă într-una diriguitoare, suprapusă.

E oare posibil ca lucrul ăsta să ducă la catastrofă ? Platon visa un stat guvernat de învățați.

— Ce fel de învățați ?

— Învățați nobili.

— Oh, Doamne, se tîngui din nou, cu un glas ascuțit, Marrès Chouart, dar e știut că din punct de vedere etic știința este neutră, ea putînd merge în orice direcție. Se spune că savanții n-ar putea fi cumpărați, că ei urmăresc numai binele științei. Nu-i adevărat. Pot merge în orice direcție și la urmă vor face *tabula rasa*...

— Acțiunea omenească, munca omenească, creația omului — toate astea trebuie să-și lase urmele.

— Nimic, *rien*, zise Marrès Chouart și, cu un gest de nivelare lovi o ceașcă goală, care, din fericire, căzu pe canapea.

Janusz puse ceașca pe masă.

— Vezi, nu s-a spart, zise el zîmbind.

Marrès nu reținu însă aluzia.

— Acțiunea omenească ! se strîmbă el ironic. Acțiunea omenească ! Aici nu poate ajuta nici o acțiune.

— Dar conștiința asta este un lucru îngrozitor — protestă Janusz — dacă o astfel de conștiință va pătrunde mai adînc în masele omenești...

— Ce va fi ? Vor înceta să se căsăpească ? Să-și pregătească armele lor ? Să gîndească la putere, la putere, la putere...

— Dacă conștiința asta va pătrunde în cercurile tineretului, toate eforturile vor eșua. Tinerii vor respinge armele...

— Și crezi că nu se va găsi un dement să arunce bomba ? Măcar din curiozitate, să-i vadă consecințele posibile. În prezent nu se poate

conta pe o acțiune rațională din partea oamenilor. Omenirea a înnebunit, deoarece are în mînă putința acestei nebunii...

— Mă înspăimîntați, domnule, grăi Janusz pe un ton destul de rece. Conversația începuse să-l plictisească și, pe deasupra, îl irita faptul că bătrînul vorbea atît de tare, încît cei de la mesele vecine îl ascultau, toată cafeneaua uitîndu-se la el care era, de altfel, desigur bine cunoscut aici.

— Acțiunea umană, fornăi încă Marrès. Consider că nu credința în acțiunea umană, ci mai degrabă acțiunea care o maschează ar putea fi, pentru un timp oarecare, un paleativ al maladiei ăsteia fundamentale a omenirii...

— Dumneata consideri oare pe Hitler ca fiind acțiunea asta care maschează ?

— Nu, nu ! El e singurul care acționează serios ; el crede că încă există.

— Iar noi nu existăm ? întrebă Janusz cu o subită curiozitate.

— Dar tu cum vrei ? Tot ce facem noi acum este doar ceva „simulat“, un „surogat“. Indiferent dacă-i război, pace, poem ori simfonie. Totul e un soi de simulacru al acțiunii. Umbra războiului, a păcii, a versului, a simfoniei — o umbră repetată pe ecranul lumii. Un dans în fața oglinzii, căci dansul ăsta nu mai înseamnă nimic.

— La ce bun să ne mai gîndim la așa ceva ?

— Firește, ar fi cea mai bună metodă. Totuși, tu vorbești de acțiunea omenească, de creația care lasă o brazdă vie în materia lumii. Secole întregi omul a făcut așa, căutînd fie uitarea, fie lămurirea inexistenței lui individuale. Și neantul ăsta individual a jinduit întotdeauna să lase urme, măcar un mormînt la cimitir, acoperit cu

o lespede durabilă, cît mai durabilă — ca să fie o urmă. Moartea! După moartea asta, mai rămînea totuși ceva: *Non omnis moriar!* [1] Iar acum, înțelegi care-i deosebirea?: *omnis, omnis moriar.* Și chiar dacă în clipa de față, în războiul pe care-l pregătește Hitler, nu s-a întîmplat încă nimic asemănător... singur gîndul că o astfel de posibilitate există, poate strica totul, poate distruge tocmai dorința de a crea o putință măcar de salvare a întregii omeniri, din care și așa nu va mai rămîne nimic...

Și, deodată, bătrînul Marrès Chouart zîmbi cu voluptate și se uită la Janusz oarecum ștrengărește. Apoi înmuindu-și glasul pînă la o șoaptă de copil, asemenea unei doici care-și adoarme micuțul, începu să repete de cîteva ori la rînd — pe cînd Janusz tăcea — următoarea strofă:

Le vieux monde pleure encore
Il était si doux, si joli (...)
Que de choses bonnes pour les antiquaires
Depuis
depuis la guerre.
Maintenant tout est énorme
Et il me semble que la paix
Sera aussi monstrueuse que la guerre
O, temps de la tyrannie
Démocratique
Beau temps ou il faudra s'aimer les uns les autres
Et n'être aimé de personne... [2]

[1] Nu voi muri chiar tot (lat.).
[2] Lumea veche plînge încă
Atît de blajină, atît de frumoasă (...)
Cîte obiecte bune pentru anticari
de la război
de la război încoace.
Acum totul este nemărginit
Și îmi face impresia că pacea
Va fi tot atît de monstruoasă ca și războiul.
O, timpuri ale tiraniei
Democratice,
Timpuri frumoase, cînd va trebui
Să ne iubim unii pe alții
Și nimeni nu va fi
iubit de cineva... (fr.).

— Apollinaire, adăugă el cu un zîmbet semnificativ, terminînd recitarea asta monotonă, ascultată cu inima strînsă de Myszyński.

— E singurul lucru ce aș vrea să rămînă printre altele. Dar... e imposibil, continuă el surîzînd trist și căutînd, parcă o justificare. Apoi își puse mîna pe mîna lui Janusz.

— Dar tu ce-ai vrea să salvezi?

Janusz, care ședea cu capul aplecat, oarecum posomorît copilărește, cu privirea pironită într-un punct și jucîndu-se mașinal cu o hîrtiuță, răspunse:

— Muzica.

— A! poate că scapă. Muzica-i un joc al cifrelor. Al unor proporții cifrice; astfel de proporții se pot salva...

— Numărul, există oare în mod obiectiv? Nu este el o formulă a rațiunii noastre imperfecte?

— Ce tot aiurezi? zise Marrès Chouart dînd din umeri. Numărul? Desigur, el există în afara noastră, dincolo de lumea noastră... pot să-ți dau cuvîntul de onoare că-i așa.

Și deodată se ridică și porni să-și ia rămas bun.

Janusz îi dădu mîna fără să zică un cuvînt. Nu-și fixară măcar o nouă întîlnire. Janusz nu preciză cînd și încotro pleacă. Își spuseră doar incert:

— *Au revoir.*

Ieșind din ceainăria străvezie Janusz rămase cîtva timp pe trotuar. Ploua și mirosea a castane coapte la sobița din colțul străzii. Neonii se aprindeau în perspectiva cețoasă a bulevardului. Viața fremăta în jur. Vizavi de ceainărie văzu firma hotelului „Suez".

„Pe atunci nu exista neonul", își zise Janusz în gînd.

Merse în jos de-a lungul bulevardului și intră în metrou. Călători foarte departe, pînă la Auteuil, coborî la Muette. Fără greutate găsi blocul mare — acum fără aspect „contemporan" și întrucîtva semănînd cu clădirile în stilul secesiunii — în care locuise Ariadna odinioară.

Stătu în fața acestei clădiri vreo jumătate de oră, apoi se reîntoarse în *rue* Monsieur le Prince și, fără să mănînce ceva, se culcă nespus de devreme.

În vis văzu Burgos-ul și tunurile spaniole.

CVARTETUL ÎN RE MINOR

I

Hotelul-pensiune din Menton, la care trăsese Edgar Szyller în februarie 1938, nu era mare iar în zilele acelea era încă pustiu. Din pietrișul uscat al grădiniței din fața vilei se înălțau doi arbuști verzi de laur și direct pe nisip stăteau doi mandarini scunzi, ale căror fructe necoapte aveau culoarea smaragdului. Dincolo de vilă se întindea grădina, care se ridica pieziș în sus, țeapănă și încă prea puțin înflorită. De-abia cînd Edgar intră în cameră observă că în fața ferestrei creștea o creangă mare de mimoză, acoperită toată de un puf galben ; mireasma florilor pătrundea în interior prin fereastra deschisă. Odaia, situată la etajul doi, avea un balcon mic și din ferestre se vedea în depărtare marea, în ziua aceea nespus de albastră, ca safirul.

Era pe la amiază ; odaia — chiar mare în raport cu cele obișnuite prin partea locului — părea luminoasă, iar tapetul pereților ei de o nuanță gălbuie repeta niște picățele albe alternînd cu fructe de dafin, într-un chip destul de obositor. Edgar aruncă pledul, care îi încărca mîna și, cu oarecare neliniște, mai degrabă cu neîncredere privi patul. Mare, „franțuzesc" și așezat în mijlocul odăii, se lăfăia oarecum nerușinat și provocator. Edgar nu-și dădea seama de ce îl

interesa mobila aceea cu aspect de lăcaș al voluptății și totodată al unui catafalc. De asemenea, fără să-și dea seama, puse pălăria pe pat; scoțîndu-și însă paltonul și atîrnîndu-l cu greutate în cuier, observă repede amănuntul și-și luă pălăria de pe pat. Era una din superstițiile italiene — în care credea mai mult decît în altele — că pălăria pusă pe pat aduce nenorocire. Mișcarea violentă cu care apucă pălăria dădu subit naștere unui șuvoi de nădușeală de-a lungul spinării. Edgar se simțea foarte obosit. Noaptea petrecută în vagon, între Paris și Menton, îi epuizase, probabil, și restul forțelor. Se așeză pe o canapea mică de lîngă fereastră, apoi se întinse puțin. În urechi păstra încă vuietul vagonului, dar de asemenea și un altfel de vuiet, ce-l auzea în ritmul pulsului. Închise ochii și zări imagini din Provence perindîndu-se de-a lungul fluviului Rhône, lucru ce-l făcu să se simtă foarte bine. Nu avea nici un fel de suferință, în afara vuietului aceluia ușor ce-l purta parcă undeva, plutind într-o barcă și fremătînd puțin, ca valurile mării sau ca tremolo-ul viorilor din concertul lui Chopin. Nu voia să deschidă ochii, ca să nu vadă desenul tapetului, picățelele albe și fructele de dafin ce se repetau la infinit. O clipă își concentră auzul asupra vuietului călătoriei și fu fericit că nu se mai gîndește la lucrul acesta.

Îndată însă deschise ochii și prin fereastră văzu brîul albastru al mării și își dădu seama, dureros, de singurătatea lui. Gîtul nu-l mai durea, dar cînd tușea și voia să-și înghită saliva simțea o îngrozitoare duritate a laringelui. De altfel își simțea laringele în permanență; ceva

se aciuase acolo, ceva ce nu mai fusese nicicînd înainte.

Cîteva persoane îl conduseseră la gara din Paris, dar la Menton nu era nimeni. Scoase biletul cu adresa doctorului: „de la 4—6“, citi el. Mai avea încă destul timp. Sună. Veni un băiat scund, de vreo șaptesprezece ani, grăsun și cu ochi negri. Îl rugă să-i aducă dejunul în cameră. Ceasul de pe falsul șemineu din colțul odăii arăta ora douăsprezece și jumătate. Soarele lucea foarte puternic, deși nu dogorea deloc, iar mimoza își răspîndea mireasma cu care el încă nu se obișnuise. Văzduhul avea acea răceală „interioară“, neplăcută, străvezie, a primăverii din sudul Europei și era tot atît de înțepenit ca și arbuștii ce creșteau direct din pietriș.

„Va fi greu“, gîndi Edgar răscolindu-și trusa. Deschise un flacon cu dop de argint, își turnă apă de Colonia în palmă și-și frecă nasul și urechile. Mirosul ei puternic izgoni momentan mireasma mimozei. Apa de Colonia însă se evaporă, iar mimoza rămase. O mireasmă amară, funebră.

Servi dejunul — sărac și incolor —, puțin vin într-o carafă mică, pește alb, o bucată de carne cenușie cu mazăre, fără gust. Încercă să mănînce, dar răscoli doar bucatele în farfurie, ducînd din cînd în cînd, distrat, cîte o bucățică la gură. Se tot uita, neîncetat, la fîșia de mare ce se vedea prin fereastră și îi reamintea Odesa. Mîncă cu mare greutate. Duritatea laringelui ca și rigiditatea ce o simțea în gît constituiau piedicile. Cu peștele a mai mers oarecum, dar carnea n-o putu înghiți și, după ce mestecă bucata, trebui s-o arunce. Cu un bob de mazăre se înecă așa de tare, încît avu impresia că se sufocă și

moare. Lăsă furculița și se culcă pe canapea. Broboane numeroase de sudoare îi acoperiră tot corpul. Se hotărî să cheme doctorul. Sună, apăru același băiat și-l rugă să telefoneze după doctor, explicîndu-i că vorbește cu greutate. De altfel „garsonul" pricepuse — se vede singur —, din moment ce la toate explicațiile lui Edgar, neînțelese de el, repetase continuu :

— *Pardon, monsieur ! Comment monsieur ?*

Edgar se cam impacientă. Băiatul telefonă doctorului și-i spuse despre ce e vorba ; apoi plecă. Cu toată prezența asta ce-l plictisea, după plecarea băiatului se simți grozav de stingher, cu mult mai mult decît înainte.

În tinerețe Edgar citise *Moartea lui Ivan Ilici* de Tolstoi, așa că știa de mult că întotdeauna omul moare singur și că cea mai stingheră dintre solitudini era aceea din fața morții. Dar una e să știi și altceva să simți. De altfel încă și acum, ca orice muritor, Edgar nu era în stare — cu tot ceea ce simțea și cu tot ceea ce știa — să-și ducă la capăt gîndurile despre moarte. Nu putea să gîndească fără nici un fel de înconjur că venise aici cu adevărat ca să moară. Știa că medicii din Paris îl expediaseră la Menton, tocmai fiindcă întotdeauna ei își dau silința să-i îndepărteze pe pacienții incurabili cît mai în afara sferei lor de acțiune. Știa că tuberculoza la gît este ceva definitiv, văzuse — cu prilejul șederilor lui anterioare în sanatorii — pe mulți dintre „colegii" lui și cunoștea toate simptomele bolii, la alții. Dar ceea ce vedea la alții, la sine căpăta trăsături speciale, de neînțeles. Această îngrozitoare solitudine tolstoiană nu se poate concepe cu propria rațiune.

Îndată după dejun se hotărî să iasă o clipă, să cumpere — din strada comercială apropiată — hîrtie de scrisori, fiindcă uitase o cutie întreagă la hotelul din Paris. Una din trăsăturile stării lui actuale era neputința, nespus de mare, de a se hotărî să facă ceva. Se cruci el însuși de faptul că-i venise așa de ușor să iasă după hîrtie, cugetînd că în adevăr ținea mult să scrie o scrisoare, pentru a nu pierde și legătura asta cu oamenii, singura ce-i mai rămăsese. Nu știa de altfel, cui vrea să scrie. Alo îl cam necăjea cu apucăturile lui doctrinare, iar Janusz era atît de departe de tot ceea ce viețuia și gîndea el în clipa aceea.

Cei cîțiva pași de la hotel pînă la papetărie îl obosiră foarte tare. Nu plimbarea în sine, cît mișcarea oamenilor de pe stradă. Și nu o oboseală fizică, ci una morală, privind la meridionalii francezi așa de iuți în mișcări și mai ales la fetele ce treceau destul de repede pe lîngă el, depășindu-l. Mișcările, ca și forma șoldurilor, îl iritau. Încercă să-și închipuie cum va fi lumea asta fără el. Copiii, cei ce se jucau pe trotuare, vor crește, femeile vor îmbătrîni și vor muri. „Sînt curios să știu dacă băiețelul acela cu bluză de pînză bleumarin va fi fericit ! Dar, se consolă el, nu voi afla nici chiar de-aș trăi o sută de ani. Și, în general, ce rost au reflecțiile astea sentimentale asupra fericirii ?"

Îndată după întoarcerea la hotel apăru doctorul. Din nou Edgar avu mari dificultăți să-i explice ce vrea. Doctorul îl cunoștea, îi știa boala. Așadar nu se miră prea mult de întoarcerea lui Edgar la hotel ; se mulțumi să dea din cap. Însă, aproape că nu mai auzea nimic din ceea ce-i spunea în șoaptă și-i mărturisi chiar că

vorbise mai bine cu un an în urmă. Pe Edgar, lucrul ăsta îl nelinişti. „Ştiu doar că starea mea e cu mult mai rea decît acum un an ; ce nevoie are să-mi repete asemenea lucruri ?"

Doctorul plecă, prescriindu-i pastile, prafuri, injecţii reconfortante — pe care urma să i le facă felcerul de la spital — şi, în sfîrşit, îl sfătui să împrumute pentru cîtva timp un aparat de radio şi-i dădu chiar adresa magazinului de unde se putea închiria.

— În momentul de faţă lucraţi la ceva ? mai întrebă el.

Lui Edgar îi veniră în minte colile de hîrtie conţinînd schiţele cîntecelor pe care le adusese cu el, dar... cu mîna făcu un gest de renunţare.

II

A doua zi băiatul care-i aducea dejunul rezolvă chestiunea aparatului de radio. Edgar, cu toate prafurile luate, dormi rău, se sculă tîrziu şi se bărbieri cu mare greutate. Băiatul — se numea Joseph — manifesta un deosebit interes faţă de soarta compozitorului. Datorită lui fu adusă cutia mare de lemn de palisandru şi aşezată lîngă patul lui Edgar, în partea dreaptă a pernelor, în partea stîngă fiind noptiera. Pe la amiază — aproximativ douăzeci şi patru de ore de la sosirea lui Edgar la hotelul „Mimoza" — i-aduseră o telegramă de la Elźbietka, datată New York, la urcarea pe vaporul „Quen Mary", pe care Elźbietka urma să plutească pînă la Southampton. O aşteptau la Londra concertele şi recitalurile la B.B.C. Pînă şi ştirea îi fu cu

totul indiferentă ; o primi aşa ca pe un lucru îndepărtat, ca un ecou al timpurilor apuse.

Priveliştea mării îi tot reamintea de Odesa şi, fără să vrea, îşi afunda gîndurile în vremea aceea. Adormea tîrziu, avea un somn de plumb şi se trezea anevoie, cam amorţit şi greoi. O clipă mai tîrziu îi treceau prin faţa ochilor imagini din copilărie. Deşi nu era un om bătrîn, Edgar îşi considera vîrsta ca o povară a bătrîneţii. Faptele de mult petrecute i se păreau ca întîmplate ieri şi în acelaşi timp ca aparţinînd unui trecut de mult stins. Primele lui amintiri muzicale erau legate de Odesa. În zadar răsfoia el programele de radio pentru a găsi undeva executarea măcar a unor fragmente din *Norma*, cea dintîi operă auzită împreună cu Elźbietka. Părinţii — deja wagnerieni şi admiratori ai muzicii ruse — detestau aspectul convenţional, italienesc al acestei opere, care totuşi îi încînta. Întorşi acasă repetau scene din *Norma* şi Elźunia îşi dovedea pentru prima oară talentul fredonînd ca şi cîntăreaţa italiană aria *Casta diva*, cu mezza voce.

Acum, cînd îşi reamintea aceste prime impresii muzicale, Edgar se regăsea cu adevărat. Atunci ele îl emoţionaseră atît de mult, cum nimic nu l-a mai emoţionat mai tîrziu. Anii de şcoală îl îndepărtaseră de muzică ; scria mult, dar tot mai puţin îi plăcea să asculte. Prospeţimea impresiilor era tot mai redusă, muzica rămînea oarecum în afară, iar notele — pe care le pricepea perfect de bine — nu-l pătrundeau ci, atingîndu-i doar epiderma, se răsfrîngeau îndărăt ca o ploaie de electroni, fără a-i micşora indiferenţa. Creaţia proprie îl apăra ca un scut împotriva creaţiei altora — şi chiar muzica ve-

che, cea mai îndrăgită și mai frumoasă, îl lăsa într-o stare de căldută indiferență.

Nu putea suferi radioul. Nu suporta sunetele lui deformate, străine, uneori în altă tonalitate (Edgar avea un auz absolut) și atît de puțin emotive. Pentru a asculta cu atenție concertul lui Vivaldi, Edgar trebuia să-și imagineze o întreagă natură moartă, ca la Picasso: tăietura în formă de „S" de pe fața viorii, mîna dreaptă strîngînd arcușul, degetele agile ale mîinii stîngi alunecînd — ca și cele ale zeului — pe lăuta vrăjită, capul violonistului aplecat pe braț, acolo unde obrazul proaspăt bărbierit e despărțit de instrumentul de mahon doar printr-o batistă de mătase brodată... Cînd aceleași sunete ieșeau din cutia radio-ului — întrerupte de șuierături și de tot felul de „paraziți" — ele constituiau doar o supărătoare învălmășeală. Neavînd însă ceva mai bun de făcut, Edgar se obișnui, treptat, și cu muzica radiofonică, ascultînd-o întins pe canapea.

Urmară zile friguroase cu vînt puternic, și-l năpădi pe de o parte vuietul mării, iar pe de alta, variatele sunete ce veneau nu se știe de unde, din vreo depărtare necunoscută, ori chiar din spațiu și care trîmbițau toate cifrele lui Pitagora.

Uneori, își imagina muzica precum un mare ecran alb pe care rula filmul acestor cifre, cu coloanele lor mari ce se tot alcătuiau și se tot prăbușeau, prin desimea semnelor lor negre împletind figuri geometrice și creîndu-se astfel armonii ce reveneau necontenit. Chiar cu ochii închiși vedea cum coloanele lor se înălțau și apoi se prăvăleau. Dacă cineva ar fi putut filma

jocul ăsta matematic, ca un corespondent al funcției muzicale și dacă aceasta ar fi putut să fie transmisă pe ecran, s-ar fi putut înțelege esența muzicii de dincolo de timp. Oare, nu în chipul ăsta concepeau anticii muzica sferelor?

În realitate însă Edgar se demasca în fața propriului lui cuget, asemenea gînduri însemnînd doar o fugă de spaima — pămîntească — a morții, prin ticluirea, pentru el însuși, a unei lumi imaginare, în care măcar parțial ar fi putut supraviețui. Izgoni deci repede toate născocirile astea iluzorii și începu, în deplină singurătate, să-și ia rămas bun de la toate locurile, larg răspîndite pe glob și care, după părerea lui, conțineau o părticică măcar din nemuritorul frumos. Își reaminti de casele și interioarele ce-l atrăseseră într-un fel sau în altul. În primul rînd își reaminti de casa din Odesa. Și de îndată i se păru că-i simțea mirosul ce domnea acolo, că aude chiar scîrțîitul pardoselii coridorului ce ducea la odaia lui. Deschizînd însă ochii văzu că ziua se înnourase, că soarele asfințea, iar marea din albastră devenise cenușie ca oțelul. Orele treceau pe nesimțite. Îi apăru apoi o altă amintire, o altă imagine: peisajul Toscanei, drapat în falduri cenușii, iar el șezînd pe deal, lîngă biserica din Cellola. Doi chiparoși creșteau în apropiere și dincolo de ei, ca într-o ramă, se întindea priveliștea aceea nesfîrșită, romantică și nespus de tristă. Doi boi albi, cu coarnele răsucite larg și cu ciucuri roșii pe frunte, pășeau încet pe drumul dintre chiparoși. I se întipărise acea clipă pentru toată viața. Acum, dîndu-și seama că peisajul ăsta nu-l va mai vedea niciodată, că l-a pierdut pentru totdeauna, că nu

există forţă pe lume care să i-l poată arăta, din nou, în veşmîntul cenuşiu al primăverii — simţi că a şi murit, puţin cîte puţin. Ştiu, astfel, că nemurirea frumosului este doar o iluzie. „Deci, la ce bun eu şi muzica mea?"..., îşi şopti el şi pronunţînd aceste cuvinte simţi că-l înţeapă gîtul. Trupul îl chema la ordine; începu deci să fie atent la cele ce se petreceau în trupul lui. Zăcea pe canapea, aproape fără nici o altă durere. Era însă foarte slăbit şi-şi da seama de procesul ce se desfăşura în răstimp în el: o insuficienţă în plămîni şi un oarecare ferment. Nu tuşea deloc, dar ştia bine că acolo se întîmplă ceva, că ceva freamătă întocmai ca stupii în care zeloasele albine lipesc ceara mortală. Îşi reaminti clipa cînd simţise prima împunsătură în gît, de altfel uşoară, clipă ce pîlpîia încă în mintea lui, mai tare însă decît oricare alta din viaţă. O senzaţie de ceva rigid, o atingere uşoară, o durere ca o pişcătură de ac şi, imediat, acea siguranţă — nu presimţire, nu presupunere, ci siguranţă — că este chiar semnul aşteptat, primul semn al ultimului mesaj.

Tocmai atunci Elźbieta cînta şi, în mod excepţional, nu el o acompania, ci o asculta doar. Sora lui cînta *Les donneurs des serenades*, un excelent pianist imita sunetele mandolinei, în timp ce el ştia că soarta-şi dăduse verdictul, că de-acum înainte va avea în faţă lungi ore, zile, chiar săptămîni în care va trebui să simuleze că nu ştie nimic, că nu se teme de moarte, că nu regretă nici chiparoşii, nici boii, nici munţii albaştri ai Toscanei. Va trebui, dimpotrivă, să mănînce, să vorbească, să umble, să compună... Nu. Nu va mai compune. La ce bun?

Şi... în general pentru ce trebuie să compună? A scris ceea ce a vrut şi cum a vrut — fără a urma vreo modă, fără a ceda în faţa societăţii care-i cerea cu totul altceva. Dar de-abia acum la Menton, întins pe o galbenă canapea, văzu limpede că ceea ce crease erau doar nişte fragmente mărunte, împrăştiate boabe de mărgean dintr-un colier ce nu exista şi pe care nu-l văzuse nici măcar cu ochii imaginaţiei. Tot ceea ce crease i se părea aşa de searbăd, de neînsemnat, de fără importanţă. E însă posibil să creezi, individual, ceva important? Ce-ar spune oare Janusz despre lucrul acesta? Era ciudat, dar în cursul meditaţiilor lui, alături de atîtea peisaje şi sunete, nu-i apăruseră deloc feţe omeneşti, cu toate că atîtea se perindaseră — şi încă foarte alături de el — în cursul relativ scurtei lui existenţe.

Abia acum se gîndise la Janusz — care credea, însă, în putinţa omului de a crea ceva — şi... zîmbi. Janusz! Dragul de el! Da, numai pe el ar fi vrut să-l mai vadă. Pe el şi pe Elźbieta!

Da! Şi anume, chipul Elźbietkăi, dar nu pe cel de acum, al cîntăreţei care devine tot mai slabă şi mai bătrînă ca înfăţişare. Nu pe soţia unui bancher de la Londra, ci pe Elźbietka aceea care sosise atunci seara tîrziu la Odesa şi care-i cîntase *Verborgenheit*.

Radio-ul transmitea nu numai muzică; putea deci să asculte şi discursuri. Din lumea îndepărtată — străină, necunoscută şi de care-l despărţea deja procesul descompunerii — soseau sunete neînţelese. Un singur lucru pricepea din ele: că sînt împotriva jocurilor lui cu cifrele, că nu iau cunoştinţă şi nu acordă nici o atenţie vieţii lui şi întregului ei conţinut. Fusese rupt

de lume întotdeauna, acum însă nu o mai înțelegea deloc și nici nu mai voia s-o înțeleagă.

— Mor împreună cu secolul al nouăsprezecelea, își mărturisi el într-o zi, zîmbind.

III

Urmară apoi zile frumoase, însorite. E drept că la umbră era cam răcoare, prin soare însă omul se putea mișca. Pe la amiază Edgar se urnea din pat și între inhalațiile pe care i le făcea o soră trimisă de doctor și micul dejun făcea cîte o mică plimbare. Într-o zi vremea se făcuse atît de frumoasă și un brîu de cinerarii, de o nuanță ușor violetă, se întindea de pe deal prin mijlocul orașului pînă la țărmul mării — deasupra căruia plutea o delicată mireasmă de migdale ce-i amintea zilele de Paște de la Odesa și masa încărcată cu cozonaci — încît Edgar ieși chiar și după-amiaza. Se simțea ceva mai înviorat și își tîrșîi picioarele tocmai pînă la țărm, unde, dincolo de balustrada de fier se aflau niște pietre roșcate — de la care începea marea atît de nemișcată de parcă nu era aievea.

Și așa cum stătea, îngîndurat, treceau pe lîngă el femei, mai tinere ori mai vîrstnice, pe care, fără să le privească, le simțea prezența și le auzea pașii — ca de vată — cu picioarele lor goale. Apăruse atunci pentru întîia oară moda mersului fără ciorapi. Nu simțise nicicînd mai viu scurgerea vieții în afara orbitei lui, viață care, pentru el, nici nu exista. Lumea sentimentelor lor nu va ajunge niciodată lumea lui, fiind pentru el doar niște fantome ale vieții trecute.

Se preumblau, se ascundeau prin aleile de palmieri de pe țărm, se așezau lîngă răzoarele de cinerarii și-l priveau indiferente, ca și cum nici nu l-ar fi văzut. Iar Edgar gîndea că el n-are pentru ele nici un farmec.

O fetișcană micuță, mărunțică, ținînd de mînecă un tinerel scund, în haine noi și cu pălărie gri, îi spuse ceva, întorcîndu-și capul de la Edgar. Acesta văzu însă bine că are gîtul și linia obrazului frumoase, că era brunetă, slăbuță, dar plină de supletea proprie tinereții. Băiatul, trecînd și el pe lîngă Edgar, îl salută ; abia atunci îl recunoscu : era Joseph, băiatul de la hotel.

Seara, aducîndu-i cina în cameră, Joseph porni, neîntrebat, să-i povestească despre fata cu care-l văzuse, poveste complicată, fiindcă în afara micuței cu care se plimbase mai exista și o *„fiancée"* [1] ce locuia la Nîmes. La început, Edgar îi ascultă povestirea cam indispus, apoi însă, observînd forța și sentimentul puse de el, se simți fără să vrea mișcat de peripețiile băiatului ăstuia ce se pricepea să vorbească cu atîta vigoare și înflăcărare de dragostea lui. În scurtă vreme Edgar învăță să distingă între Geneviève și Lucette, iar cînd li se adăugă și Germaine, își dădu seama că aventurile amoroase ale lui Joseph îl antrenează și pe el, tot mai mult, în viața vie, care pînă atunci se scursese pe alături, neobservată, incoloră. Lucrurile — care aparent încetaseră să mai existe pentru el — reînviară într-o ființă străină, dar tînără, renăscură așa cum o nouă iarbă crește iarăși după cositul terminat acum cîteva zile. În luminoșii ochi ai

[1] Logodnică (fr.).

tînărului om de serviciu se oglindeau făpturile unor femei tinere, vii, ce-și împlineau viața, ursite poate să ajungă anii unei bătrîneți înainte. Se convinse că agonizanta viață din el renăștea în altă parte, mai exuberantă și mai îmbelșugată. N-avusese niciodată — pe cît putea să-și aducă aminte din tinerețe — trei amante în același timp. Și avînd de-abia șaptesprezece ani Joseph se înflăcăra pur și simplu cînd vorbea de femeile lui.

Edgar nu cunoștea orașul Nîmes unde locuia Lucetta, dar cînd băiatul pleca, lăsîndu-l pradă insomniei și meditațiilor, își imagina ulicioarele lui tăcute și necunoscute, păși pe trotuarele lui pustii, unde mirosea a violete și scorțișoară, cultivate acolo — cum se spunea — pe întinse cîmpii. Lucette lucra la o modistă — întocmai ca într-unul din romanele provinciale. Exista chiar și un *„garçon boucher“* [1] — cu mult mai vîrstnic decît Joseph și avînd o situație sigură — dornic să se însoare cu Lucette, care însă nu-l voia. Exista dar acolo — în acel Nîmes misterios, unde Edgar nu va ajunge niciodată — o viață înăbușită, fremătătoare, care nu-i va observa dispariția, căreia el nu-i va transmite nimic. Meditînd asupra acestui Nîmes, Edgar — în miez de noapte — luă în mînă o coală de hîrtie de muzică și schiță un soi de cîntec, pe jumătate serenadă, pe jumătate cîntec de leagăn, scriindu-i el însuși cuvintele, fără vreo legătură între ele. Nu termină de altfel schița, micile note ce însemnau melodia părîndu-i-se mult prea plăpînde în raport cu violetele locului și cu sentimentul dolofanului Joseph.

[1] Ajutor de măcelar (fr.).

„Despre lucrul ăsta nu voi ști nimic, își zise el în gînd, și poate, în general, n-am știut niciodată.“

Fuma acum țigară după țigară, fără întrerupere, deși n-avea voie să fumeze decît cinci pînă la zece pe zi, dar... rezolvase chestiunea printr-un gest de nepăsare. Nu merită! Spre seară simțea o și mai acută durere la laringe; nu mai putea să vorbească deloc. Joseph venea acum mai des, de cum avea o clipă liberă. Treburile lui se complicaseră brusc. Germaine aflase de existența rivalei Geneviève și amenința că dacă o va întîlni cu Joseph o va bate pe stradă, față de toată lumea. Joseph se sperie de amenințare; ar fi putut să-și piardă slujba. Seara tîrziu, cînd Edgar ațipise deja, auzi pe jos, din bucătărie, un zgomot asurzitor de vase și de voci amestecate. Oameni de serviciu erau puțini în hotel și munceau pe capete toată ziua. Încă pe la orele unsprezece seara, Joseph se grăbea să dea o fugă la Geneviève sau la Germaine; se întorcea la hotel la orele șase dimineața, cînd se apuca de măturat holul și scările.

Involuntar — numai ca să se poată gîndi la ceva — Edgar își reaminti toate amorurile lui și i se păru ciudat că pune atît de puțină pasiune în astfel de lucruri. De ce? Îi veni în minte doamna Gorțev din Odesa, o femeie din înalta societate, splendidă, frumoasă, bună. Deși foarte limitată, putea să asculte ore întregi muzica lui. Se gîndi apoi la Marysia Bilińska.

Cum nu se știa cît de gravă-i era starea, nimeni nu-i scria, iar el, lipsit de putere, se tot îndemna, voia să-și ia adio de la unul sau de la altul, dar, la drept vorbind, nu prea știa de la cine să-și ia rămas-bun, toți fiindu-i mai de-

grabă indiferenţi. Şi se întreba dacă indiferenţa era urmarea boalei, ori ţinea chiar de caracterul lui ?

Meditaţiile astea se prelungeau nopţi şi zile şi aveau, în oarecare măsură, aspectul unor viziuni febrile. I se perindau imagini de demult : revoluţia din Odesa, casa din Łowicz, conacul din Puste Łąki şi odăiţa de pe Warecka. Sau nişte peisaje disparate, fără vreo legătură cu ceva : o privelişte din Berchtesgaden, două spaniole mergînd pe măgăruşi pe şoseaua de lîngă Pampeluna, ori grădiniţa hotelului din Paris unde stase de vorbă ultima dată cu Alo. Apoi, iarăşi gînduri concrete, uimitor de limpezi şi nespus de sumbre. Dacă ar fi putut s-o ia de la început... totul ar fi fost altfel, întinerit. Îşi aminti ziua cînd, la Odesa, a discutat despre muzică cu Spychała, acesta afirmînd că el nu creează, ci... născoceşte ! Totul — din cap ? Nu, desigur, nu. Era doar un compozitor tradiţionalist şi numai el singur ştia cît datorește compozitorilor ruşi Arenski, Ceaikovski... Apoi, în perioada naţională, legătura cu Moniuszko... Poate, puţin cam artificială ? Oricum însă exista. Nu, nu, nu era o muzică născocită.

Evocarea asta a muzicii auzită odinioară — saturată deja de elemente dobîndite, însuşite — îi reaminti cum într-o zi îl condusese pe Alo, încă băieţandru, la *Pan Twardowski* de Rózycki, a cărui muzică proaspătă, simplă, deşi puţin cam strînsă de pretutindeni, îi plăcuse, iar pe micuţul Alo îl încîntase. La sfîrşitul spectacolului era acolo o scenă orientală : fantastica împărăţie a iubirii plină de soare, de strălucire, de cîntec. Decorurile lui Drabik declanşaseră unele instincte ce dormitau undeva în fundul sufletului lui şi,

deodată, aici în teatru, intens şi veridic, suspină după o astfel de împărăţie orientală, cu orice preţ şi, asemenea lui Twardowski, ar fi vrut să ajungă pînă acolo, deşi ştia bine că nu există. Una din balerinele ce dansau în scena asta i se păru cu adevărat frumoasă, acoperită cum era cu un voal subţire ce-i înfăşura trupul zvelt. Atunci îi veni în minte că ar putea iubi pătimaş, puternic, pînă la moarte. Şi timp de un sfert de oră i se păru că ar putea să petreacă cu dansatoarea aceea o zi întreagă în împărăţia din Orient, iar amintirea acelei zile i-ar fi ajuns pînă la sfîrşitul vieţii. O pereche de orchestrante cîntau o melodie dulceagă, banală, în timp ce prima balerină — pe care ar fi putut s-o îndrăgească — zbura printre cuţite, iar frumosul ei partener, cu torsul gol, o ţinea în braţe pe un pat larg. Senzualitatea scenei îl ruşina pe micuţul Alo care, cu urechile înroşite, îşi îndreptă privirile, perplexe, spre Edgar, căruia însă banala imagine îi dezvălui, pe loc, cele mai îndepărtate perspective ale iubirii... Cortina căzu, farmecul se spulberă, urmară alte tablouri ale baletului indigen şi Edgar încetă să mai creadă că s-ar putea îndrăgosti de o dansatoare, sau de vreo altă femeie, oricare ar fi ea.

Încercă să-şi aprindă o ţigară. Era noapte plină. De cîteva zile ploua şi peste tot era umed ; chibriturile franţuzeşti — şi aşa nu prea grozave — se umezeau, de-abia pîlpîiau. „Dacă chibritul ăsta nu se va stinge, ci va arde cu o flacără vie, voi trăi“, îşi zise el. Chibritul dădu însă doar o micuţă flacără albastră care, în loc să crească, se chirci tot mai mult şi dispăru. Din el rămase doar capătul carbonizat. În întuneric... Edgar zîmbi.

IV

Alo către Edgar :

Varşovia, 12 martie 193

Dragul meu,

De mult mă tot îndemn să-ţi scriu, dar de fiecare dată mi-a răsărit o piedică. Şi acum sînt foarte prins, căci, în sfîrşit, am învins rezistenţa mamei, care mi-a făgăduit să frecventez Academia. Deocamdată, fireşte, facultativ ; sîntem doar la mijlocul anului. Pentru mine este pe de o parte, o nespus de mare bucurie, iar pe de alta, după cum singur îţi imaginezi, o mare decepţie. Întotdeauna, am visat, cum bine ştii, să urmez o şcoală de arte frumoase, părîndu-mi-se că oricum ştiu ceva, că desenele mele — pentru care ai binevoit să mă lauzi — exprimă ceva, sînt ceva. Dar să începi — cum fac eu acum — cu desenarea unui model, suportînd observaţiile colegilor şi corectările profesorului, el însuşi pictor bun şi cutezător, dar care-mi pretinde o precizie clasică — lucrul ăsta reprezintă un mare chin ce mă face să scrîşnesc din dinţi. Nu vreau să le arăt ce simt, iar, întors acasă, mă apuc să desenez pentru mine ; dar, de-abia atunci îmi dau seama că tot ce fac e treabă de diletant şi nu prea ştiu ce va fi mai tîrziu. Mă gîndesc mult la acest lucru, deşi ştiu bine că nu duce la nimic. Mama este acum într-o pasă proastă, merge în toate dimineţile la biserică şi n-o văd decît seara, la masă. Lui Kazio Spychała i s-a propus postul de ministru la Copenhaga, dar a refuzat, iar mama a fost, după cît se pare, necăjită şi chiar mîhnită din cauza asta, spunînd necontenit că i-a stricat lui Kazio

viaţa şi cariera, dar fără a trage vreun fel de concluzii. Ca o consolare m-am înscris la lecţiile de box ale lui Karbowski şi nici nu-ţi închipui ce bine îmi fac încleştările astea cu mingea sau cu Karbowski însuşi. Încă foarte tînăr, mai ales cînd e dezbrăcat, părul lui cărunt este mai degrabă o podoabă. Mă întorc acasă cu muşchii foarte dureroşi, în schimb dorm buştean şi mănînc la dejun patru ouă moi şi o grămadă de mezeluri. Doamna Royska i-a trimis din Puste Łąki domnişoarei Tekla gîşte tinere, iar domnişoara Tekla fireşte că nu dă nimănui nici o bucăţică, păstrîndu-le toate pentru mine.

În timpul micului dejun şade întotdeauna alături şi, înduioşată, cu ochii înlăcrimaţi, urmăreşte cum înfulec tot ce-i pe masă. La începutul lui aprilie urmează să plec la Polesie, la cocoşi de munte, dar încă de pe acum proiectez să mă duc la Henryk, la vînătoare de sitari. Nu ţin atîta la vînătoare, cît să merg la ţară. Tu ştii cît de mult îmi plac cele dintîi zile ale primăverii, îndeosebi în Polesie, sumedenia aceea de păsări, ca şi primele frunze de pe copaci. Nu de mult am desenat un stol de raţe zburînd sus pe cer şi mi-am dat silinţa să redau cît mai bine spaţiile, dar mi se pare că n-am reuşit. Mama susţine că păsările sînt splendide şi că pur şi simplu îţi vine să tragi cu puşca în ele. L-am desenat şi pe Karbowski — vreo douăzeci de schiţe — în poziţii de boxer, fiind greu de găsit un model mai bun, la noi la Academie pozînd tot felul de pseudoatleţi rahitici, care ar face în poză o foarte proastă impresie. În privinţa asta nimic nu-i de făcut, oricît te-ai căzni. În fiecare desen al lui Karbowski există ceva im-

portant, insesizabil, ceva ce se poate vedea și la Mantegni sau la Guys. Dar, evident, să nu-ți închipui că mă compar cu Mantegni ; vorbesc doar despre ceea ce aș dori să exprim, dacă, firește, lucrul ar fi posibil. Mă înspăimîntă îndeosebi neputința artistului, lipsa tocmai a ceea ce el ar vrea să exprime mai mult și mai mult. Îmi lipsește tehnica și de aceea aș vrea să desenez, să desenez cît de mult. Henryk s-a logodit cu micuța Potocka, iar nunta va fi în iunie, la ei la țară ; cred că mă vor invita, dar nu știu dacă mă voi duce, mama considerînd că n-am nevoie de un frac nou ; cel vechi este însă ros la tivuri, e ca o scurtă sportivă. Se aude că la Varșovia se va construi o hală acoperită pentru tenis ; nu știu de unde vor lua bani pentru așa ceva și sînt curios dacă va fi tot așa de frumoasă ca aia din Stockholm, unde joacă regele Gustav. *A propos*, vărul lui Henryk s-a căsătorit cu prințesa Eugenia Grecka, o persoană foarte amabilă și frumoasă — după cum se spune —, numai că este puțin șchioapă și are sînge evreiesc în vine, ca și vărul lui Henryk. Vestea a produs mare vîlvă în cercurile frecventate de mama. Și pentru mine se gîndesc la o soție extraordinară, dar nu reflectez la așa ceva ; deocamdată, vreau să pictez și să desenez. Din Polesie cred că voi aduce o mulțime de desene și aș dori să-ți trimit ceva frumos. Nu de mult au cîntat Simfonia ta la Filarmonică, dar nu m-am putut duce, fiindcă a trebuit să merg cu mama la Ambasada italiană, la dineu. De altfel, a fost foarte plăcut ; am întîlnit acolo pe Ola Gołąbkowa cu soțul ! După cum vezi, italienii își aleg societatea într-un mod foarte felurit. Spychała a fost de

asemenea și el, iar după masă a stat de vorbă cu Gołąbkowa... *on revient toujours...* [1]

La tine ce noutăți ? Scrii ceva ? Cred că aerul blînd al Rivierei îți va face bine. Mama a aflat că-ți scriu și mi-a spus să-ți transmit salutările ei cordiale și să te întreb cum o duci cu sănătatea. În aprilie ea se gîndește să plece în străinătate, numai că nu știe încă unde, la Florența sau pe Riviera. Cred că o să vă întîlniți undeva. Din cauza Academiei, precum și din cauza vînătorilor, eu trebuie să rămîn în Polonia. Poate la toamnă voi pleca în Tirol, la o vînătoare de cerbi.

Deocamdată te îmbrățișez din inimă și te rog să-mi trimiți vești.

Yours truly [2],
Alo Biliński

P. S. Duminică am fost la unchiul Janusz la Komorów. Mă tem că a devenit maniac incurabil și că nimic nu-l mai poate salva. Nu iese din sfera chestiunilor legate de ferma lui. Are o viață foarte grea — pe cît se pare. A promis să-ți scrie în curînd. Folosește un limbaj foarte înalt. Nu-l înțeleg."

Zîmbind, Edgar puse scrisoarea pe șemineu. La radio tocmai se transmitea o melodie sentimentală și compozitorul gîndi că Alo ar fi dansat bucuros tangoul ăsta — cu una din colegele lui de la Academie — fără vreo altă grijă decît a unui costum care să n-aibă tivul tocit. Și încă ceva : rareori șezuse el timp mai îndelung la Varșovia, dar scrisoarea îi amintea atît de

[1] Revenim întotdeauna... (fr.)
[2] Al tău, sincer (engl.).

bine atmosfera anumitor cercuri varșoviene, încît Edgar se regăsea, dintr-o dată, în ambianța saloanelor mai mari și mai mici ale Marysiei Bilińska de pe Bracka, în acel mic și vechi palat de la marginea orașului — care păstrase în sine întreaga atmosferă și obiceiuri de curte veche — ascuns de o altă clădire, impozantă, ale cărei venituri constituiau principala bază a existenței prințesei Bilińska și a lui Alo. Zîmbi amintirilor lui ; pe Alo îl socotise întotdeauna ca și cum i-ar fi fost fiu și, deși o cunoscuse pe Bilińska după nașterea lui Alo, nu-și putea totuși reține sentimentele ce purta acestui băiat. Atunci cînd mergea cu el la concerte și la teatru, își reamintea el, Alo avea reacții inteligente, arătînd totodată și un soi de dispreț pentru anturaj, pentru actorii sau balerinii care se produceau, considerîndu-i drept pleavă. Chiar se cam rușina cînd Edgar se saluta cu artiști cunoscuți și se uita urît la balerinele care uneori îl sărutau pe băiat pe obraz sau pe creștet. Haneczka — balerina ce dansase în stil oriental în *Pan Twardowski*, de care Edgar fusese pentru o clipă încîntat, iar apoi îi devenise cîtva timp o povară plictisitoare — îl săruta întotdeauna pe Alo „pe botișor", cum spunea ea, apucîndu-i obrazul cu mîna ei albă și mare. Edgar era însă gelos, nu de Haneczka, ci de Alo, fiindcă voia să-l iubească ca pe un fiu ! Punînd scrisoarea la o parte, zîmbi. „Fiul meu ar fi putut fi oare tot așa ? De ce nu ? Capacitatea de a lua viața în serios degenerează ; tata a fost inginer, eu compozitor, iar fiul meu ar fi putut să fie, ca Alo, o ființă ușuratică și neînfrînată. Talent la pictură — nu încape îndoială — are, dar educația

lui..., ce să mai vorbim ! Marysia Bilińska a fost și a rămas incorijibilă !"

Zîmbi — și din nou îi jucară prin fața ochilor peisaje și interioare în care apăreau Alo și Janusz. „Mă tem că a ajuns un maniac incurabil." Acum Janusz era singurul om pe care Edgar ar fi vrut să-l vadă. Oare singurul ?

V

Edgar către Janusz :

„Menton, 19 martie 1938

Dragă Janusz,

Iată, îți scriu. Am citit scrisoarea lui Alo care-mi spune că te-a văzut la Komorów și că l-ai anunțat că-mi vei scrie. N-am primit însă nimic ; de altfel nu mi-ai scris deloc de cînd mă aflu aici, la Menton, adică de o lună de zile. Pînă la urmă, nemaiputînd aștepta veștile tale, m-am hotărît să-ți scriu eu și încă într-o chestiune destul de importantă. La drept vorbind doream să previn pe cineva din țară, pe cineva apropiat, că lucrurile merg prost cu sănătatea mea, pe fiecare zi ce trece pierzînd tot mai mult puterile și simțind limpede lucrul ăsta. Acum nu mă mai ridic nici din pat, sau mă tîrăsc în pijama doar pînă la canapea, ducînd-o așa într-o stare de jumătate somnolență, jumătate trezie. Mîncarea restaurantului aproape n-o mai pot înghiți, deoarece gîtlejul încetează treptat să mai funcționeze. Socot, deși doctorul nu mi-a spus nimic, că e o chestiune de două pînă la patru săptămîni. Evident, tot ce am va reveni Elżbie-

tei, drepturile de autor, obiectele, cărţile etc. — nu-i cine ştie ce! Dar, aş vrea foarte mult — şi pe tine să te înştiinţez despre asta — ca puţinele lucruri mărunte: suveniruri, ace de cravată, butoni, inelul cu smaragd păstrat în seiful de la P.K.O. [1] din Varşovia, să fie date lui Alo Biliński, nepotul tău. Nu vreau să-ţi ascund că duc cu mine în cealaltă lume o amintire destul de amară despre globul ăsta pămîntesc şi că dacă n-ar exista făpturi — aşa cum este sora ta — n-ar prea merita să trăieşti. Alo ar fi putut să fie fiul meu şi-mi place să mă gîndesc la el ca la propriul meu fecior. Putea să fie uşuratic, snob, cu orizont artistic nu prea valoros şi totuşi l-aş fi iubit — desigur, zic puţin iubit — l-aş fi adorat de-ar fi fost fiul meu.

21 martie

Am întrerupt scrisoarea alaltăieri şi n-am mai putut să mă apuc ieri de scris; sînt atît de neputincios şi pe deasupra sufăr de o groaznică slăbire a voinţei. Pentru orice nimic mă hotărăsc cu atîta greutate şi trebuie să înfrîng mii de rezistenţe. Ca să iau tocul în mînă folosesc, conştient, tot felul de şiretlicuri şi artificii. Dar, să ştii, nu boala fizică e cauza şi tocmai asta mă sleieşte. Nici nu poate fi vorba, fireşte, de vreo creaţie; am luat cu mine unele texte; nu pot însă să mă transpun în altă stare de spirit, străină, nu pot să mă birui, pentru a scrie cîteva măsuri măcar. De fapt aş fi vrut să mai scriu un singur cîntec, ceva ce ar fi fost o despărţire, dar şi o afirmare a lumei ăştia — orice s-ar zice — frumoasă. Doar cîteva măsuri; însă,

[1] P.K.O. — instituţie similară cu C.E.C.-ul nostru.

puternice. N-am ce-i face; desigur, nu voi mai apuca să-l scriu, nu voi exprima ceea ce nu se poate exprima, cu toate că în clipa asta sufletul mi-e iar plin de el pînă peste cap, dar... fără a putea şi chiar fără a vrea, să-l las să se prelingă precum o lacrimă. Uite, Spychała mi-a spus cîndva că toată muzica mea este „născocită" şi acum, de departe, oarecum de pe celălalt mal, încep să bănuiesc că Spychała — cu tot felul lui primitiv de a gîndi — avea dreptate, ori poate numai incidental a avut dreptate. Cel mai mare cusur al muzicii mele este că-i „născocită", că nu-i născută direct din pămînt. De altfel, nici nu prea ştiu din ce pămînt s-ar fi putut zămisli! Din stepele Odesei; din romanticul peisaj de la Odenberg; din viile ţinutului Provence? În orice caz, nu din pămîntul polonez, pe care nu l-am cunoscut. Tot citesc din *Faust* şi îmi închipui cum s-ar fi necăjit bietul tata văzîndu-mă că stau mereu aplecat asupra lui Goethe, tata, căruia nu-i plăcea deloc să descopere în sine ori în mine urme, necum trăsături germane. Şi tocmai acum îmi dau seama, deodată, că am o mulţime din trăsăturile astea, cum se vede mai ales din credinţa mea în valorile metafizice ale artei. E adevărat, toate astea-s de modă veche, înapoiate; dar ce să-i fac? Cred! Iar omul — nu-i aşa? — trebuie să aibă o credinţă.

În sfîrşit, nu prea mă descurc în toată arta asta a mea. Cum este oare? Valorează ea ceva? Poate doar *Cvartetul în re minor*...

Mi-a scris Alo că mi-a fost cîntată la Filarmonică *Simfonia*, dar ei (Marysia) n-au putut merge fiindcă au avut un dineu la ambasada italiană. De fapt ce este «simfonia mea»? Doar

«o muzică de concert pentru coarde». Nimic mai mult. De altfel, nici Fitelberg n-a anunţat introducerea ei în repertoriu.

Mă apuc din nou de scrisoare ; au mai trecut cîteva zile. Am întrerupt-o şi n-am putut reveni la ea, deşi nu m-a împiedicat nimic. N-am fost nici la plimbare, deşi primăvara se face tot mai frumoasă. Joseph — un tînăr servitor cam ridicol — îmi povesteşte zilnic amorurile lui. Cu toată mulţimea iubitelor ce are, am impresia că, în sinea lui, n-are decît o singură dragoste, ce seamănă leit cu sentimentele lui Cherubin din *Nunta lui Figaro*. În situaţia mea disperată (căci este disperată) povestirile lui Joseph sînt o vizibilă consolare. În primul rînd simt că undeva, în afara mea, este, există sentimentul iubirii — sentiment mai puternic, mai zguduitor decît toate sentimentele încercate cîndva. Iar faptul că totul continuă să existe — cu toate că eu mor — îmi dă curaj din plin, în faţa acestui ultim pas ce trebuie să-l fac, peste o clipă, dar cu toată demnitatea umană de care mă simt în stare.

Totul devine acum relativ, dragă Janusz. Mă vei crede oare că nu de mult am ascultat cu lacrimi în ochi dansurile din *Walpurgisnacht* de Gounod ? Anume, pentru bunul motiv că mi-am amintit de vremea cînd mergeam cu tata la Opera din Odesa, deşi pe Gounod nu l-am putut suporta o viaţă întreagă. La fel se întîmplă şi cu dragostea. Probabil, toată viaţa am numit dragoste cu totul altceva decît Joseph... Dar poate că numai mi s-a părut ? Oare de ce nu m-am îndrăgostit, cu adevărat, de sora ta ? Dacă tot ceea ce am simţit ar fi fost cu adevărat, n-aş

mai fi fost în clipa asta atît de stingher. Toate sentimentele noastre nu sînt, oare, sentimente iluzorii ? Ce părere ai ?

S-au scurs din nou cîteva ore şi noi gînduri mi-au trecut prin minte. Am impresia uneori că totul curge — curge... că nimic nu vrea să se oprească măcar pentru o clipă — deşi, la drept vorbind, n-aş prea vrea ca vreuna din clipele astea să se oprească, toate fiind la fel de searbăde şi faţă de nici una nu mi-ar veni să exclam : *«Verweile doch, du bist so schön !»* [1]. Aş fi vrut să-ţi mai scriu ceva despre Marysia, dar ce anume ? Nu-mi mai reamintesc ! Desigur, nimic rău ! Despre mine, poate numai lucruri rele. Şi nici chiar aşa — mai degrabă stranii. Uite, am impresia că de-a lungul anilor mi-am tot colorat dragostea în propriii mei ochi, mărturisindu-mi că am iubit mai mult decît era în realitate. Trebuia doar să dăm un oarecare sens existenţei noastre. Am putea deci spune că am avut o mare dragoste în viaţă...

Şi-acum, repet încă o dată tot ce-am spus despre Alo. Cînd am fost la Varşovia în ultimul an (lipseai, erai în Spania), m-am împrietenit cu el, mult mai mult decît înainte cînd, fiind mic, îl conduceam la Operă. Acum este un adevărat bărbat. Este frumos, deşi frumuseţea lui e cam comună. Peste o săptămînă sau două aştept aici sosirea Elźbietei. Mi-a scris soţul ei ; ea, după sosirea de la New York la Londra, nemaiavînd timp să scrie nici măcar cîteva vorbe. Am impresia, din păcate, că acum trebuie să lupte puţin pentru menţinerea faimei, printr-o intensă viaţă

---

[1] Mai rămîi, eşti atît de frumoasă ! (germ.).

de societate — vizite, recepții ; artistele mai tinere, mai bune (deși poate fi oare o cîntăreață mai bună decît Elźunia de odinioară ? îți amintești ?) se produc oriunde. Ea nu vrea însă să cedeze. Continuă să cînte, a avut din nou un mare succes în rolul Gildei și în acela din *Traviata* la Covent-Garden. A cîntat de asemenea și în Albert-hall, dar sala n-a fost prea plină.

Așadar, Janusz, grăbește-te cu răspunsul ; s-ar putea să nu mă mai găsească. E amuzant, nu ? cînd îți spui în gînd : am încetat să mai exist ! Cum adică ? De ce ? Cum vine asta ? — așa exclama odinioară și Józio Royski...

La revedere, îți strîng mîna.

Edgar"

Janusz către Edgar :

Komorów, 25 martie 1938

Dragă Edgar,

M-am bucurat grozav de scrisoarea ta și, recunosc, te-am invidiat că ești la Sud, că ai parte de puțin soare și de o altă climă decît vînturile, frigul și dezghețul de la noi, de care m-am săturat pînă-n gît. Iartă-mă că mi-am ieșit din fire, dar, îți spun sincer, uneori clima noastră nu mai poate fi suportată — și nici oamenii. E grea, e foarte grea viața asta, dragul meu, mai ales cînd ai renunțat la ceea ce ai îndrăgit și te-ai apucat de o îndeletnicire neomenească, pur și simplu ; dar, n-ai ce face, trebuie să rămîi aici, lîngă pămîntul ăsta unde strămoșii au avut imprudența să se statornicească. Acum nu mai avem ce face, trebuie s-o ducem și într-un fel s-o scoatem la capăt. Am trecut prin clipe groaznice, în străini, iar acum, acasă,

după ce m-am întors dintr-o îndelungată călătorie, gospodăresc cum mă pricep. Uneori, îmi vine însă să drăcuiesc... oh, iartă-mă, dragul meu, era din nou să-mi ies din fire. Exagerezi, socot, cu starea sănătății tale ; nouă, care te-am văzut întotdeauna într-o bună, excelentă dispoziție, nu prea ne vine să credem că-i adevărat ce ne scrii ; am impresia că totu-i doar o zdruncinare a nervilor tăi ; de-aici și deprimarea și toată tristețea de care ne povestești. Și la Roma te plîngeai mereu, dar apoi te-ai simțit bine. Totuși, după ultima ta epistolă, i-am scris Elżbietei să-și grăbească venirea la Menton, deși știu prea bine că angajamentele ei londoneze o reclamă mereu în Anglia și că întreruperea concertelor sezonului ar implica multe pagube, ceea ce l-ar face pe domnul Rubinstein să se strîmbe îngrozitor. Revenind la muzica ta, cred că nu fără motiv ai întrerupt fraza după cuvintele «*Cvartet în re minor*». Socot chiar că dacă n-ai fi scris nimic altceva, ai fi rămas totuși un creator de primă însemnătate pentru Europa și mai ales pentru Polonia. S-a înrădăcinat părerea — și eu mi-o însușesc — că, în bună tradiție, tu faci legătura cu Moniuszko și că simplitatea ta se raportează la cea a lui Moniuszko, așa precum simplitatea lui Poulenc la cea a lui Gounod, căruia își dorește să-i semene. Opinia mea este însă că aceste chestiuni sînt secundare, fără importanță. Se prea poate ca legătura ta cu Moniuszko să fie cu desăvîrșire eronată, sau implicația asta să nu existe deloc. În schimb însă *Cvartetul în re minor* există, ca ceva ce s-a născut din adîncurile spiritului nostru și care nu poate fi explicat nici prin înrîurirea lui Arenski și nici a lui Milhaud. Da, există, în-

tr-adevăr, un *Trio în re minor* de Arenski, pe care l-am ascultat cîndva cu Hania Evans la Paris și există acolo o *Pastorală* nespus de pitorească — la care țin atît de mult — dar ea nu se poate compara nici chiar pe departe cu creația ta. Să știi că poți scrie și vorbi tot ce-ți place despre cosmopolitismul sau europenismul muzicii tale, însă *Cvartetul* tău *în re minor* este necontestabil, atît de puternic legat de Polonia, de satul nostru — de altfel tu însuți ai vorbit despre lucrul ăsta — încît, ca să mă exprim așa, este cum nu se poate mai perfect autohton. Cîndva mi-ai spus că partea a doua a acestui cvartet — acel *lento quasi una canzona* — s-a născut în plină vară, la sud, pe cînd locuiai în Arkadia, lîngă Nieborów. După cum știi, cunosc Arkadia ; am fost acolo îndată după sosirea mea în Polonia și țin minte aspectul acestui parc, poate puțin cam straniu, dar nespus de propriu și specific al nostru. Am trăit cîteva clipe acolo — despre care îți voi povesti poate mai tîrziu — dar dacă în parcul ăsta ți-a venit să scrii (ce spun eu să scrii), să creezi acel *lento quasi una canzona*, prin asta compoziția ta s-a împletit deplin cu peisajul polonez, cu mediul înconjurător, cu tot ceea ce constituie viața noastră de aici. Trăim acum o primăvară rea, răcoarea și vîntul ei sînt însă crescute oarecum împreună cu firele verzi ale cerealelor abia răsărite și încă neînspicate. Desigur, tu ești înconjurat de flori... Să-ți scriu ceva și despre mine ? Ce aș putea să-ți spun. Mica mea gospodărie merge așa-și-așa, pe econom a trebuit să-l alung... dar nu despre asta e vorba. Aș fi vrut să-ți povestesc mersul ei în mijlocul celorlalte treburi, la cîte întrebări am găsit deja răspunsuri, cîte probleme

am soluționat, cîte lucruri am lămurit. Pot să-ți spun că în privința asta am rămas întru totul același om care a sunat într-o bună zi din toamna anului 1917 la ușa locuinței voastre din Odesa. Mă uimește doar un singur lucru ; timp de douăzeci de ani, lungi și lați, omul ăsta nu numai că nu s-a schimbat, dar nu și-a schimbat nici măcar întrebările care-l chinuiau, rămase mereu nerezolvate, ori nerezolvabile. Datorită Ariadnei și lui Volodia, am crezut atunci în revoluția rusă și am pornit să colaborez cu ei. Ariadna a trădat însă cauza, iar între mine și Volodia înțelegerea devenind tot mai anevoie, ne-am îndepărtat unul de celălalt. Eu știu bine ce ar spune acum Volodia de toate întrebările și stările mele de spirit, căci doar și atunci eram pentru el, întotdeauna, numai un *«kaiușciisia dvorianin»* [1], iar încercările mele de a cunoaște adevărul m-au îndepărtat atît de mult de el, încît am ajuns în ochii lui un fel de fascist. Chiar după Spania. Desigur, chestiunile astea nu te interesează, ele fiind atît de îndepărtate de ceea ce gîndești, de clipele pe care le trăiești tu acum. Și de mine sînt ele, de asemenea, îndepărtate, de la moartea Ariadnei fiind, în mod ciudat, dezmoștenit de tot ceea ce fusese frumos pe lumea asta. Ferma, creșterea porcilor și pătlăgelelor roșii poți să-ți închipui că nu prea favorizează lectura poeziilor lui Blok, rămase pentru mine, întotdeauna, ceva cît se poate de important și de esențial, așa cum le declama Ariadna acum douăzeci și patru de ani. Sper, dragul meu, că vei trăi ; eu, sînt deja mort între morți. Poate fi oare socotită vie sora mea, osifi-

---

[1] Un boier care se căiește (rus).

cată în șablonul ei de înaltă societate și chinuindu-l pe sărmanul Alo? Nu de mult, el a fost la mine; este, știu bine, superficial și snob, dar țin mult la el; este singurul bun pe care-l mai am în lume în afară de viitoarea mea bătrînețe. Sînt un om sfîrșit — ca toată generația mea! Am venit aici zdruncinați deja prin pierderea rădăcinilor, dar, oricum, s-ar putea să ne înrădăcinăm și în timpurile noi. De Alo voi avea întotdeauna grijă și, dacă va fi nevoie, voi face tot ce dorești; s-ar putea să iasă din el ceva, acum fiind foarte sincer preocupat de Academia de Arte Frumoase, Kazio Spychała are un aspect mumificat în M.A.E.-ul lui. Se spune că ar fi prima persoană după Beck în Minister și se bucură de încrederea deplină a ministrului. Își petrec împreună nopțile de insomnie. Și ce-ar putea să i-o alunge e ușor de imaginat! Eu sînt — recunosc — cu mult mai neliniștit decît toți ai noștri de aici, dar tu știi că sînt ipohondru. Spychała — și lucrul nu mă miră — continuă să fie fidel surorii mele, amîndoi fiind niște mumii uscate în «prejudecăți». Sub învelișul fardului, pudrei și veșmintelor, e tare greu să descoperi în ei niște oameni vii. Aș vrea să-i scutur bine de tot, să le urlu în urechi ceva îngrozitor, dar mă tem. Ar putea cineva să mi-o fi luat înainte. Trebuie să ne oprim la simple intenții, fiindcă, la drept vorbind, niciodată nu știi cînd cobim ceva, ori cînd cerem ajutor diavolului din infern. Vezi așadar cum se deapănă zilnic și din greu viața mea, din care poezia a fost alungată. Tot ceea ce a fost în tinerețe viața mea — zace acum la pămînt, nemeritînd nici măcar o lumînare. Sărmana mea Ariadna m-a învățat mai mult decît toate cărțile lumii, inclusiv cartea ce zace la căpătîiul patului meu, stingher, din fermă. Să renunți la viață înseamnă să o învingi — și, poate, chiar să o posedezi din nou... Sper să ne mai vedem, am împlinit doar patruzeci de ani!

Dragul meu, dragul meu, zilele acestea va fi interpretat la Varșovia *Cvartetul* tău *în re minor*; scrii că ai radio, ascultă neapărat emisiunea din Varșovia, fiindcă el trebuie să fie la noi și de noi cîntat, pentru a-și căpăta sensul cel adevărat. Este glasul pămîntului natal.

Al tău
Janusz Myszyński"

VI

Scrisoarea asta nu-i prilejui lui Edgar nici ironie, nici liniște, ca scrisoarea lui Alo. Știa, perfect de bine, că tot ceea ce scrisese Janusz avea un țel anumit; totul îi dădea acest caracter, zi de zi, din clipa cînd epistola fusese scrisă și pînă la recitirea ei. Iar el o recitea zilnic, ca pe *Tatăl nostru*. Nu avea nimic altceva de făcut dar, cum obosea, o traversa fragmentar, dimineața, la amiază, seara. Încerca să ghicească tot ceea ce Janusz închisese printre rînduri și mai ales ceea ce însemna fraza despre osificarea Marysiei și a lui Kazio. Involuntar, atribuise o altă semnificație acestei fraze... Uneori, cînd era mai limpede, își spunea că nu erau acolo nici un fel de lucruri ascunse, că Janusz voise să scrie ceea ce a scris și că nu trebuie căutat nimic printre rînduri. Era gîndul simplu ce-l avea Janusz pentru Edgar — un gînd din cealaltă parte a marelui hotar ce-i putea despărți ori-

cînd, care-i și despărțea în clipa aceea. Janusz era încă în întregime prins de lume, printre treburi și gînduri ce i se păreau rupte de viață, dar despre care numai Edgar știa cît de mult sînt împletite cu viața. Pentru Janusz, oricum, exista cotidianul, și influența lui asupra gospodăriei, și amintirile Spaniei, și prînzul, și suvenirul concret, real al Ariadnei — în timp ce pentru Edgar totul se contopea într-un amestec fără sens, desfășurat undeva în dosul peretelui, al peretelui străveziu dar rece. Pe Riviera timpul devenise frumos și plantele începuseră să înflorească din belșug ; Joseph povestea despre femeile lui de dincolo de perete („el nu vorbea de dragoste — *faire l'amour* însemna cu totul altceva", își spunea Edgar în gînd) ; perete de dincolo de care venea în fiecare zi și doctorul cu întrebarea : *„Comment ça va ?"*, ordonînd doar să-i fie schimbate injecțiile, ori să i se dea bolnavului alte prafuri, după care Edgar avea mereu o fărîmă de speranță, o umbră a umbrei de speranță că-i va descoperi o oarecare îmbunătățire, dar medicul nu spunea așa ceva și trecea de cealaltă parte a peretelui de sticlă, cu expresia feței aparent surîzîndă, franțuzească, de fapt însă înspăimîntător de nepromițătoare. Viața se desfășura dincolo de perete și numai pîrîiașul radio-ului, doar el revărsa puțină realitate în odăița asta de coșmar, al cărei tapet de hîrtie galbenă reproducea fructul dafinului. Existența asta, sunetele astea erau socotite de Edgar drept singurele lucruri adevărate, din moment ce numai ele reușeau să ajungă pînă la el, străbătînd peretele — vrăjit — de sticlă, al tăcerii și agoniei.

Și iată că într-o zi de pe la jumătatea lui aprilie, auzi *Cvartetul în re minor.* Nu de la Varșovia, ci din Cracovia — pe toate posturile poloneze de radio. Îl prevenise printr-o carte poștală un vechi cunoscut, directorul muzical al Radiodifuziunii polone. Deși totul îi era indiferent, totuși simți încă de dimineață un oarecare trac, iar termometrul, care marca în permanență cam 38°, arăta acum vreo două linii în plus, ceea ce putea fi considerat drept un lucru normal. Edgar nu mai ascultase *Cvartetul* de vreo zece ani, de la serata dată de Hania Evans, cînd, foarte obosit, îi fusese aproape cu neputință să-și concentreze atenția. Orchestranții francezi își dăduseră silința să scoată ceva din cvartetul ăsta, dar după cum nu fuseseră în stare să sublinieze pătrimea a treia din trio-ul scherzo-ului — construită după modelul mazurcii — tot așa și în alte părți nu fuseseră în stare să redea accentele cele mai importante, cele ce constituiau însăși esența lucrării. Edgar scrisese cvartetul la Varșovia, la Łowicz, la organistul Jarzyna, în societatea Helenei, tema andante venindu-i în minte la Arkadia, într-o după-amiază de august, pe cînd ședea pe o bancă din marginea parcului, de unde se vedeau ogoarele proaspăt cosite. Stogurile rămăseseră pe loc, gospodarii cei buni grăbind însă aratul spațiului dintre ele, iar amestecul ăsta de pămînt desfundat pentru toamnă, cu stogurile de vară ce străjuiau încă în picioare, dădeau un farmec deosebit acestui modest peisaj în care o fetiță străbătea cîmpul. Aerul nu prea cald și nespus de luminos, cu un cer de culoarea intensă a safirului, era înviorat de un vînt ușor și răcori-

tor, iar fetița, într-un costum de Łowicz, decolorat, mergea cîntînd. Cînta fără legătură directă cu cele ce-i treceau prin cap. Cîntecul ei simplu și cam monoton trezea în Edgar unele întrebări, ce nu semănau cu ceea ce auzea, dar nici cu ceea ce intenționa el să introducă în locul acelui andante atît de uimitor atunci, prin caracterul lui străin de propria-i personalitate și, ar fi putut spune, chiar banal. Îndată după ce-l termină i se păruse, în adevăr, un lucru de mîntuială, foarte deosebit de toată muzica scrisă de el, dar, în același timp sigur că-i una din lucrările ce se va bucura de cea mai largă popularitate.

Cînd răsunară primele acorduri ale cvartetului inima lui Edgar bătu mai viu, mai puternic și, așezîndu-se pe canapea, mai comod, simți o înmuiere a gîtului care-i dădu o destul de mare ușurare. Cvartetul venea de departe, n-avea parcă nici un caracter concret și abia după ce se obișnui, treptat, înțelese Edgar că-i chiar muzica lui. Mai întîi muzicanții începură într-un ritm prea rapid — așa i se păru cel puțin lui Edgar — ce-i estompa conturul general. Treptat ei luară avînt, arcușurile căpătară căldură, iar Edgar, nemairecunoscîndu-și opera, avu impresia că ei o execută foarte bine. Și, aplecîndu-și capul obosit, dădu gîndurilor drum liber, fără să mai urmărească diferitele faze ale instrumentelor — pe care le cunoștea atît de bine —, fără să se mai gîndească la sonoritățile paralele, la imitații, la contrapunctul linear și lăsînd peisajele să i se perinde liber prin minte. Deodată, zări o pajiște verde, tocmai dincolo de Arkadia, iar în iarba deasă un mic „ochi" de apă, adîncă, un iaz, pe ale cărui maluri creștea un zăvoi des de

sălcii roșii, printre care se înălțau tufe întregi de zmeuriș. Florile lor zvelte se avîntau asemenea unor pasagii de viori și violine, în timp ce violoncelul răsuna în nota lui joasă, ca o apă neagră, însă străvezie. Dar vioara a doua? Ea își ridica tiptil capul, atingînd ușor strunele — pe ici, pe colo — precum libelulele albastre în zborul lor deasupra apei negre.

Urmă apoi scherzo-ul la mijloc, cu mazurca. I se imputase că prin mazurca asta vrea să sublinieze în mod deosebit legătura cu tradiția moniuszkiană, deși el nici nu se gîndise măcar la așa ceva. De unde pînă unde Moniuszko aici? Ca melodie, scherzo-ul ăsta reamintea poate puțin *Torcătoarea* lui Moniuszko, dar ce deosebire ca armonie! În timp ce la Moniuszko era primitivă, în compoziția lui Edgar prima mai ales armonia complexă, complicată, ce se deosebea atît de mult de canoanele seculare, pășind pe o cale proprie, primejdioasă. Acordurile astea le auzea oarecum laolaltă, amestecate într-un aluat auriu, neputîndu-le nicicum distinge unele de celelalte în audierea lor simultană. Scherzo-ul, la el, se desfăcea în fibre, în felurite elemente, fragmente mici ce dădeau impresia că se închistează în ele însele. O părticică doar i se părea că-i un soi de mozaic ce se destrăma asemenea hîrtiilor dintr-un caleidoscop, fără a forma însă un tot. Cu toate astea, ritmul lor îl captiva, îl antrena avîntat, îl ridica într-o lume de acum mulți ani în urmă, reamintindu-i odaia organistului din Łowicz, acea încăpere scundă, dar imensă și cu un pian lung, cafeniu, al firmei Krall și Zajdler, în care ciocănelele albe și roșii săltau hazliu. Rysio, dragul de Rysio, cînta di-

minețile la pianul ăsta — șezînd întreg în soare — sonatinele lui Dussek. Bătrînului nu-i venise să creadă — cum îi spunea Edgar — că Dussek fusese ceh, că numele lui adevărat era simplu „Dušek". Ritmul de tarantelă al uneia din aceste sonatine răsuna uneori și în lucrările lui Edgar — după cum mirosul acelei camere, mirosul de igrasie, naftalină și instrumente vechi revenea uneori, atît de insistent și expresiv în amintirea lui, încît parcă-l strîngea ceva în piept.

Sosi în sfîrșit și acel andante, indicat pe manuscris ca *Lento assai, quasi una canzona*[1], dar căruia toți îi spuneau pe scurt „andante". „Andante" din cvartetul lui Edgar ! Marysia Bilińska pronunța expresiile astea cu un accent deosebit, de parcă lucrarea ar fi conținut lucruri care o înflăcărau și care totodată constituia ceva de *„mauvais genre"*[2]. Edgar se obișnuise cu noua terminologie, numind, el însuși, melodia asta, cîntată acum des în Polonia, ea singură, fără celelalte fragmente ale cvartetului : „andantele meu". Alo afirma că o auzise interpretată de orchestra lui Melodyst într-una din cafenele, ceea ce n-ar fi fost nimic neobișnuit, cîtă vreme la Geneva, pe Quai Mont Blanc, Edgar o auzise și el într-o zi cu ploaie măruntă, așa cum fusese executat — acel *„Lento quasi una canzona"* — între *Primăvara* lui Grieg și *Frülingsrauschen*-ul lui Sindling, de către o orchestră zisă „de salon"...

Acum, Edgar se temea să-i mai asculte sunetele. Dar... veniră ele însele iar și chiar într-o

---

[1] Foarte lent, aproape ca un cîntec (it.).
[2] Un gen impropriu (fr.).

formă admirabilă — discretă, camerală, arcușurile preluînd melodia unele de la altele — și nemaiavînd nimic strident în modul cum sunau fagoții și clarineții acum, în transcrierea de la Geneva. Se temea însă să o asculte mai ales după scrisoarea lui Janusz, care-i anunțase că în ea vibrează „glasul pămîntului tău", ca și după imaginea cîmpiei de lîngă Arkadia, pe jumătate arată, ce-i reapăruse — fiindu-i adînc întipărită în minte — chiar cînd se pregătise să o asculte. Gîndea că melodia va fi împovărată de balastul unor sentimente, sau în general de sentimente pe care el nu le simțise nici sub cea mai ușoară formă în momentul compunerii. Melodia sosi implacabil, intonată cu mare simplitate de Dubiska și trecu atît de firesc prin toate instrumentele, încît Edgar nici nu bagă de seamă cînd și cum începu partea din mijloc, „lenta". Totul fu atît de simplu și de cunoscut, încît Edgar nu o auzi din exterior, ci ca și cum ar fi fost chiar în sinea lui, din interior, întocmai așa cum auzise partea asta a cvartetului atunci cînd nu fusese încă scrisă, cînd, plin de ea pînă peste margini, ședea în aleea de salcîmi retezați dintre parcul Arkadiei și cîmpia Łowicz. Abia cînd răsunară trilurile și tremolurile dulci, deși înalte, ale părții a doua, vibră ceva și în Edgar. Acum se avîntă a doua temă, legănată, lăsîndu-se în jos, după trei note înalte și clătinîndu-se ușor în apă, precum rotocoalele, iscate în ochiul negru al iazului, de afundarea undiței.

Înainte de a se lămuri în toată volbura asta, Edgar simți că melodia, căzînd de sus, se legăna monoton și, revenind de unde plecase, îl leagă parcă de ceva. De ce ? De cine ? Nu știa. Îi

lega inima! Pătrundea undeva în străfunduri, de unde făcea să izbucnească, din nou, un glas de mult neauzit. Acum, se reîntorsese prima melodie, *„quasi canzona"*, însă de data asta roiul tremolurilor și trilurilor coborau tot mai jos pe strune și deveneau aripile fîlfîinde ale amurgului. Și-i veniră în minte cuvintele lui Janusz: scrisoarea-i din partea tuturor? Cine-i trimitea salutările lor prin glasul propriului său prieten? Așadar e adevărat că artistul care creează nu este stingher; alături de el, pretutindeni „în eter" există voci care-i sînt apropiate, care sînt împreună cu el, îl iubesc, cred în el?

„Nu, e imposibil", gîndi el și-și închise ochii. Iar melodia — melodia aceea din Arkadia — îi iscodi multe alte gînduri, tot atît de stinghere, poate, ca și el, risipite peste tot pămîntul.

— Sînt, sînt cu voi, repetă el, ca și cum li s-ar fi dăruit tuturor și simți cum îl iau cu ei, pentru totdeauna al lor, cum îl cuprindeau într-o îmbrățișare de dureroasă iubire, tot mai strîns, pe măsură ce melodia se pierdea cu încetul, tot mai încet, tot mai lent, trecînd de la un instrument la altul.

Iar în momentul cînd tema „cîntecului" apăru pentru ultima oară, de astă dată numai ca un micuț fragment dispărut imediat și pentru totdeauna, Edgar nu mai auzi decît un singur lucru: „melodia nu este originală!" Firește că îi venise în cap acolo, în Arkadia — sub influența cîntecului fetiței ce trecea pe cîmpul proaspăt arat — dar nucleul ei, înmlădierea și avîntarea cu o cvartă mai sus, izvorau din aria cîntată odinioară de Elźunia în chiar ziua sosirii ei la

Odesa și care era prima frază din *Verborgenheit* de Brahms, a acelei melodii de mult uitate și consacrate unei iubiri fericite, deși tăinuite.

VII

Se simțea foarte rău și vorbea tot mai greu. Dar, în oceanul acela de indiferență aproape totală față de lume și de evenimentele ei — ce-l cuprindea ca un val luminos și cald — îi mai rămăsese încă putința de a citi. Radio-ul îi provoca dureri și-i regretă muzica, de parcă n-ar fi exprimat nimic. În schimb ultima scenă din *Faust* — muzicală în întreaga ei concepție — îi răsuna întocmai ca un cvartet sau cvintet nespus de muzical și — cum ni-l putem imagina — de pur. Îl citea întotdeauna din aceeași cărticică, odinioară lîngă el, pe plaja de la Odesa și pe care Spychała o răsfoise cu nerăbdare. Singura deosebire era că acum Edgar o deschidea tot mai des la a doua jumătate, unde găsea lucruri care — necitite sau nebăgate în seamă — pătrundeau abia acum în conștiința lui.

Compoziția ultimei scene, conceperea picturală a imaginii teatrale („acum poate cinematografice?" — gîndea Edgar), muzica gîndului și a cuvîntului, care devenea o dantelă subtilă, ultima cortină ce ne desparte de eternitate — i se păreau ceva suprapămîntesc. „Așa avea să fie, își spunea Edgar în gînd, precum și Goethe și-o visase, așa a vrut să fie scena asta." Îl înspăimînta perfecțiunea realizării, ca și depărtarea la care se găseau lucrările lui de felul ăsta de a crea:

Vergönne mir, ihn zu belehren
Noch blendet ihn dez neue Tag (...)
Komm! Lebe dich zu höhern Sphären
Wenn er dich ahnet, folgt er nach. [1]

În cuvintele astea descoperea el rezolvarea obişnuitei idile dintre Faust și Margareta, dar nu o rezolvare metafizică — fiindcă nu asta îl interesa — ci un fel de proiecție în infinit, poate nu un infinit exterior, obiectiv, ci un soi de perspective interioare care înlătură cenușiul lucrurilor de rînd, de pe ceea ce numise de atîtea ori în viață iubire... și iubire nu fusese! Oare se gîndise el atunci la Helena? Nu! Nu la ea, în mod deosebit; nici chiar cvartetul și lectura lui *Faust* nu-i treziseră imaginea ei concretă; îi simțise însă prezența alături de el, chiar fără să-și dea seama că se gîndește la ea. Esența de acid acetic fusese o chestiune mult prea vulgară, pentru ca gîndul la ea să poată colora ultima scenă celestă din poemul lui Goethe, scenă țesută din nouri și fresce italiene și în care găsea o confirmare a veșnicului lui *„streben"*.

„Gerettet ist das edle Glied
Der Geisterwelt vom Bösen:
Wer immer strebend sich bemüht,
Den Können wir (Engel) er lösen" [2]

---

[1] Îngăduie-mi a-l sfătui
Încă-l orbeşte noua zi (...)
Vino! Ridică-te la sfere mai înalte!
Te va simţi, te va urma (germ.).
(citat din *Faust* de Goethe).

[2] A lumii spiritelor nobilă verigă
Salvată e de rău:
Cine se osteneşte mereu năzuind
Pe acela noi (îngeri) îl putem mîntui! (germ.).

Erlösen — cuvînt vechi și neînțeles. *Erlösen* — a salva. De ce? De viață? Dar viața i se părea în acea „ultimă clipă pustie și rea" cel mai prețios lucru, de care nu trebuie să fii salvat, ci numai lipsit. Și tot ce trebuia să fie era, ca în cuvintele lui Mefistofeles, un lucru de acum inexistent.

„Was soll uns denn das ew'ge Schaffen?" [1]

Ce ne poate da creația veșnică atunci cînd totul e trecător?

„Die Uhr steht still (...) Sie schweigt wie Mitternacht." [2]

Și doar a amuțit — știa acest lucru — a amuțit pe veci; se simțea însă creat ca Linceus și voia să-și cînte cîntecul „de pe turnul cel mai înalt", ca străjer al vieții, nu al morții.

„Zum Sehen geboren
Zum Schauen bestellt,
Dem Turme geschworen,
Gefällt mir die Welt.
Ich blick in die Ferne,
Ich seh in der Näh,
De Mond und die Sterne,
Den Wald und das Reh,
So seh ich in allen
Die ewige Zier,
Und wie mir's gefallen,
Gefall ich auch wir
Ihr glücklichen Augen
Was je ihr gesehn.

---

[1] La ce bun veşnic să creăm? (germ.).
[2] Orologiul a amuţit (...) Palpită ca-n miez de noapte (germ.).

Es sei, wie es wolte
Es war doch so schön!" [1]

Cunoştea pe de rost cîntecul ăsta şi-l repeta cu buze mute, simţind o deosebită plăcere cînd, repetînd ultimul vers, punea un profund accent interior pe cuvîntul *war: es war doch so schön!* Tot ce a fost frumos — a fost, a trecut...

Dar, nici chiar în ultimele lui clipe n-a respins noţiunea *shaffen*, noţiunea creaţiei. Întreg poemul lui Goethe întărea — i se părea lui — ceea ce dorise să ştie; că tot ce crease, ori măcar *Cvartetul în re minor*, sau cel puţin o parte a acestui *„in modo d'una canzona"* — va învinge moartea şi va rămîne, aici, cînd el nu va mai fi. Gîndul că cineva, în viitor, va asculta cîntecul din Łowicz — care, la drept vorbind, era aria lui Brahms, legată de fericirea tinereţii — îl umplea de bucurie şi de linişte. Fusese în stare de un uriaş efort — aproape ultimul — de a scrie să i se imprime pe disc şi să i se trimită acel *„in modo d'una canzona"*.

[1] Născut pentru a vedea,
Făcut pentru a privi,
Înălţimilor supus.
Aşa-mi place lumea.
Zăresc în depărtare,
Privesc în jurul meu
Luna şi stelele,
Pădurea şi căprioara.
Astfel văd în toate
Eterna podoabă,
Cum ea mie-mi place,
Şi eu mie-mi plac,
Voi, ochi fericiţi,
De ce-aţi văzut odată.
Să fie cum o vrea,
A fost doar atît de frumos (germ.).

Cugetase că, ascultîndu-şi compoziţia imprimată, va putea exclama: *Verweile doch, du bist so schön!"* [1] şi să-şi găsească în acea clipă veşnicia... ca Faust.

Citind însă, cu atîta zel, finalul celui „de-al doilea *Faust*" şi revenind mereu asupra acestei lecturi, Edgar, spre marea lui uimire, observă că tot aşteptînd chemarea lui Faust: *„verweile doch, du bist so schön!"* alunecase peste tot ce fusese pînă atunci şi — fie că nu băgase de seamă, fie că nu voise (ceea ce e mai sigur) — nu meditase asupra scenei cu Lemurii. Acum însă o înţelesese pe deplin şi, odată pătrunsă, nu mai putu aţipi pînă la sfîrşitul acelei nopţi. Faust orb îi chemă pe Lemuri să lucreze la opera menită să aducă omenirii fericirea. De aici se vede că opera lui (executată cu mîinile Lemurilor) nu va pieri timp de milioane de ani, acesta fiind glasul lui cel mai înalt, clipa cea mai sublimă din viaţă. Dar Faust e orb. Nu vede că Lemurii se ocupă nu de săparea canalului ce urmează să aducă omenirii fericirea, ci o groapă mică şi puţin adîncă pentru Faust, cîntînd cîntecul groparului shakesperian.

„Man spricht...
Von keinem Graben, doch vom Grab" [2]

spunea Mefisto, dar aşa ca Faust să nu-l audă. Şi Faust — fără să-l audă — rosteşte ultimul lui monolog despre fericirea omenirii, opreşte în loc ultima clipă — „verweile doch, du bist so schön" — şi... moare. Lui Edgar îi veni însă în minte gîndul cumplit că Mefisto, spunîndu-şi

[1] Rămîi, eşti atît de frumoasă! (germ.).
[2] Nu se vorbeşte...
De mort, ci de mormînt (germ.).

cuvintele *„halblaut“* — aproape cu glas tare — orbul de Faust le putuse auzi și se prefăcuse numai că nu le aude. Poate că — monologînd despre veșnicia faptelor și despre strălucirea istoriei — el, chiar știa că i se sapă propria lui groapă... „O, Doamne, cugetă Edgar în acea noapte (gînd ce-i deveni o imensă povară), noi credem că Lemurii ne eternizează faptele, iar ei nu fac decît să ne sape groapa.“

Cuvintele monologului îi produseră o îngrozitoare senzație :

„Das ist der Weisheit letzter Schluss :
Nur der verdient sich Freiheit wie das Leben
Der täglich sie erobern muss...“ [1]

Cuvintele însoțite de sunetul giganticelor lucrări pentru fericirea omenirii răsunară precum alămurile, dar scrîșnetul tîrnacoapelor ce mușcau groapa le făceau să pară înspăimîntătoare.

Adormind, auzi zgomotul cazmalelor cu care Lemurii scormoneau pămîntul, construind edificiul închinat muzicii celei neadevărate, crunte. Și-n timp ce scheletul de fier izbit de uneltele acestei gloate îngrozitoare, conduse de Mefisto, se transformau într-un soi de clădiri suprapuse : *„Freiheit täglich erobern muss“*, mîrîiau Lemurii care, tot săltînd și strîmbîndu-se, continuau săpatul unor gropi, unor șanțuri cenușii, unde aveau să fie aruncați o sumedenie de faușți, pînă chiar și faustul ce purta numele Edgar. Deasupra acestora se ridicau versetele lui Goethe asemenea unor schele cu scări, unor coloane ale muzicii matematizate, la care visase Szyller,

[1] E a înțelepciunii ultimă concluzie :
Ca viața, numai acela își cîștigă libertatea
Ce zilnic trebuie s-o cucerească... (germ.).

iar din toate versurile părții a doua din *Faust* se înalță un uriaș schelet ce purta inscripția : *„Arbeit macht frei.“* [1]

— Dar asta ce mai înseamnă ? strigă Edgar, trezindu-se.

Care-i raportul dintre opera lui și istorie ? Ce a simțit Faust în clipa morții ? A auzit Faust cuvintele lui Mefisto — și s-a prefăcut chiar față de el însuși ? Edgar, oare, și el se preface ? Da, se preface că-i simte pe toți aceia ce stau alături de el „în eter“ — că nu-i singur, singur pentru veșnicie și cu viață încheiată. Viața care a zămislit o operă zadarnică — știind însă bine că lucrul ăsta-i doar o prefăcătorie. Nimic nu poate dura o veșnicie. Din lucrările lui nimic nu va renaște după veacuri. Lemurii nu vor săpa lăcaș pentru fericirea omenirii, ci doar o groapă mică, îngustă, singuratecă, țărănească.

VIII

A doua zi sosi din Londra Elźbietka, pe care nu o mai văzuse de un an și jumătate. Găsindu-l atît de schimbat, nu-și putu stăpîni emoția. Totuși, Edgar îi zîmbi și-i arătă gîtul : nu mai avea glas ; apoi, îi scrise cîteva cuvinte de bucurie.

De altfel, revenindu-și repede, Elźbietka vorbea într-una. Se vedea bine că se asigurase din punct de vedere financiar, aranjîndu-și asemenea unei Cléo de Merode sau Cavalieri, o sursă de venituri. Deschisese deocamdată o parfume-

[1] Munca te face liber (germ.).

rie franceză la Londra, ceea ce însemna că nu prea putea conta pe bancherul ei Rubinstein. Învingîndu-și primul șoc printr-un zîmbet, Edgar se uită acum cu spaimă la Elźunia și-i ascultă înfricoșat povestirile. Atunci, la Odesa, își aducea el aminte, vorbise cu vioiciune de Opera din Viena și despre Jeritza, iar acum trebuiră să vină la ordinea zilei toate cancanurile din New York și Londra. În cele ce relata nu mai exista nici o picătură măcar din farmecul de odinioară. Elźunia se schimbase. Nu avea aspectul unei bătrîne, dar îmbătrînea în așa chip, încît, fără a se schimba în aparență, înceta să mai fie frumoasă. Cît de cît gimnastica și masajul îi menținuseră silueta, dar fața — chiar acoperită de fard — se schimbase făcînd-o de nerecunoscut, iar zîmbetul ce-i înflorea odinioară, firesc, pe buze, era acum convențional, reamintind — fără să vrea — toate zîmbetele cu care fusese nevoită să se facă plăcută de mii și mii de spectatori. Numai ochii — convecși, străvezii, nu prea expresivi dar de o puritate stranie — erau aceiași.

Ultima oară Edgar o văzuse la Varșovia, relativ nu de mult; în clipa de față însă cugetul lui era atît de plin de prezența Elźbietei de odinioară, din Odesa, încît, poate prea crud, nu-i scăpa nici una din schimbările survenite în răstimp. Cu toată grija ce purta aspectului, siluetei ei, Elźbietei îi plăcea să mănînce bine. Pe loc, odaia lui Edgar — Elźunia avea camera ei la celălalt capăt al hotelului — se umplu de portocale, banane, cutii americane cu *tomat juice*, iar Joseph aducea la dejun, ca și la prînz, platouri încărcate cu vîrf. Îndată începu și freamătul din jurul unei mari cîntărețe; e drept că nimeni nu intra în odaia lui Edgar — ca să nu-l obosească —, dar Elźbietka era mereu chemată afară. Revenea apoi oarecum jenată; cu mîndrie însă în gesturi și în ochi povestea despre toate persoanele care-i solicitaseră fiecare altceva. Directorul operei din Monte Carlo dorea să cînte o singură dată în *Tosca* sau în *Thaïs*, ceea ce însă nu-i permitea contractul cu Covent Garden. Cineva o rugase să participe la un concert de binefacere pentru un anumit scop, dar ea refuzase invocînd boala fratelui. În sfîrșit, aflîndu-i sosirea, diferite „prietene", marchize și contese risipite pe întreg litoralul, la Nice, Napoules, Monaco și Juan-les-Pins, veneau cu șoferii, cățeii și splendizii lor lachei, își făceau cu toții apariția la hotel. Joseph pierdea mult din farmec, încetînd să se mai confeseze lui „monsieur Edgar"; era tot foarte supus, dar uneori ceva mai rigid. Toate astea îl mîhneau pe Edgar. Nu se mai scula din pat, nu mai avea putere nici pentru a-și arăta mîhnirea, deși îi era nespus de neplăcut cînd Elźbietka îl lăsa singur, mergînd la oaspeții ori la clienții ei.

Îi era dor de ea, voia să se întoarcă în odaie, dar nu așa cum ieșise cu o clipă mai înainte, ci așa cum și-o reamintea, odinioară, pe cînd Józio Royski era îndrăgostit de ea, iar Ola lua lecții de canto cu ea. Ce-ar fi fost dacă Józio Royski ar fi trăit? Tocmai se împlineau douăzeci de ani — în aprilie — de cînd pierise. Dacă ar fi trăit ar fi fost acum un domn în puterea vîrstei, la patruzeci de ani, desigur ar fi fost unul din soții Elisabethei Shiller, de mult divorțat și gospodărind la ferma din Puste Łąki, unde doamna Ewelina îi ridicase în parc un mauzoleu. Așa, a

rămas însă pentru totdeauna băiatul acela drăguț, timid, îmbrăcat într-un „french" de culoare închisă — cum se spunea pe atunci acestui veșmînt — a rămas pe veci tînărul îndrăgostit de Elźbietka. Acum Edgar regreta că nu murise el undeva la Odesa, părăsind lumea ca tînăr compozitor talentat, cu mult mai multe speranțe legate de el decît ceea ce rămînea de pe urma lui.

Își reaminti încă o dată de *Cvartetul în re-minor* auzit recent, lucrare în care toți văd cu mult mai mult decît însuși autorul. E just oare ? Oare i se poate imputa unui artist ceea ce el n-a intenționat să spună ? Doar e clar că un creator nu știe niciodată ce a creat. Poate fi deci adevărat că în cvartet a fost cuprins — după expresia patetică a lui Janusz — „glasul pămîntului." Noțiunea de glas al pămîntului poate are în realitate un corespondent ? S-ar putea ca, totuși, cuvintele astea ale lui Janusz să exprime ceva ?

De ce atunci Elźbietka nu l-a confirmat ? A întrebat-o doar : „Ai auzit de mult *Cvartetul meu în re-minor ?*", iar ea a răspuns cu o singură vorbă : „De mult" ! Și astfel s-a sfîrșit convorbirea lor despre cvartet.

La drept vorbind, se cam obișnuise, după cîtva timp, cu desele ieșiri din odaie ale Elźbietei, care era undeva pe-aproape, așa că putea să intre în orice clipă și să-și înceapă iarăși povestirile. Ori de cîte ori nu se găsea în odaia lui, galbenă, ea-i devenea și mai apropiată și mai dragă, fiindcă și-o închipuia pe cea de odinioară ; Elźunia înceta să mai fie soția unui bancher din Londra în stare de îmbătrînire. Uita bîrfelile ce circulau în jurul ei și chiar sunetul glasului ei de azi, care, cu trecerea anilor, se mai îngroșase. Își amintea doar de farmecul ochilor ei albaștri, privindu-l mai înainte de a începe fiecare cîntec și de rezonanța pură, înaltă a glasului cînd începea *Die schöne Müllerin* sau sextetul din *Meistersinger*. Auzindu-i pașii pe coridor mai înainte de a intra în odaie, își închipuia că va apărea Elźbietka de atunci în același costum vienez gri, cu fusta lungă și cu o bască lunguiață sau cu o pălărie neagră imensă cu pene. Iar cînd intra în odaie, închidea pentru o clipă ochii, pentru a păstra încă sub pleoape imaginea veche, iar nu pe sora asta nouă, splendidă, grasă, cu perle mari cît mazărea rostogolite pe impozantul ei bust.

În scurtă vreme se obișnui și cu noul aspect al Elźuniei ; chiar imaginea asta nouă îi ajunse plăcută. Prezența ei îl umplea de fericire și liniște, cu toate că nu mai era în stare să le exprime. Nu putea vorbi, iar scrierea, în acea clipă, a unor cuvinte de bucurie și fericire i se părea ceva nespus de potrivit. Poate doar privirea lui — urmărind-o cum se mișca prin cameră — reflecta ceva din marea, din această supremă fericire, căci Elźbietka, băgînd de seamă că ochii-i radiază, i-o spuse. El zîmbi și-i scrise în carnetul ce-i servea drept mijloc de comunicare :

„Fiindcă mă uit la tine."

Într-adevăr, înțelesese că fericirea e chiar în privirea cu care cauți la ființa iubită și că, spre a fi fericit, trebuie să ai la cine să te uiți.

În liniștea asta atît de mare, de definitivă, ce se revărsase în zilele acelea, pricepu cel mai important lucru : viața lui nu trecuse fără iubire ; pricepu că din timpurile cele mai îndepărtate de care-și putea aduce aminte, o iubise pe sora lui Elźbietka și că tot ce a făcut pentru ea făcuse. Înțelegînd lucrul acesta vru să-i explice și ei tot

ce i-a legat atîția ani de-a rîndul și scrise în carnețel :

„Numai pe tine te-am iubit."

Citindu-i cuvintele, Elźbietka rîse însă neglijent și-i spuse :

— Vorbă să fie.

Ființa vie, care trăiește, nu înțelege că cel ce moare nu mai glumește și nici nu aruncă vorbele în vînt. Elźbietka nu pricepuse că în fraza „Numai pe tine te-am iubit" fiecare cuvînt tăinuia adevăruri deosebit de mari, de însemnate. Seara, pe cînd făcea ordine pe măsuța de lîngă Edgar și-l așeză să doarmă, ea rupse foaia aceea din carnet și o aruncă la coș. Puse apoi carnetul cu o filă curată lîngă buchetul de anemone ce-i adusese chiar în ziua aceea, iar pe carnet doar creionul, ca și cum și-ar fi îndemnat fratele să mai scrie ceva. N-a înțeles de ce Edgar s-a uitat la carnet cu atîta durere, iar la ea cu atîta regret. Prin privirea asta, gîndi ea, el vrea să-i dea de știre că suferă, că se teme de apropiata plecare, în timp ce vroia să-i spună doar : am trăit numai prin tine, tu însă n-ai știut și nici nu vei ști. N-am știut nici eu, dar acum știu : am trăit numai prin tine și pe nimeni altul n-am iubit.

Cu oarecare silă, Elźbietka îl sărută pe frunte, spunîndu-i noapte-bună. Fruntea lui era rece și acoperită cu broboane mărunte de sudoare. Ea nu-i spusese că în fiecare seară, după ce-l așeza să doarmă, pleca în oraș — din Londra sosindu-i Rolls Royce-ul cu chipeșul și bine hrănitul ei șofer —, fie la spectacolul de balet din Monte Carlo, fie la cazino sau la cină la vreuna din splendidele ei „prietene." Edgar însă bănuia, fiindcă nu dormea nopțile și uneori auzea cum,

scîrțîind ușor pe pietriș, un automobil mare se oprea în fața vilei.

Dar... în noaptea asta nu fu neliniștit deloc. Știa că va veni tîrziu la el, după ce se va întoarce, își va arunca privirea prin odaie, în toaleta ei din lamé de argint și cu blană de iepuri albi. Și mai știa că se va preface că doarme.

Pînă să vină însă, pîndea sunetul molcom al automobilului de dincolo de fereastră și urmărea, printr-o deschizătură a grelei draperii, luciul alb al lunii pline, gîndindu-se că el nu se va mai îmbrăca niciodată, că nicicînd nu-și va mai pune o haină obișnuită, omenească — gînd ce-i era de nesuportat. Își reamintea cu plăcere atingerea materialului rece al unei cămăși scumpe, ca și netezirea postavului negru al smokingului, precum își reamintea toate mișcările îmbrăcatului albiturilor de corp și al costumului, fără a putea înțelege cum de cuprind ele atît de mult din viața asta dragă ce-l părăsea.

„Cu îmbrăcămintea este același lucru ca și cu Łomźa", își spuse el (nu se știe de ce). Cu doi ani în urmă fusese la concertul din Łomźa, al unei violoniste, cu Artur, fiind primit acolo așa cum sînt primiți artiștii într-un mic orășel, conduși la locurile de plimbare și de priveliște. Și iată — își dădu el seama — niciodată nu va mai merge la Łomźa ; lucru ce-l cam emoționă.

Apoi, inima se porni însă să-i bată tot mai dureros și tot mai rar. De la lucrurile mari trecînd la cele zilnice, iar de la cele zilnice la cele mai mărunte, începu să se întrebe : cum îi bate inima ? Bate ea oare ritmic ? Începu să-și urmărească și broboanele de sudoare ce i se rostogoleau pe spinare : sînt ele oare mai numeroase decît ieri la aceeași oră ? Și, în sfîrșit... foamea

ce resimțea, o poate oare potoli cu o singură pastilă de mentă? Gura lui îndurerată și încleștată o va mai putea oare suge?

Broboanele de sudoare alunecau de-a lungul întregului trup, și pe măsură ce-l cuprindea amorțeala provocată de injecția somniferă, broboanele astea se transformau în note, așezîndu-se curgător într-o melodie veche... poate melodia din cîntecul lui Brahms, sau poate într-un cîntec și mai vechi... pe care-l cînta „înflorită cu liliac“ Mașka în fața prispei roșii a unei case străine — din îndepărtata lui copilărie.

Și melodia aceea începu să-i răsune în urechi și apoi să se transforme într-un fel de dungi concrete, argintii — de parcă erau țesute chiar din rochia argintie a Elźbietei — și, laolaltă, melodia, culoarea și starea lui de spirit se amestecară într-o ceață albă, strălucitoare, în care părea că se simte bine. Totul dură însă puțin.

Se trezi pe loc. Și văzu că argintul tot era doar lumina lunii, revărsată în odaie. Auzi freamătul ușor al cauciucurilor automobilului oprindu-se în fața hotelului și își dădu seama că Elźbietka se întoarce de la cazino. După o clipă auzi foșnetul unor pași ușori și chiar șoapte, la intrare. Elźbietka nu era singură. Ușa se deschise încet. Închise ochii și-și dădu silința să nu se miște, deși tocmai atunci simți dureroasa contractare a laringelui înțepenit.

— *Il dort*[1], șopti Elźbietka.

Ușa se închise. Pașii se îndepărtară. Edgar deschise cu greutate pleoapele, grele ca niște lespezi.

[1] Doarme (fr.).

În viața lui nu va mai fi nimic. Nici dragoste, nici muzică, nici chiar gînduri despre fericire; prost ce e! — nu va mai fi nici un gînd. Dar... este încă viu, încă simte ca un om, încă dorește să privească frumosul. Cu un efort uriaș se sprijini în coate și se uită prin odaie. Văpaia albă a lunii pline puncta încă deschizătura draperiei, luminînd mereu alte și alte obiecte de pe măsuța de noapte: postamentul de argint al lămpii, carnetul alb cu creionul ce părea acum verde, în sfîrșit vasul rotund și în el buchetul de anemone — ieșeau pe rînd din umbră, căpătînd învelișuri argintii. Cînd luna inundă cu lumina ei anemonele, Edgar deschise ochii și mai larg. Floarea asta atît de frumoasă ca formă, cu cununa ei de stamine mărunte și în mijlocul lor cu o pată de puf, i se păru ceva cu totul minunat în razele lunii. O clipă, o privi cu admirație și, deodată, se simți plin de gratitudine față de Dumnezeu sau de soartă că-i fusese dat, mai înainte de a muri, să apuce clipa în care priveliștea unei simple flori — floarea morții — îi străbate sufletul cotropit de o astfel de admirație... Și simți un fel de ascuțiș lung înfigîndu-se adînc, adînc, în chiar fundul agitatei lui inimi.

VARĂ FRUMOASĂ

I

Trupul neînsufleţit al lui Edgar zăcu în subsolul capelei din Menton mai mult de un an, pînă în luna mai a anului următor. Se temeau să-l înmormînteze şi să-i transporte sicriul în acele timpuri aşa de tulburi. Aşteptară să treacă evenimentele de la München şi din Zaolzie (în Cehoslovacia), stabilind înmormîntarea pentru ziua de 6 mai 1939, tocmai a doua zi după discursul lui Beck ţinut în Seim şi care, în ultimă analiză, însemna — deşi nimeni nu voia să creadă aşa ceva — război.

Întreaga societate varşoviană se întîlni în ziua aceea la biserica Sf. Cruci. Deşi Bilińska spusese lui Alo că era ultima recepţie a Varşoviei „vechi", asta fu doar o impresie a ei, la ceremonie participînd mult tineret din şcoli şi de la Conservator, „elita" aproape pierzîndu-se în haosul uriaşei biserici, gemînd de lume. Sus, la cor, răsuna o muzică cu totul necorespunzătoare. Malski, apărut din senin lîngă catafalc — şi abia văzîndu-se din spatele unei imense grămezi de flori depuse lîngă sicriu — îşi arătă nemulţumirea făţiş, mişcîndu-şi braţele.

— E cu putinţă aşa ceva ? spuse el aproape cu glas tare, trebuie să se cînte *quasi una canzona*.

O persoană măruntică, îmbrăcată în negru : bătrîna doamnă Gdańska — Wiktorek murise şi el nu de mult — stătea în spate.

— Ce muzician a mai fost şi ăsta, zise şi ea cu glas tare, cînd Artur se întoarse spre ea. Malski făcu însă un gest de dezaprobare, lăsînd mîna în jos şi-i ceru să păstreze tăcerea.

În anul cînd Edgar fusese depus în capela din Menton, murise şi bătrînul Szyller, aşa că familia era reprezentată acum la înmormîntare numai de mamă şi de Elźbietka.

Mai era de faţă şi o verişoară, doamna Kazia, ce-şi tot clătina capul a jale.

În veşminte de mare doliu, şedeau pe scaune, chiar în faţa catafalcului, trei femei. Erau acolo mai multe scaune, dar nimeni nu cuteza să se considere că face parte din familie. Numai Ola, obosită de treburile casnice (Antek se pregătea să plece la armată) şi, ca şi cum ar fi retrăit din nou clipele morţii lui Edgar, se aşezase pe unul din scaunele de la margine. Rămase aşa tot timpul slujbei religioase, cu trupul drept şi fără a-şi opri lacrimile ce i se prelingeau pe obraji. Fiii ei, înalţi şi zvelţi, negri ca nişte ţigani, şedeau nu departe şi îşi făceau semne cu coatele ori de cîte ori apărea vreo personalitate mai simandicoasă.

În prima bancă din stînga era Marysia Bilińska, îmbrăcată şi ea în negru, cu singura deosebire că pe pălărie purta un buchetel de violete. Prima bancă din dreapta era rezervată reprezentanţilor guvernului ; acolo şedea cineva din partea Ministerului Cultelor şi Instrucţiunii Publice, iar cînd începu serviciul religios apăru şi Kazimierz Spychała, într-un pardesiu negru şi cu o pălărie tare în mînă. Bilińska, al cărei loc

era tocmai în fața lui Spychała, îl privea atentă; Spychała se înclină indiferent, iar ea-i răspunse printr-o ușoară mișcare a capului, gest observat de cei de față.

Alo, lîngă banca mamă-si, dar puțin mai la spate, îi vedea profilul sculptural, pălăria cu voal și buchețelul de violete. În timpul slujbei mamă-sa scoase din poșetă o carte groasă de rugăciuni legată în fildeș și în catifea violetă — în armonie cu buchețelul ei de la pălărie — și începu să citească, aplecîndu-și capul în partea stîngă. Lucrul ăsta îl cam impacienta pe Alo care o examina însă cu duioșie, constatînd că în ultimul timp îmbătrînise. Reținuse salutul ei rece adresat lui Spychała, ca și cum un capitol nou s-ar fi deschis în fața ei. „Să se fi terminat oare totul ?“ își spuse el în gînd.

Cu aproape un an în urmă Alo devenise major și mamă-sa îi trecuse întreaga administrație a averii moștenite de la bunică-sa. Alo nici nu știuse cît de mare este averea asta. În decursul celor cîțiva ani de la moartea prințesei Anna, mamă-sa nu luase nimic pentru sine, plătise datoriile și zestrea contesei Caserta, ba chiar mărise veniturile fiului printr-o gospodărire foarte prudentă și pricepută. Alo fu surprins.

— Altfel ar fi stat lucrurile dacă ar fi gospodărit contesa Caserta, zise Szuszkiewicz.

— Dar de ce să fi gospodărit mătuși-mea ?

— Pentru că prințesa Anna pusese condiția ca, în cazul căsătoriei prințesei Maria, contesa Caserta să devină tutoarea dumneavoastră, răspunse Szuszkiewicz pe un ton bombastic, accentuînd toate titlurile pe nerăsuflate.

— Cum adică, mama n-ar fi putut să se căsătorească ?

— Ba ar fi putut, dar n-a vrut.

— Eu sînt însă major de un an, zise Alo.

Szuszkiewicz, fără să răspundă ceva, se îmbufnă, mișcîndu-și mustăcioarele albe.

Convorbirea avusese loc cu cîteva zile în urmă. Acum, Alo cerceta atent chipul mamei sale, care se ruga. „Prin urmare, de un an de zile s-ar fi putut mărita cu Spychała — și nu s-a măritat, zise el în gînd. Deci, între ei s-a terminat ! Dar cum ?“

Vru să-l întrebe pe domnul Szuszkiewicz ; nu cuteză însă. Îl văzuse în față, nu departe de doamna Szyllerowa și de Elżbietka, ocupat cu urmărirea nepotului lui Adaš Przebija-Lęncki, care, jucînd rolul de maestru de ceremonii — pînă să pornească alaiul — punea în ordine delegațiile cu coroane, pe tinerii elevi ai Conservatorului cu decorațiile, fiind nerăbdător că nu-i vede pe dricari. Aceștia, oameni cu experiență și cunoscînd orînduiala înmormîntărilor, ședeau ascunși prin colțurile bisericii, așteptînd să bată și ora slujbei lor funebre. Alo observă mișcările celor doi și, o clipă, se amuză.

„Pe ăștia va trebui să-i desenez într-o zi“, își propuse el în gînd.

Cu o jumătate de pas înaintea lui Alo, în partea dreaptă, stătea Hubert Hube. Erau acum nedespărțiți. Hubert, nespus de elegant în pardesiul lui de primăvară cu o croială însă necunoscută la Varșovia, avea capul acoperit cu bucle naturale, ce i se încolăceau à la lord Byron. Biliński era mîndru de prietenul lui și se bucura de aspectul lui neobișnuit, de bravura, independența și toate calitățile bărbătești ale acestuia și care-i cam lipseau lui Alo. Prietenia lor data, de asemenea, cam de vreun an, de pe vremea cînd

scrisese lui Edgar. Vînătoarea despre care pomenise atunci în scrisoare, fusese unul din evenimentele memorabile în cronica vînătorească a vremii. La vînătoarea asta plecase Alo în societatea bătrînului domn Hube, care îl invitase pe terenurile Societății Polesiene, administrate de el. Hube însuși îl inițiase în taina uimitoare a vînatului cocoșilor de munte, ca și în toate secretele „cîntatului" cocoșesc. Cînd ciripește, cînd cîntă înfundat, cînd „șlefuiește", cînd aude, cînd surzește... Cînd îl conduse însă pe Alo la locul de pîndă, acesta putu să constate că nici Hube nu prea aude cîntecul și că speriase pasărea! La înapoiere, bătrînul ajuns înaintea lui Alo la casa paznicului silvic, se împușcă, lăsînd doar un bilet cu următoarele cuvinte: „Întrucît nu mai sînt bun de nimic..." În afara emoției prin care trecuse din pricina accidentului, Alo mai trebui să-l înștiințeze personal, despre moartea tatălui pe Hubert, pentru care lovitura era nespus de grea. Speriatul cocoșului de munte fusese poate ultima picătură, dar poate și un pretext. Acum, la fabrica „Splonka" rămăsese, singur și triumfător, domnul Złoty.

Alo îl căută din ochi prin mulțime, considerînd că, deși domnul Złoty nu recunoștea muzica lui Szyller, totuși nu putea lipsi de la o înmormîntare la care venise „toată Varșovia." Îl descoperi în mijlocul naosului — nici la dreapta, nici la stînga — așa ca fiecare să-l poată vedea. Lîngă el, nemișcat, un brunet foarte simpatic, cu părul ondulat, de statură mijlocie. Alo îl întîlnise, din cînd în cînd, la manifestații artistice. Era Bronek Złoty.

„Ce întorsătură ciudată iau uneori lucrurile", își mărturisi Alo în gînd și încercă să se convingă dacă Hubert l-a văzut pe domnul Złoty și dacă se vor saluta. Știa că domnul Złoty voia să pună mîna pe tot numerarul rămas la bătrîn, sub pretextul presiunii făcute de „Fabrique Nationale." Nu văzu dacă Hubert și Złoty s-au salutat, în schimb observă cum Bronek îl părăsi la un moment dat pe tatăl său și se apropie de Hubert. Se salutară, strîngîndu-și puternic mîinile și Bronek îi spuse cîteva cuvinte la ureche; Hubert zîmbi trist și în clipa aceea fu atît de fermecător, încît Alo suspină: „Sărmana Tatarska."

Bronek nu reveni lîngă tatăl său, rămînînd lîngă Hubert pînă la sfîrșitul slujbei religioase și formînd cu el un contrast ciudat, cu capul lui aspru, creț, ca de capră.

„Dragă Doamne, își zise Alo în gînd, și el învață tot la Academie!"

Își reaminti că-l văzuse pe Bronek în aulă, el studiază însă cu un alt profesor, iar colegii spuneau că-i nespus de capabil și de sever cu el însuși.

Bilińska, observînd că Alo este atît de distrat, se aplecă și-i dădu cartea de rugăciuni deschisă, indicîndu-i cu degetul mănușii negre rugăciunea. Cartea era în limba franceză. Alo își aruncă o privire.

„Rugăciune pentru sufletul prietenului."

Citi cîteva fraze din cartea parfumată și, impacientat, i-o restitui mamei sale. Se uită apoi la sicriu, pe al cărui capac negru era un buchet enorm de trandafiri stacojii al căror parfum avu impresia că ajungea pînă la el.

„Pot oare să-l numesc pe Edgar prieten?" se întrebă Alo în gînd. Și îndată își reaminti de ultima scrisoare trimisă... Ce era în scrisoarea

asta ? O mulţime de lucruri scrise numai ca să facă impresia unui tînăr uşuratic. În primul rînd fraza că n-a putut merge la executarea simfoniei lui Edgar, pentru că a trebuit să meargă la ambasada italiană, la dineu. Cu toate că acesta era adevărul, ştia de altfel că atunci nu se cîntase simfonia lui Edgar ; voia însă să apară în ochii lui ca un om nespus de „distrat." Deşi trecuse chiar un an şi cîteva luni de atunci, Alo îşi dădu seama că astăzi n-ar fi scris o astfel de scrisoare. Fu cuprins chiar de păreri de rău. Edgar — despre care ştia că în ultimul timp fusese nespus de singur — se stinsese avînd despre el, despre cugetul şi inima lui, o impresie foarte neplăcută. Se mai uită la sicriu. „Dacă mă vede acum, ştie desigur că, în fond, sînt altfel". Totodată însă simţi că, chiar dacă l-ar fi putut vedea în clipa aceea, lui Edgar i-ar fi fost indiferent totul.

Îşi îndreptă privirea spre mamă-sa. Continua să citească din carte, numai că acum îşi ridicase voalul şi-şi pusese ochelarii. Ochelari obişnuiţi, într-o ramă neagră căreia îi făcea o atît de mare reclamă revista *Illustration*. Citea cartea franceză de rugăciuni cu nişte ochelari groşi şi clătina — parcă — puţin capul, fie din pioşenie, fie ca să vadă mai bine. Deodată, i se păru că se apropie cu paşi grăbiţi de bătrîneţe. „Cîţi ani o fi avînd mama ?" se întrebă el în gînd. Niciodată nu-şi pusese întrebarea asta. „Sînt, aşadar, un pierde vară, cugetă el. Nici nu era nevoie să mă mai prefac, căci într-adevăr, ăsta sînt ; îngrozitor. Iar mama : bătrînă, obosită de atîţia ani într-o situaţie echivocă". Ştia că Szyller fusese îndrăgostit de ea. Cu tot respectul ce-l purta

vechilor moravuri, nu înţelesese, totuşi, deloc, de ce — atunci cînd domnişoara Biesiadowska îi mărturisise lucrul ăsta, prinţesa Anna spusese că preferabil era să se mărite cu Spychała decît cu Szyller. Szyller era doar un mare compozitor şi poate că, însurat cu mamă-sa, n-ar mai fi trebuit să-şi cîştige existenţa şi totul ar fi mers mai bine. N-ar mai fi avut necazul anilor acelora cînd preda cîte zece ore zilnic la şcoală, locuind într-o cameră „la cineva" pe strada Warecka, cu ferestre ce dădeau spre curte, fără nici un orizont. N-ar mai fi trebuit să fugă mereu în depărtări, uneori în Elveţia, alteori la Roma sau la Menton. Şi... încercă un sentiment de compătimire adîncă pentru Edgar.

„Dar... nu face nimic, cugetă el, în schimb a fost un om mare. Copiii vor învăţa la şcoală despre el."

Janusz, care şedea foarte departe, într-una din bănci şi nu văzuse în jurul lui pe nimeni dintre cunoscuţi, era lipsit pînă şi de consolarea asta. În minte îi veniră cuvintele lui Marrès Chouart despre lucrările lui Edgar, rămase ca cifre abstracte, ca relaţii posibile printre alte numeroase combinaţii de cifre. Ele nu-i apăreau însă sub forma unor îngeri consolatori ci, dimpotrivă, uşor şi le-ar fi putut închipui drept nişte trîmbiţe ce cheamă la judecata de apoi, căci doar e ştiut că după aceea trîmbiţele se vor prăbuşi şi ele — ca tot restul de altfel — în praf şi pulbere.

Dies irae, dies illa
Solvet mundum in favilla. [1]

[1] În ziua mîniei, în clipa răzbunării,
Omenirea se va nărui în cenuşă (lat.).

Toate astea erau însă numai un joc al imaginației, pe care nu era în stare să-l simtă și cu atît mai puțin să-l înțeleagă. „Cît trăiesc, își spuse el în gînd, trebuie să mă agăț de formele vieții și să cuget cu categoriile ce-mi sînt accesibile, altfel nu-s în stare.“ Știa că la cîțiva pași de el stă Jadwiga, care nu voise să se așeze alături de el pe bancă. Dar... era acolo. Acum, regreta nespus de mult că nu-i mărturisise totul lui Edgar. Atunci, la Roma, avusese un prilej atît de bun, iar acum știa bine că nu are pe nimeni în lume căruia să-i fi putut încredința măcar o părticică de adevăr, după cum simțea, de asemenea, că, dacă le-ar fi spus toate lui Edgar, el însuși și-ar fi înțeles mai bine viața. Era foarte mulțumit că o înmormîntase pe Zosia la Sochaczew, iar pe Malwinka lîngă mamă-sa. Biserica asta de aici, oficială, imensă, nu-i spunea nimic, precum însăși muzica aceea nefirească bubuind teatral în balconul corului, nesincer și cu totul necorespunzătoare atmosferei acelei clipe, nu amintea prin nimic muzica sătească a bisericilor vieții lui de fiecare zi. „M-am rupt de toate astea“, cugetă el.

În naos, alături și foarte aproape de el stătea un om bătrîn, scund, ce plîngea amarnic. Lacrimile îi veneau de la sine, prin nimic oprite și fără nici un zgomot pe nas, ori geamăt. Doar capul și-l mișca în amîndouă laturile, la dreapta și la stînga, ca și cum ar fi vrut să-și nege întreaga lui viață, să-l nege pe Domnul-Dumnezeu ce trona sus, în jilț, deasupra catapetesmei, arătînd cu un deget amenințător spre mărunta lui făptură. „Nu, nu, părea că-i spune, nu, Doamne-Dumnezeule, pentru o lume atît de cruntă nu există împăcare. Spuneți ce vă place, cîntați tot ce vreți, îngerilor, dar nu există, nu există împăciuire.“ Lacrimi mari, străvezii, șiruiau una după alta din ochii lui, iar mișcarea capului, în semn de negare, le făceau să se rostogolească la dreapta și la stînga. În cele din urmă scoase din buzunar o batistă mare, curată și, ca și cum și-ar fi șters lacrimile, își acoperi cu ea fața întreagă, rămînînd așa cîteva clipe, slujba fiind aproape de sfîrșit.

Janusz își reaminti că-l văzuse cîndva pe omul acesta la Edgar. Era organistul de undeva din Łowicz, al cărui nepot, cocoșat, avea un deosebit talent muzical — Janusz știa lucrul acesta — de care Edgar se îngrijise la timpul său, iar cînd micuțul era în agonie, se dusese la căpătîiul lui în mare grabă. Vai ! și organistul avea o fiică... despre ea pomenise Edgar o dată la Roma. Janusz ținea minte fiecare cuvințel al lui Edgar din timpul șederii lor la Roma ; nu-și amintea nici de ce spusese Ariadna (care au fost ultimele ei cuvinte ?), nici de ceea ce el însuși vorbise, ci numai de cuvintele lui Edgar. Apoi, nici nu s-au mai văzut. Janusz plecase la Paris și pe urmă se închisese în Komorów. Medicii îi prescriseseră lui Edgar „Sudul.“ Într-adevăr, nu mai era nimic de făcut ? În viața unui astfel de om totul e însă important, chiar prelungirea vieții cu o săptămînă... cu două... Poate că mai avea vreo idee muzicală ? Dar nu, de vreo cîțiva ani el nu mai scrisese nimic. După *Șeherezada* a compus doar preludii, iar apoi... ce a mai scris ? Nici nu-și mai amintea... cîteva lucruri mărunte și o lucrare foarte importantă... dar... nu-și mai aducea aminte nici de ea. Își reamintea doar de *Șeherezada*. I le va reaminti Ola ; o va întreba după înmormîntare.

Ola continua să rămînă dreaptă, țeapănă, ceea ce nu însemna însă că nu vede ce se petrece în jurul ei. Simțea că băieții — care stăteau undeva prin apropiere — nu se comportă cum ar fi trebuit în atît de grave împrejurări, din direcția aceea ajungînd pînă la ea unele șoapte ; dar nu-și întorcea capul. De asemenea și în fața ei avea loc o scenă nepotrivită. Adaś Przebija-Lęncki, stînd chiar lîngă sicriu, pe partea dreaptă, îndrepta din cînd în cînd coroanele așezate acolo, întorcea panglicile pentru a li se vedea inscripțiile, ori lua în primire, solemn, coroanele și jerbele ce continuau să fie aduse. Ceva mai aproape de Ola, bătrînul Szuszkiewicz încerca zadarnic, prin semne, să atragă atenția nepotului asupra lui. Ola înțelesese că Adaś se preface, pur și simplu, că nu-i vede semnele lui Szuszkiewicz, iar treaba asta o cam amuză. Încetă să mai plîngă, înceta să mai asculte muzica și, în sfîrșit, observă cum Szuszkiewicz, nemaițiînd cont de nimic, se îndreptă spre sicriu, chiar lîngă locul marcat de niște sfeșnice înalte și negre, se încurcă în panglicile și sîrmele ce spînzurau de pe coroanele funerare și, apucîndu-l pe Adaś de mînă, își atinse în sfîrșit țelul : îl sili să-i acorde atenție.

Nu se mulțumi însă numai cu atît. Temîndu-se — se vede — că Adaś îi va scăpa din nou, îl aduse delicat de mînă, de lîngă candelabre lîngă el, chiar în fața Olei. Tot ținîndu-l strîns de mînecă, se aplecă la urechea lui și-n șoapte dramatice îl chestionă :

— Ce se întîmplă cu tine ? De ce nu poți fi văzut nicăieri ?

Adaś, contrariat, răspunse :

— Ți-ai ales și dumneata, unchiule, locul potrivit să-mi pui întrebări. Sînt ocupat și gata.

— Cu ce ești ocupat ?

Adaś arătă catafalcul, fără să rostească vreun cuvînt.

— Dar înmormîntarea nu-i în fiecare zi. Nu te-am văzut de atîta timp.

Tînărul Lęncki dădu din umeri.

— Se pare că te însori. Așa spune lumea.

— Cel puțin, nu lîngă sicriu, zise Adaś.

Tocmai atunci un băiețaș timid aduse o coroană de două ori mai mare decît el și, neștiind ce să facă, se opri la o parte. Adaś Przebija-Lęncki sări repede, luă coroana din brațele băiatului, îi făcu din cap, un semn poruncitor să-l ajute să așeze coroana și, executînd operația asta, desprinse acul ce reținea ruloul unei panglici violete și-i dădu drumul netezind mătasea pe care, cu litere de aur mari era scris : „Marelui Profesor — din partea școlii de muzică «Władysław Zeleński».“

Adaś citi inscripția cu atenție de parcă era cel mai interesant papirus și nu mai reveni la Szuszkiewicz, care rămăsese lîngă Ola. În clipa aceea se auziră niște sunete minunate din balconul corului, iar Ola încetă să se mai preocupe de ceea ce se petrecea în jurul ei.

Un cvartet („Oare cu Dubiska ?“ — se întrebă ea, în gînd) porni să cînte acel *„lento quasi una canzona“*, dorit de toată lumea și care însemna, în același timp, că serviciul divin se terminase și că urma pauza, întotdeauna grea la înmormîntări, dintre „misă“ și partea finală. La semnalul așteptat, dricarii ieșiră din colțurile de unde anterior Adaś încercase fără succes să-i miște. În timp ce de sus se răspîndeau undele liniștitoare ale melodiei minunate și line din cale-afară, dricarii se strecurară prin mulțimea

celor adunați și, încet, se strînseră în jurul sicriului, ca niște păsări negre, gata la porunca conducătorului lor ascuns să apuce coroanele și mînerele de metal ale sicriului.

Pe măsură ce melodia, atît de simplă și de pătrunzătoare, se tot înălța peste capetele celor de față, pe măsură ce oamenii în uniforme negre și cu tricornuri pe cap acopereau cu umbra lor luminile ce fumegau în jurul sicriului, apărea deasupra tuturor, deasupra oamenilor, deasupra florilor, deasupra catafalcului — insesizabilă, inimaginabilă, transpusă parcă la alte dimensiuni, — ființa artistului. Edgar Szyller nu mai zăcea în sicriu, nu pe el îl îngropau aici pe aripile muzicii — ce avea să dureze peste oameni pînă la sfîrșitul lor, într-un fel sau altul — ci el se înălța și plutea spre lumina ce venea din vitraliile albastre ale bisericii.

Prezența mortului în biserică fu simțită de toți, cu excepția unui singur om : Spychała. Nici prea muzical nu era și nici nu știa ce cîntă cei din balconul corului. De altfel nu asculta muzica aceea, care acționa asupra lui oarecum numai în exterior ; de asemenea nu se gîndea la salutul rece al Mariei, deși nu o văzuse de două zile. La serviciul divin întîrziase, deoarece stătuse la Minister de vorbă cu Beck, care se interesa, cu aviditate, de ecourile discursului lui. Nu erau nici prea multe și nici prea concrete. Spychała nu se îndoia că Beck crede că războiul este inevitabil. Citi lucrul ăsta în ochii ministrului, în care moțăia acea expresie ce se vede la ființele bolnave incurabil, ori la cele amenințate cu arestarea. Spychała voia oarecum să-i insufle o credință mai puternică și începuse să-i vorbească de garanțiile engleze. Dar tocmai aici

o nimerise prost de tot. Ministrul se înfuriase și-i spusese foarte sever :

— Nu poți fi funcționar superior al Ministerului Afacerilor Externe dacă crezi în garanțiile engleze.

Spychała amuțise. Se gîndea însă neîntrerupt la lucrul ăsta și la drept vorbind aici nu prea știa bine unde se află. De-abia treptat muzica lină și tăcerea concentrată ce se lăsase în biserică, subit și direct, făcură să apară în fața ochilor talazurile albastre ale Mării Negre, arșița, plaja cu cabina roșie de baie de lîngă vila familiei Szyller din Odesa, culoarea azurie a copertei volumașului de poezii germane — lăsat pe cearceaful cu dungi chiar lîngă mîna lui Edgar —, în sfîrșit profilul însuși al lui Szyller puțin aplecat, cu mîna ridicată și cu o veșnică țigară, ca și convorbirea din care reieșea limpede că nu putuseră în nici un chip să se înțeleagă. Spychała se stăpîni, își contractă trăsăturile și-și roti privirile în jur. Chiar lîngă el, pe partea stîngă, stăteau doi tineri înalți, îmbrăcați la fel, cu părul negru, iar ceva mai departe, pe unul din scaunele neocupate de la margine : Ola.

Căută la făptura ei dreaptă, la capul ei ridicat și observă lacrimile ce i se prelingeau din ochi.

„Cum a mai cîntat ea atunci aria *Verborgenheit*", gîndi Spychała o clipă și apoi, din nou, gîndul îi reveni la garanțiile engleze.

Ascultînd *„lento quasi una canzona"* Ola nu se gîndea la Edgar, ci la fiii ei. Își reaminti că în ultima ei scrisoare (la Menton nu-i mai scrisese și apoi regretase foarte mult faptul acesta) îi făcuse o descriere a lor, deși el n-ar fi putut să se intereseze de ei. Îi scrisese însă așa ca

unui prieten, iar acum nu va mai avea cui scrie, nici despre copii și nici așa, în general.

Ola se tot întreba de ce oare este ea atît de neliniștită de soarta fiilor! Antek, chemat la oștire, pleca poimîine. Dar război, oricum, nu va fi. Va fi o vară frumoasă, vor pleca la Puste Łąki. Dar de ce Franek nu vrea să meargă la mare? Dar ei, fiii ei! Sigur e că pe ei nu-i amenință nimic și nu trebuie să se neliniștească de soarta lor. Nu se vor îmbolnăvi de tuberculoză, ca sărmanul Edgar. Sînt puternici, înalți, bruni și destul de prost crescuți, lucru care o mîhnea pe răposata mătușa Michasia (Ola, cînd se gîndea la mama ei, folosea expresiile copiilor, care-i spuneau „mătușa Michasia"). Fără să-i privească, le simțea prezența, în spatele ei, și știa de pe acum cum vor povesti la masă înmormîntarea „unchiului" Edgar. Antek era atît de neastîmpărat și desigur va rîde de violetele de pe pălăria Mariei Bilińska, ca și de mina ei evlavioasă, în timp ce Andrzej doar va zîmbi ușor, de mulțumire, așa cum numai el este în stare s-o facă. Băieții n-o puteau suferi pe Marysia Bilińska. De ce?

Pe deasupra ei cunoșteau și trădarea comisă de Hub-huby, care trecuse întreaga lui prietenie și dragoste asupra fiului Mariei. Băieții mai erau indignați și fiindcă — se pare — el spusese cuiva că Antek și Andrzej sînt prea copilăroși. Antek răspunsese semnificativ: „Desigur, noi sîntem prea copilăroși pentru el", și privise destul de ciudat la Andrzej. Ola nu înțelegea — de loc — despre ce e vorba, dar, desigur că se ascundea ceva la mijloc. Nu pricepea ce rost au ciorovăielile astea și nici atragerea, cu forța, a unor prieteni de la unii la alții. „De ce nu

poate fi prieten și cu Alo și cu voi?" întrebase ea. Și de ce sînt atît de neliniștită de soarta lor?

Muzica încetă, începu serviciul funebru. Deabia acum observă Ola că doamna Royska se ivise lîngă doamna Szyllerowa, ajutînd-o să se ridice cînd preotul ieși cu patrafirul și citi repede rugăciunile funerare, răspunsurile fiind date de un organist bătrîn cu o voce îngrozitoare. Apoi, adresîndu-se celor de față, preotul zise: „Pentru sufletul răposatului Edgar Michal vă rog să spuneți *Tatăl nostru* și *Odihnă veșnică...*, și abia acum aflară cu toții că Edgar avusese încă un nume: Michal, pe care nici chiar Elżbietka nu-l știa.

Apoi, corbii cei negri se repeziră asupra catafalcului și, cu o dexteritate neobișnuită, mutară unde trebuia marile sfeșnice, suflînd din mers asupra feștilelor pentru a le stinge, ridicară coroanele rînduind oamenii ce aveau să le poarte și, tușind ușor, scoaseră placa de tablă — bătută pe sicriu — cu numele răposatului și apucară crucifixul așezat la căpătîi. Adaś Przebija-Lęncki, luînd de pe sicriu marele buchet de trandafiri roșii, provocă o mică scenă. Văzîndu-l cu buchetul în mîini Elźunia îi făcu semn, chemîndu-l; el însă nu înțelese despre ce este vorba și, în sfîrșit, cînd se apropie de ea, ținînd florile în brațe, Elżbietka încercă să smulgă una din jerbă, dar nu reuși decît să se înțepe, căci tulpina nu cedă. Vrînd s-o ajute, Adaś scoase dintr-un buzunar lateral un briceag între plăselele căruia se prinsese o sfoară la capătul căreia ieși din buzunar un revolver destul de mare, care căzu pe covor, cu zgomot, la picioarele lui Lęncki. Tînărul, roșu ca o sfeclă, se aplecă după revolver și — cu o mînă ținînd buchetul — vîrî

repede, cu cealaltă, arma în buzunarul de la spate. Elźbietka trase de floare, gest prin care scutură buchetul ţinut de Adaś doar cu o mînă ; buchetul căzu. Adaś îl ridică, tăie floarea pe jumătate ruptă cu briceagul şi i-o oferi. Elźbieta îşi trase voaleta de pe faţă şi, toată în veşminte de doliu, făcu vreo cîţiva paşi cu floarea roşie în mînă. Fără voaletă, se putu vedea că-i foarte palidă, că nu-i fardată şi că în general e îmbătrînită. Înaintă direct spre Spychała, care — neputînd merge din lipsă de timp la cimitir — o salută aici şi-i transmise condoleanţe în numele Ministerului Afacerilor Externe. Elźbietka ridică spre el ochii, pe deasupra trandafirului roşu, fără a-l recunoaşte. Timp de o clipă lui Spychała i se păru că Elźbietka simulează doar că nu-l recunoaşte ; trebui dar să-i amintească :

— Sînt Spychała, spuse el.

— Dumneata, domnule, l-ai cunoscut, şopti Elźbietka. Ce om neobişnuit a fost !

Spychała exprimă formula de condoleanţe.

Între timp sicriul, triplu şi desigur foarte greu, fu ridicat şi înainta clătinîndu-se inegal, deasupra capetelor celor adunaţi, purtat de dricarii cei negri, ajutaţi „de formă" de unii dintre colegii şi de muzicienii varşovieni. Preotul, intonînd : *„In paradisum deducant te angeli"* [1] păşi repede înainte pe covorul stacojiu şi se opri aşteptînd la intrarea principală, unde crucea argintie lucea deja lîngă capul prelatului. Sicriul era urmat de doamna Szyllerowa, sprijinită, contrar obiceiului, de doamna Royska. De cealaltă parte se repezise domnul Szuszkiewicz, umflîndu-se

[1] În rai te vor conduce îngerii (lat.).

în pene şi călcînd în contratimp, cu paşii mărunţi ai picioruşelor lui micuţe. Urma Elźbietka — ea însăşi măruntică şi toată în zăbranic negru — păşind pe covorul stacojiu, în mînă cu trandafirul cel roşu şi cu capul înălţat în sus, oarecum cufundată în ascultarea unei muzici auzită numai de ea. Ştiau cu toţii că joacă ultima scenă din *Amurgul zeilor,* că urmează năsălia ce-l purta pe Siegfried şi că nimeni nu vroia — oferindu-i braţul — să-i strice efectul.

În apropiere, Ola privea cu oarecare uimire la femeia asta îmbătrînită ce mergea ca la teatru, cu trandafirul ei roşu, reamintindu-şi glasul ei dulce cînd, demonstrîndu-i saltul cvartei, cîntase aria *Verborgenheit.* „Cît de minunată fusese femeia asta !" recunoscu Ola, în gînd.

La acelaşi lucru se gîndea şi Spychała, reamintindu-şi acelaşi cîntec, pe care, de nu-l ţinea prea bine minte din punct de vedere muzical, în schimb se îmbina, în cugetul lui, cu arşiţa, mişcarea... şi războiul. Tot gîndindu-se aşa la vechea scenă de lîngă pian, acolo, la Odesa, dădu, pe neaşteptate de privirea Olei. I se înclină în tăcere.

În urma Elźbietkăi, ca şi în faţa sicriului, curgeau trandafirii purpurii, jerbe de liliac şi de irişi. Era sezonul florilor... Florile acopereau totul. Mulţimea, pornind şi ea, doamna Gdańska se găsi din nou alături de Malski.

— Wiktorek ţinea atît de mult la el, repeta ea.

Malski nu se mai putu stăpîni.

— Vai, doamnă, nu înţelegeţi ? aproape că-i strigă el, deşi îşi dădea silinţa să vorbească în şoaptă, şi se opri în faţa zăbranicului doamnei Gdańska în aşa fel încît, pentru o clipă, împiedică mişcarea mulţimii. Dumneavoastră nu pricepeţi ? El a fost cel mai mare artist polonez

de o sută de ani încoace! A fost un geniu! Iar dumneavoastră tot spuneţi că Wiktorek ţinuse la el atît de mult!

Doamna Gdańska îşi împreună mîinile.

— Domnule Arturek, nu striga aşa, îl implora ea. Geniu, negeniu, el n-a fost însă feciorul meu.

— N-aveţi, doamnă, simţul măsurii nici de doi bani, zise Malski şi încercă să se îndepărteze de Gdańska, ceea ce nu-i reuşi pentru moment.

Cînd însă la cimitirul Powązki sicriul lui Edgar fu depus în groapa zidită, Malski — izbucnind într-un plîns ascuţit şi căutînd, în jur vreun reazem — simţi cum nişte braţe mici şi mînuţe mărunte îl îmbrăţişează. Plînse cu hohote, cît putu el de mult, la pieptul bun al mamei Gdańska şi apoi, după înmormîntare, se întoarseră la Lodz chiar împreună.

II

Conducerea lui Antek la gară — pleca la oştire — fu plină de voioşie. Băieţii îşi rugară părinţii să nu-i însoţească. De la mama sa, Antek îşi luă rămas bun acasă, iar de la tatăl său — la cofetărie. În schimb, la gara Gdańsk veniră, foarte amabili, Hub-huby şi Alo, însoţiţi de două actriţe: Basia Budna şi Marysia Tatarska. Acum, Basia era aproape o vedetă, cînta în cabarete şi, cînd apăru la gară într-un costum bleumarin şi cu capul gol, lumea îşi întoarse ochii după ea, fiind cunoscută de toată Varşovia. Marysia ocupa o poziţie cu mult mai modestă, cînta la teatrul „Motanul şi Salutul", care, cu toate ambiţiile lui literare, îşi cam pierduse din faimă, în ultimul

timp. Wyczerówna îmbătrînea tot mai tare şi era plină de răutate, iar Gorbal devenise un beţivan incurabil, pe care nu puteai fi sigur niciodată că vine sau nu la spectacol. Dublura lui se plictisea întrebînd în fiecare seară dacă să se grimeze sau ba?

Alo se învîrtea acum în jurul teatrului, intrase în graţia lui Malik, căruia îi ajuta în atelier. Desena la el şi la Academie, unde Malik nu de mult preluase catedra de decoruri teatrale. Actriţele mai vîrstnice se simţeau întinerite în societatea imberbilor; în plus, Alo mai avea nefericitul lui titlu şi relaţii aristocratice, iar Hubert punga plină.

La gară era îmbulzeală şi o voioşie generală. O mulţime de tineri plecau, ca şi Antek, fiind chemaţi la oaste. Atunci nu era încă vorba de vreo mobilizare, fiind chemaţi individual doar specialiştii din diferite domenii. Cu toată medicina lui, Antek era radiotelegrafist — în general lucra la transmisiuni — aşa că fusese chemat undeva la Ostrów Mazowiecki, Łomża, chiar lîngă frontiera cu Prusia răsăriteană... Plecau cu toţii în direcţia aceea, dar pînă unde erau valabile biletele lor de tren, gratuite, nu ştia nimeni, iar Antek, cu o expresie gravă pe faţă „nu vorbea nimic despre asta".

Cei doi băieţi Gołąbek se simţiră puţin jenaţi de prezenţa actriţelor. Antek se îmbrăcase ca la o excursie în Tatra, iar Andrzej, în pantaloni scurţi şi cu picioarele goale, bronzate dar şi foarte păroase, făcea impresia unui băiat de şaisprezece ani. Cînd le salută pe actriţe — se înroşi. Hubert, cu cîrlionţii lui, făcea impresia că vine direct de la un bal mascat. Dar şi el, şi mai ales Basia — foarte sigură de sine — dă-

dură îndată întîlnirii un caracter de amuzament, de ceva neverosimil, de ceva ce semăna cu un carnaval de primăvară. Basia rîdea și cînta, iar cînd cineva dintre călătorii vagonului de clasa a treia, în fața căruia staționa, începu să cînte din muzicuță, îl apucă de brațe pe Antek și începu să danseze cu el, conducîndu-l de parcă ea ar fi fost dansator. Antek se îmbujoră, dar căpătă o expresie atît de minunată, încît Marysia nu se mai putu stăpîni.

— Ar fi mare păcat dacă ostașul nostru ar fi ucis, exclamă ea, adresîndu-se colegei.

Basia se opri din dansul ei deșănțat și, fără să-i dea drumul lui Antek, se uită lung de jos în sus la fața lui bronzată, frumoasă.

— Dar... pe el nu-l vor ucide, zise ea, căci nu va fi război.

Și, deodată, fața ei deveni gravă. Desprinse de pe costum o garoafă albă, imensă, și i-o oferi lui Anton.

— Cum așa, nu aveți mai multe flori pentru ostași ? întrebă Hubert.

— Nu avem. De unde le-am fi putut lua ?

— Gata, s-a făcut, îl trimit pe Piotr în oraș după flori.

Piotr stătea chiar lîngă el și, zîmbind, se uita la Hubert al lui.

— Poți face drumul pînă în centru și înapoi în zece minute ?

— Și de ce să nu-l fac ? răspunse șoferul.

— Dă-i drumul. Un buchet de flori de la florăria cea mai apropiată. De care o fi, trandafiri, garoafe... dar grăbește-te, trenul pleacă peste douăsprezece minute.

Piotr se repezi, ca un tinerel, îmbulzindu-se prin mulțime.

Basia îi dădu drumul lui Antek.

Omul care cîntase din muzicuță se aplecă peste fereastră.

— Și de ce nu mai dansați, domnișoară, cînd eu cînt atît de frumos ? întrebă el.

— Oamenii se uită urît, răspunse Basia, șovăind.

— Războiul e un lucru serios, adăugă Marysia.

— Eh, zise omul cu muzicuța, nu ne lăsăm ! Ce, noi sîntem chiar atît de prăpădiți ? Și din nou cîntă la muzicuță un *Kracoviak* săltăreț.

Antek și Andrzej se uitară, nesigur, unul la celălalt.

— Dar tu, Hubert ? Tu nu mergi la oștire ?

— Nu mi-a sosit încă sorocul. Pe Alexandru al nostru nu l-au luat încă în primire, răspunse Hubert. Prin ce minune ? Nu știu...

— Am scutire, răspunse Alo serios și se lovi pe piept, la portofel, ca și cum ar fi vrut să arate hîrtia.

— Desigur prin..., exclamă Basia, dar la timp își mușcă limba și nu pronunță numele, care aici ar fi răsunat foarte nepotrivit.

Folosindu-se de golul de o clipă, Andrzej se apropie de Antek.

— Antek, să-mi scrii, zise el cu glasul lui cel mai gros, care întotdeauna era semnul emoției.

Anton îl luă deodată de braț și îl trase de o parte.

— Ascultă, Endrek — întotdeauna îi spunea așa — salută-l pe tata din partea mea. Știi... în prăvălie era atîta lume... încît nici măcar nu l-am sărutat...

— Pe mînă ? întrebă Andrzej.

— Ei, vorbești și tu... pe mînă... Nu, mă, așa, în general, nu l-am sărutat. Salută-l tu în locul meu. Spune-i că regret.

— Cum să-i spun așa ceva ?
— Cum... Obișnuit...
— Mai bine scrie-i tu.
— Cum să-i scriu ? Poate omul să scrie despre astfel de lucruri ?
— Părinților ?
— Știu că întotdeauna ai fost răzgîiat.
— Las-o-ncolo, Antek ; asta-i o prostie.
În clipa aceea se înapoie Piotr cu o imensă jerbă de garoafe roșii.
— Vai, Doamne, ce repede, făcu Marysia.
— Aici, pe Muranów, nu departe, este o florărie, preciză Piotr. Am cumpărat toate garoafele.
Basia luă repede florile și începu să le împartă celor care plecau. Din toate ferestrele vagonului, lîngă care staționau, se întinseră mîini multe.
— Vai, doamnă, dar dumneavoastră nu plecați în armată, strigă Basia adresîndu-se unei femei vîrstnice, corpolente, care își întinsese și ea mîinile după flori.
— Ce, strică ? Dă-i o floare, zise Hubert.
— Dacă va fi război, cine va ști care-i soldat și care nu-i...
Femeia rîse. Avea o față grasă, lată.
— Voi fi și eu soldat, și încă cum, strigă ea.
Basia îi dădu trei garoafe.
— Duduie, duduie, dar mie ? strigă omul cu muzicuța.
— Dați-mi și mie, domnișoară !
— Doar v-am dat trei garoafe, domnule, se indignă Basia și se uită încruntată. Omul era chipeș, dar cu apucături grosolane.
— Mi le-au luat colegii, vrea fiecare să aibă o amintire de la dumneata, domnișoară.

— Vă rog, urcați, strigă conductorul.
Antek sări pe scară.
Basia ridică restul de flori spre el, agitîndu-le : Hubert — pe neașteptate emoționat — îl strînse de mînă, iar Marysia strigă :
— Întoarce-te victorios !
Alo — care era atît de înalt încît acoperea pe Anton în întregime și pe toți ceilalți — își agită mîinile peste capetele acelora ce staționau pe peron. Se vedea bine că Antek caută din ochi pe Andrzej, dar nu-l găsea, frate-su stînd mai la o parte, dincolo de toți ceilalți. Trenul se puse încet în mișcare și numeroase mîini de la toate ferestrele făceau semne de rămas-bun, unele din ele chiar cu garoafe roșii. Andrzej zări pe Antek abia cînd trenul se depărtase puțin. Simți însă că-l strînge ceva de gît și repede, fără să-și ia rămas bun și fără să mai aștepte ca trenul să dispară dincolo de pod, ieși din gară, sări într-un tramvai care tocmai trecea și plecă spre casă.
Alo și Hubert îl căutară în jur, dar el nu mai era pe acolo.
— Domnul Andrzej a fugit, spuse Piotr.
— Ciudat băiat, rosti Marysia Tatarska. Îi plăcuse foarte mult silueta lui Andrzej, zveltă, juvenilă.
Tinerii conduseră domnișoarele la teatru. Avea loc repetiția generală a *Electrei* de Hoffmannsthal. Apoi reveniră la locuința lui Hubert de pe strada Górnoślaska, unde acesta ducea o viață extrem de ciudată. Alo nu mai ieșise din locuința prietenului din momentul în care fusese nevoit să-i aducă vestea atît de groaznică. Din ziua aceea Hubert se îndîrji și-și zise : Nu mă las ! Și, încleștîndu-și dinții, era ocupat de di-

mineață pînă seara fie cu tot felul de treburi, fie cu diferite distracții. Alo nu mai văzuse nimic asemănător. Și nu numai el, dar nici chiar bătrînul Szuszkiewicz care (cunoscînd destule exemple de tineri în plină desfășurare și plini de un scepticism bătrînesc față de astfel de treburi) nu putea totuși pricepe, cum de-i Hubert în stare să le facă pe toate.

Prin tribunal Hubert efectuă, înainte de termen, punerea lui în deplinătatea drepturilor patrimoniale deoarece, neavînd nici un fel de rude apropiate sau mai îndepărtate, nu se putea conta pe nici o tutelă. La vîrsta de optsprezece ani deveni proprietar, cu drepturi depline, asupra averii moștenite, asupra participării la fabrica „Splonka" și asupra unei părți a societății în comandită, ceea ce îl împovăra cu foarte mari răspunderi. Totodată, din chiar clipa morții tatălui, începu lupta cu domnul Złoty. Din fericire, datorită bunelor relații cu Piotr — încă din fragedă copilărie — știa ce vorbesc oamenii în fabrică, care-i atitudinea muncitorilor față de Złoty, cum administrează domnul Seweryn la Targówek și, în general, cum stau lucrurile. Nu l-au speriat deloc amenințările lui Złoty și nici cuvîntul acela înfricoșător: „belgienii". Îndată după actul de la tribunal — cu privire la exercitarea drepturilor lui depline asupra averii — făcu o călătorie în Belgia, căzu de acord cu „Fabrique Nationale" (deși, firește, l-au cam jecmănit cu prilejul acestor pertractări) și numai după un an de la participarea lui la ședințele direcției societății și fabricii, ajunse la o astfel de situație, încît domnul Złoty se apuca cu mîinile de păr ori de cîte ori cineva îi pomenea de Hubert.

— Oh, ce necaz am eu cu băiatul ăsta, cît sînge rău îmi face, se plînse într-o zi domnul Złoty chiar soției, mai ales că public nu se putea opune politicii lui Hubert, care tindea la asanarea financiară a întreprinderii.

Bronek pricepuse că lui taică-su nu-i place cînd cineva vorbește despre tînărul Hubert și ridica, neîncetat, tema asta la masa de prînz (la cină nu era niciodată acasă), vorbind mereu de prietenia ce există între Alo Biliński și Hubert.

— Vai, tu-i tot dai zor cu conții ăștia, grăia doamna Złoty, adresîndu-se fiului. Conții știu să picteze! adăugă ea semnificativ. Ei au bani!

Bronek se uită zîmbind la mamă-sa.

— Dar ce, evreii nu știu să picteze? răspunse el sărutîndu-i mîna. Dumneata, mamă, de ce nu porți perucă? o întrebă el. Te-aș fi iubit, mamă, și mai mult dacă ai fi purtat perucă...

— Încetează! Mănîncă! se răsti domnul Złoty.

În fond, Bronek își iubea foarte mult mama, deși îi plăcea s-o tot tachineze. Iar pe ea, sărmana, o năpădeau de-a binelea lacrimile de cîte ori trebuia să mărturisească unei vecine sau cunoștințe că feciorul ei învață ca să devină pictor. Bronek făcuse cîteva desene foarte bune, înfățișînd capul mamei-sale și lucrase cu un puternic sentiment de dragoste. Dar doamna Złoty, privindu-le, dădea din cap cu tristețe.

— Da, seamănă, seamănă. Dar fotografia seamănă și mai bine. Și ce folos vei avea din toate astea?

Hubert îl urmărea pe Złoty să nu-l înșele. Dar, firește, nu avea experiența necesară. Złoty se pregătea să plece acum, singur, în străinătate și Hubert se cam temea de călătoria asta. Și tocmai lucrul ăsta forma tema convorbirii dintre

ceì doi prieteni, cînd se găsiră în imensa locuință pustie a lui Hubert și cînd Piotrowa, singura femeie din casă, le servi prînzul.

— Am impresia, spuse Alo, că nu vei putea s-o scoți la capăt cu Złoty. În primul rînd, tu judeci *gentlemanlike* [1] și nu poți prevedea niciodată unde-l poate duce felul lui diabolic de a raționa.

— Știi că-l am în buzunar ?

— De ce ?

— A furnizat armament pentru Spania.

Alo rîse.

— Lucrul ăsta nu-i un secret pentru guvern. Mamă-mea ar putea chiar să dea ceva amănunte în chestiune. Chiar și unchiul Janusz.

— Oricum, lui i-e frică de mine.

— Eu te sfătuiesc, pînă nu-i prea tîrziu, să vinzi participările la cele două afaceri...

— Și cine le va cumpăra ?

— Cum cine ? Złoty ! Asta-i unicul lui vis.

— Cred că nu se cade.

— Și uite cum. Eu cumpăr de la tine atît hîrtiile Societății, cît și cele ale fabricii „Splonka"... și apoi le vînd lui Złoty.

— Iar el o să-ți dea o nimica toată.

— Ție da, dar mie nu. Îl vom întreba îndată pe Adaś, dacă aș putea să am... hai, spune, la cît evaluezi tu totul ?

— Oh, la o sumă foarte mare.

— Două milioane ?

— Nu, mai puțin, cu mult mai puțin.

— Un milion două sute ?

— Cam așa ceva... Trebuie întrebat Szuszkiewicz. Dar pripit mai ești tu, Alo...

---

[1] Ca un gentleman (engl.).

— Cum ? Eu, pripit ? Nu, dragul meu, eu vreau să te ajut și mai ales să te smulg din toate angaralele astea. Îți rămîne moșia Rotoczna. Vei putea să-ți plătești datoriile ce apasă asupra ei și te vei apuca s-o gospodărești. Se pare că-i o moșie foarte frumoasă.

— Să vii la vară acolo, ai să vezi...

— Szuszkiewicz îmi ține toți banii în hîrtii de valoare. Deci, ești de acord ? Îi voi telefona.

Alo se apropie de telefon. Piotrowa era însă indignată.

— Vă rog, poftiți la masă, prințe. Se răcește mîncarea.

Biliński însă deja făcuse numărul.

— Tu ești, Adaś ? Ce faci, ești la masă ? Mănînci ? Și eu sînt la masă. Ascultă, am nevoie de o informație. Aș vrea să știu, ce sumă putem obține acum dacă vindem hîrtiile de valoare... Cum ? Au scăzut pînă la jumătate, desigur, dar oricum pot fi vîndute. Cred că da. De ce ești atît de tulburat ?... N-ai dormit ? Uite, am nevoie, cît mai urgent, de o sumă foarte mare. De ce ? Vreau să cumpăr o fabrică. Nu rîde, vorbesc serios. Hîrtiile nu sînt bune la nimic. Hai, informează-te. Mîine... bine, bine,.. află dacă se poate obține... un milion și ceva... Firește, e foarte mult. Dar tu crezi, că 50 la sută din participările uneia din cele mai mari fabrici din Varșovia este puțin ? Ce fabrică ? Nu e treaba ta. Află mîine la bursă ; apoi, spune-i unchiului tău. El va rămîne tablou, firește, dar n-am ce-i face... și acum, te salut și-ți urez sănătate. La revedere. Mîine îți voi telefona la aceeași oră... pe la două...

Cu un gest larg Alo lăsă receptorul și reveni la masă. Hubert începu să rîdă.

— Îmi place nespus de mult, Alo, cînd faci pe omul grozav și energic. Cineva ar putea crede....

Alo zîmbi trist.

— N-ai încredere în energia mea. Iar eu sînt de părere că am destulă. Și poate nu atît energie, cît putere de a rezista pe poziție. Am multă răbdare... ceea ce-i foarte bine.

— Posibil. Mai bine așa decît frămîntarea mea, cu orice prilej. La ce bun ? zise Hubert și căzu, pe neașteptate, pe gînduri.

— Tocmai asta îți spun și eu. Ce folos ai din agitația ta ?

— Nici eu nu știu. Spre a dovedi tatei că nu-s un neisprăvit, așa cum își închipuia el. Numai că, din păcate, nu am nici o certitudine că mă vede... și că-și dă seama că nu-s un prăpădit...

— L-ai iubit pe tatăl tău ?

— Știi bine. Nu am pe nimeni, absolut pe nimeni. El a fost singura mea rudă. Nu știu de ce și cum, dar așa a fost. Și tocmai asta este pentru mine cel mai rău lucru. Cum a putut el să facă așa ceva ? Oare nu s-a gîndit că mă lasă singur ? Și biletul acela : „pentru că nu mai sînt bun la nimic...". Și faptul că în biletul acela nu există nici un cuvînt, nici măcar o literă... despre mine. Unde era biletul ?

— Ți-am spus de-atîtea ori. Alături de el, pe bancă...

— Fiindcă îmi pun întotdeauna întrebarea : poate n-a putut scrie pînă la capăt ? Poate a vrut să mai adauge ceva ? Să scrie... Hubert...

Alo se uită la prietenul lui.

— Dă-i pace, zise el, s-a comis... și pace.

— Firește, e o nerozie să te sinucizi fiindcă ai speriat un cocoș de munte, ori ți-a slăbit auzul !... Nu mai poți vîna cocoși de munte, poți însă vîna mistreți... e un lucru de la sine înțeles. Am impresia că acel cocoș de munte pe care l-a speriat a fost doar o picătură într-un ocean, ceva ce a făcut ca paharul să fie prea plin și să se verse. Tata avea în el un fel de amărăciune, o avariție, ceva ce-l făcea să fie la cuțite cu toată viața... se uita chiorîș la orice... Marysia Tatarska spunea...

— Ai întrebat-o pe Marysia despre tatăl tău ?

— De ce să n-o întreb ? Ea n-a ascuns cîtuși de puțin față de mine legătura cu tata. O știam de mult... Mi-o spusese Piotr. El a avut multă grijă de educația mea, trebuie să recunosc... dar ce era de făcut... din moment ce...

— Și Marysia ce ți-a spus ?

— Regret mult că tata nu s-a căsătorit cu Marysia. Aș fi avut cel puțin o mamă vitregă drăguță, aș fi putut să muncesc pentru ea.

— Ai fi trăit cu propria ta mamă vitregă.

Hubert se uită atent la Alo.

— Nu-i chiar atît de îngrozitor, răspunse el.

Cîteva clipe mîncară în tăcere.

— Marysia mi-a spus că în ultimul timp tata era foarte trist și repeta mereu : sînt sătul de toate astea.

Alo, punîndu-și mîna pe mîna lui Hubert — pe care acesta o ținea pe masă — se uită la el, atent.

— Măi, Hubert, grăi el, mi-ai vorbit despre toate astea de atîtea ori ! De ce, acum, ți le amintești din nou ? Sînt doar întîmplări vechi, a trecut un an de atunci. Între timp s-au schimbat atîtea lucruri...

Hubert căzu pe gînduri. Nimeni n-ar mai fi putut recunoaște, în el, pe tînărul plin de voioșie, sigur de sine.

— Fiindcă gîndesc că-i un lucru extrem de îngrozitor să-ți scurtezi singur viața ; pentru așa ceva trebuie să-ți dorești din străfunduri... moartea.

— Cred că înmormîntarea lui Edgar ți-a insuflat starea asta de spirit. Ce rost mai are să meargă omul la înmormîntări...

— Așa-i, și eu mi-am pus întrebarea asta. De ce m-am dus acolo ? Am făcut-o pentru Antek și Andrzej. Și, de fapt, pentru doamna Ola Gołabek. E singura femeie de care m-aș putea îndrăgosti...

— Tocmai asta e. Și îți reamintești mereu de cealaltă chestiune. Să știi că nu vei mai afla nimic.

— Nu, recunoscu Hubert.

După cîteva clipe Alo începu din nou.

— Fiindcă oamenii se împușcă din motive atît de diferite... Aș vrea să știu...

Tocmai atunci sună telefonul. Alo rămase singur în sufragerie, lîngă ceașca de cafea goală. Prin fereastră se uită la copacii înmuguriți din grădina Seimului, cu gîndul necontenit la Edgar. Îi venea așa de greu să se obișnuiască cu ideea că nu mai există, să recunoască — în sinea lui — că-l indusese în eroare. Dar... poate că nu-l indusese în eroare ? Poate că într-adevăr e un fante de salon ? Poate că într-adevăr l-a amuzat mai mult noul frac și dineul de la ambasada italiană decît...

Hubert reveni.

— Ce se-aude ?

— A telefonat Basia. A văzut repetiția cu *Electra*. A insistat mult să mergem. Se pare că Wyczerówna este admirabilă...

— Care *Electră ?* întrebă Alo.

— Electra lui Hoffmannsthal. O *Electră* germană. Va trebui să mergem. Ai timp mîine ?

— Am, firește. Putem merge.

— Va fi și Basia.

— Nu, Basia are premieră astăzi.

— Aha. Și decorurile, tot de Malik.

— Nu i-ai ajutat tu însuși să le picteze ?

— Nu, n-am făcut nimic pentru *Electra,* ci pentru *Meșterul și ucenicul.*

— Da ! Și așa le joacă în aceeași seară.

— Ciudată combinație.

— Va fi un fel de „beneficiu" pentru Wyczerówna. Ea o viață întreagă a făcut pe Electra. Vrea și acum să-și joace rolul. Numai că acum sistemul „beneficiilor" nu mai există, așa că i se vor înmîna, pe tăcute, toate încasările spectacolului de mîine. Iar Gorbal joacă în *Meșterul și ucenicul.*

— De unde le știi tu toate astea ?

— De fapt, ar trebui să le știi tu. Ce mai băiat amuzant ești... doar tu lucrezi la teatru.

— Lucrez, lucrez — e mult spus. Mă învîrt și eu în jurul lui Malik.

— În jurul lui Malik, ca în jurul lui Malik, dar tu te învîrți în jurul Mariei Tatarska.

— Ea, fir-ar să fie, e strașnic de frumoasă, mărturisi Alo, îngîndurat.

— Nu chiar atît, făcu Hubert, zîmbind ironic.

— Hubert, mă trădezi ? tună Alo, răspunzînd acestui zîmbet.

— În orice caz nu eu, rîse cu hohote Hubert. Cel mult, te poate trăda Marysia.

— Ești un ștrengar, strigă Alo și începu să-l boxeze în timp ce Hubert se rostogolea pe canapea.

— O, ajunge, dă-mi pace, grăi el rîzînd, așa, imediat după masă, nici nu-i sănătos.

— Am să-ți dau eu ție pace, rosti Alo, tu știi doar că o iubesc.

— Halal iubire ! conchise Hubert strîmbîndu-și gura disprețuitor.

Alo îl răsturnă pe canapea și-l frămîntă în morișca pumnilor lui. Sună însă, iarăși, telefonul.

— Ce mai balamuc și cu telefonul ăsta, spuse Hubert, ridicîndu-se. Apucă receptorul și zise : Alo ! dar îl coborî pe loc...

— Domnul Szuszkiewicz întreabă dacă ești la mine.

Alo merse în hol, luă receptorul din mîna prietenului, dar de-abia răspunse :

— Da, eu sînt, că și lăsă să-i scape receptorul pe măsuță, uitîndu-se la Hubert înspăimîntat.

— Doamne sfinte, șopti el, Adaś Przebija-Lęncki s-a împușcat.

III

Sala teatrului în care urma să aibă loc așa-zisul „beneficiu" sau jubileu al actriței Wyczerówna era incomodă. În plus, scaunele aveau un scîrțîit ce nu înceta decît atunci cînd publicul înmărmurea într-o pioasă concentrare. Din clipa însă în care atenția publicului era mai puțin încordată, sala scîrțîia tocmai ca o ușă neunsă.

În momentul cînd luminile se stinseră iar cortina urma să fie trasă pentru spectacolul *Electra*, se lăsă în sală o adîncă liniște. Băieții ședeau împreună : Alo, Hubert și Bronek Złoty. Cu o clipă mai înainte ascultaseră mișcați relatarea lui Alo despre sinuciderea lui Adaś Przebija-Lęncki se sinucisese îndată după telefonul lui Alo ; firește, era în legătură cu banii lui Biliński, de care Adam dispunea — din încredințarea lui Szuszkiewicz — cu totală mînă liberă. Alo nu verificase încă nimic, era însă convins că rămăsese cu desăvîrșire lefter.

— Maică-mea a gospodărit în mod exemplar averea, pentru ca un astfel de pierde-vară...

Domnul Szuszkiewicz apăruse pe Bracka palid, aproape mort, pentru întîia oară neputînd să se explice în fața prințesei Maria și a lui Alo. Alo încercă un sentiment de profundă compătimire pentru omul bătrîn, care ducea acum cu greu povara anilor, repetînd doar cîteva vorbe :

— I-am spus să vină la mine, i-am spus...

Prințesa era furioasă, aspră, dîrză. Acoperea pe nefericitul Szuszkiewicz cu o grindină de reproșuri. Fiul ei încercă să o liniștească.

— Lasă, mamă, zise el, lasă, mamă...

— Ce-mi tot spui „lasă, mamă" ! Tu nu știi ce este sărăcia, n-ai știut niciodată. Și acum, într-adevăr, nu-mi pot închipui ce va fi mîine...

Bătrînul Szuszkiewicz scoase niște hîrtiuțe și creioane, le puse pe masă, vru să calculeze ceva, dar totul i se răvăși, își pierdu șirul ideilor, apoi își rătăci creionul și la urmă chiar hîrtia. Alo îl apucă de mînă.

— Dragă domnule Wacław, zise el, liniștește-te, totul se va aranja.

— Voi da tot, tot ce am, mă jur pe Dumnezeu, voi restitui totul, rosti bătrînul uitîndu-se la prințesă cu niște ochi de cîine.

— Ai înnebunit, omule ? Dumneata știi bine la ce sumă se ridică averea fiului meu, îi răspunse Marysia. Scoase și ea din poșetă niște hîrtii, își puse ochelarii cu ramă neagră și începu și ea să socotească...

Toate astea le povesti Alo prietenilor.

— A fost ceva îngrozitor, pur și simplu îngrozitor, mărturisi el.

— Și finalul ? întrebă Bronek.

Tocmai atunci însă se stinseră luminile și se auzi gongul.

Tăcură. Alo aștepta să vadă efectul ce-l vor produce decorurile lui Malik. Bronek — care-l poreclise „canapea bătrînă" — nu se aștepta să vadă cine știe ce. Pentru Hubert cea mai plăcută clipă era atunci cînd sala se întuneca la auzul primului gong, cînd între primul și al doilea gong urma momentul acela de tăcere și așteptare, așteptare urmată întotdeauna de o decepție — căci, deodată, vedem pe scenă persoane bine cunoscute ce se prefac că sînt altcineva și că nu au nimic comun cu spectatorii din sală. Și știa doar bine că, îndată, în prima scenă chiar, va apărea Marysia Tatarska, pe care și-o putea închipui perfect de bine la el acasă în pat, dar nu era în stare, cîtuși de puțin, să și-o imagineze în rolul prințesei argolide, moștenitoare regală, fiica lui Agamemnon și a Clitemnestrei, pe jumătate primitivă, pe jumătate rafinată. Zîmbi puțin la gîndul că o va vedea, aici, pe bătrîna Wyczerówna simulînd o tînără fecioară greacă, iar pe Marysia, tocmai pe ea, acoperindu-și minunații ei sîni cu respingătorul „chiton", sau cum i s-o mai fi spunînd.

Scena se lumină pe încetul, rămînînd totuși sumbră. Începu vorbava „servitorimii", așa cum în general, pretutindeni și întotdeauna, încep dramele. Femeile de casă adunate la fîntînă povestesc, cu accent tipic varșovian, cît este de mîhnită sărmana Electra, cît este de rea cu ea Clitemnestra și că „să vedeți, Oreste se va întoarce, se va întoarce Oreste..."

Și iată, deodată, răsărind din umbră Electra — Wyczerówna. Sala întreagă se mișcă, toate scaunele scîrțîiră și apoi urmă o tăcere mormîntală. La drept vorbind nu înțelegea nimeni despre ce este vorba, dar, la apariția acestei femei bătrîne — care, cîtuși de puțin și prin nimic nu-și masca bătrînețea, cu un mare smoc al propriului ei păr lăsat pe frunte, iar pe spate atîrnîndu-i toată coama părului pînă la brîu — înmărmuriră inimile tuturor. Înțeleseră că pe scenă se petrece ceva. Ea — călcînd simplu pe tălpile-i mari și nevăzînd, în realitate, nimic în fața ei din cauza unei accentuate miopii, a întunericului de pe scenă precum și fiindcă pășea nu pe podelele de lemn ale micului teatru din Powiśle, ci chiar pe lespezile de piatră ale palatului din Argos — ieși în avanscenă și, făcînd un gest mărunt și iute spre pămînt cu mîna stîngă, schimbă toate aceste mici actrițe în niște adevărate slujitoare grecești care, executîndu-i porunca, dispărură într-o deplină liniște. Și tocmai atunci Hubert văzu uimit că fata aceea frumoasă, fata aceea pură și cu ochii pironiți pe chipul protagonistei, singura care mai rămăsese lîngă fîntînă era chiar Marysia Tatarska.

Electra pronunță primele cuvinte după o lungă pauză cu un glas coborît, dar atît de firesc de parcă ar fi întrebat-o pe sora ei cît e ceasul. Și... la această primă chemare, răsună din nou, în sală, o scîrțîitură ușoară. Hubert își aruncă

ochii spre prietenii și spectatorii din același rînd; toți erau aplecați înainte, ca și cum ar fi vrut să răspundă Electrei: a bătut ora opt tocmai acum; ați și început spectacolul.

Porni însă să vorbească și Chrisotemis. Lui Hubert nu-i venea să-și creadă urechilor. De obicei Marysia era destul de prost crescută, iar uneori, cînd se certa fără nici un motiv, el îi spunea: „Cum poți tu să fii actriță, cu o voce atît de plată și cu un fel de a te exprima atît de specific mahalalei varșoviene!“ Acum, aici pe scenă, cuvintele îi curgeau ca niște perle. Hubert văzu cum, fascinată, Chrisotemis nu-și lua ochii de la Electra și cum îi răspundea, profund convinsă, că în fața are nu pe actrița poreclită „Wycierówna“ [1], — de circa cincizeci de ani (și încă toți bisecți — cum spunea Cherubin Kołyszko) — ci, într-adevăr, pe nefericita fiică a lui Agamemnon, ce voia să răzbune moartea tatălui ei.

Cînd Halina Wyczerówna deschise gura, cînd, după prima întrebare urmară celelalte replici, publicul uită și vîrsta și aspectul exterior al actriței. Ochii ei negri, imenși, scînteiau prin părul despletit, palmele ei mari se înălțară sus, ieșind din mînecile zdrențuite ale hlamidei pocăinței. Spectatorii îi sorbeau cu toți cuvintele, precum sorbeau și cuvintele Chrisotemisei, devenită deodată nepămîntesc de frumoasă, de eterică. Iar cînd, la un moment dat al dialogului, Electra o luă pe genunchi pe soră-sa, ținînd-o cu gestica aceea jalnică a Maicii Îndurerate și povestin-

[1] În loc de „Wyczerówna“ — joc de cuvinte intraductibil, de la verbul *wycierac* = a șterge, a uza (prin frecare).

du-i despre trupul lui Agamemnon sfîrtecat cu pumnalul, despre tatăl ucis, Hubert căută mîna lui Bronek — care ședea alături — și i-o strînse cu putere.

Chrisotemis nu voia însă să-și ucidă mama. Atunci apăru Clitemnestra — cu toată parada sclipitoare a nestematelor regale, sunînd din lănțișoarele de aur ce-i atîrnau pe brațe, zornăind la brîu și la gleznele picioarelor — dar față de care Electra făcea din nou impresia, deși în zdrențe, că-i o adevărată fiică de rege. Hubert și Alo se țineau de mînă, simțind cum acțiunea de pe scenă îi fascinează cu totul. Nu-și dădeau seama deloc ce se petrece cu ei în timp ce ea vorbea, se răzvrătea, blestema — rămînînd necontenit splendidă. Aplecați spre scaune, sorbeau cu ochii ființa asta nemaipomenită, care era cineva, făcea ceva, determina pe scenă, în fața lor, o acțiune pe care ei n-o înțelegeau cu adevărat, care le depășea rațiunea.

Dar nu numai marea actriță trezea în ei neobișnuiți fiori. Eterna poveste a lui Oreste — despre ea auziseră cîte ceva la școală unde, firește, învățaseră — acționa aici, asupra lor, cu farmecul ei arhaic, impunător. Lumea apusă, veche, se deschidea în fața lor ca un impresionant decor, cu o imensă perspectivă a adîncurilor din clipa în care scena se ilumină puțin. Invariabilitatea naturii umane, care iubește și urăște în aceleași forme, de mii de ani, fără să știe încotro o va duce iubirea și ura asta, omenirea însetată de dreptate și în neputință de a o realiza — iată ceea ce zgudui, într-adevăr, simțămintele celor trei tineri, care numai cu cîteva clipe mai înainte se preocupau de treburile lor zilnice, obișnuite.

Se pierdea pînă și senzația trecerii timpului. Din cînd în cînd, doar, pe neașteptate, străbătea deasupra sălii un fior, ori scîrțîitul scaunelor. Oamenii își dădeau silința să nu respire. Și, deodată, sosi vestea că Oreste nu mai trăiește. Hubert tresări întocmai ca la știrea sinuciderii lui Adaś.

— Nu-i cu putință, își șopti el.

Iar Wyczerówna, acum, dezgropa de sub pietre spada. În avanscenă, la drepta, se înghemuise ca o cățea, ca o fiară și scormonea, scormonea cu unghiile în pămînt, rupea piatra, ca să poată scoate de acolo spada însîngerată a răzbunării. Cu mîna stîngă își tot alunga părul ce-i cădea în ochi, iar gestul ăsta — ce amintea zilnica și obișnuita funcție de ridicare a păhărelului de vodcă la gură — căpăta aici o altă semnificație, vorbea altceva, devenea un gest al teatrului.

Apăru apoi Oreste. Alo nu știa dacă-i Elyszek ori Mietek. Pur și simplu era Oreste. De altfel, nu se uită la el; îi văzu doar sclipirea radiantă, uimitoare a ochilor și zîmbetul neașteptat de pur, feciorelnic, al Wyczerównei, care-l saluta. Cu aceeași puritate, cu o puritate neclintită îi dădu — din moment ce trebuia — spada dezgropată de sub altar și-i porunci să ucidă. Iar ea aștepta, ca o fiară nerăbdătoare, să vadă sîngele verdictului împlinindu-se.

Urmă apoi țipătul îngrozitor din dosul scenei, după care răsunară în sală cîteva strigăte ușoare. Electra căzu la pămînt; treptat, începu să se ridice, crescînd în sus, devenind tot mai înaltă; pe buze-i flutura un zîmbet angelic; se înălța de parcă urma să-și ia zborul și, deodată, porni să danseze în jurul altarului. Făcu trei pași, da...

astfel de pași, încît Hubert ar fi putut să jure că aude chiar muzica, acompaniamentul ce-i însoțea, în salturi ritmice, jucăușe, pătimașe. Trăsăturile i se luminară de un zîmbet triumfal: Justiția se înfăptuise! Și... se prăbuși ca un spic retezat. Totul se sfîrșise.

Urmară cîteva clipe de tăcere, apoi izbucniră aplauzele. Băieții însă nu aplaudară; ședeau lipiți de scaune, ca bătuți în cuie și nu scoteau o vorbă.

Bronek se uită la ceas:

— A durat o oră și un sfert. Nici n-am băgat de seamă cum a trecut timpul.

— Te duci în culise? îl întrebă Hubert pe Alo.

— Pentru ce?

— La Marysia.

— Nu, nu mă duc. Și știi ceva? Nu mai sînt dispus să rămîn la *Meșterul și ucenicul*. Ce idee să joace piesele astea două, una după alta.

— Ce vrei, joacă Gorbal.

— Admirabil. Dar... îl voi vedea altădată. Hai să plecăm.

— Unde?

— Bronek, mergi?

— Să mîncăm ceva, undeva. Acum nu-i lume, spuse Alo. Vom merge apoi să facem o plimbare lungă.

— De acord. După o porție ca asta trebuie să ne liniștim.

— Porția asta a fost însă strașnică, grăi Bronek cînd ieșiră pe stradă.

Noaptea era caldă, cu lună. În văzduh plana parcă o ceață albastră. Merseră pe malul Vistulei, apoi porniră în sus pe Tamka; cerul de dea-

supra lor era tot cu stele și cu lună — nespus de banal și... aproape nenatural.

— Eu, în locul lui Malik, aș da un alt orizont, grăi Alo.

— Cu stele? întrebă Bronek.

— Poate, chiar cu stele, zîmbi Biliński.

Restaurantul „Simon" era la ora aceea aproape pustiu. În sălile verzui luceau mesele acoperite cu fețe de masă albe, scrobite, imaculate.

Băieții se așezară în fund, la o masă lunguiață, astfel încît șezură unul lîngă altul. Priveau de parcă așteptau ceva.

— Să nu rîdeți, zise deodată Bronek cu glasul lui catifelat, uimitor, de bas (vorbea în așa fel de parcă și-ar fi reținut zîmbetul), să nu rîdeți, dar sînt pentru întîia oară în restaurantul ăsta. În general, nu frecventez restaurantele, deci nu știu cum trebuie să te comporți în situația asta. Și, ce-i mai important, este că n-am nici un ban, așa că va trebui să plătiți și pentru mine.

— Ce spuneți, băieți? strigă, ca de obicei puțin prea tare Hubert, scuturîndu-și părul cîrlionțat a la Byron. Alo va plăti pentru noi. Ultima cină a ultimului vlăstar din neamul Biliński-lor.

Alo zîmbi blajin.

— Puteți mînca — nu duc încă lipsă.

— Și bea? întrebă Hubert.

— Nu, numai mînca. Cel mult bere.

Chelnerul se apropie de masa lor.

— Eu nu mănînc carne, zise Bronek, serios.

— Poftim treabă. Atunci ce? Legume?

— Avem sparanghel, interveni chelnerul.

— Atunci, fie sparanghel. Bine? întrebă Alo, văzînd că Bronek trece prin chinurile timidității.

— Bine, consimți Złoty.

Chelnerul porni repede spre bucătărie. În prealabil, nu uită să pună pe masă o carafă cu vodcă frapată.

— Bei? chestionă Alo pe Bronek.

— De, cu voi omul poate merge și la spînzurătoare, răspunse Bronek cu gura pe jumătate, zîmbind; și Alo turnă tuturor cîte un păhărel mare.

— Hai, spune, întrebă Hubert, cum vei putea trăi acum? Din ce?

— Mai știu și eu? Mama se sfătuiește azi cu domnul Szuszkiewicz, vor găsi ei o soluție. Presupun că seara asta o vor petrece discutînd problema.

— Crezi că a luat toate hîrtiile de valoare?

— Bănuiesc că da.

— Însemnează că nu vei mai avea nici un sfanț?

— De-ar păți așa ceva babacul meu, oftă Bronek, cu o astfel de mină încît ceilalți doi izbucniră în hohote de rîs.

— În definitiv, nu-i tot ce mi-a lăsat bunica, rosti Alo, mai sînt și alte bunuri, ca, de pildă, casa de pe Bracka...

— Sînt tot ale tale?... întrebă Bronek.

— Ale cui vrei să fie? Casa, terenuri în Varșovia și la Potkowa Leśna... Pot fi transformate îndată în bani, astea merg ca apa... Domnul Szuszkiewicz mi le-a înșirat o jumătate de zi cînd „le-am luat" în stăpînire.

— Vorbești cu oarecare indiferență despre averea ta, grăi Hubert pe un ton cam acru. Eu am o evidență precisă a bunurilor mele.

Dînd din umeri Bronek zise:

— Cel mai bine e să n-ai nimic.

Hubert se indignă.

— Nu asta e deviza tatălui tău.

— Din păcate, zîmbi din nou Bronek și se uită la Hubert, ca și cum s-ar fi făcut vinovat de ceva.

Hubert avu un sentiment de regret. Chelnerul servi gustările. Delicioase. La vederea lor Bronek se înroși.

Hubert ridică păhărelul :

— Pentru succesul tău, Bronek.

Bronek privi la Hubert cu gratitudine.

— Mulțumesc.

De asemenea Alo se uită la ei, ducînd păhărelul la gură.

— Ai dreptate, Bronek, Hubert este un tip fain.

— Se pare doar că-și cam abandonează prietenii. Mi s-a plîns Andrzej Gołąbek.

— De ! E un copil, spune și tu. Subit, Hubert se înduioșă : Poftim ce să mă fac eu cu așa oameni. Niște nepricepuți...

— N-ai dreptate, spuse Alo.

— Bine, nu sînt nepricepuți. Dar... nu știu cum să le spun. Așa, niște copilași ai mămichii...

— Mai degrabă ai tăticului, interveni Bronek.

— Pentru motivul că Andrzej iubește pe tată-su, unii îndată și vorbesc că..., zise Alo.

Hubert se indignă.

— Pardon — și eu mi-am iubit tatăl.

Alo reveni la prima temă a conversației.

— Și uite ce-a făcut, a luat hîrtiile, le-a vîndut, cu banii și-a făcut de cap. Dar hîrtiile astea nu erau întreaga mea avere, pot trăi și fără ele. În general, eu pot trăi și fără bani... iar el, așa, deodată, s-a împușcat. E ceva îngrozitor.

— Unde s-a sinucis ?

— În locuința lui, o cameră pe strada Śniadecki. Îndată după ce a primit telefonul meu.

— Dar de unde a avut revolverul ?

— Îndată, îndată, spuse Alo. Îți amintești, Hubert, cînd ai telefonat la Bracka și ți-am spus să vii imediat ? Cînd a fost asta ? Joia trecută, nu-i așa ?

— Da, mi se pare că a fost joi.

— Imaginați-vă, Adaś a fost atunci la mine și mi-a arătat arma lui. Un „parabellum" de lux. Dar, oarecum ciudat... se juca cu revolverul ăsta în mînă... Deodată, eu am avut o senzație ciudată. Pur și simplu mi-a fost teamă de el, zise Alo destul de amuzat și lăsîndu-și mîinile în jos : Naiba știe ce-i poate trăsni prin cap unui astfel de tip. Avea ochii ciudați — plini de scîntei — care nu-mi plăceau. Omul ăsta nu-mi plăcea, în general. Cînd Hubert a telefonat, i-am spus : Vino imediat.

— Iar el ce-a făcut ?

— Și-a luat rămas-bun și a ieșit.

— Crezi că a vrut să te ucidă ?

— Da.

— Pentru ce ?

— Poate că ar fi putut să pretexteze ceva. Că și-a pierdut stăpînirea de sine, că eu am pierdut... mai știu eu ce ?

— Am impresia că toate astea sînt doar închipuirile tale.

Atunci intră în restaurant și Malik care — înăuntru nemaifiind nimeni — văzuse pe băieți de departe și se apropie de masa lor.

— V-am văzut la teatru ! Bine ați făcut că ați plecat după *Electra.* Nici eu n-am putut rezista. Ce rost poate să aibă un astfel de amestec ? *Electra* și *Meșterul și ucenicul ?*

— Pentru public.

— Părerea mea-i că publicul a fost încîntat tocmai de *Electra*. Aţi văzut? Aţi văzut? Grozavă artistă... Dar la ce bun să vă vorbesc eu despre spectacol cînd, desigur că tot despre el vorbiţi şi voi.

Băieţii se uitară unul la altul, zîmbind uşor.

— Nemaipomenit, cu totul excepţional, exclamă Malik cu emfază, aşezîndu-se pe scaun, la masa lor. Nici nu poate fi definit, e ceva extrateatral.

Băieţii, fiecare separat, începură să se uite în farfurie, Bronek — de altfel — cu o mină destul de nefericită, fiindcă avea în faţă o piramidă de sparanghel fierbinte, pe jumătate verde (pe listă scria *„à l'italienne"*). Cuvintele lui Malik cam jenau pe băieţi.

— Decorurile dumneavoastră sînt foarte reuşite, zise Alo, despicînd totdeodată deliciosul lui *côtelette de volaille*, din care untul ţîşnise drept pe Hubert.

— Ce faci! strigă acesta, vai de costumul meu!

— Aşa şi trebuie să fie, ripostă Alo rîzînd, semn că-i un *côtelette de volaille* clasic.

— Nu mă pricep la treburile astea, răspunse Hubert, ştiu doar că l-am îmbrăcat azi pentru întîia oară. Iar tu, nici măcar nu l-ai remarcat...

— Da, într-adevăr, e un costum foarte frumos, recunoscu Alo cu indiferenţă.

— În schimb, eu m-am uitat tot timpul la el, şopti Bronek cu vădită jenă. Nu pricepeam de ce arăţi atît de bine astăzi.

Mietek se apropie şi el de masă. La spatele lui, spre marea lor spaimă, zăriră chipul rotund al lui Walerek Royski. Abia după ce văzură faţa

lui Mietek cam alburie, ca ştearsă după machiaj, înţeleseră că el jucase rolul lui Oreste. Walerek îi ieşi în faţă şi dădu mîna cu toţi.

— Spune-mi, atacă el deodată şi cu asprime pe Malik, ce înseamnează punerea în scenă a piesei ăştia? Ştii oare cine-i domnul Hoffmannsthal? Hugo „von" Hoffmannsthal? E fiul unui rabin din Viena.

— Tu însă ştii cine a fost Eschil? întrebă Malik.

— Proastă glumă. Eu aş vrea doar să ştiu, continuă Walerek stînd în picioare şi cu trupul aplecat peste masă, cine alcătuieşte repertoriul? De unde pînă unde curentul ăsta? Să fie Gorbal? Ori Wyczerówna? Sau chiar tu, pictoraşul meu cel drag? — Se vedea bine că Walery era băut. — Justiţie! Justiţie! Cît de diferită mai e justiţia asta în lume!

Walerek vru să ia loc la masa lor şi-l invită, cu un gest larg, pe intimidatul Mietek (care şi el era puţin cam ameţit).

— Nu te aşeza aici, îi zise Malik, neliniştit. Hai la altă masă. Aici nu mă simt bine, după emoţia de astă-seară...

— Da, a fost splendidă, adăugă Mietek, aşa într-o doară.

— Cine, Marysia? întrebă Walery făcînd pe prostul.

— Aici, domnii ăştia tineri conversează despre cotlete şi postavuri; cît de puţin sensibil e tineretul de azi, mai zise Malik, făcînd cu capul un semn vecinilor şi mutîndu-se cu Mietek la altă masă.

Băieţii îşi înăbuşiră chicotul, plătiră pe loc şi ieşiră, salutînd ostentativ pe Malik. Walerek nu le răspunse la salut.

Fără să se înțeleagă între ei, ori să-și fi spus vreun cuvînt, începură să coboare pe strada Karowa, una dintre cele mai ciudate străzi ale Varșoviei. Construită odinioară, melcul ăsta — pe care nu circula nimeni — avea niște viraje bune doar pentru echipajele cu cai, automobilul nesimțindu-se la largul lui — iar arcadele te făceau să te gîndești la un decor.

Alo, Hubert și Bronek coborîră încet sub arcade, unde era întunecat și cald, caldarîmul exalîndu-și dogoarea, în timp ce betonul încălzit încinsese tot aerul. Erau puține felinare, iar lumina lunii nu prea pătrundea aici, sau poate că luna însăși, pentru moment, se ascunsese în nori. Într-un cuvînt, era destul de întuneric și de straniu.

— Aici, pe strada asta cu formă de melc, trebuia să se joace *Electra,* zise Bronek, întrerupînd, o singură dată, tăcerea.

Au mers apoi în josul străzii pînă la Vistula, pașii răsunîndu-le pe caldarîm, fiindcă, deși nu era încă prea tîrziu, era aci un pustiu desăvîrșit. Se apropiară de apă și se așezară pe malul ei înalt, de piatră. În fața lor aveau întinderea larg deschisă a undelor între cele două mari șalupe ce serveau drept debarcader. Luminile de sus erau însă, de acum, stinse și bătrînii dulăi dormeau rezemîndu-se strîns de mal, așa cum se odihnesc uneori animalele în grajd. Apa tălăzuia ușor la mal, izbind pereții de lemn ai debarcaderului, unde se întindeau lanțuri și frînghii. Doar o mică întindere de apă era cu desăvîrșire liberă, neagră, umbrită și în rostogolire, ca și cum în locul acesta substanța fluidă ar fi fost mai densă. Nivelul apei era înalt. De abia undeva, spre cartierul Praga, se puteau vedea cum ies din apă niște rămășițe zdrențuite, argintate de luciul razelor de lună. Lîngă mal era întuneric.

Băieții se așezară alături, unul lîngă altul, fiindcă începea să se cam lase frig ; cîtva timp nu scoaseră o vorbă.

Ca de obicei, cel ce începu să vorbească fu Alo, pe tonul lui cuminte, liniștit. Necăjindu-l, Hubert îi spunea că vorbește pe nas.

— Malik ăsta e un idiot, le zise el. La ce oare vă gîndiți voi tot timpul ?

— La *Electra,* răspunse Hubert, fără șovăială.

— Și eu la fel, zise Bronek, oftînd.

— Eu nu mă gîndesc atît la *Electra,* grăi Alo, cît la conținutul piesei. La justiție... mai bine zis la inaccesibilitatea justiției. La drept vorbind... că omul nu poate fi just...

— Ce tot aiurezi ? se indignă Hubert.

— Tu nu crezi că-i așa ? Bine, ascultă însă : Electra îl îndeamnă pe Oreste, el își ucide mama... și, ce-a fost mai departe ? Așadar fapta asta nu era justă...

— Pînă la urmă Eschil găsește soluția.

— Știu, cu ajutorul globilor oculari negri. Dar globii ăștia oculari nu rezolvă problema. Fapta rămîne. Și-a ucis mama și basta... Mie, mi-au ucis pe tata... Iar eu ce-am de făcut în cazul ăsta ? Să mă răzbun pe bolșevici ? N-ar avea nici un rost ! Omul care l-a ucis pe tata nu poate fi identificat, iar cel ce i-a poruncit să-l ucidă — și mai puțin...

— Eu m-am gîndit la altceva, rosti Hubert, foarte rar și pe un ton meditativ ce i se potrivea așa de puțin, încît Bronek se uită la el mirat. În lumina lunii, după ce ochiul se mai obișnuia cu întunericul, Hubert făcu o mutră misterioa-

să, de parcă ar fi fost schița unui pictor foarte bun.

— Constantin Guys, numi Bronek cu jumătate de glas pe desenatorul lui preferat. Va trebui să te desenez cîndva? adăugă el cu glas tare.

Hubert se indignă.

— Mulțumesc. Modelele tale trebuie să se dezbrace întotdeauna pînă la piele.

— Pe tine te voi desena îmbrăcat.

— Dă-ne pace, continuă Hubert, eu m-am gîndit la altceva. Cu totul la altceva. Există o poveste despre Electra și Oreste, în care e vorba de relele consecințe ale războiului troian, de îndatoririle... grelele îndatoriri căzute pe capul acestor doi... E groaznic să fii silit să ucizi... astfel. Uite, dacă aș afla de pildă că pe tata l-a ucis Marysia Tatarska...

În clipa aceea Alo inspiră aer așa de parcă s-ar fi mirat ori înspăimîntat. Și-l apucă pe Hubert de mînă, spunîndu-i:

— De unde știi că n-a fost Marysia Tatarska? Hubert își retrase mîna.

— Să nu faci din mine un Hamlet! Cu așa ceva nu mă poți induce în eroare. Eu m-am gîndit însă la cu totul altceva. Și, oarecum, fără vreo legătură cu spectacolul ăsta...

— Eu, de asemenea, tot fără vreo legătură cu spectacolul, zise Alo, căci uite, să-ți spun drept, mă simt ca și cum Wyczerówna m-ar fi apucat de gît, ca pe o sticlă de vin și m-ar fi scuturat tare de tot, amestecînd totul în mine pînă ce la suprafață mi se limpeziră o mulțime de lucruri.

— Mă veți lăsa în sfîrșit să vă spun și eu ceva? grăi Hubert, pierzîndu-și răbdarea.

Pe lîngă mal trecu un polițist.

— Ce-i cu dumneavoastră, domnilor, de stați aici? le zise el pe un ton amenințător.

Băieții își întoarseră capul și văzură silueta polițistului pe chiar fundalul Varșoviei iluminată undeva, mai departe.

— Ședem și noi de vorbă, domnule sergent. Fiți pe pace, sîntem studenți, oameni de treabă, strigă Hubert; dar cum fraza asta ultimă o spuse cu fața spre fluviu, ecoul ei se scurse pe apă, se izbi de peretele de lemn al debarcaderului și răsună din nou ca dintr-un butoi: „Sîntem oameni de treabă".

Polițistul se urni din loc cu pași rari, apăsați.

— Bine, bine, spuse el la plecare, numai să nu faceți vreun pocinog.

Din dialogul ăsta, din ecoul scurs pe apă, din pașii apăsați ai polițistului emana un soi de liniște adîncă. Bronek își întinse mădularele și se întinse pe mal.

— Sîntem oameni de treabă, repetă el și... mai tăcură cîteva clipe.

Se vede că norii dispăruseră de pe fața lunii, căci apa deveni mai luminoasă. Nu apa de lîngă mal, care continua să fie neagră și densă, ci apa de mai departe, care părea așa ca și cum brîul argintiu de sub malul dinspre cartierul Praga s-ar fi topit în Vistula și încet-încet i-ar fi iluminat undele, dîndu-le propria lui culoare. Prin mijloc trecu o barcă mică, ușoară — în care nu se vedea vîslașul — dar i se auzea zgomotul slab al vîslelor, precum ecoul unei insecte acvatice.

— Dar noi oare sîntem, în general, oameni? mai întrebă Bronek, fără să-i răspundă cineva.

— Uite, continuă Złoty după o clipă, fără să se adreseze în mod special cuiva, uneori văd

obiectele, de pildă șalupele, barca, podul de departe, nu așa cum sînt ele, ci așa cum aș vrea eu să le pictez. Iar a picta înseamnă să le despici, să le deschizi ușița, spre a vedea ce se ascunde acolo, în ele. N-ai să vezi niciodată ce se ascunde înlăuntrul lor, dar ele „te invită" — cum spune Proust — te invită să le deschizi. Lucrul ăsta îl numesc eu: pictură. Aș vrea în el să mă realizez, să mă exprim oarecum concret și atunci, de-abia, să mă simt om.

— Eu cuget că aș putea să mă realizez în ceva concret, ca Electra, într-un lucru pe care l-aș înfăptui. De pildă, preciză Hubert, în dezgroparea spadei. Știi de ce m-a enervat atît de cumplit scena dezgropării spadei? — treabă făcută, de altfel, ca de un săpător de meserie, pentru că mi s-a părut că pe măsură ce săpa, pe măsură ce dezvelea spada, ea devenea dintr-o bestie, dintr-o fiară, aș spune dintr-o femeie bătrînă — o ființă omenească. Oricine putea crede că are douăzeci de ani, că se schimbă în om: se naște. De parcă am fi asistat chiar la actul nașterii. Atunci a devenit realitate. Tot astfel aș vrea și eu să devin o realitate.

Alo tuși scurt.

— Ce ai spus? întrebă el din nou foarte nazal și „aristocratic", cum îl califica Hubert. Trebuie neapărat să te transformi în ființă concretă, reală? Altfel nu poți trăi?...

— Plictiseală, răspunse Hubert.

— Deveniți ființe concrete, cît vă place, dar lăsați-mă să spun și eu o vorbă, mi-ați întrerupt fraza la jumătate și apoi ați început baletul păunilor: care-i mai frumos, care-i mai înțelept. Iar acum Hub-huby ne spune limpede: plictiseală? Cît de frumoase-s toate astea, cît de superbe...

— Dă-ne voie, nu va dura mult.

— Privește apa, privește apa, repetă Bronek fără sens și oarecum către sine, culcat însă pe spate, căutînd la cerul imens, la stelele ce deveniseră așa de palide în fața strălucirii lunii.

— Dar de ce nu va dura mult?

— Fiindcă, uite — și asta am vrut s-o spun chiar de la început — fiecare generație se ridică precum un val, are o sarcină de îndeplinit, o portiță de deschis — cum spune pictorul ăla mărunt — după care coboară, se împuținează, se pierde în nisip și nu-și mai îndeplinește sarcinile. Tocmai ca la mare, talazul se înalță — și, pleosc! se prăvălește jos, căci țărmul e neted și întins, aici este doar plaja. Electra nu s-a dus însă la plajă. S-a ridicat pe spinarea valului — și a plesnit acolo, ca un balon de săpun. Și lucrul ăsta, tocmai el, e atît de frumos. N-a supraviețuit. N-aș vrea s-o văd dormind în Argos, umblînd cu cheile prin palat pînă la cămara Atrizilor, în care ard acum doar lumini slabe, nu ca altădată. Ah, cît aș vrea de mult să nu supraviețuiesc...

Hubert se înduioșase și chiar numai după monologul ăsta se putea vedea, limpede, că vodca băută la „Simon" acționa încă asupra lui, în oarecare măsură.

— Ah, tu, om slab, gemu Bronek, cu basul lui cel mai de jos și cu o mișcare a buzelor de parcă ar fi vrut să-și rețină zîmbetul. Tu nu ești nici industriaș, nici vînător.

— Vînător sînt eu, interveni Alo.

— Atunci — sportiv...

— Grozav sportiv, nu știu nici măcar să înot, zise Hubert.

— Atunci doar poet, pur și simplu. Uite, nici n-am bănuit că ești în stare să perorezi atîta.

Hubert se întinsese, de asemenea, pe spate și privea cerul.

— Ce noapte scurtă, rosti Alo, gînditor. La răsărit începe să se lumineze.

— Ar trebui să ne și încălzim, uite, s-a lăsat răcoarea, strigă Hubert.

Şi, deodată, înainte ca ceilalți să-și dea seama, Hubert aruncă de pe el frumosul lui costum și-și scoase albiturile. Mirat, Bronek se uită la el: trupul lui Hubert făcea impresia unei nuci fără coajă, zdravănă și îndesată, puțin prea matur pentru anii lui. Hubert se dădu înapoi, își făcu vînt și cu toată forța se zvîrli în Vistula.

— Doamne! și nici nu știe să înoate, își aminti deodată Bronek.

— Nu știe să înoate? făcu Alo calm. E cel mai bun înotător din cîți cunosc. A glumit cu tine.

De jos, din apa rece se putea auzi un fornăit. O pată de spumă — de culoare deschisă — înainta prin golf între debarcadere.

— Dar, uite, într-adevăr apar zorile, continuă Bronek, e timpul să mergem la culcare. Ce-o fi spunînd mama?

— Astăzi nu merg la culcare, declară Alo, am o întîlnire cu Szuszkiewicz la bancă și apoi trebuie să mă duc la înmormîntarea idiotului ăluia.

— Cum poate cineva să se sinucidă avînd viața în față, se minună Bronek, cu glasul lui profund și cu toată convingerea, continuînd însă să stea lungit pe spate și să privească la stele.

IV

În casa din Bracka se luase obiceiul ca masa de dimineață să fie servită în „sufrageria cea mică" situată nu la primul etaj, ci jos, chiar lîngă hol, o cameră cam întunecată — ferestrele ei dînd spre un colț al curții — și aranjată de Marysia Bilińska într-un stil puțin mai rustic. Marea față de masă din pînză „bască" în dungi roșii și albastre, ca și toată mobila din lemn de culoare deschisă n-o luminau prea mult, fosta sufragerie a oamenilor de serviciu continuînd să aibă aspectul de dependință.

— Nu-i bună nici pentru lachei, dădea din umeri domnișoara Tekla privind-o, darămite pentru coconași.

Trebui totuși să cedeze voinței prințesei.

— Am rămas atît de puțini, zicea aceasta, încît pentru trei persoane sufrageria cea mare *c'est tellement morne* [1].

Într-adevăr, acum erau numai Bilińska, Alo și domnișoara Biesiadowska.

În ziua aceea, pe la orele nouă și jumătate, în sufrageria mică se întîlniră doamna Szuszkiewiczowa și domnișoara Tekla. Bilińska nu coborîse încă, iar Alo plecase cu domnul Szuszkiewicz la bancă.

Cele două femei — care beau cafeaua șezînd față în față, cu trupul aplecat peste fața de masă cu dungi roșii și albastre — nu se prea simpatizau. Relațiile dintre ele se înrăutățiseră și mai mult cînd domnișoara Potelos, la o vîrstă atît de tîrzie, își schimbase starea civilă de fată

[1] Este atît de mohorîtă (fr.).

bătrînă, temă pe care domnișoara Tekla devenea întotdeauna furioasă.

— Fată bătrînă și-i arde de dragoste...

Acum însă le făcuse să stea la aceeași masă o grijă comună, precum și sentimentul de bucurie — caracteristic femeilor vîrstnice și poate chiar tuturor oamenilor — că viața nu curge numai pe neprevăzutul făgaș stabilit și că tot se mai întîmplă cîte ceva. Ca și cum pentru a se „întîmpla ceva" era neapărat nevoie de sinuciderea unui om tînăr și de prăpădirea unei mari părți din averea prințesei Anna. Așa că de data asta domnișoara Tekla și doamna Szuszkiewiczowa își împărțeau în șoaptă informațiile, cu o bunăvoință vizibilă, ba chiar cu reciprocă simpatie.

— Soțul meu — accentua întotdeauna cuvintele astea față de domnișoara Tekla, ca și față de toți ceilalți — soțul meu de mult presimțea năpasta; pur și simplu Adam nu mai voia să stea de vorbă cu el.

— Dacă presimțise ceva, era dator s-o avertizeze pe prințesă, își mărturisi părerea domnișoara Tekla.

— Cum putea să azvîrle așa bănuieli asupra nepotului? Adam îi era doar ca un adevărat fiu.

— Și... crezi că n-a mai rămas nimic în seif?

— Dacă ar fi rămas ceva, surîse amar doamna Szuszkiewicz, nu s-ar fi sinucis. Nu-i așa?

Oftînd, domnișoara Tekla mormăi pe nas:

— Și bătrînul Hube... Un obicei păgîn...

— Am impresia, continuă fosta domnișoară Potelos, că ideea i-a sugerat-o chiar sinuciderea lui Hubę. Asta, dragă domnișoară, *e comme la peste*[1], se molipsește unul de la altul și așa... merge înainte.

Doamna Szuszkiewiczowa zîmbi.

— Nu găsesc nimic vesel în asta, constată domnișoara Tekla pe un ton aspru.

Dar... se îmblînzi pe loc, înghiți o mare sorbitură de cafea și o pofti pe doamna Szuszkiewiczowa să-i guste „cornulețele".

Era, de altfel, o masă îmbelșugată: coșulețe pline cu diferite feluri de pîine, cornuri, pesmeți. Nu lipsea nici mierea, nici magiunul de prune, toate date bătrînului Stanislaw din cămară personal de domnișoara Tekla.

Intră și Bilińska într-o rochie de dimineață, de culoare deschisă. În plină zi de primăvară, la lumina soarelui, i se vedeau tare de tot ridurile subțiri, ce-i schimbau în bună măsură chipul.

Neliniștită, căută la cele două femei ce ședeau la masă, față în față — temîndu-se că se ceartă. Zîmbetele de pe fețele lor îmbunate o liniștiră. Se așeză și cu un glas cam șovăitor ceru cafea. Era mișcată, sincer, de cele întîmplate, deși sinceritatea lipsea obișnuit din mai toate gesturile ei.

— Și ce părere ai dumneata? o întrebă pe Szuszkiewiczowa.

— Era de așteptat, răspunse franțuzoaica. Cînd cineva este atît de neprevăzător ca soțul meu...

— Neprevăzător? Nu este adjectivul pe care l-aș folosi cînd e vorba de domnul Waclaw, accentuă Bilińska, punînd zahăr în cafea și obser-

---

[1] E ca și ciuma (fr.).

vînd, abia acum, telegrama din fața farfuriei ei. Încruntă sprîncenele; o deschise, totuși calmă.

— E de la domnul Kazimierz, preciză domnișoara Tekla.

— Are unele greutăți cu familia aia a lui? chestionă bătrîna domnișoară, cu o profundă indiferență în glas, ba chiar cu dispreț.

— Ah, da! E într-adevăr o familie nefericită. Nu știe cîtuși de puțin să se gospodărească.

În clipa aceea răsunară pași: intrară Alo și domnul Szuszkiewicz. După o noapte de nesomn Alo arăta îngrozitor și mamă-sa își închipuia că era din cauza pierderii averii.

Fără să spună vreun cuvînt de salut, domnii se opriră în fața mesei și Alo, scoțînd dintr-un buzunar lateral un inel mare de aur înnegrit, cu un smarald imens, îl aruncă pe masă spunînd:

— *C'est tout.* [1]

— Ce-i asta? întrebă domnișoara Tekla.

— Inelul pe care mi l-a lăsat moștenire Edgar Szyller.

Domnișoara Tekla luă inelul în mînă și — ca și cum asta ar fi fost lucrul cel mai important — începu să examineze din toate pozițiile piatra splendidă, de un verde închis, avînd gravat un verset din *Coran* în caractere arabe.

— A luat tot? întrebă prințesa.

— Din păcate, tot, rosti Szuszkiewicz, luînd loc la masă, destul de indiferent, deși pe fața lui se citea limpede cît îl tulburaseră cele întîmplate. Alo, în schimb, era atît de calm, încît atrase luarea aminte a mamei sale care-l examina atentă. Așezîndu-se la masă ceru cafea.

[1] Asta-i tot (fr.).

Domnișoara Biesiadowska i-o turnă pe loc, alegîndu-i de deasupra smîntîna cea mai groasă.

— Îmi pare că nu te-au impresionat deloc cele întîmplate, i se adresă Bilińska pe un ton glacial.

— Și ce-aș fi avut de făcut? răspunse imediat și destul de brutal Alo, pierzîndu-și răbdarea.

— Doamna prințesă — socoti Szuszkiewicz că trebuia să intervină — este foarte afectată de cele întîmplate. Doamna prințesă ne-a predat nouă acum un an averea într-o ordine perfectă...

— „Nouă"? îl întrerupse Bilińska, violent. În orice caz nu dumitale și nici nepotului dumitale.

Alo, la rîndul lui, căută uimit spre maică-sa: n-o văzuse niciodată atît de tulburată, dar... își sorbi mai departe, cu poftă, cafeaua.

— Și acum ce va mai fi?! întrebă Bilińska pe Szuszkiewicz. În ultimul timp am avut și eu unele pierderi.

Alo își aținti urechea, în timp ce Szuszkiewicz își așeză mîinile lui scurte și grăsune pe masă.

— Doamnă prințesă, zise el, s-ar putea transforma în bani diferite alte părți ale averii. De pildă, terenurile din Wilga, pe Vistula...

Alo își ungea cu unt corn după corn, după noaptea nedormită fiindu-i tare foame.

— Ieri seară unde-ai fost? îl întrebă aspru maică-sa.

— La teatru.

Alo văzu bine cum domnișoara Tekla aruncă două sau trei uitături pline de uimire și dezaprobare spre prințesa care nu se mai putea stăpîni.

— Cu cine? adăugă aceasta.

— Cu niște prieteni, răspunse Alo ungînd încă un corn cu unt, de data asta demonstrativ.

Szuszkiewicz oftă.

— Teatrul l-a pierdut pe Adam, făcu el împreunîndu-și din nou mîinile.

Alo, nespus de uimit, preciză :

— N-am auzit ca Adam să fi frecventat teatrul.

— L-a frecventat, l-a frecventat, confirmă repede Szuszkiewiczowa.

— Se pare însă că a fost victima localurilor de noapte și a femeilor ușoare, continua Alo.

— *Quelle expression !* [1] rosti Bilińska, cu dezgust.

— Pentru astfel de lucruri n-ar fi cheltuit el sute de mii sau milioane, interveni domnișoara Tekla, strîngînd masa. Cel mai rău lucru a fost amenajarea unui grajd cu cai de curse, ceva, ce înghite mulți bani. Am văzut și eu destule în viața mea.

Alo rîse.

— Cînd vrei, poți cheltui pentru orice fleacuri.

— Nu milioane !

— Chiar milioane ! Nu știți, domnișoară Tekla, că doamnelor noastre le plac briliantele ; uneori chiar și vilele. Astea costă puțin ?

— Tocmai, asta-i, grăi Bilińska, uitîndu-se semnificativ la fiu-su. Nu-mi place deloc anturajul tău.

— Îmi pare foarte rău.

— Aseară a fost oare și tînărul Hube cu dumneata, prinţe ? întrebă Szuszkiewicz.

Alo, impacientat, scutură cu șervețelul basc firimiturile de pe masă.

[1] Vai, ce expresie ! (fr.).

— E treaba dumitale, domnule Szuszkiewicz ? întrebă el.

—Alo ! îi atrase atenția mama.

— Nu deloc, răspunse Szuszkiewicz, aș vrea doar să te întreb, prinţe, despre ce i-ai vorbit lui Adaś, la telefon, ultima dată ?

Alo înmărmuri pe loc și-i aruncă lui Szuszkiewicz o privire ciudată, de uimire și parcă de spaimă.

— Impresia mea-i că micul Hube are o foarte rea influență asupra ta, adăugă Bilińska.

— Dumneata oare nu cunoști conținutul convorbirii telefonice ? întrebă Alo.

— Ba da, îl cunosc, răspunse Szuszkiewicz pe un ton foarte serios și privind ca un balaur pe tînărul Biliński.

— Atunci, de ce întrebi ?

— Aș fi vrut să știu, prinţe, de ce ai avut nevoie de o sumă atît de mare și încă atît de urgent.

— Alo, ce înseamnă toate astea ? vorbi Bilińska.

Alo simți nota de nesinceritate a întrebării. Mamă-sa, la curent cu cele întîmplate, încerca acum, împreună cu Szuszkiewicz, să-l impresoare.

— A fost pe jumătate, o glumă. Vroiam să răscumpăr de la Hube acțiunile la „Societate" și partea lui din fabrica „Splonka".

— De la Hubert ?

Alo înțelese tot jocul. Szuszkiewicz dorea să arunce o parte, cel puțin, din răspundere pentru furtul hîrtiilor de valoare pe Alo, sens în care încerca s-o influențeze și pe mamă-sa.

— Aveam, în definitiv, tot dreptul să fac așa ceva, fiind deja major, izbucni Alo pe un ton nu tocmai sigur.

— Vai, cîtă lipsă de seriozitate! zise, aproape în șoaptă, doamna Szuszkiewiczowa.

— Alo, doar tu ai avut cheile de la seif, exclamă din nou Bilińska.

— Firește că le-am avut. Dar de un an și jumătate nu am mai dat pe-acolo. O singură dată am fost, împreună cu domnul Szuszkiewicz.

— Deci Adaś mergea singur acolo?

— Poți să verifici, mamă. Acolo doar se înregistrează data și numele vizitatorilor,

— Se pare că fabrica „Splonka" a trecut, în ultimul timp, prin momente grele?

— E o întreagă politică aici, răspunse Alo.

— Politică? A cui? întrebă Szuszkiewicz, luînd tonul categoric al unui judecător de instrucție.

— Parțial, a lui Złoty...

— A lui Złoty? Pardon, prințe, dar cine a fost ieri seară la teatru cu dumneata, al treilea rînd? își continuă Szuszkiewicz ancheta.

— Ce-i asta? exclamă Alo și se avîntă de pe scaun. Dumneata știi bine cu cine am fost și mama știe de asemenea că aseară am fost la teatru cu Hubert și cu Bronek Złoty...

— *Comme toujours*[1], șopti fosta domnișoară Potelos.

— Nu *comme toujours*, nici un fel de *comme toujours*, căci pe Bronek îl văd foarte rar...

— Frumoasă societate, zise Bilińska.

— Cu răspundere juridică limitată, adăugă Szuszkiewicz, sîsîind.

---

[1] Ca de obicei (fr.).

Alo izbi cu pumnul în masă.

— Nu permit asemenea glume, strigă el și se înroși ca o sfeclă. Eu... eu... eu... și de emoție, de nesomn, de turbare și de nedreptate se încurcă și nu mai putu continua.

— Șezi jos, rosti prințesa, calmă.

Alo se așeză ascultător.

Nu-l indignau manevrele lui Szuszkiewicz, dar era înspăimîntat de ușurința cu care maică-sa se lăsa atrasă în jocul lui. În așa grad n-avea încredere în el încît își închipuia posibile lucrurile cele mai rele.

— Dacă mă bănuiți că am irosit eu averea, zise el ridicîndu-și pleoapele grele spre maică-sa, atunci de ce și-a tras Adam un glonț în cap?

— Poate n-a vrut... să tragă în altcineva, rosti Szuszkiewicz, cu multă greutate, examinîndu-și atent mîinile ce mototoleau șervetul.

— Ce-ai spus? strigă Alo trăgîndu-se înapoi pe scaunul care trosni.

— *Mais, mon mari...*[1], zise doamna Szuszkiewiczowa foarte încet, dar clar.

— Banul e ochiul dracului, adăugă Szuszkiewicz.

Alo amuțise.

Abia după cîteva clipe putu șopti:

— *Maman*, nu pricep nimic... nu știu cum trebuie să reacționez. În clipa aceea se ridică, deodată, domnișoara Tekla. Își roti privirile asupra tuturor celor de față și lovi în masă.

— Ajunge! vorbi ea cu o voce pe care nimeni n-o auzise pînă atunci în odaie. Așa vorbea cînd se adresa oamenilor de serviciu, uneori, în bucătărie.

---

[1] Dar, soțul meu... (fr.).

Toţi se uitară la ea, uimiţi.

— Ajunge ! repetă domnişoara Biesiadowska. Nu-i permis să aruncaţi astfel de bănuieli asupra micuţului. Toate vorbele voastre sînt scorniturî. Dumneata poţi să-ţi aperi nepotul cum îţi place, domnule Wacław, poate că dumneata însuţi ţi-ai vîrît mînuţele în treaba asta...

Szuszkiewicz se apucă de tîmple.

— Se prea poate, sau nu se poate. Dumneata ai dreptate, banul e ochiul dracului, dar socot că nu ţi-ai pierdut capul în aşa măsură ca să ajungi acolo unde a ajuns nepotul dumitale. Numai că Alo nu trebuie amestecat în toate astea. Eu nu permit. Înţelegi, domnule, nu permit.

— Dar cum ai putea dumneata să nu permiţi ? zise Szuszkiewiczowa, cu dispreţ în glas.

— Pot să nu permit, strigă domnişoara Tekla, cu lacrimi în glas, pot să-l apăr împotriva voastră, zbirilor...

— Domnişoara Tekla, nu te recunosc, rosti Marysia Bilińska şi îşi puse ochelarii, ca şi cum ar fi vrut să se uite mai îndeaproape la persoana pe care o vedea zilnic de dimineaţă pînă seara.

— Să-ţi retragi cuvintele, domnişoară, grăi Szuszkiewicz, printre dinţi.

— Nu ! Eu ştiu — şi am martori că dumneata i-ai procurat lui Adaś revolverul, tună domnişoara Tekla, de parcă ar fi aruncat o piatră.

— Iesus-Maria ! strigă deodată Szuszkiewiczowa, strivită.

— Şi nu ştiu în ce scop i l-ai procurat — continuă domnişoara Biesiadowska, cu un glas pe care era de-acum stăpînă — ca să-şi facă el singur seama, sau ca să-l ucidă pe Alo. Dumneata eşti un asasin, domnule Szuszkiewicz, adăugă ea, aşezîndu-se din nou pe scaun.

— Foloseşti un cuvînt prea greu, madam, ripostă domnul Wacław, stăpîn şi el pe sine.

Marysia rămase nemişcată pe scaun, fără a înţelege ceva. Urmară cîteva clipe de tăcere, întrerupte deodată de vocea deplin liniştită a bătrînului.

— Aveţi nevoie, doamnă prinţesă, chiar acum de numerar pentru întreţinerea casei ?

Bilińska, dînd din umeri, abordă, de asemenea, tonul liniştit al conversaţiei zilnice :

— Eu nu. Poate Alo ?

— Deocamdată n-am nevoie, spuse el cu glasul uşor tremurat. Voi avea nevoie de bani atunci cînd, de regulă, se decupează cupoanele.

— Îmi permiţi, prinţe, să scot în vînzare terenurile de la Podkowa ?

— Aş prefera pe cele din Wilga, de pe Vistula. Nu am încredere în afacerea asta.

— Da, aşa-i, ai dreptate, zise Szuszkiewicz calm, şi poate pe cele de la Jaktorów.

— Da, tocmai. M-am gîndit şi la ele, confirmă Alo.

Szuszkiewicz se uită la ceas.

— Din păcate, e timpul să mergem, spuse el.

— La ce oră e înmormîntarea ? întrebă Bilińska.

— La orele 11 $1/2$ începe serviciul religios răspunse Szuszkiewicz, făcînd o mutră de parcă ar fi fost chiar în biserică.

— E timpul.

Îşi luară rămas bun şi se despărţiră. Alo vru să-şi schimbe costumul şi urcă sus. În faţa uşii odăii lui dădu de Tekla. Îi strînse mîna în tăcere.

— De unde aţi aflat ? o întrebă el.

— O, eu mi-am închipuit imediat, răspunse domnișoara Tekla. E un criminal.

— Eu, n-aş spune lucrul ăsta. De unde ați aflat ?

— Nu vei spune nimănui ?

— Nu.

— De la Hubert. Bătrînul a cumpărat revolverul la „Societate" acum două luni. Hubert a cerut să se verifice numărul. Era același. Hubert îți este cu adevărat prieten, adăugă ea.

— Vedeți, domnișoară ? rosti Alo triumfător, ducîndu-se să-și schimbe costumul.

V

În iulie Malski sosi la Komorów. În neîncetatele lui căutări a unei „locuințe de vară", îi venise ideea să se adreseze lui Janusz, care nu era prea încîntat. Ce putea face ? A telegrafiat : „Poftim, te aștept." Jadwiga primi, de altfel, cu simpatie vestea vizitei.

— Veți avea cel puțin cu cine sta de vorbă, spuse ea cînd Janusz o înștiință, cu toată prudența, că un domn din Lódź va sosi la Komorów, să se odihnească cîteva săptămîni.

Deocamdată însă nu atît Janus avea cui vorbi, cît sărmanul Malski. În ultimele luni trecuse prin clipe foarte grele. Nu-l putea ține locului nici o muncă ; se tot muta dintr-un post în altul. toate școlile muzicale din Lódź fiind deja sătule de mobilitatea nervilor lui. Schimba și locuințele cum putea, pînă ce se aciuase la urmă în palatul doamnei Gdańska, dar... firește, nici aici nu se putuse statornici.

— Acolo, pînă și servitorii sînt insuportabili. Imaginează-ți domnule, un tip cu galoane care deschide ușa, vorbind cu dispreț despre stăpînii lui. Anume, spunînd despre doamna Gdańska : bătrîna aia țicnită...

Janusz încercă să protesteze :

— Cred că nu vorbește așa și față de ea ?

— Cînd nu-i de față, șuieră Malski cît putu de tare, se exprimă și mai grosolan.

Janusz interveni :

— Am impresia că nu numai el îi spune, cînd doamna Gdańska nu-i de față : bătrîna aia țicnită.

— Desigur, se consolă Malski, eu sînt primul.

— Vezi, domnule Artur, zise Janusz, zîmbind.

— Spune și dumneata, nu-i chiar nebună ? Și totul, din cauza banilor ! Îți poți imagina ce înseamnă atîta bănet ! Și știi dumneata unde a plecat ea în vara asta ? Unde și-a ales ea loc de vilegiatură ?

— Unde, rogu-te ? întreabă Janusz fără interes, dar amuzat.

— La Kolumna. Pricepi, domnule ? La Kolumna, lîngă Lódź. O stație estivală evreiască. Cincisprezece pini sădiți în nisip și „vile" de lemn. Spune și dumneata, doamna Gdańska nu putea pleca altundeva să-și petreacă vara decît numai la Kolumna ?

— Exagerezi, domnule, zise Janusz, am auzit că la Kolumna este o pădure nespus de frumoasă.

— Da ! frumoasă ! Poate că-i frumoasă... dar un loc ca ăsta e îngrozitor pentru vilegiatură. Și încă ținea morțiș să plec cu ea. „O localitate climaterică de prima categorie." A închiriat acolo o vilă imensă și a plecat cu automobilul, înso-

ţită de bucătăreasă şi de căţel. Sînt curios să ştiu ce nevoie avea de automobil ? În Kolumna...

— Dumneata ai cam schimbat adresele în ultimul timp. Fiecare scrisoare primită era din altă parte.

Malski, pe loc, se făcu palid şi se uită la Janusz cu spaimă. Părul capului lui, rar şi cam roşcat, părea acum şi mai bălai.

— Eu nu ştiu ce-o fi însemnînd, zise pe un ton confidenţial apropiindu-se de Janusz, dar nu pot rezista.

Se duse din nou în colţul odăii, se opri, căzu pe gînduri, începu să facă în dreapta şi-n stînga cîţiva paşi vorbind cu glasul lui acum deplin normal, şuierînd doar din cînd în cînd.

— Locuinţa mea, penultima, am închiriat-o într-o după-amiază şi n-am ştiut că ferestrele-i dau spre aeroport. Un aeroport la Lódź ! Ce nevoie avem noi la Lódź de un aeroport ?... Toată dimineaţa decolau avioane. Dumneata ştii cum decolează avioanele ? E ceva groaznic, pur şi simplu groaznic... Cum aş fi putut locui într-un astfel de loc ? Bine că bătrîna Gdańska m-a luat în palatul ei... de pe Wolczańska. „Îţi ofer *„une chambre d'ami"*, mi-a spus. Dar vai de camera asta „de oaspeţi" ! O cămăruţă de şofer la mansardă... îngustă... fără toaletă...

— Dar... era cel puţin linişte ? întrebă Janusz.

— Nespus de mare..., răspunse Malski şi se opri deodată în faţa lui Janusz, zîmbindu-i angelic.

— O linişte infinită. Nici n-ai putea să ţi-o imaginezi. Împovărător era numai găliganul ăla în livrea... în fiecare zi mi-aducea micul dejun la pat şi, imaginează-ţi, domnule ! avea chef de conversaţie. Îmi povestea toate bîrfele oraşului..., ah — şi sînt tare anoste, plictisitoare... dar... el le povesteşte. Se opreşte apoi în uşă, într-o postură degajată şi se lamentează că fumez mult. Şi cînd te gîndeşti că în odaia mea nu mătură el, tînărul ăsta atît de trupeş şi de puternic, care odinioară ar fi fost — cum îi spune ? — „laufer" ori „halebardier" ?....

— Laufer era una, iar halebardier alta.

— Cazac, cazac, exclamă deodată Malski, aşa cum Arhimede strigase „Eureka." Cazac ! Da, el ar fi fost cazac. În Ucraina, aţi mai avut cazaci ?

— Nu, n-am avut, răspunse Janusz, ca să scape de pisălogeala lui Malski. În acelaşi timp îşi reaminti însă de cazacul — cum îl chema oare ? — care-i adusese Marysiei legăturica cu giuvaieruri. De n-ar fi fost cazacul ăla, n-ar fi fost astăzi la Komorów.

— Sper că vei avea aici o linişte relativă.

— Da, relativă. Dorm foarte prost, exclamă Malski pe neaşteptate, aproape cu disperare. Şi adăugă apoi confidenţial : Mă tem...

Janusz se dădu înapoi în fotoliu.

— De ce ?...

— Ah, teama asta, şuieră Artur, mai bine să nu pomenim de ea. Dar... aici, în zori, desigur cîntă cocoşul. Nu-i aşa ?

— Cocoşii sînt închişi în coteţ, iar camera dumitale e spre grădină. Vrei să vezi ?

Trecură prin coridor pînă la camera aceea, ce dădea direct în grădină, la capătul coridorului. Janusz nu mărise casa din Komorów, dar construcţia, aşa cum era, o amenajase foarte frumos şi confortabil. De altfel, casa se cam amenajase singură de-a lungul celor optsprezece sau nouăsprezece ani. Odăiţa „grădinii", cum îi spunea Zosia, era o cameră de copil, ocupată de

Malwinka în cele cîteva luni ale vieţii ei. Pentru Janusz era nespus de dureros să găzduiască acum pe altcineva, dar ştia că trebuie să te pleci — aşa cum le spunea el, întotdeauna — „triumfurilor uşoare ale vieţii asupra morţii." Prefera să primească o persoană atît de indiferentă, cum era Malski, întrucît încăperea — mobilată din nou şi în întregime de Jadwiga — nu mai semăna cîtuşi de puţin cu fosta cameră de copil. Janusz, care nu mai intrase niciodată în odaia asta, pătrunse acum ca într-o cameră de hotel.

— Oare aici în apropiere nu există vreun aeroport ?

Janusz dădu din umeri.

— Dar... şoseaua trece pe aproape ?

— Da, e foarte aproape, după ce treci prin aleea asta. De altfel, ai trecut pe ea acum cîteva clipe...

— Dar pădurea Kampinoska ? mai întrebă Malski, neliniştit, uitîndu-se pe fereastră la merii cu ramurile lor răsfirate ca nişte braţe întinse în văzduh.

— Nici codrul nu-i departe, se impacientă Janusz.

— Te rog să nu te superi pe mine, scînci Malski, cu vădită părere de rău, dar... sînt atît de neliniştit.

— Război nu va fi, răspunse Janusz cu un glas şters.

— Nu va fi ? Sigur nu va fi ? se bucură Malski.

— Şi-acum ia-ţi în primire camera de musafiri, îl invită Janusz, iar înainte de masă nu uita să faci o plimbare prin grădină.

Grădina era aceeaşi ca atunci cînd Janusz poposise aici pentru întîia oară. Merii, care îngheţaseră, fuseseră înlocuiţi cu alţii, aşa că nici măcar pomii grădinii nu-şi schimbaseră înălţimea. Janusz, oprindu-şi privirile asupra tulpinelor de flox şi de floarea-soarelui — atît de bine cunoscute lui — ca şi asupra aleii ce ducea spre pădure şi socotind că Malski le priveşte şi el cu ochii lui proaspeţi, îşi spuse în gînd :

„Sînt curios să ştiu cum vede el toate astea."

Ieşi pe cerdac, unde îl aştepta Ignat, venit din partea lui Fibich şi, după ce-l ascultă, se duse în camera de primire, dar se opri în mijlocul ei, neştiind ce să facă. I se părea că niciodată nu-l invadau atîţia morţi la Komorów, ca atunci cînd avea un musafir străin. Chiar cînd venea Alo, viaţa toată i se părea inutilă, precum de prisos orice eforturi de a o statornici în nişte tipare cît de cît acceptabile, ea destrămîndu-se pur şi simplu printre degete, ca o mătase îndelung stătută.

Merse apoi în camera alăturată, în dormitorul lui — odinioară camera de dormit a Zosiei — şi se uită spre grădină. Totul era neschimbat şi chiar bătrînul stejar mai crescuse şi el în anii scurşi, lucrul nu sărea în ochii nimănui, dat fiind aspectul lui uriaş. Malski ieşise şi el în grădină, mergînd pe alee în jos, pînă către iaz, cu paşi de parcă s-ar fi preumblat într-un parc splendid.

„Face impresia, zîmbi Janusz, că se plimbă chiar prin Kolumna."

Se înnourase, iar pe fondul cenuşiu al cerului arboretul grădinii căpătase forme parcă mai plastice, după cum creştetul roşcat al lui Malski absorbise toate razele luminii difuze.

Şi tocmai sosirea omului ăsta străin într-o casă stingheră, tocmai apariţia mutrei lui strîmbe printre copacii, atît de bine cunoscuţi din fiecare

zi, îl făcu pe Janusz să-și dea seama cît de dureroasă și de neînțeleasă îi era existența.

„Ce înseamnează oare toate astea ?“

„Oricum însă, tot trebuia să fac ceva pentru omenire, zîmbi el. Măcar pentru Malski ; a fost doar elevul lui Edgar.“

„Bine că mi-am adus aminte, trebuie să-i vorbesc despre scrisoarea aceea.“

Și... ieși în grădină. Malski ședea pe o bancă, sub stejar, cu o mînă de parcă era un canar exotic într-un aluniș din preajmă, imagine ce-l amuza.

— Cum îți place priveliștea ?

— E minunat, e ceva... cum să-ți spun ? Ceva neaoș polonez.

Cuvîntul „neaoș polonez“ îl spuse așa, ca între ghilimele, ironizîndu-se pe sine însuși, dar... îl spuse.

Janusz se așeză lîngă el pe bancă. Cenușiul închis al cerului lumina oarecum verdele mestecenilor și nucilor tineri din fața stejarului, ale cărui frunze, toate nemișcate, erau gata parcă să vibreze în orice clipă.

— Știi ceva ? făcu Janusz, bătrînul Jarzyna mi-a spus la înmormîntare că are niște scrisori ale lui Edgar... Desigur, trimise lui Rysio. Ar trebui să le vedem.

Malski se învioră.

— Da, firește. N-am putea pleca chiar acum, pe loc ?

— E foarte departe, domnule Artur. Trebuie să pornim dis-de-dimineață.

— Departe ? Cît de departe ?

— Vreo patruzeci de kilometri.

— Dar dumneata ai automobil, nu-i așa ?

— Am. Dar n-am șofer.

— Îl voi conduce eu, se oferi Malski, cîndva am mai condus.

— Nu, așa ceva nu pot îngădui, ripostă Janusz rîzînd. Ne poți face de petrecanie și... gata.

Malski se simți jignit.

— De ce să fac, neapărat, așa ceva ?

Pînă la urmă conduse mașina domnul Fibich, deși nu-i prea plăcea să-și părăsească grădina, mai ales cînd avea de făcut lucrări urgente în legătură cu culesul zmeurei.

— Culesul zmeurei e oare o lucrare chiar atît de urgentă ? se miră Janusz.

— Zmeurei îi place sau să se usuce, sau să cadă, susținu grădinarul.

Bătrînul Jarzyna locuia tot în odaia aceea spațioasă și scundă, cu pianul galben în colț. Desigur însă, acum, din mărinimia altora, fiindcă nici nu prea vedea și nici nu prea auzea. De el se îngrijea o fată strașnică, Danusia, pe care mai degrabă ar fi trebuit s-o cheme Jagienka [1], atît era de voinică, alergînd de colo pînă colo și bocănind într-una.

Deși numai cu greutate te mai puteai înțelege cu bătrînul — care nu prea mai știa despre ce-i vorba —, totuși îi recunoscu pe amîndoi. Pe Malski îl mîngîie — ba pe braț, ba pe genunchi, — spunîndu-i :

— Dumneata ai fost coleg cu Rysio al meu.

Din cînd în cînd plîngea cîte puțin, cu sughițuri.

— Nu mai e nimeni aici, scumpe domnule, nimeni, i se adresă lui Janusz, arătîndu-i odaia goală. Numai eu singur, ca un cuc. Danusia este

[1] Personaj din romanul *Cavalerii teutoni* de H. Sienkiewicz.

fiica paznicului, ori a grădinarului... de dincolo... știi dumneata... Din Arkadia... Domnul Edgar a cunoscut-o. Era un copil atît de drăguț... Danusia, striga bătrînul cînd Danusia apăru la orizont, Danusia, vino încoace! Vino la domnii musafiri. Îți mai amintești de domnul Edgar? Îți făcea păpuși din hîrtie...

Dînd din umeri, Danusia lăsa impresia că tot ce spune bătrînul organist erau lucruri născocite doar de creierul lui, îmbătrînit.

— Eu nu știu nimic...

— Îi vei servi pe oaspeți? întrebă din nou organistul.

— Cu ce să-i servesc? Le pot oferi ceai...

— Bine, hai servește-i, copila mea... Bătrînul, putură ei să constate, nu-și mai aducea aminte de scrisori, susținînd că nu există nici un fel de scrisori, că Edgar nu-i scrisese lui Rysio niciodată și că nu-și amintește să fi vorbit cuiva despre scrisorile astea.

— Cum, omule, nu mi-ai vorbit chiar la înmormîntarea lui Edgar? întrebă Janusz.

— A, la înmormîntare, confirmă bătrînul și din nou se înduioșă. Da, la înmormîntare ți-am spus, domnule, dar nu era vorba de scrisori, ci de o carte poștală...

— Fie și carte poștală, conveni Malski, dar vrem s-o vedem.

— Au fost note, da, desigur, au fost note... Aici pe pian, notele lui Rysio; și de-ale domnului Edgar erau... Cum le spunea Rysio? Aha, schițe... Da, erau schițe. Dar Helena le-a aruncat în foc, pe toate. Încă înainte de moarte. Le-a ars, poți să mă crezi, domnule. Ea a spart și a ars totul. Așa îi era felul. Nu mă lăsa să pun mîna nici pe aparatul de radio...

— Bine... dar cartea aia poștală? întrebă Janusz.

Bătrînul însă nu-l mai asculta. Acum își adusese aminte de Helena.

— Știi dumneata, zise el, cît s-a chinuit... Zece zile în cap... Nu putea înghiți nimic, toate măruntaiele trupului ei erau pîrjolite... a trebuit să i se facă — să-mi fie cu iertăciune — clizme cu vin și cu lapte... Oh, Doamne, cît s-a mai chinuit sărmănica, am stat doar lîngă ea ziua și noaptea... Și-a răscumpărat, biata de ea, toate păcatele.

Și începu să-și caute batista.

— Mi-ai vorbit despre cartea aia poștală, îi reaminti Janusz.

Danusia aduse două pahare cu un ceai tulbure.

— Unde-i cartea aia poștală, Danusia? Îți amintești? Aia albastră de la domnul Edgar.

— Vai, bunicule, tot îi dai zor cu domnul Edgar ăsta, se răsti Danusia, punînd paharele pe masă.

— Și cînd te gîndești cît de blînd copil a fost, se adresă Jarzyna lui Janusz.

— Caută cartea poștală, ți-am arătat-o nu de mult. Aia albastră, lucioasă...

— Am atîrnat-o pe perete. Ce, n-aveam voie?

— Bine, copila mea, acum însă ad-o încoace, hai ad-o...

— Voi merge și eu cu dumneata, se repezi Malski.

Danusia traversă coridorul și intră într-o odăiță îngustă. Acolo era un pat bun și o măsuță. Nimic mai mult. Deasupra patului însă, pe un covoraș în dungi din Łowicz era agățată o carte poștală. Danusia o desprinse bosumflată, fără

plăcere și, fără să spună un singur cuvînt, i-o dădu lui Malski, care — rămas în prag — se duse cu ea triumfător în camera cea mare.

— Iat-o, iat-o, șuieră el fluturînd-o în mînă. Janusz i-o luă.

Era o carte poștală de un format mai mare decît cel normal. Pe un cer albastru deschis, lucios, era schițată silueta Arcului de Triumf din Paris. Alături, o potcoavă pe care erau prinși doi trifoi cu patru foi. Împestrițată cu urme de muște nu-și pierduse culoarea albastră și curată, chiar stridentă și provocătoare, care încadra splendid silueta arcului. Pe cealaltă parte purta adresa scrisă de mîna lui Edgar, iar la stînga următoarele cuvinte : „Salutări cordiale vă trimite din Paris Edgar Szyller." Atîta tot.

Zîmbind, Janusz restitui cartea poștală, așa murdărită cum era, lui Malski, care o întoarse pe toate fețele.

— Nu are nici o valoare, constată Janusz.

— Cum n-are valoare ? se indignă Malski. Dar iscălitura ?

— Sînt multe iscălituri de-ale lui Edgar, răspunse Janusz, chiar pe polițele de la croitor.

— Altceva nu mai aveți nimic ? întrebă Malski pe Jarzyna cu vizibilă disperare în glas.

— Nu, n-am. N-au fost scrisori. Domnul Edgar venea uneori și asta de mult, de mult de tot, dar de scris, n-a scris. Poate că Helena a avut ceva scrisori.

Nevoind să atingă chestiunea asta delicată Janusz tăcea.

— Ea a ars niște hîrtii... și bătrînul se opri privind neputincios la Myszyński.

Janusz mai luă o dată în mînă cartea poștală. Prin ce minune Edgar — el care întotdeauna,

grijuliu, folosea pentru epistole o hîrtie frumoasă, de bună calitate, iar nu cărți poștale ilustrate — cumpărase totuși o ilustrată atît de îngrozitoare ca s-o trimită la Łowicz ? Să nu fi avut oare altceva la îndemînă, ori i-o oferise cineva ca o mostră de prost gust ? Sau, în peregrinările lui pe Cîmpiile Elizee, dase peste vreun nefericit de bătrîn ce-l implorase să-i cumpere cîteva cărți poștale ? Szyller nu pusese data, iar cea de pe ștampila poștei era ștearsă. Nedecolorată pe față, spatele ilustratei era galben : desigur, stătuse mult la soare. Această mică rămășiță, o ilustrată trimisă de un mort altui mort, nu mai putea atesta nici momentul expedierii ei de Edgar, nici pe acela al primirii ei de Rysio. Era poate deja bolnav ? Era mesajul unui frate către celălalt frate : frate în boală, în moarte ? Un moment doar din viața omului — „a unui astfel de om", cum adăugă Janusz în gînd — prăbușit în nimicnicie ?

Malski nu-l înțelegea pe Janusz.

— De, n-avem ce face, zise el deodată, cu glas atît de tare de-l făcu pe Janusz să tresară, va trebui să ne întoarcem plouați, cu această măruntă cucerire. Nu-i așa, domnule Janusz ?

Janusz îl privi indispus și-i răspunse calm :

— Socot să ne întoarcem chiar fără cucerirea asta.

— Cum așa ? Nu vei lua ilustrata ?

— De ce s-o iau ?

— Cum de ce ? E doar a lui Edgar !

— Nu poate umple nici un gol al biografiei lui. Nu-i măcar datată.

— Avem termenul *ad-quem*, grăi Artur făcînd pe savantul.

— Luați-o, domnilor, luați-o, făcu bătrînul Jarzyna, mișcîndu-se anevoie în fotoliul lui, nouă la ce ne mai poate folosi ?

În prag și cu o privire sumbră, Danusia asculta tîrgul, convorbirea privind ilustrata „ei."

Privind-o, Janusz zîmbi și, apropiindu-se de ea, îi oferi ilustrata.

— Poftim, ia-o dumneata, domnișoară Danusia, atîrn-o din nou deasupra patului. Ea provine de la un om nespus de mare, care te-a îndrăgit, cînd aveai trei ani.

Îmbujorată, cu ochii în jos și smulgînd aproape ilustrata din mîna lui Janusz, Danusia făcea o mutră de parcă toți și-ar fi rîs de ea. Și, întorcîndu-se pe călcîie, dispăru. Nu mai apăru pînă la sfîrșitul vizitei, care, de altfel, nu mai dură mult.

— Sînt supărat pe dumneata, domnule Janusz, mărturisi Malski în automobil, ai renunțat la o amintire prețioasă.

— N-am renunțat, răspunse Janusz, am lăsat-o acolo unde trebuie să fie prin chiar firea lucrurilor.

— Vai, niciodată nu putem ști care-i adevărata fire a lucrurilor, se întristă subit Malski, devenind asemenea unei mici și melancolice maimuțe ce urmărește — cu ochii foarte apropiați unul de celălalt — fuga copacilor din drum.

Întorcîndu-și fața de la priveliștea asta Janusz porunci :

— Nu atît de repede, domnule Fibich — și gîndi că vizita lui Malski este cu adevărat binevenită, fiindcă are cu cine-și împărți singurătatea.

Totuși, greu se putea suporta, timp mai îndelungat, un astfel de om, într-o locuință înghesuită. Malski nu putea dormi nopțile și Janusz auzea cum se frămîntă și cum nu se poate obișnui cu noul lui pat. Serile, asculta programul radio — ceea ce era de nesuportat pentru Janusz —, iar dimineața întîrzia la micul dejun, fără ca Jadwiga să se plîngă de el.

— Cel puțin ai cu cine sta de vorbă. Și cînd vorbești, are cine să te asculte...

Ceea ce în realitate însemna că Janusz nu prea asculta cele ce-i spunea chiar ea.

După cum își făgăduise lui însuși, rîzînd — că-l „va plasa pe Malski într-o perspectivă mai largă" — își propuse să meargă împreună la Zakopane, să facă excursii în munți, ceea ce Malski primi fără greutate, mărturisindu-i, nu fără melancolie :

— Eu n-am fost niciodată la Zakopane.

— Și n-ai văzut niciodată munții ?

— Nu, n-am văzut.

— Atunci, mergem.

Plecarea asta la munte se deosebea profund de excursiile de odinioară ale lui Janusz. Cîndva, putuse veni aici cu Henryk Antoniewski — astăzi șeful unei regiuni din apropierea frontierei. Acum, putea fi împreună și cu Artur Malski, care îi era mult mai apropiat, pentru că-l diviniza pe Edgar, iar lui Janusz îi făcea plăcere să știe că poate să viețuiască un astfel de simțămînt, că o astfel de sensibilitate e posibilă în lume, mai ales la noi, unde există întotdeauna atît de puțin entuziasm față de oameni.

Firește că în munți totul era acum altfel, trecuse doar destul timp de la memorabila excursie din 1920 ; oamenii erau alții, poziția față de munți era cu totul alta și în primul rînd însuși Janusz era altul, reacționînd cu totul altfel față de tot

ce se petrecea în jurul lui. Nu putea alunga tristețea ce-l cuprindea văzînd mulțimea îngrămădită la Krupówki, sau cînd trebuia să se agite făcînd coadă la bilete pentru piscul Kasprowy. Da, pentru că acum, chiar acum urmau să pornească spre Kasprowy cabinele funicularului și de acolo mai departe; dar, cum „să pornească" din moment ce Malski purta în micuțele lui picioare niște frumușele ghetuțe galbene, care se vor face praf îndată, mai înainte chiar de a coborî din Liliowy la cabină? Trecătoarea de la Liliowy, ea însăși căpătă acum pentru Janusz cu totul alt aspect, din moment ce pînă la ea se putea ajunge și „de sus." Atunci, cînd drumul venea de jos, printr-un marș monoton dar în același timp atît de frumos — aveai perspectiva celei mai cuceritoare priveliști: Dolina Wierchcicha, o vale ce-ți inspiră îngîndurare și-ți dă liniștea singurătății.

— E ceva cu totul imposibil, ceva ireal, grăi Malski cu glas tare și fără să-i pese de uimirea vecinilor cînd ieșiră pe Kasprowy în fața cabanei. Janusz se obișnuise într-atîta cu Malski, încît cuvintele lui nu numai că nu-l făceau să-și piardă răbdarea, dar mai mult îl înduioșau.

Pe Malski îl amuza și-l uimea totul: și că omul trebuie să se lase pe spate la coborîre, și că ghetuțele lui galbene alunecă pe costișe, și că pietrișul se rostogolește sub tocurile lui. Necontenit întreba de numele diferitelor piscuri și mai ales despre locul numit Koscielec Zadni. Nu putea înțelege, deloc, unde se afla piscul ăsta si unde sînt cele douăsprezece iazuri de la Polskie Stany.

— Eu văd numai două, repeta el, unde sînt însă celelalte zece?

Pînă la urmă amuți, fie că obosise, fie că munții nu i se mai păreau atît de frumoși și de impunători; destul că merse în tăcere pînă la cotitura dinspre cărarea ce ducea la Iazul Negru (Czarny Staw). Porniră pe cărarea asta — largă cît un trotuar — și care numai la sfîrșitul ei, ridicîndu-se în trepte înalte, devenea obositoare. Erau primele zile ale lui august; o vreme splendidă, deși se pregătea de furtună. Cînd se urcară pe stînca uriașă de lîngă Iazul Negru, soarele, ridicat sus pe cerul albastru, dogorea tare. Iazul se întindea în fața lor ca un covor, neted, albastru, cu nuanța aceea profundă de safir, pe care o au numai lacurile din Tatra. Mulțimea de turiști care veneau în direcția asta, pe urmele lor, nu ajunsese încă aici și domnea o liniște deplină. Uimitoarea panoramă a Iazului Negru, ca și neobișnuita alcătuire a văii adînci făcură o puternică impresie asupra lui Artur. Oricum, el înțelegea orice lucru frumos făcut.

— Uite un fluture, un fluture! exclamă el.

Fluturele roșu (numai în aparență roșu, fiind doar un fluture obișnuit) zbura deasupra iazului și, după cum bătea nehotărît din aripi, chiar în văzul drumeților, părea că șovăie: să zboare mai departe ori să se întoarcă. Janusz nu spunea nici un cuvînt; în fața lui totul se înălța de parcă ar fi fost niște munți, tot atît de nepătruns și tot atît de nestăpînit ca viața.

Merseră cîteva clipe, trecură peste un prag, ajunseră la locul unde cărarea cotește spre Granaty și apoi se întoarseră. Pășind pe lîngă locul unde pierise Karlowicz și privind piatra memorială, Malski se tulbură.

— De ce-or fi cioplit aici o zvastică? întrebă el.

— Asta-i un semn de-al góralilor[1]. Se zice că-i foarte vechi...

— Nu-i bine... dacă l-ar vedea germanii...

— Care germani ? se răsti Janusz.

Dar Malski nu răspunse, tăcu pînă la cabană. Janusz nu vroi să intre în cabana varșoviană zidită, preferînd, după un vechi obicei, să-și bea laptele la Bustrycki. În fața casei lui Bustrycki nu era însă nici un loc liber, așa că intrară și se așezară într-un colț, lîngă fereastră, de unde Janusz se uita la oamenii care veneau dinspre Kasprowy.

Se întunecase. De cîteva ori se auziră chiar tunete. Deasupra piscului Kozie Wirchy cerul era încă de culoarea safirului ; dinspre partea de jos ceva gonea parcă nouri albi și înalți. Băură lapte bătut, iar Malski scoase și cîteva sandviciuri cu brînză și șuncă luate de la pensiune.

— Trebuie să ai grijă, întotdeauna, de asemenea lucruri cînd pornești la drum, zise el sentențios, oferindu-i un sendvici lui Janusz, care, firește, nu se gîndise la „asemenea lucruri"

Tocmai atunci privirile lui Janusz se opriră asupra unei siluete cunoscute. Printre turiștii ce coborau dinspre piscul Kasprowy distinse pe loc o făptură și, nu încăpea nici o îndoială : era Andrzej Gołąbek. Alături de el, un tînăr brunet, necunoscut și o fată. De asemenea, nici cei trei nu găsiră loc la mesele din fața casei și se așezară de-a dreptul pe lespezi. Andrzej așternu foaia de cort și perna pe care o așeză pe fată. Locul era chiar în fața ferestrei ; ușa fiind închisă nu li se puteau auzi vorbele. Fata deschise

[1] Locuitori munteni în jurul localității Zakopane.

rucsacul și scoase merindele, în timp ce ceilalți doi tineri despăturiră vechea hartă a lui Zwolinsky, lipită bine pe pînză și urmăriră traseul pe care aveau să-l străbată. Janusz înțelese din ceea ce arătau cu degetul că se vor îndrepta prin Dolina Panszczyca spre Krzyźna și-i invidie pentru priveliștea, unică în Tatra, pe care aveau s-o vadă ; se uită apoi din nou cu tristețe la ghetele lui Malski, deja destul de prăpădite, cu tocurile scîlciate și care, la drept vorbind, nu mai erau bune de nimic. Trebuiau să se reîntoarcă la Zakopane.

Dar, înainte de a ieși din casa Bustrycki, fură siliți să aștepte să stea ploaia care, pe neașteptate, pornise să izbească stîncile și arbuștii pitici. În răstimp, Janusz continuă să privească pe cei trei tineri și după o clipă își dădu seama că fata nu era alta decît Helenka. Socotind în memorie, ea putea avea de-abia treisprezece ani. Era însă dezvoltată, semănînd cu bobocul unei flori. Janusz, deși o văzuse nu de mult, desigur în locuința lor de pe strada Czacki, n-o putuse recunoaște din primul moment.

Spre deosebire de cei doi băieți ai soților Gołąbek — foarte bruni, de tipul lui Walerek, de o frumusețe însă cu mult mai nobilă — Helenka era blondă, ca mama ei, ca Józio. Tocmai costumul ce-l purta, jumătate bărbătesc, jumătate femeiesc — avea pantaloni, dar părul îi era împletit în două cozi legate cu panglici albastre — îi reamintea lui Janusz de tot ceea ce-i încîntase copilăria și adolescența. Mișcările reaminteau pe doamna Royska, rîdea tocmai ca Ola, dar semăna înainte de orice și atît de mult cu Józio, de parcă i-ar fi fost soră.

„Cum se face că nu mi-am reamintit-o, se minuna Janusz, prefăcîndu-se că ascultă spusele lui Malski despre *Electra* lui Strauss. Doar, după toate semnele astea, trebuia s-o recunosc chiar la capătul pămîntului."

Şi se tot uita la gropiţa ce făcea ori de cîte ori rîdea, numai la cea de pe partea stîngă a obrazului, la culoarea deschisă, bălaie, a părului ei nelucios dar pufos, ca şi la modul cum îşi umfla buzele cînd le spunea băieţilor ceva neplăcut. Admira farmecul neobişnuit al feţei, ochii ei albaştri ridicaţi puţin cam oblic în sus şi în jurul cărora se iveau, la fiecare zîmbet, nişte cutişoare atît de drăguţe (ce nu puteau fi încă riduri). Era foarte veselă, dar capricioasă, iar cînd începu să plouă, scoase cîteva ţipete şi se putu auzi prin geam cum strigă: „Andrzej, Bronek!" Îndată, toţi trei se pitulară sub streaşină, chiar lîngă fereastră, iar Janusz se retrase, temîndu-se să nu-l recunoască, deşi apoi îşi mărturisi în gînd că, chiar dacă-l vor recunoaşte, se vor preface că nu-l văd, fiindcă un unchi întîlnit într-o excursie este ceva nespus de plicticos.

Acum, faţa Helenkăi era cu ceva mai deasupra geamului lîngă care şedea, aşa că putea să-i citească pe chipu-i nervos schimbările nespus de vii ale sentimentelor şi pornirilor. Vorbea — ca tot ce făcea — cu o însufleţire imensă, copilărească încă, iar în mişcările şi într-un fel de superioritate cu care-i trata pe băieţi, se vădea deplina ei feminitate, atotstăpînitoare.

Şi deodată, în gestul cu care-l dădu la o parte pe frate-su, care o împiedeca să lege rucsacul, ca şi într-o anumită lucire a ochilor văzu nu numai pe Józio întreg, expediţia lui războinică

şi grămada verde de lucernă pe care acesta şi-a dat sufletul — ci şi întreaga lui tinereţe.

Fascinat, continua să se uite la fata asta tînără.

„O apariţie uimitoare, îşi şopti el, de unde o fi răsărit?"

Malski nu observase nimic. Îi expunea pe larg atitudinea lui faţă de muzica simfonică a lui Strauss şi de ce îi displăcea *Rosen kavalier*.

— Uite, a stat ploaia, făcu el la un moment dat, putem merge. Să mergem!

— Să mergem, aprobă Janusz ridicîndu-se în picioare.

Cînd ieşiră, era umed şi rece, pe cer se mişcau nişte nouri albi zdrenţuiţi, iar pietrele luceau în soare. Ploaia trecătoare încetase.

Janusz îşi înălţă capul, cu ochii la nourii cei albi şi-i veni în minte un vers de demult:

...Deasupra mea zboară spre safirul mării...

Şi în timp ce se apropia de cărarea ce ducea spre Zakopane, văzu cum cei trei, tineri şi fericiţi, sărind din piatră în piatră înaintau repede urmînd semnele roşii în direcţia zmeurişului, spre trecătoarea Krzyżna.

— „Linişteşte-te, îşi spuse Janusz în sinea lui, tu nu vei mai putea niciodată ţine pasul cu ei."

VI

La început, în celulă erau şaisprezece. Nu de mult fuseseră scoşi şapte. Janek observă că toţi erau delincvenţi de drept comun. Astfel, au rămas doar nouă tovarăşi. În largul lui însă, Janek se simţea numai alături de doi tineri. Unul,

băiat de vreo douăzeci de ani — cel puțin așa arăta — se numea Lilek. Ochii lui cenușii, imenși, pe fața brună, încercuiți acum, în închisoare, de umbre vinete, se uitau la Wiewiórski ca la o icoană. Al doilea, mai vîrstnic, Aleksy, trupeș, calm și cu un zîmbet matur, îi plăcea să pună întrebări principiale, dar cît se poate de încet, ca să nu atragă atenția unui găligan înalt, costeliv și răutăcios, pe care, după cît se pare închisoarea îl „corectase" pe de-a-ntregul și care lua la vale tot ce spunea Wiewiórski. Wit Nowak — acesta era numele lui — învinovățea pe toți aceia care făceau pe „neînduplecații", după cum le spunea el, dînd drept pildă pe Wiewiórski, în spinarea căruia arunca dizolvarea partidului comunist. Știrea despre acordul Ribbentrop—Molotov, pătrunsă, în ultimele zile, nu se știe cum, pînă în celula închisorii, provocase rîsul lui Wit și sincera neliniște a lui Wiewiórski.

Wit Nowak susținea că „sfinții neînduplecați" vorbesc ca popii, cu deosebire că preoții promit raiul în lumea cealaltă, iar Wiewiórski chiar în lumea asta.

— Nu eu făgăduiesc, scumpule, zicea Janek, zîmbind, ci Lenin și Stalin.

— Și cardinalul Kakowski, adăuga Nowak răstit.

Janek se arăta împăciuitor. Așezați cîteșitrei pe patul tare din colț — cu Aleksy și Lilek — vorbeau în șoaptă. Dar și asta rar, numai în timpul cînd ședeau împreună în celulă, putînd vorbi în largul lor. Acum, buna dispoziție îl părăsise chiar și pe Janek și adesea, în loc să povestească voios, să glumească, așa cum îi era felul, ședea mohorît, nemișcat, privind în gol.

Rîzînd de el Wit Nowak întrebă :

— Ce vezi tu, acolo, Janek ?

Iar cînd Wiewiórski nu răspundea, el adăuga :

— Vezi de-acum fericirea veșnică, dispariția oricărei proprietăți. Fii atent, orice proprietate... nimeni nu va mai avea nimic, doar... fericirea va domni în toată lumea.

— Wit, nu-ți bate joc, intervenea Aleksy, luînd o poză de parcă ar fi vrut să-l apere pe Wiewiórski.

— Măi, măi, făcea Nowak agresiv, nu-l mai apăra pe conducător. „Conducătorul" — cum îi spunea el lui Wiewiórski — se va apăra singur.

Dar, în seara cînd au fost scoși delincvenții de drept comun, Wit deveni și el neliniștit. Stînd pe patul lui de lemn, trăgea cu urechea.

Deținutul, îndelung închis, învăță să ghicească după cele mai mărunte semne ce se petrece în închisoare. După chiar modul în care este vîrîtă cheia în broască, după felul cum sînt deschise zăvoarele, el este în stare să simtă că se petrece ceva neobișnuit. Ghicește cu ușurință cînd au loc execuții, cînd se aduc noi deținuți, fie cu sentințe recente, fie de la alte închisori. De data asta nu erau nici execuții, nici transporturi noi. Un mare număr de autovehicule se opriseră în fața închisorii — fără să fie trase zăvoarele și nici deschise porțile — dar nu intrară în curte, ci rămaseră afară. Mai tîrziu unele din ele plecară. Încă de cu seară mișcarea se întețise în toate coridoarele, unde se deschideau și se închideau ușile, dar totul atît de încet, ca în somn.

— Cine și-ar fi putut închipui ca ei să plece, zise, deodată, cu glas tare Wiewiórski.

— Tăcere, tovarăși, dormiți, strigă plantonul, căci era încă noapte.

— Noaptea de azi nu-i de dormit, șopti Lilek, ca și cum ar fi vorbit cu el însuși.

— Lilek, n-auzi ? șopti Wiewiórski, ei pleacă.

— Ce înseamnează asta ? întrebă Aleksy.

— Mai știu și eu ? !

— Liniște, liniște, încercară ceilalți tovarăși să-i calmeze.

Wiewiórski, cu capul pe așternut, nu dormea. Deodată, desigur în zori de zi, automobilele din fața închisorii se urniră.

La început turui un motor, apoi al doilea și apoi treptat multe altele și se putea auzi cum plecară toate.

— Tovarăși, au luat-o la sănătoasa, zise Wiewiórski, ridicîndu-se repede din pat, ei fug. Au fugit, au fugit...

Cu toții se ridicară, la fel de iute, din așternuturi.

— Oh, tu, prostule, strigă Wit Nowak, ai căpiat de tot, fir-ai să fii. Nu ne lași să dormim...

— Să dormi într-o astfel de clipă !

Lilek se repezi la ușă plin de avînt.

Dar... și din alte celule se auzeau zgomote, strigăte, încercări de a sparge zăvoarele. Înțeleseră cu toții că pe coridoare nu mai există paznici. Larma din celulă se întețea tot mai mult, încît pînă și Wit Nowak nu mai protestă, ci striga împreună cu ceilalți :

— Deschideți, deschideți !

Aleksy, voind să ajungă la fereastră, se urcă în spinarea unuia din deținuți, dar nu fu în stare s-o deschidă. Văzu doar deasupra închisorii cerul albastru, senin, al nopții de toamnă. Se făcea ziuă.

Deodată răsună zgomotul unor pași grăbiți pe coridor, de undeva din partea de jos se auziră strigăte și un zornăit ciudat ; cineva deschidea celulele, una după alta. Toți deținuții se înghesuiau la uși, iar cînd ele fură deschise, căzură unii peste alții în coridor, aproape răsturnîndu-l pe cel ce le deschisese. Singur Wiewiórski se opri lîngă el. Era un om vîrstnic, serios, cu barba căruntă.

— Ce s-a întîmplat ? întrebă Janek.

— Au fugit. Ne-au lăsat singuri.

— Cum așa, au fugit ?

— Așa, au fugit. Au șters-o.

— De ce ?

— Ce mai întrebare. Se apropie nemții.

— Nemții...

Janek trebui să se sprijine de zidul coridorului, uitîndu-se în neștire la omul cel vîrstnic.

— Cum așa, se apropie nemții ? Și noi nu ne apărăm ?

— Ne apărăm... dar se spune că ne-au zdrobit cum nu se poate mai rău.

Lilek alerga înapoi prin coridor, strigînd din toată puterea :

— Wiewiórski, unde-i Wiewiórski, Wiewiórski...

— Sînt aici. De ce urli ?

În clipa aceea se întrerupse curentul electric. Se făcu întuneric. Lilek, pe întuneric, puse mîna pe Wiewiórski și-l ținea de braț de parcă-i era frică să nu-l piardă.

— Știi ceva, tovarășe, zise el, toate cheile au fost lăsate la intrare, pe masă, cu următoarea însemnare : „Cei ce au rămas sînt toți comuniști".

— Ne-au lăsat să fim uciși.

Janek însă nu-l mai auzea ; el repeta doar un singur cuvînt :

— Ne-au zdrobit, zdrobit, zdrobit...

În clădire domnea întunericul, mirosea urît și era foarte cald. Cînd se aflară în fața închisorii fură cuprinși de răcoarea zorilor și de o adiere proaspătă, nespus de înviorătoare. Janek simți amețeli la cap și era să se prăbușească la pămînt. Îl sprijini Lilek.

— Ce-i cu dumneata, tovarășe Jan ? întrebă el pe un ton grav.

Nu departe de închisoare trecea șoseaua spre Poznan. Domnea o forfotă intensă. Oameni, autovehicule, cai, treceau în goană mare. Alergînd așa — erau acum numai ei trei : Janek, Lilek și Aleksy — se izbiră de un civil ce fugea și el în aceeași direcție.

— Cetățene, ce se întîmplă ? îl întrebă Aleksy.

— Voi de unde veniți ? întrebă omul, neîncrezător.

— Noi sîntem deținuți politici...

— Poate spioni ? rosti celălalt.

— Lăsați glumele, făcu Janek foarte energic, spuneți-ne, domnule, ce se întîmplă. Noi nu știm nimic, noi venim de la dubă...

— Sîntem alungați ca niște cîini.

— Dar ăștia de pe șosea ?

— Oameni care fug...

— Încotro ?

— Încotro apucă, tot înainte, măcar pînă la Poznań.

— Unde sînt germanii ? mai întrebă Aleksy.

— Peste tot, domnule, peste tot. Civilul, în veston de culoare deschisă și fără șapcă, era, după aparență, foarte speriat.

— Cum așa, peste tot ?

— Uite-așa, peste tot. Au ajuns deja lîngă Varșovia. Capitala se apără.

— Mai repede, Lilek, urlă Janek cu o neașteptată putere, să zburăm !

Și începu să fugă înainte, ca și cum Varșovia ar fi fost la doi pași.

Atinseră șoseaua pe care treceau căruțe, biciclete, iar din cînd în cînd se strecura prin mulțime și cîte un automobil, claxonînd puternic. Totul era luminat de razele lunii — era lună plină — care apunea.

Aleksy întoarse fața spre apus, unde cerul era încă întunecat. Pe fondul lui negru începură să lucească niște lumini ciudate, fulgerau parcă firmamentul, ca și cum tot cerul intrat în spasme s-ar fi contractat și decontractat.

— Privește, spuse el lui Lilek.

— Ce-i asta ?

— Trag cu tunurile. Astea-s proiectile.

Și, printre scîrțîitul căruțelor și tropăitul nesfîrșit al pașilor pe șosea, pleoscăind fără întrerupere ca un fluviu, străbătea un huruit îndepărtat, monoton.

— Războiul, zise Lilek, inhalînd aer, ca și cum ar fi fost gata să plîngă, iată războiul.

— Uite un camion militar ! Gol ! Săriți în el ! strigă Janek tovarășilor săi, năpustindu-se spre mașina care se strecura încet. Săriți ! Cetățeni, spre Poznań ? Luați-ne spre Poznań ! le strigă el.

— Intră, domnule, mergem chiar pînă la Varșovia îi răspunseră niște voci energice, neînfricate.

La lumina lunii zări în autocamion o grămadă de oameni calmi, stăpîni pe ei.

„Feroviari !" gîndi el.

Şi întinse mîna lui Lilek şi Aleksy ajutîndu-i să urce şi ei în autocamion. Apoi se adresă celor ce şedeau la mijloc.

— Vă mulţumesc... tovarăşi.

Autocamionul, izbutind să iasă din înghesuiala şoselei, luă o viteză ceva mai mare, în direcţia oraşului Poznań.

— Mergeţi la Varşovia? întrebă o voce. Noi ocolim Poznan-ul...

— La Varşovia, răspunse Lilek, în grabă.

— La Varşovia, repetă cu toată hotărîrea Janek. În capitală.

VII

Kazimierz Spychała — privind prin fereastra deschisă — telefonă la minister; noaptea era neagră, caldă, iar hăt departe se auzea un huruit, o mişcare nedesluşită, ca şi cum un stol de insecte uriaşe, în rînduri strînse, ar fi înaintat fără răgaz, cu zgomotul ce-l face un cărăbuş cînd se izbeşte de geamul unei ferestre închise — mărit însă de multe, multe ori.

— Alo!

— Maşina mea e gata?

— Cine vorbeşte?

— Kazimierz Spychała.

— Maşina dumneavoastră, domnule consilier, a fost luată de doamna ministru.

— Doamna ministru? se miră Kazimierz.

— Da, a avut nevoie de ea.

— Dar... la minister nu mai există altă maşină?

— Nu mai există nici un fel de maşină.

— Dar în birouri cine mai este?

— Nimeni! Sînt doar eu, singur.

— Şi cine eşti dumneata?

— Uşierul Stanisław Blaszczyk.

Spychała puse receptorul în furcă. Nu există maşină!

— Fir-ar să fie! înjură el. Trecu din nou în dormitor şi aprinse lumina. Pe patul făcut era o valiză mică din piele bună, în care luceau numeroase flacoane şi cutiuţe cu capace de argint.

Spychała se opri în mijlocul odăii şi rămase pe gînduri.

— Au fugit. Au fugit toţi.

Sună.

Imediat apăru servitorul. Se părea că cei din bucătărie nu se culcaseră încă. Se opri în prag şi se uită la Kazimierz cu o privire respectuoasă, dar tristă.

— Fă-mi valiza, Wojciech, spuse Kazimierz, ca pentru o „călătorie mică".

— Mică? întrebă Vojciech, melancolic.

— Ca pentru cea mai mică. Nu se ştie dacă nu va trebui s-o car eu însumi.

— Dar automobilul?

— Nu mai este.

— Nu mai este maşină, repetă Wojciech şi se posomorî vizibil, căci pasămi-te îşi legase şi el speranţele de maşina asta.

— Vrei să pleci şi dumneata, Wojciech? întrebă Spychała.

— Toţi fug; eu singur ce să fac în Varşovia?

— Da, aşa-i, numai că la minister nu există nici un automobil.

— Dar maşina dumneavoastră, domnule consilier?

— Am împrumutat-o prințesei...

— Aha..., oftă Wojciech prelung, neliniștit — și-acum ce va fi ?

— Vom vedea, vom vedea, răspunse Spychała nervos, uitîndu-se la ceas. E 3,20 după miezul nopții — n-avem de ce să ne grăbim.

— O, părerea mea este că trebuie să ne grăbim și încă foarte mult, spuse Wojciech, cu o mutră semnificativă.

„Ei, acolo în bucătărie, știu mai multe decît știu eu", își zise Spychała în gînd. Deschise aparatul de radio. Tăcere.

„Totuși, voi merge la prințesă ; poate încă n-a plecat", cugetă Spychała.

Ieși pe stradă ; undeva, dincolo de Vistula, cerul începuse să se înroșească. Din apă se ridica o undă de răcoare ; dinspre apus apărea o lună ciuntită. Pe străzile laterale domnea tăcere. Bîzîitul gînganiilor venea dinspre străzile principale. Ca să ajungă la micul palat al prințesei Bilińska nu trebuia să traverseze decît Aleje Jerozolimskie. În fața casei din curte era automobilul lui negru încărcat cu valize. Domnișoara Tekla stătea pe scară și supraveghea încărcarea ; după ochi se putea vedea că plînsese. Pe fața ei obosită se înfruntau sclipirile zorilor cu lumina ce pătrundea din holul puternic luminat, oglindind o rază de speranță.

De pe platforma centrală a scărilor se auzi o voce somnoroasă :

— Camuflați lumina, camuflați lumina...

— Cine-i acolo, întrebă domnișoara Tekla, supărată.

— Comandantul Ligii antiaeriene, se auzi vocea din întuneric, camuflați, camuflați !

— Se ivesc doar zorile ; îndată va fi ziuă, ripostă domnișoara Biesiadowska, pierzîndu-și răbdarea.

— Prințesa este acasă ? întrebă Spychała.

— În salon. Împachetează miniaturile, răspunse domnișoara Tekla.

Kazimierz intră înăuntru. În toată casa ardeau lămpile. Totul era luminat *a giorno*, ca în zilele marilor recepții. În hol, Alo ședea pe un scaun, în pardesiu și pălărie, cu o trusă în mînă. Se uita somnoros în fața lui și fuma. Nu se salutară.

— Unde-i mama ? atît doar întrebă Spychała.

Fără nici un cuvînt, îi arătă cu țigara ușa salonului. Spychała intră acolo.

Aici domnea dezordinea. Printre paie și talaș, printre mobilele mișcate din locul lor stătea neclintită Maria. Zveltă și înaltă, lui Spychała i se păru că-i cea de odinioară. Din ziua aceea memorabilă, cînd o văzuse pentru întîia oară și cînd stătea tot așa în mijlocul unei odăi devastate, cu mîinile întinse spre el. Acum nu mai avea însă mîinile întinse.

— Pleacă, Maria, o îndemnă Spychała fără vreo introducere. Se apropie zorile. Iar în cursul zilei avioanele bombardează...

Prințesa se uită la el perplexă. În ochii ei albaștri și mari plutea un regret și o nedumerire. Se temea nu de avioanele germane, ci de clipa care trebuia să urmeze.

— Pleacă, repetă Spychała.

Maria își luă pardesiul și, cu teamă, se mai uită o dată la Spychała, iar apoi din nou la portretele și miniaturile ce atîrnau pe perete, deasupra canapelei. Nu le mai împachetă.

— Vezi, vezi..., grăi ea.

În sfîrșit, întinse mîinile spre el, clipă pe care Spychała o aștepta de atîta vreme. Se repezi și începu să i le sărute ca atunci, în urmă cu douăzeci de ani și tot ca atunci avu impresia că începe o nouă, o altă epocă a vieții lui. Că se întîmplă lucruri atît de uriașe...

— Vezi, vezi, din nou în pribegie, grăi prințesa.

În clipa aceea intră Alo.

— Mamă, totul e gata, se impacientă el, plecăm !

— Ia miniaturile acelea, spuse prințesa.

Alo smulse de pe perete cu o singură mișcare — precum niște bobițe de agrișe de pe o tufă — un șir întreg de miniaturi și le vîrî în buzunar.

— La revedere, rosti prințesa adresîndu-se lui Spychała. Și, ridicîndu-și mîinile în sus, înnodă pe mica ei pălărie de paie un voal de mătase de culoarea fumului gros. La revedere.

Atîta tot. De-abia cînd luă loc în automobil, lîngă ea așezîndu-se somnorosul Alo cu privirile în vid și cafenia Mucha — singura care, lătrînd, se bucura de călătorie — și cînd domnișoara Tekla le puse la picioare ultimele valize mici și pledurile, Bilińska se adresă din nou lui Spychała :

— Kazi, rosti ea vîrîndu-și mîna în mănușa cafenie, peste geamul lăsat în jos, poate că, totuși, pleci cu noi ?

— Nu mai e loc, zise Alo cu o voce mohorîtă.

— Nu, nu, dădu din cap Spychała, simțind cum ochii-i sînt inundați de un șuvoi de lacrimi, fără să știe de ce-i atît de emoționat : regreta oare plecarea sau cruntul ei egoism ?

— Oh, Kazi, zise prințesa, *ne pleurez pas !* [1]

În clipa aceea șoferul porni motorul și frumosul „Buick“ al lui Spychała se urni ușor din fața casei, înconjură curtea și dispăru în deschizătura încă neagră a porții. Kazimierz privi cerul înalt, de deasupra celor patru etaje ale clădirii. Era verde ; doar într-o singură parte — roz.

— Numai să nu dea vreun necaz peste ei, șopti domnișoara Tekla, stînd alături de Spychała. Acum trebuie să închid totul, adăugă ea mai mult pentru sine.

Plecă. Îl despărțeau de Aleje Jerozolimskie cîteva zeci de pași. Se uită într-acolo. Prin mijlocul străzii înaintau cu un zgomot monoton numeroase vehicule, oameni, căruțe, cai, trăsuri, automobile. Pietonii se agățau de mînerele, de treptele, de spatele mașinilor. Cîțiva soldați răniți, cu bandajele însîngerate pe cap, ședeau pe niște tunuri rătăcite, care — nu se știe cum și de unde se pomeniseră în vîltoarea haosului ăstuia — înaintau, ca un fel de mîncătoare de furnici, cu rîturi amenințătoare. Făpturile palide, somnoroase, ghemuite în automobile, împreună cu cîinii, coliviile, lămpile și palmierii din căruțe formau o haotică natură moartă. Și totul — învăluit într-o lumină roz cenușie parcă de teatru — se scurgea sub razele ce veneau de dincolo de Vistula. Mai fiecare din refugiați își înălța capul, din cînd în cînd, privind în spate și aruncînd căutături neliniștite spre cerul dinspre apus, înalt și încă întunecat.

La colțul dintre Bracka și Jerozolimskie, la un anumit punct, mulțimea se despărțea în două

[1] Nu plînge ! (fr.).

șuvoaie, lăsînd liberă o mică insulă pe care zăcea un cal împușcat, într-o poză ciudată, cu capul strîmb dat pe spate, cu tus-patru picioarele ridicate în sus și cu potcoavele mari de pe copite strălucind într-o lumină roz.

Cîteva clipe Spychała rămase, pe marginea trotuarului, privind în neștire mulțimea ce se îmbulzea, învălmășeala cailor și a vacilor, mișcările mecanice ale oamenilor care, aplecați în fața lor, mergeau uniform, și mereu înainte, înainte, neștiind ce să facă.

În clipa aceea o mică mașină albastră frîna brusc chiar lîngă el, frecîndu-și aproape treapta de marginea trotuarului, iar în dosul geamului văzu fața senină a doamnei Royska.

— Hai, domnule, vino cu mine, zise ea lăsînd geamul în jos, repede, repede, nu putem sta aici.

Fără să stea pe gînduri și uitîndu-și de bagajul „mic" și „mare" al lui Wojciech, Kazimierz deschise ușița automobilului, se așeză lîngă doamna Ewelina și porniră. Aceleași raze roz-palide, fantomatice inundară acum chipul doamnei Royska, iluminîndu-i părul argintiu și jenîndu-i ochii. Automobilul își făcea loc cu greu. Pe viaduct, fu puțin mai liber; în cartierul Praga însă dădură, din nou, peste o înghesuială atît de mare, încît înaintau cu o viteză de melc. Amîndoi tăceau.

La un moment dat doamna Royska se aplecă spre șofer și-i zise:

— Ludwik, ia-o spre Otwock, poate vom putea trece mai ușor.

Într-adevăr, șoseaua asta nefiind așa aglomerată, micul automobil albastru se putu strecura mai lesne înainte. Dinspre șoseaua Lublinului

se auziră primele explozii; se făcea tot mai multă lumină. Ziua năvălea odată cu puternica strălucire a soarelui.

După o oră erau deja la Puste Łąki. Doamna Royska trecu la gospodărie. Spychała, fără să intre în casă, începu, pe dată, să se plimbe prin parc.

Copacii bătrîni, mari, se înălțau în plinătatea forței și frumuseții sub cerul azuriu al dimineții. Arțari uriași acopereau cu coroanele lor verzi mălinii și călinii cei scunzi, acum plini de fructe negre și roșii. Între tulpinele lor ridicate sus spre cer domnea liniștea; pe răzoare florile de toamnă împrăștiau o mireasmă tîrzie, dar și mai pătrunzătoare. Clipele trăite i se părură, toate, numai un vis. Uneori doar, ajungea pînă la el un huruit amenințător de undeva de departe, auzindu-se ca și cum ar fi căzut bombe. Aici, domnea însă liniștea, frunzele verzi se legănau ușor.

În plimbarea asta prin parcul des și încă nu verde de tot, îl însoțea mireasma pomenită, dar care nu era nici a primăverii și nici a florilor. De-abia mai tîrziu își reaminti că era cea mai veche mireasmă de care își aducea aminte: mireasma copilăriei — mireasma pămîntului.

Se vede că undeva, dincolo de parc, oamenii arau pămîntul — cei din jurul doamnei Royska muncind tot atît de cu zel ca și ea — iar mirosul pămîntului umed, reavăn, străbătea ca niște unde săgetătoare printre trunchiurile impunătoare ale arțarilor și frasinilor.

Se opri și, timp de cîteva clipe, Spychała cuprinse mireasma în nări. În memorie îi veni casa părintească și bunicul și tatăl, amintiri pe care de obicei le dădea la o parte. Și acum făcu

un gest cu mîna, de nepăsare. Se duse apoi în fața casei, unde ultimele flori violete de „ochiul boului", bătute deja de rugină, se înghesuiau pe un răzor mare ca niște copii zburdalnici.

În clipa aceea, din ciudata casă de lemn cu două cupole mici pe lături, ieși doamna Royska, în mînă cu o imensă jerbă de flori de toamnă, pe care cineva se vede că i-o adusese chiar atunci. Zîmbi calmă, uitîndu-se la Kazimierz.

— Mă duc la mormîntul lui Józio, vino cu mine.

Spychała o urmă în tăcere. Cărarea ce ducea la templul Sibilei fiind destul de îngustă, fu obligat să meargă după doamna Ewelina și, involuntar, îi admira pasul elastic, calm și rochia de vară de culoare deschisă, cu care Royska abia pridídise să-și schimbe costumul de voiaj.

„Cîți ani ar putea să aibă ?" se întrebă el și începu să socotească într-un mod destul de complicat.

„De la conversația noastră din Odesa au trecut... Doamne, douăzeci și cinci de ani. Un sfert de veac ! Cîte nu s-au schimbat în răstimp... Ea, a rămas mereu neschimbată..."

Se vede că și doamna Royska se gîndise la același lucru căci, după ce, apăsînd mijlocul floarei soarelui lucrată în fier forjat, intră în capelă și după ce depuse jerba de flori violete și galbene pe marmora roșie a mormîntului, zise așezîndu-se pe banca semicirculară, lipită de peretele cavoului :

— Îți reamintești, domnule Kazimierz, de conversația noastră de la Odesa ?

Fuseseră multe conversațiile de la Odesa, dar Spychała înțelese îndată că se referea la aceea din iulie 1914, la care se gîndise și el.

— Da ! îmi reamintesc, zise el așezîndu-se de partea cealaltă a cavoului, tocmai adineaori mi-a venit în minte.

— Atît de ciudate lucruri se întîmplă în viață, continuă doamna Royska, gîngăvind un pic, uneori oamenii uită chiar lucrurile importante... iar conversația aceea n-a fost importantă... ba chiar deloc..., încheie ea rămînînd pe gînduri.

— Atunci am vorbit despre viitorul lui Józio, preciză Spychała.

— N-aveam altă bătaie de cap, oftă mama.

— Grijile ne-au fost premature. Dar, am fi putut oare prevedea ceva ? Eram cufundați în vălmășagul vremii, nepregătiți pentru ceea ce urma să se întîmple...

— Omul este întotdeauna nepregătit. Oare pentru ceea ce a urmat acum ne-am pregătit ?

Spychała nu răspunse ; avea urechea încordată. De foarte departe se făcea auzit răsunetul unor detunături înăbușite.

— Îngrozitor lucru, grăi doamna Royska.

Și, aplecîndu-se deasupra cavoului, îndreptă florile depuse așa ca să nu acopere data gravată pe marmoră : 1898—1918.

— Uneori îmi zic, se adresă ea din nou lui Spychała, poate a fost mai bine... că Józio a trecut prin toate, încă de atunci, cu un sfert de secol în urmă. O viață scurtă și apoi moartea — pe cîmpul de glorie. În orice caz într-un moment mai glorios, pentru noi, decît azi...

Spychała nu agrea asemenea speculații intelectuale. Cum ar fi fost... dacă ar fi fost altfel... cînd altfel n-ar fi putut să fie... Și nici astăzi n-ar fi putut fi altfel... Trebui să recunoască plin de amărăciune :

— Pentru ziua de azi am muncit din greu.

Doamna Royska căută la el atentă. Întreaga ei seninătate dispăruse, iar ochii exprimau spaimă, remuşcări şi tulburare.

— Şi dumneata eşti de părerea asta...? şopti ea, gîngăvind şi cu buzele tremurînde.

Totul dură însă foarte puţin. Din nou stăpînă pe sine, îşi întoarse ochii spre placa de pe mormînt. Spychała îi văzu acum frumosul ei profil, cu nasul scurt, aproape cîrn şi cu pufosul ei păr cărunt. Şi simţi deodată aceeaşi tulburare de atunci, de la Odesa, aceeaşi ură faţă de femeia asta, faţă de frumuseţea şi rasa ei, faţă de aerul ei domnesc, insuportabil.

— Dacă ar fi trăit Józio, ar fi lucrat şi el pentru ziua de azi, spuse el, dorind să-i facă sînge rău doamnei Royska.

Ea însă nu-i sesiză gîndul, nu-şi întoarse ochii de la inscripţia de pe marmoră şi chiar, zîmbind blajin, adăugă:

— Tocmai despre asta vorbesc, poate a fost mai bine că a trecut deja prin clipele de dezastru şi glorie...

Cuvintele astea îl făcură pe Spychała să-şi piardă şi mai tare răbdarea.

— Ca să vorbim drept, porni el în aparenţă calm şi fără să se uite la doamna Ewelina, n-a fost cine ştie ce glorie... N-a făcut decît să înceapă acolo ceea ce noi continuăm aici.

— Cum aşa? întrebă speriată doamna Royska.

— Totul s-a desfăşurat nespus de frumos, continuă Spychała, ceva mai accentuat, eu însumi am luat parte, deci ştiu. Ulanii erau arătoşi, cu steguleţe, cu lănci... Toate au fost frumos descrise în America, de un oarecare Boleslawski... poate aţi citit, doamnă?

— Nu, nu — şi pierzîndu-şi răbdarea, Royska dădea din cap în semn de negare, aşteptînd, tot aşteptînd să audă cuvintele cele mai importante ce urma să le pronunţe Kazimierz.

— A fost o nebunie. Evident... la Gniewań, la Tywrów, la Kaniów. Au pierit ca muştele. Pentru ce?

— Cum pentru ce? Pentru Polonia.

Spychała rîse amar.

— Pentru Polonia! Dar pentru ce fel de Polonie? Domnii noştri prinseseră gustul Ucrainei. Veniturile, atît de mari, ce le aduceau moşiile din Podolia şi Ucraina nu le dădeau şi nici nu le puteau da pămînturile din Polonia autohtonă. Ne venea greu să renunţăm la coloniile astea... Alţii le căutau dincolo de mări şi ţări, pe cînd aici aveam la îndemînă pămînturi în care curgea laptele şi mierea.

Doamna Royska tresări.

— Cum adică, pentru asta a pierit Józio?

— Nu vă aduceţi aminte, doamnă, de Molińce? întrebă Kazimierz, ironic.

— Vai, domnule Kazimierz, strigă ea cu simplitate, acoperindu-şi faţa cu mîinile. Nu-i adevărat.

— Aţi ţinut mult la Molińce?

— Da, am ţinut.

— Şi la oameni?

Doamna Royska nu răspunse.

— Vedeţi, doamnă, asta a fost realitatea.

— Józio a pierit, aşadar, degeaba.

— Pentru o Polonie cum am meritat s-o avem. Pentru Polonia pe care noi am făurit-o.

— Nu-i adevărat, nu-i adevărat! Pretutindeni unde s-a vărsat sîngele nostru, a fost altă Polonie, adevărată — doamna Royska spunînd

vorbele astea se ridicase în picioare. El nu s-a gîndit la capitalurile voastre, la moșiile voastre...

— La moșiile noastre, o corectă Spychała.

— La moșiile noastre. El nu dorea decît să fie frumos, să fie o viață nouă.

— Dar cum ?

— Nu știu. Și doamna Royska se așeză din nou. Seninătatea îi dispăruse de pe chip.

— Cred că habar n-avea de nimic. A vrut doar să se joace puțin de-a războiul și așa... să miște sabia. L-am văzut.

— Cum era ?

— Foarte frumos. Îmi reamintea de un tablou, nu mai știu care. Avea chipiul prins tare sub bărbie cu o curelușă. Mustăcioara de-abia îi mijea. Pe obraji îi înfloreau mereu bujori — și se stingeau... Doamna Royska închise ochii, își îndreptă trupul, sorbind cu lăcomie fiecare cuvînt spus de Spychała în timp ce de sub pleoapele strînse se prelingeau lacrimi.

— Nu-l putem condamna, domnule Kazimierz. Dumneata să nu mai vorbești astfel de el. Salvează-l pentru mama lui și pentru Polonia.

— Îl vom salva pentru legendă. Ce va spune însă istoria de el ?

— Istoria-i o culegere de legende. De un fel sau de altul.

Nerăbdător, Spychała se mișcă pe scaun.

— Dumneata ai vrut, domnule, să fie așa. Convorbirea noastră...

— Am fost un prostănac. Abia mai tîrziu am înțeles... multe. După ce-am plecat din Odesa.

— Omul învață mereu, rosti doamna Royska, deschizîndu-și larg ochii ce nu mai lăcrimau, iar eu, astăzi, am înțeles multe. În cursul călătoriei noastre, fugind din Varșovia.

Spychała se gîrbovi nițel.

— Am fugit din Varșovia, repetă apăsat și energic doamna Royska. Dumneata înțelegi, domnule Kazio, ce însemnează cuvintele astea ? Am fugit din Varșovia...

— Și încotro ? întrebă Kazimierz cu o voce mult mai calmă.

— Încotro ? Pînă la capătul destinului nostru. Dumneata trebuie să pleci în străinătate...

— Maria a și plecat acolo, șopti el cît se poate de încet, atît de încet încît nu era sigur dacă Royska l-a auzit sau nu.

Dacă ar fi văzut privirea doamnei Royska, îndreptată spre el — acum, așa cum întors cu fața într-o parte se uita la inscripția funerară — s-ar fi convins nu numai că i-a auzit cuvintele, dar și că la auzul lor simțise un fel de profund dispreț pentru Kazimierz.

Tăcură cîteva clipe. Apoi doamna Royska îngenunchie și-i făcu semn lui Kazimierz să îngenunchie lîngă ea. Se ruga în șoaptă ; curînd, începu să grăiască mai tare, la început așa într-o doară. Pe măsură ce vorbea, glasul îi devenea tot mai puternic și mai aspru. Puțin mirat, Spychała se uită la doamna Royska ca la o ființă ciudată... ca atunci la Odesa. Și deodată simți în femeia asta stăpînă pe sine și cu sufletul încuiat stilul entuziast, de odinioară, al tinereții ei. Căci timpul acela, pierdut, de odinioară era încă tinerețe.

— Te rugăm, Józio, să ne ierți, rostea doamna Ewelina, să ne ierte sfînta ta țărînă, risipită, uitată de toți.. să ne ieți nu numai pentru că te-am bănuit, că ți-am atribuit intenții și țeluri înjositoare și nedemne, neverificate... dar și pentru că ți-am refuzat gloria morții pentru patrie... ai

murit, așa cum ai gîndit că trebuie să mori... și ai murit în glorie, înțelegi, fiule, în gloria credinței tale, a încrederii tale, a tinereții tale... Credem, credem — chiar într-o clipă atît de mizerabilă și de îngrozitoare, de ucigătoare ca cea de azi — că n-ai murit degeaba...

Glasul i se frînse, se aplecă deasupra pietrei și-și rezemă capul de florile abia depuse pe mormînt. Spychała, sprijinit pe un singur genunchi, rămase cu desăvîrșire pierdut, neputincios și, la drept vorbind, speriat. Poate și puțin preocupat. Cuvintele neașteptate ale doamnei Royska ar fi putut să-i topească răceala interioară... Simți cum inima îi bate tot mai tare.

VIII

Mica unitate de infanterie din care făcea parte Antek Gołąbek fusese lăsată ca garnizoană în Łomża, în timp ce restul diviziei, concentrat în jurul orașului, atacase în direcția Mazuriei. Primele trei zile de septembrie Antek le petrecuse într-o inactivitate insuportabilă, umblînd prin cazarmă seara și dimineața, iar cea mai mare parte a zilei petrecînd-o sub bombardamente. Își dădea silința să-și cruțe camarazii și-i obliga să rămînă în adăposturi. El nu putea însă să reziste în adăpost; dimpotrivă, ieșea afară, se urca pe acoperișul grajdului și de acolo observa, cu binoclul de cîmp, incursiunile deasupra orașului, cazărmii și satelor învecinate. Avea binoclul ce-l șterpelise lui Hubert în momentul plecării la gară și cu ajutorul lui putea urmări atacurile chinuitoare ale avioanelor. Simțea că-i puțin pentru un apărător al patriei, dar în situația dată nu putea face mai mult. Cazarma fiind fără nici o apărare, nu-i putea opri pe soldați să nu tragă cu carabinele din cînd în cînd — pretextînd că trag în avioane, dar de fapt în fereastra lui Dumnezeu.

În ziua a treia spre seară se auziră cîteva detunături dinspre nord. Mica unitate din Łomża era lipsită de transmisiuni, de informații, de orice știri asupra situației. În foarte scurt timp comunicatele radiofonice deveniră haotice și neregulate. Spre seară detunăturile s-au apropiat; nu era însă tir de artilerie — aceasta rămăsese undeva la spate, ca și cum artileria nu s-ar fi mișcat din loc — ci, salve și împușcături singuratice de carabine. Seara, sosind niște motociclete, se produse învălmășeală în curtea cazărmii.

— Ieșiți, ieșiți, repetau soldații prin întuneric. Uzina electrică încetase pur și simplu să funcționeze, așa că nu mai era necesar să se respecte camuflajul.

Antek avea puțină experiență militară și nici vorbă de o experiență de luptă. Fură adunați cîte patru în rînd și li se porunci să care bobine cu sîrmă telefonică. Porniră repede din oraș, îndepărtîndu-se spre sud, în direcția Varșoviei. Pasul micii unități răsuna ritmic pe șosea; nu era permis nici să vorbească, nici să fumeze. Călcînd automat, Antek se legăna încet, lăsîndu-se pradă unei stări de semi-somn, semi-trezie. Cum ieșiră din oraș intrară, îndată, în pădure.

Pădurea, ca orice pădure noaptea, se înălța deasupra capetelor, drept în sus ca un perete negru, prin care, hăt departe, undeva, se deschidea cîte un drum palid-siniliu, luminat de

lună. Cu încetul începu să distingă în întuneric fețele camarazilor. Noaptea dădea tuturor o expresie concentrată și deloc somnoroasă. Lui Anton i se părea că suie cu toții împreună pe un munte înalt, așa cum pe timp de noapte, pe întuneric, înaintau pe Zawrat. Se mira doar că grohotișul de sub picioare nu le alunecă, fărâmițat, la vale.

Din oră în oră se opreau timp de zece minute. Anton punea jos colacul de sîrmă și își dezmorțea brațul îndurerat. Șiroaie de sudoare i se prelingeau pe spinare, se răceau și se transformau în fiori de frig. Apoi, undeva în primele rînduri, răsuna un strigăt înăbușit, trosnea parcă ceva și compania se urnea.

Pe la orele trei și jumătate cineva îl izbi cu cotul în coaste.

— Ce-i, Gołąbek, dormi...? Te cheamă... Ieși din rînd!

Se pomeni pe marginea șoselei cu încă alți cinci soldați. Un locotenent îi conduse în interiorul pădurii. Pe trei din ei i-a lăsat pe loc cu aparatul, pe ceilalți i-a dus mai departe printre arbori, prin care pătrundeau petele argintii ale luminii lunare. Cei care l-au urmat pe locotenent trăgeau după ei sîrma de telefon, aruncînd-o de pe o creangă pe alta.

Plecînd, locotenentul le spuse:

— Așteptați aici, ce aveți de făcut vi se va indica mai tîrziu.

Le dădu parola și se topi. Rămași în întuneric, își împărțiră între ei timpul de veghere asupra aparatului. Antek nu prea înțelese despre ce este vorba. Ațipi.

Cînd se trezi era lumină. Doi soldați dezbrăcați pînă la cămașă ședeau alături și mîncau

pîine neagră. În pădure domnea o tăcere deplină.

— Măi Gołąbek, zise unul dintre ei, bălaiul Wilek, n-ai ceva în raniță?

— Ce să am, răspunse Anton frecîndu-și ochii, ce aveți și voi: pîine.

— Uitați-vă la el, un cățeluș varșovian cum e el și n-are nimic de haleală...

— Noi am crezut că ai ceva bunătăți.

— Patria nu ne dă decît pîine uscată, grăi celălalt, unul mărunt, negricios și probabil feroviar.

— Bine că muști din pîine, nu din pămînt, spuse Wilek.

— Așteaptă, așteaptă! exclamă negriciosul. Dacă vom mai rămîne aici încă puțin timp, vom mușca și din pămînt. Acuși apare Friț...

— Ce tot vorbești? exclamă Antek, revenind cu greu la realitate.

— În noapte, cîinii au lătrat dincolo de pădure, în direcția aia, arătă Wilek. Du-te, Gołąbek, vezi dacă nu-i ceva acolo. Poate găsești lapte, sau altceva.

— Da, ai dreptate. Gołąbek, dă o fugă pînă acolo!

Gołąbek nu prea putea „să dea o fugă“ — avea picioarele puțin cam roase de bocanci — totuși porni în direcția indicată de tovarășii lui. Era devreme, o noapte răcoroasă, dar în văzduh pîndea deja căldura. Cantități mari de rouă împovărau frunzele ferigilor înalte, lucind pe tufele dese de merișori și mure negre. Asprele lor frunze, pe alocuri înroșite, sclipeau ca sticla. Anton încerca o senzație ciudată; tot mergînd prin tufele astea ce înveleau pămîntul pădurii, avu senzația că se trezește dintr-un somn foarte

agitat. Pe măsură ce înainta, impresia îndeobște încercată că te afli într-un peisaj cu arborii și cu vegetația lui — cunoscut încă de demult se transformă într-o siguranță cumplită că pășește pe locurile de el bătătorite, lucru ce-i grăbea pasul și, uitîndu-și de durerea picioarelor, o lua chiar la goană cînd printre rarii pini se iveau luminișuri sau poieni. Ieșind la marginea pădurii se opri ca împietrit ; trase adînc aer în piept. Imaginea ce văzu îi părea cunoscută și liniștită. Ogorul de lîngă pădure, pe care creșteau tufele dese și ruginii de cartofi, se lăsa în jos, în formă de evantai, pînă la brîul alburiu al șoselei știute. Dincolo de șosea se înălțau acareturi gospodărești și o casă scundă, dar spațioasă și curată, din care tocmai ieșise o fată înaltă, cu trupul drept ca o strună.

— Anielcia, Anielcia, Anielcia ! strigă Antek, deși știa bine că strigătul lui nu putea ajunge la urechile fetei. Se miră chiar de rezonanța vocii ce exprima bucurie și spaimă în același timp. Cu cîteva clipe mai înainte își închipuise că era trezit dintr-un vis, văzuse imagini știute, iar acum avea din nou impresia că trăiește un vis plăcut ; visul copilăriei regăsite. Și se temu ca nu cumva țipătul să-i spulbere visul și să-i readucă durerea de picioare, senzația de spaimă, ca și neverosimilul nonsens al războiului.

— Anielcia, Anielcia, repetă el, de data asta cu o voce mai slabă și, pronunțîndu-i numele din nou, vroia nu atît să o cheme, cît mai ales să identifice pentru el imaginea din fața ochilor.

...Casa bunicii nu dispăru ; era o pură realitate ; dar și războiul era o realitate : undeva, departe, la răsărít și la nord, răsunau salvele de artilerie.

Începu să alerge prin cîmpul cu cartofi, împiedicîndu-se, rostogolindu-se ca un iepure și repetînd numele fetei crescute de bunică-sa. Între timp Anielcia ieșise pe poartă, trecuse prin umbra celor doi vișini plantați lîngă zaplaz, se oprise pe șosea și, ferindu-și ochii de soare, se tot uita cînd într-o parte, cînd în cealaltă. Firește, nu și spre cîmpul de cartofi. De-abia zgomotul pașilor ostașului ce alerga și se tot împiedica îi atrase atenția. Tresări, se sperie și se pitulă în dosul zaplazului, ca și cum lucrul ăsta ar fi putut-o salva.

Antek, ajuns la zaplaz, se sprijini de el, răsuflînd din greu.

— Anielcia ? nu mă recunoști ?

— Antek ! strigă ea după o clipă, Doamne sfinte ! De unde ai răsărit ?

— Sînt în pădure cu camarazii mei !

— Iezus-Maria ! Părinții au plecat acum cîteva clipe.

— Care părinți ?

— Care ? Ai tăi. Cu Helenka, uite, de vreo zece-cincisprezece minute... cu automobilul. Pe la miezul nopții au plecat din Varșovia, voiau să ajungă la Puste Łąki înaintea zorilor. Dar lui taică-tu i s-a făcut rău și mătușa nu i-a lăsat să plece (bătrînei Gołąbkowa i se spunea mătușă) și așa, au întîrziat. Dacă veneai cu vreo zece minute mai devreme...

— Dar de ce au plecat ?

— Cum, nu știi... ? Toți fug din Varșovia...

— Cum așa, toți...

— De, poate că...

— Varșovia nu se va apăra ?

— Mai știu și eu? Se zice că pe șoseaua mare se revarsă mulțimi de oameni... Doamna Ola spunea... aici e liniște, e un drum lateral...
— Şi de ce au plecat la Puste Łąki?
— Mai știu și eu? Nu știu... așa, ca să fugă undeva, oamenii se îmbulzesc pe șosele și aleargă unde văd cu ochii... Pe un evreu din Ostrów l-au ucis pe șosea... venea în direcția noastră...
— Bunica doarme? întrebă Antek, doar așa, ca să spună ceva și să scape de coșmar. Părinții au plecat, repeta el, părinții au plecat...
Îl neliniștea chestiunea asta, deși, în definitiv, nu era nimic extraordinar.
— Nu s-a simțit bine tata? întrebă el pe Anielcia, intrînd în casă.
— Da. Şi de aceea au tot șovăit. Doamna Ola a vrut să-i facă o injecție, dar siringa nu prea mergea la fiert. Au plecat prea tîrziu, în curînd vor ajunge pe șoseaua principală, dar nu peste mult vor apărea avioanele...
— Cine-i conducea?
— Taică-tu.
— Cu automobilul cel nou?
— Da, cu autoturismul...
— Doamne sfinte! exclamă Antek, simțind cum i se strînge inima din nou.
— Dar Helenka? mai întrebă el.
— Helenka? Un copil. Era voioasă. Rîdea...
— Rîdea?
— Mai bine să rîdă decît să plîngă. Doamna Ola plîngea.
Antek se uită la Anielcia.
Stătea în fața lui dreaptă ca o strună. Sînii, ca de adolescentă — și nu părea deloc să aibă vîrsta ei. Antek gîndi: „Doar a trecut de treizeci de ani..., iar apoi, mustrîndu-se, adăugă:

Vai, ce gînduri îmi mai trec prin minte... și chiar într-o astfel de clipă!“
— Dă-mi ceva lapte, se adresă el către Anielka, sau altceva. În pădure mai am doi camarazi.
— Lapte am..., răspunse Anielka, și părinții tăi au lăsat aici niște conserve...
Bunica zăcea încă în pat. Nu-și prea dădea bine seama de cele ce se petreceau în jurul ei. Îndată ce Ola și soțul ei, împreună cu micuța („o cresc de parcă ar fi contesă“!) au apărut și apoi au dispărut, iată că acum se ivește și nepotul ei cel mai vîrstnic, frumos și brunet.
— Oare tu de unde-ai mai răsărit? întrebă ea scoțînd mîna de sub vraful amestecat de perne, pături și plăpumi.
— Mă aflu, bunico, zise Antek, ridicînd glasul, deși bătrîna Gołąbkowa nu era surdă, mă aflu aici în apropiere; s-a întîmplat așa...
— Ți-ai văzut părinții, mai întrebă ea, gemînd.
— Nu, nu i-am văzut.
Primind răspunsul cu indiferență, oftă:
— Dar aici ce se întîmplă? Ce este? Nu înțeleg nimic. Ne bat nemții?
— Nu știu, bunico, eu stau în pădure. Cred că da, ne bat...
— Oamenii fug din Varșovia..., zise bătrîna și apoi, către sine, oarecum sarcastic:
— La Puste Łąki, la Puste Łaki... și de ce n-au rămas la mine? Într-o casă țărănească e cel mai sigur, dar ei — nu...
Intră Aniela.
— Uite, aici ai două sticle de lapte. În ce le vei duce?
— Dă-mi un coșuleț.

— Soldat cu coşuleţ!

— Nu-i treaba ta! Apoi, adăugă cu amărăciune: Eu sînt şi nu prea sînt soldat...

Plecă în sus, de-a dreptul prin cîmpul de cartofi, ducînd coşuleţul cu cele două sticle de lapte şi cu o cutie lucitoare de conserve. Mergînd şi împiedicîndu-se de tulpinile cu frunze ruginite, întoarse deodată capul. Anielcia stătea pe şosea, în faţa casei.

— Şi cine o să-ţi sape cartofii? îi spuse el din mers, verişoarei.

— Desigur tu, îi strigă ea; cred că nu vei avea ceva mai bun de făcut?

— Deocamdată, cred că nu...

Camarazii îl aşteptau cu nerăbdare.

— Unde-ai dispărut? Ne-am gîndit că ai şters-o.

— Aici, în locurile astea, locuieşte bunică-mea, răspunse Antek, punînd sticlele în faţa camarazilor.

— Ce tot spui!

— Mă jur că-i aşa.

— Te pomeneşti că ai în fiece sat cîte o „bunică"?

— Pe cuvînt de onoare, vă spun că-e bunica mea, adevărată. Mama tatălui meu.

— Adică Gołąbkowa, făcu Ludwik destupînd sticla cu lapte.

— Vino, vino, să-ţi arăt ceva, strigă Wilek. Şi, repezindu-se, aruncă, pe jumătate deschisă, cutia de conserve de carne. Îndată vei vedea ceva...

Şi-l trase după el pe Antek, de-a lungul cablului telefonic întins printre crengi. La vreo zece-cincisprezece metri, nu mai mult, firul atîrnînd pe copaci se termina. Capătul retezat spînzura în voie pe o creangă de pin, iar alături zăcea mosorul cablului.

— Păzeşte firul ăsta, zise Wilek şi în glasul lui vibră o pornire de ciudă şi un rîs amar, stai aici şi aşteaptă. Mai ţii minte parola? Cheamă prin tubul tău, poate îţi va răspunde cineva.

— Nu înţeleg, făcu Antek. Ce înseamnă toate astea?

— Înseamnă că locotenentul nostru ne-a tras chiulul. Am fi putut rămîne aici pînă la sfîrşitul vieţii, fir-ar să fie, iar Fritz-ii, cînd vor veni, ne vor găsi la post...

— Fir-ar să fie! înjură şi Antek.

— Putem merge la bunica ta, am terminat cu războiul, grăi negriciosul Ludwik.

Rămînînd totuşi pe loc băură laptele şi mîncară carnea cu pîine neagră, veche. Huruitul tunurilor se tot apropia, cîteşitrei îl auzeau bine, dar nici unul nu atrase atenţia camarazilor asupră-i, prefăcîndu-se că nu-i nimic. Deasupra pădurii, dar mai departe, se auzea din cînd în cînd vîjîitul greu al bombardierelor şi undeva, spre Siedlce, cădeau chiar proiectile. Detunăturile surde ale exploziilor se repetau în serii dese, apoi totul amuţi.

In cele din urmă merseră la casa bătrînei Gołąbkowa. Anielka îi salută indiferentă. Şezură tuspatru pe banca şi pe prispa din faţa casei. Dinspre sud zgomotele toate încetaseră, iar avioanele se retrăseseră şi ele.

— Şi acum, ce va urma? întrebă Antek.

Începuse deja să se întunece, soarele coborîndu-se spre asfinţit.

— Taică-tu ne-a spus, se adresă Anielka lui Antek, că totul e „kaput". Wilek se indignă.

— Cum „kaput“ ? Ce-i „kaput“ ? Într-o săptămînă nu poţi doar ucide un popor întreg.

În clipa aceea auziră huruitul surd al unui motor şi la o destul de mare înălţime deasupra lor apăru un avion de vînătoare german. Soarele, în asfinţit, se reflecta în elice şi arginta scheletul avionului.

— Uite cît de liniştit zboară şi nu-l atacă nimeni.

— Îl voi ataca eu, grăi negriciosul Ludwik.

Smulse carabina de pe umăr şi trase în sus, în direcţia avionului. Vru să tragă încă o dată, dar Wilek îl opri.

— Astîmpără-te, nebunule ? Vrei să atragi vreun detaşament asupra noastră ?

— Crezi că sînt pe-aproape ?

— Sînt deja aici, printre noi, răspunse nehotărît, Ślązak.

Avionul, ca un bondar uriaş, zbura fără să se sinchisească, mai departe, în direcţia de unde venea sunetul monoton al bombardierelor, care cînd creştea, cînd descreştea.

— Poate nu-i mai bine s-o ducem pe bunică în pivniţă ? întrebă Anielcia.

— Pentru ce ? rîse Antek. Ce i se poate întîmpla aici ?

— Iar dacă e să i se întîmple ceva, i se poate întîmpla şi în pivniţă.

De cum fu pomenit numele bunicii, aceasta şi apăru în prag strigînd cu o voce puternică :

— Anielka, Doamne sfinte, fato, n-ai muls vacile de amiază.

Anielka se apucă de cap.

— Lumea se prăbuşeşte, grăi Anton fără să se scoale de pe bancă, iar bunica vrea să nu fie uitate vacile.

— Se prăbuşeşte sau nu, dar e posibil să rămînă vacile nemulse ?

Anielka se şi repezise cu doniţa în grajd.

— Şi, desigur, nu le-a dat nici nutreţ, se lamentă bătrîna Gołąbkowa.

— Dacă nu le-ar fi dat nutreţ, ar fi mugit.

— Sărman animal, oftă bunica. Apoi se uită în jur la cei trei soldaţi şi-i întrebă destul de aspru : Dar voi ce meşteriţi pe-aici ?

— Am fost părăsiţi, lăsaţi singuri, nu ştim ce să facem, răspunse Ludwik.

— Şi acum — se apropie de ei bunica — staţi aşa ? Eu socotesc că ori e război, ori nu-i război...

— Uneori, bunico, este aşa, iar alteori altfel. Războiul nu seamănă deloc cu ceea ce ne închipuim noi despre el ! Atît doar că oamenii sînt căsăpiţi...

— Izbesc şoselele ca pe nişte furnicare, rosti, cu groază, negriciosul Lutek.

— Dar aici, pe aproape, nu-i vreun oraş, bunico ? zise Ślązak.

— Unde să fie ? Aici pe-aproape nu sînt oraşe. Cred că se poate merge doar la Siedlce. Nici rîuri nu-s pe aici. La Bartodzieje era Pilica...

— Ce să facem cu rîurile, bunico ? rîse Anton. Cred că nu ne arde de scaldă şi nici nemţii n-o să ne dea răgaz.

— Băieţi, ridicaţi-vă, pornim, făcu Wilek. Şi urnindu-se, pocni din tocuri, ca să-şi dezmorţească picioarele.

— Încotro ? spuse Ludwik, în silă.

— Aveţi radio, bunico ? întrebă Antek.

— Ce-ai spus ? Radio ? Aş, de unde !

— Nu v-a adus tata unul în dar ?

— Tată-tu ? Are el atîtea pe cap...

— Şi acum, a fugit...
— Ce era să facă la Varşovia ? Să aştepte pînă ce l-o nimeri un glonţ ?
— Dar pe şosele ? Brrr...
Între timp Anielka se întoarse de la mulsul vacilor.
— Tu nu pleca, Antek, grăi ea. Vom merge, cînd se va întuneca, la vecinul nostru. La o distanţă de doi kilometri. El are radio.
— Rămîneţi şi voi, le spuse Antek.
— Nu, nu. Noi trebuie să plecăm, răspunse Wilek, undeva, tot trebuie să fie ceva armată.
— Numai să fie de-a noastră, mormăi Ludwik, ironic. Observaţia asta amară nu-i atinse firea. Se mişcă tot vioi, ca de obicei, de parcă ar fi dansat la nunta cuiva. Deşi posomorît, trezea optimism. Deodată îl îmbrăţişă pe Antek şi-l sărută.
— Asta în locul verişoarei tale, zise el.
Anielka rîse.
— Poftim, şi pe mine. Nu mă ruşinez.
Dar Ludwik nu o sărută.
Ieşiră în faţa porţii, pe şosea. Îşi luară rămas bun, ca în faţa unui cinematograf. Wilek şi Ludwik porniră pe şosea, în direcţia oraşului Siedlce.
— La vrea patru kilometri aveţi şoseaua cea mare ! le strigă Anielcia din urmă.
— Mulţumim ! răspunseră ei întorcînd capul şi făcînd semne cu mîna.
Antek şi Aniela rămaseră în faţa porţii, pînă ce siluetele celor doi soldaţi dispărură după prima cotitură. Deasupra păduricii cerul începuse să se întunece.
— Să intrăm în casă, spuse Aniela.

— Şi dă-mi să mănînc ceva, căci mor de foame, oftă Antek.
— Îţi voi da o omletă cu cartofi, vino, adăugă ea, focul e de mult aprins sub cuptor.
— Păcat că nu i-ai ospătat şi pe camarazii mei.
— Ei au luat conservele, răspunse Aniela. Apoi intrară în casă.
Deodată se simţiră parcă mai liberi şi mai voioşi. Şi, ca şi cum le-ar fi căzut o piatră de pe inimă, avură impresia că nu trebuie să-şi mai bată capul cu nimic. Nu se mai auzeau avioanele germane ; li se păru că şi războiul s-a îndepărtat, pe undeva. „Poate că nici nu-i adevărat ? îşi spunea fiecare din ei în gînd, poate că nu există război ? Poate că nemţii vor face cale-n-toarsă ? Se vor duce pe pustii ?“
— Aniela, ai puţină vodcă ? întrebă Antek.
— Cum, băieţaşule, bei votcă ? răspunse „verişoara“.
— Spune, ai ?
— Am, dar numai pentru mine...
Băură.
— Ascultă, cînd mă voi duce mîine la Siedlce, mi-ar prinde bine nişte haine civile, spuse Antek. Aici n-aveţi aşa ceva ?
— Cînd va aţipi bunica, am să mă uit în cufăr. Trebuie să fie acolo ceva.
— Rămase de la bunic ?
— Eh, nu cred. Dar Władek, cînd a şters-o, a lăsat totul...
— Care Władek ?
— Cum care ? Fratele lui taică-tu.
— Tata n-are nici un frate.
— Nu ţi-au vorbit niciodată ? Fratele lui Franek — Władek...

— Aud pentru întîia oară...
— În orice caz, a fost. Dar a fugit. Mai întîi a stat la dubă; apoi, a șters-o. În Rusia.
— Ce vorbești?
— De la el au rămas destule...
Deodată răsună în fața casei huruitul unui motor. Anielcia se uită repede pe fereastră.
— Jezus-Maria, nemții! strigă ea încet. Fugi, Antek!
— Au și ajuns? întrebă Antek.
— Repede, adăugă Aniela, în spatele casei, în șură. Voi veni îndată acolo.
Antek sări prin fereastra deschisă în dosul casei și, strecurîndu-se pe lîngă perete, pătrunse grabnic în șură. Acareturile bătrînei Gołąbkowa erau construite în pătrat, cuprinzînd o curte mică, puțin cam noroioasă, la mijloc cu o grămadă mare de bălegar. Antek pătrunse în șură și se ascunse într-un colț, în fîn. Aici mirosea puternic și era un aer înăbușitor. Nu-și dădea seama de ceea ce se întîmplă. După vreun sfert de oră veni, deschizînd ușor ușa, Anielcia.
— Vino, șopti ea.
Dădu la o parte niște fîn și apăru ușa unui hambar zidit. Anielka o deschise cu și mai mare prudență.
— Șezi aici, pînă voi veni din nou.
— Dar ei ce fac?
— Beau lapte.
Închise ușa pe dinafară și el o auzi cum pune fînul la loc, peste ușă. În ascunzătoare era întuneric și un aer înăbușitor. Atinse niște unelte, dar nu cuteza să se apropie de ele, ca să nu răstoarne ceva.
După cîtva timp auzi cum pornește motorul din fața casei și avu impresia că mașina se întorcea de unde venise, în direcția opusă localității Siedlce.
„În sfîrșit, au plecat“, își zise în gînd.
Dar Anielcia întîrzie încă destul timp. Se vede că era tîrziu noaptea.
Deodată, poarta șurii se deschise încet și auzi apoi cum Anielcia dă fînul la o parte și pătrunde prin ușa ascunzătorii.
— Anton, ești aici? întrebă ea cu glas tare.
— Ce-i?
— Au plecat. S-au întors. Au întrebat dacă n-au venit aici niște soldați.
— Au fost deci nemți? Nemți cu adevărat?
— De ce te miri așa?
— Nemții aici? Aici?
— Au spus că în urma lor înaintează forțe mari.
— Cum au vorbit?
— Unul știa puțin polona.
Anielcia îl atinse pe întuneric.
— Ți-am adus haine și rufe de corp, din cele lăsate de Władek. Dezbracă-te.
— Aici?
— Mai bine aici. Bunica nu va ști nimic.
— Bunica nu doarme?
— Oh, ea seamănă cu Marek. S-a speriat groaznic de nemți.
— Tu nu?
— Ba da, și eu. Uite, ține.
Antek dezbrăcă vestonul militar.
— Dar ghete? întrebă el.
— Rămîi așa, în bocanci. Sînt scurți...
— Fie și-așa.
— Te-ai dezbrăcat?
— Încă puțin.
— Hai grăbește-te.

Antek simţi cum Anielka trage cămaşa de pe el; apoi însă îl cuprinse cu braţele, foarte puternic — şi nici nu se mai gîndi la îmbrăcat.

— Dă-mi cămaşa, făcu Antek, tremurînd, unde o ai?

— Mai aşteaptă puţin, zise Anielka. Şi Antek simţi cum îi cuprinde capul şi îi caută gura.

IX

Spychała atinse braţul doamnei Ewelina.

— Vă rog, doamnă, vă rog, zise el.

Doamna Royska îşi înălţă capul, dar nu se uită la Spychała.

— Vă rog, doamnă, nu-i acum momentul potrivit, adăugă deodată Spychała, cu glasul grav şi sincer, lăsaţi acum. În clipa asta trebuie să fim cît mai tari.

— Ştiu, făcu doamna Ewelina, fără să se ridice şi îşi mărturisi totodată, în gînd: „Ce voce neobişnuită are Kazimierz ăsta. Cu totul alta decît acum cîteva clipe. Face impresia că acum nu se mai preface."

— Mătuşă, mătuşă! răsună un glas bărbătesc, obişnuit, în spatele lor.

Tresăriră şi se ridicară amîndoi. În uşa templului stătea un tînăr înalt, zvelt.

— Ce faceţi aici, la unchiul Józio?

— Andrzej! exclamă doamna Royska. De unde ai răsărit?

Ieşiră afară. Ziua luminoasă, aproape de vară, îi trezi numaidecît. Andrzej Gołabek îi sărută doamnei Royska amîndouă mîinile. Pe Spychała îl impresionă frumuseţea neobişnuită a tînărului. Era îmbrăcat într-un costum pe jumătate militar, de sub veston ieşindu-i gulerul unei cămăşi de mătase ce-i acoperea gîtul brun. Dădea la o parte, cu o mişcare foarte nervoasă un smoc des de păr negru ce-i cădea pe frunte. Pe faţă, sub un strat de pulbere, apăreau brazdele oboselii, iar încălţămintea îi era groaznic de prăfuită.

— De unde-ai răsărit, Andrzej?

— De la Varşovia, răspunse el cu vocea răguşită, pe jos. Nu chiar tot timpul pe jos, uneori în căruţă, dintr-o localitate în altă localitate.

— Vino, eşti desigur flămînd, zise doamna Royska renunţînd la orice alte întrebări de prisos, hai să mergem.

Porniră spre casă. Doamna Royska mergea în frunte, cu paşi energici, vînjoşi urmată de Andrzej, iar mai la urmă Spychała care, fiind ultimul, văzu cum Andrzej abia de se ţinea pe picioare. Observă că şi tocurile ghetelor lui „sportive", elegante, însă nu prea rezistente, erau de ambele părţi tocite, iar flecurile uzate atîrnau pe lături.

În tăcere, trecură pe cerdac.

— Vino în sufragerie, zise doamna Royska. Voi porunci îndată să fii servit. Poate vrei lapte rece.

— Şi aşa are el gîtul răguşit, spuse Spychała, mai bine ceva cald.

Andrzej, fără să spună vreun cuvînt, se lăsă să cadă pe un scaun din jurul mesei rotunde. Doamna Royska ieşi pentru cîteva clipe şi se întoarse îndată, luă loc lîngă Andrzej şi-l privi în tăcere.

— Dar unde-s ai tăi? întrebă ea după o pauză de cîteva clipe.

— Nu știu, șopti Andrzej, cu greutate. De patru zile alerg necontenit... — și spunînd vorbele astea buzele i se contractară dureros, ca la un copil mic și trase cu greu aer în piept.

Spychała, așezat lîngă perete, se uită la fața prăfuită a tînărului. Fata din casă aduse lapte cald și pîine. Andrzej bău o înghițitură de lapte și rupse o bucățică de pîine. Dar nu mai putu rezista; deodată, se prăbuși peste masă și, ascunzîndu-și fața cu cotul brațului, începu să plîngă amar, înăbușit. De data asta nu mai era plîns de copil.

Fără să se clintească doamna Royska mîngîia doar băiatul pe creștet, aruncînd o privire lui Spychała care-și întoarse capul. După o clipă — și fără să-și ridice fruntea de pe cot — Andrzej scoase cu cealaltă mînă o batistă murdară din buzunar și-și șterse cu ea ochii și gura. Treptat, se liniști.

— Mănîncă, mănîncă, îl îndemna doamna Royska, luîndu-i mîna de pe creștet.

Acum, fata aduse o farfurie mare cu roșii rotunde și coapte. Andrzej își îndreptă trupul — avea fața umezită de lacrimi și îndungată de praf — căutînd lacom la roșii.

— Mănîncă, mănîncă, repetă doamna Royska și se vedea limpede că emoția o strîngea de gît.

Andrzej luă o roșie, o mușcă precum un măr, sucul i se prelinse de pe buze și-l șterse cu aceeași batistă. După ce mîncă roșia, privi jalnic spre doamna Ewelina.

— A fost groaznic, mătușă, zise el, n-au vrut să mă primească nicăieri.

— Dar tu ce le-ai cerut? întrebă doamna Royska.

— Le-am cerut să mă primească în armată. M-au trimis de la Ana la Caiafa. M-am dus dintr-un loc într-altul, ca un smintit. Ce-o fi însemnînd asta, mătușă?

— Armata ne e destrămată...

— Cum destrămată? E cu neputință..., rosti Andrzej și din nou îi tremurară buzele.

— Nemții ne-au înfrînt, repetă doamna Ewelina și căută la Spychała, ca și cum voind să-i explice tînărului situația, l-ar fi luat drept martor al veracității cuvintelor ei. La fermă oamenii spuneau că ei știu bine că nemții vor ocupa la noapte orășelul învecinat, iar Romek susținea că vor ajunge aici mîine dimineață...

— E ceva de neconceput, grăi Andrzej și mai luă încă o roșie.

Spychała tăcea și continua să-l privească. Îi urmărea cu atenție fiecare gest, fiecare cuvînt, înregistrînd totul în ochi, ca într-o fotografie imprimată în memoria lui pentru totdeauna. Din prima clipă cînd Andrzej apăruse la mormîntul lui Józio, cînd înțelesese cine-i omul acesta tînăr, nu-l mai părăsise gîndul — un singur gînd — că-i feciorul Olei și că ar fi putut să-i fie fecior.

În capul lui plin de politică, de dragoste pentru Maria, de aspectul vieții false pe care o trăia, rar se aciuia vreun gînd la Ola și la răul ce i-l făcuse. Presupunea, de altfel, că Ola era fericită cu soțul și cu copiii ei. Din cînd în cînd o văzuse la concerte, pe stradă — locuiau doar în același oraș. Schimbau, uneori, cîteva vorbe, cu indiferență însă, la dineul vreunei ambasade. Dar niciodată nu se gîndise la fiii Olei, nu-și închipuise că ei ar fi putut fi feciorii lui, după

cum în general nu se gîndise niciodată că ar fi putut avea copii și nici nu dorise așa ceva.

Cînd însă văzu pe băiatul ăsta nespus de chipeș și-l auzi cum plînge de îngrozitor pentru că nemții ne-au înfrînt, în inima lui crescu o dorință imensă, neașteptată, nesperata dorință a unei fericiri adevărate. Ar fi dorit atît de mult să fie Andrzej feciorul lui, să-i poată spune cîteva cuvinte nu pe tonul unui bărbat în puterea vîrstei, al unui politician străin, ci pe tonul unui tată.

„N-am ce zice, mi-am ales un moment grozav de potrivit, își mărturisi el în gînd, să doresc fericirea tocmai atunci cînd lumea se prăbușește. N-ai dormit destul, băiatule, își spuse, și îți umblă prin cap gărgăuni. Trebuie să te stăpînești și să judeci situația în mod realist. Nemții vor sosi aici la noapte. Trebuie să pleci de aici... Unde ?"

Fata din casă chemă pe doamna Royska, parcul fiind plin de căruțele și caii refugiaților, care în fiecare clipă îi puneau cîte o întrebare.

Spychała rămase cu Andrzej, între patru ochi.

„Sînt curios să aflu dacă știe ceva de mine ?" gîndi el ridicîndu-se de pe scaun și începînd să se preumble prin sufragerie. Pe fereastră se puteau vedea căruțele care soseau. Aduceau răniți. Frontul — dacă putea fi numit astfel — se apropia repede.

— Iar tu ai vrut să lupți ? îl întrebă Spychała, pe neașteptate, oprindu-se chiar lîngă Andrzej, pentru a-i putea vedea mai de aproape părul lui des, nespus de negru și de răvășit în toate părțile.

— Da, desigur, s-ar fi putut altfel ? răspunse tînărul, cu gura plină.

— Și nu s-a putut, constată Spychała.

— Puteți să-mi spuneți de ce ? Puteți înțelege ceva din toate astea ?

— Cred că nu înțeleg încă. Știu însă că noi am stat pe picioare de lut.

— Ați spus noi, adică cine ?

— Statul polonez, înțelegi ? N-am fost pregătiți.

— Atunci, de ce au mințit ?

Spychała nu răspunse nimic. Cu pași grei trecu prin cameră și apoi se așeză pe același scaun.

— Cum a fost posibil așa ceva ? De ce au strîns bani pentru carabine ? De ce nu ne-au spus adevărul ? De ce am rămas față-n față cu dușmanul... de ce ... de ce... de ce ?

Spychała nu mai asculta lamentațiile și întrebările lui Andrzej. Îl năpădise rușinea pînă la lacrimi și pumnii i se încleștaseră de mînie. De altfel, îl cuprinse mînia și împotriva lui însuși. Inima continuă să-i bată tare. Prinse, în sfîrșit, o frază din gura lui Andrzej, care vorbea acum repede și nervos.

— ...ar fi trebuit să trăim altfel...

Altfel ? Dar cum ar fi putut el să trăiască altfel ? Din capul locului totul îi definise viața : și casa, și legiunile, și Ministerul Afacerilor Externe. Și Maria... Altfel n-ar fi putut trăi, trebuia să trăiască așa, totul determinase viața asta. Nu putuse fi tatăl tînărului ăstuia frumos, înflăcărat, deși regreta acum destul de mult. Omul poate trăi altfel ? E posibil să începi o viață nouă acum cînd ai împlinit deja patruzeci și cinci de ani ? Cînd totul l-a azvîrlit aici, și Ministerul Afacerilor Externe, și Maria... Va trebui oare să o ajungă din urmă pe Maria ? Trebuie ! E datoria lui ! Și se cutremură.

Doamna Royska se întoarse în odaie.

— Aha, ai mîncat, îi spuse ea lui Andrzej, mîngîindu-i ușor părul, de altfel se va servi îndată prînzul. Domnule Kazimierz, se adresă ea apoi lui Spychała, socot că soluția cea mai bună ar fi ca dumneata să pleci pe la miezul nopții. Îți dau mașina pe care mi-o vei trimite înapoi din Lwów sau de peste hotare, cum vei vrea. Mai avem ceva benzină. Socot că nu voi mai avea nevoie de automobil. Iar tu, Andrzej, vrei să rămîi la mine?

— Da, mătușă. Cred că și părinții vor veni aici. Aș vrea să-l văd pe tata... e desigur neliniștit din cauza mea. Antek este în armată... dar poate că va putea fi găsit și el, undeva... eu, mătușă, voi rămîne aici.

— Cum dorești, grăi doamna Royska.

Spychała se aplecă spre Andrzej și-l cercetă atent.

— Pe tine te așteaptă o viață nouă, spuse el pe neașteptate.

Mirat, Andrzej căută spre el.

În clipa aceea doamna Royska, privind pe fereastră, exclamă:

— Priviți, a sosit Ola.

Spychała și Andrzej, săriră de pe scaune. Într-adevăr, în fața casei se oprise o căruță obișnuită, plină de paie, iar din ea coborî Ola. Helenka, cu un batic alb pe cap, sărea nerăbdătoare pe lîngă căruță.

Andrzej exclamă:

— O, Doamne!

Și se repezi afară.

— Unde-i tăticu? strigă el fără s-o salute pe maică-sa.

Ola înmărmuri pe marginea căruței.

— Cum? Tata nu-i aici?

Doamna Royska apăru de asemenea în fața casei.

— Mătușă, strigă Ola, pe cînd Andrzej o cobora din căruță. Mătușă! Franek nu-i aici?

— Nu.

— A fost ceva îngrozitor, vorbi Ola și se lăsă pe un fotoliu de lemn, ce se afla în cerdac. Andrzej stătea lîngă ea, înspăimîntat.

— Ce-ați făcut cu tata? strigă el. Ce-ați făcut?

Helenka, lîngă mamă-sa, tăcea și ea.

Doamna Royska își ridică sprîncenele și întrebă:

— Ce însemnează asta, Helenka?

— Mamă, ce-ați făcut cu tăticu?

— Mai degrabă întreabă ce-a făcut el cu noi. Am plecat cu „Buick"-ul cel nou...

— Și ce s-a întîmplat? Ce? Andrzej o trăgea pe maică-sa de mînecă precum un copil.

— Am ajuns pînă la bunica, speram că va merge cu noi. La bunica, tata a avut o criză. I-am făcut o injecție. Dar asta ne-a luat o mulțime de timp. Pînă ce am fiert siringa...

— Și-apoi? Criza i-a trecut? Cine a condus mașina?

— El. Tata. Dar cînd am pornit era deja dimineață.

— Era deja lumină, oftă Helenka.

— Ce imprudență, făcu doamna Ewelina, cu reproș... adresat parcă undeva, în aer.

— Și ce-a fost? Ce-a fost? tot întreba Andrzej.

— Ce să fie? se impacientă Helenka. Au bombardat.. Și fiori vizibili le scuturară umerii. A fost îngrozitor! adăugă ea.

— Am fugit pe cîmp, continuă Ola. Era chiar aproape de Siedlce. Iar cînd ne-am întors din cîmpul cu cartofi, automobilul nu mai era...

— Cum nu mai era ? se minună nespus de mult Royska.

— Uite-așa. Nu mai era.

— Au căzut bombe în locul acela ? întrebă Andrzej.

Ola mișca din cap, în semn de negație.

— Nu ! Bombele au căzut undeva, departe, explică Helenka.

— Și-apoi, ce s-a mai întîmplat ? grăi Royska.

— Automobilul a plecat, spuse micuța, începînd să plîngă.

— Liniștește-te ! strigă Andrzej. Asta ne mai lipsea.

— Cît ești de rău, i se adresă mamă-sa.

Doamna Royska mîngîie pe Helenka.

— Am avut chiar impresia, de departe, din cîmpul de cartofi, că automobilul pornise — mărturisi Ola — dar mi-am zis în gînd că-i un lucru imposibil. Franio era cu mult prea aproape de automobil. Se retrăsese în șanț, iar nouă ne spusese să fugim spre cîmpul cu cartofi... Bombardarea șoselei a durat mult...

Helenka, în brațele doamnei Ewelina, se cutremura.

— Ne-am gîndit așadar că a venit încoace. Voiam să ajungem la Puste Łąki, înțelegi — și Ola întinse mîna spre Andrzej, dar acesta nu i-o luă.

— A rămas poate în Siedlce, spuse doamna Royska.

— Tot valul de oameni se scurgea prin Siedlce, răspunse Ola, și cum drumul spre Puste

Łąki era mai liber, am închiriat o căruță de la un fierar, știi, acolo, lîngă cruce. Și, iată-ne...

— Ar fi trebuit să-l așteptați pe tata în același loc, strigă Andrzej mînios, măcar pînă seara.

— N-avea nici un rost, automobilul doar plecase, răspunse Helenka, întorcîndu-și ochii înlăcrămați spre Andrzej și uitîndu-se la el din brațele doamnei Royska. Am văzut chiar eu, adăugă ea.

— Ai văzut ?

— Am văzut. Tăticu s-a urcat și mașina a pornit.

— Singur ?

— Nu, cu cîțiva domni. Am strigat, dar eram prea departe...

— Ce istorie ciudată — și doamnei Royska i se împletici rău limba la cuvîntul „ciudată". Dar, poftiți în odaie. N-aveți bagaj ?

— Nu, șopti Ola.

— Ce mai poveste, făcu doamna Royska, înfiorată. E greu, dar ce putem face ? Poftiți în odaie. Să vă spălați. Îndată va fi gata prînzul.

Doamna Royska, preocupată de dispariția lui Franciszek Gołąbek, nu-și mai dădu seama de scena ce avea să urmeze. Ola, sprijinită de brațul lui Andrzej intră în antreu și se opri la cuier, scoțîndu-și de pe cap pălăria de pînză înfășurată în voaletă. Andrzej o ajută pe mamă-sa să-și scoată pardesiul. Ola păși apoi din nou spre doamna Royska, care intră în cerdac împreună cu Helenka, plînsă. Doamna Royska zise :

— Helenka a crescut. E o domnișoară mare...

Observă însă că Ola înmărmurise, cu gura pe jumătate deschisă. Într-un colț al antreului stătea Spychała, slab, înalt. În umbra coridorului părea cu mult mai tînăr decît era, făcea chiar

impresia unui bărbat tînăr. Se înclină adînc în fața Olei, care rămase încremenită. De-abia după cîteva clipe întinse brațul și-i dădu mîna. El îi sărută vîrful degetelor, fără să zică vreun cuvînt. Andrzej, în spatele maică-si, asista uimit la scena asta. În aparență banală, ea făcea impresia unui lucru excepțional, ce se petrecea în afara limitelor normale. Dar... în clipa aceea totul era în afara limitelor normale.

După o jumătate de oră, cînd oamenii casei și cei veniți se adunară în jurul mesei, erau, aproape toți, stăpîni pe sine, iar conversația decurse în mod obișnuit. Numai Andrzej nu lua parte, se tot uita la fereastră, în tăcere, iar cînd pe drumul de dincolo de parc trecea vreun automobil, se ridica și se apropia de fereastră. Lucru ce se întîmplase de vreo două ori în cursul prînzului. Masa a fost întru totul obișnuită. Ola întrebă de Walerek, care nu de mult fusese la Siedlce cu Klima și cu micuța Ziunia, dar de la începutul războiului mamă-sa nu mai primise nici o știre de la el.

După masă trecură în salon, la cafea. Doamna Royska ținea mult ca formele conviețuirii de fiecare zi să nu fie întru nimic schimbate. Așa înțelegea ea cuvintele lui Kazimierz spuse în capela mortuară: „Tocmai acum nu e cu putință".

Au deschis aparatul de radio, dar Varșovia tăcea. Andrzej începu să caute ceva pe toată scala. Curentul fiind slab, nu se prea putea prinde vreun post, ci numai zgomote nedeslușite.

La un moment dat însă răsună o voce aspră de femeie, vorbind în limba bielorusă. Crainica, probabil din Minsk, dicta altor posturi sau redacțiilor de ziare ultimele știri. Informațiile

erau destinate tiparului, deoarece crainica dădea ortografic denumirile străine mai dificile literă cu literă, menționînd cu grijă punctuația. Pe Andrzej îl izbi îndeosebi cuvîntul *„koșca"* (virgulă) — pronunțat de crainică cu desfătare *„kuoșka."* Glasul crainicei răsuna dîrz și părea foarte însuflețit.

„Guvernul republicii polone, anunța femeia necunoscută, a părăsit astăzi teritoriul țării sale *(kuoșka)*, plecînd prin localitatea Zaleszczyki (Z de la Zoia, A de la Alexandru, L de la Ludmila etc.) — în România.

...Comandantul suprem al armatei poloneze, mareșalul Rydz-Smigly (un întreg șir de nume) și-a părăsit de asemenea armata și a plecat pe urma președintelui Mościcki și a guvernului în regatul României...

Ciripind mai departe, crainica rosti cu glas deosebit de gingaș :

„Statul polonez se poate spune *(kuoșka !)* că a încetat să existe..."

Andrzej nu prea înțelegea — postul emițînd în limba bielorusă. Văzu doar că mamă-sa îngălbeni... O apucă de mînă.

— Mamă, mamă, ce-a zis ? Ce-a zis ?

Ola îi explică :

— A spus că statul polonez a încetat să existe.

— Nu-i adevărat — Andrzej își smulse mîna din mîna mame-si și se repezi în direcția lui Spychała —, nu-i adevărat.

— Ea așa a spus.

— Dar nu-i adevărat, exclamă Andrzej, de data asta printre lacrimi și, apropiindu-se de Spychała, ridică amîndouă mîinile, cu pumnii strînși, în sus strigînd cu glas tare :

— Dumneata... voi toți...

Sări în antreu și prin ușa deschisă se putu vedea cum își ascunse fața în paltoanele ce atîrnau acolo și începu să plîngă din nou.

Ola și Spychała rămaseră unul în fața celuilalt, în fotoliile lor adînci. Erau singuri în salon.

— Întotdeauna este atît de sensibil ? întrebă Spychała încet.

— Nu, nu, dimpotrivă. E foarte dîrz. Dar după toate momentele prin care a trecut... E și foarte atașat de tată-su...

— Daaa ? zise Spychała cu oarecare uimire.

— Nespus de mult. Pentru el este o lovitură îngrozitoare.

— De fapt, întrebă Spychała, ce s-a putut întîmpla cu domnul Franciszek ?

— Cel mai grav lucru este, îi explică Ola, că Andrzej, în loc să se gîndească la fapta tatălui lui, mă învinovățește oarecum pe mine, că eu l-am părăsit pe soțul meu...

— Vă face reproșuri dumneavoastră..,

— Dar sînt cu totul neîntemeiate. Ce-aș fi putut face ?

— Da, zise Spychała, ca și cum s-ar fi gîndit la altceva, ce-ați fi putut face dumneavoastră, doamnă ?

Ola se uită la Spychała și pentru o clipă ochii lor se întîlniră. Spychała îi întoarse repede de la Ola și-i îndreptă spre doamna Royska, care tocmai intra.

— Scuzați, zise doamna Ewelina, dar apa n-a vrut să fiarbă — și puse platoul cu mașina de cafea pe masă.

Văzîndu-l însă pe Andrzej în fundul holului, întrebă tulburată :

— De ce plînge Andrzej ?

Ola tăcea. Spychała, de-abia după o clipă, zise :

— Guvernul, președintele Moscicki, mareșalul Rydz-Smigły au părăsit granițele Poloniei.

X

La începutul războiului, cînd pe șoseaua ce ducea la Sochaczew se porni nămetul de refugiați și se scurgeau vehiculele, tunurile, automobilele șchiopătînde și mulțimile de pietoni, unii dintre oameni cotiră pe aleea cu castani, lungă de vreo două sute de metri și apărură în Komorów. Janusz nu voia să vadă pe nimeni ; era atît de zguduit de evenimente, încît nu putea vorbi cu nimeni. În schimb „Jermena“ se ocupa de drumeții pripășiți. La poarta ce dădea în curte, dintr-un vas mare de lut, plin cu lapte, putea să bea cine dorea. În cuptorul situat lîngă bucătăria din curte se cocea fără întrerupere pîine, ce dispărea, în cantități mari, în sacoșele refugiaților.

După cîteva zile însă mulțimea care bătea la poarta fermei se rări simțitor și apoi dispăru complet. Jadwiga luă măsuri să înceteze coptul pîinii, iar vasul de lut să fie dus la lăptărie. Janusz nu putuse înțelege despre ce e vorba. Îl întrebă și pe Ignat.

— Se grăbesc, domnule, zise fierarul.

— Ce-i asta, se grăbesc ?

— Se grăbesc să ajungă la Varșovia. Nemții înaintează mereu, n-au timp să se uite pe de lături...

Cu greu se putea dormi nopțile. Dincolo de Sochaczew bubuia — și propriu-zis nu bubuia, ci se auzea un huruit prelung — iar cerul, dea-

supra codrului Puszcza Kampinowska devenise luminos și roz și chiar prin acest roz treceau niște scîntei și iluminări tremurătoare, ca și cum ar fi ars acolo aurora polară. Din apropiere, dinspre șosea se auzea în tot cursul nopții un vuiet clar și neîntrerupt, un zgomot ce semăna cu hîrîitul termitelor.

Dis-de-dimineață, Ignat adusese vestea — era ziua de șase septembrie — că nemții apăruseră la răsărit de Komorów. Se scurseseră pe alte căi și înconjuraseră deja Varșovia. La un moment dat totul s-a oprit. Dinspre apus înaintau însă mereu oameni, convoaie, autocamioane și unități militare dispersate. Desigur, trecînd pe lîngă aleea cu castani care ducea la ferma lui Janusz, mulțimea întîlnise unități ale armatei germane. Se auziseră împușcături răzlețe.

Se produse învălmășeală și pe șosea. Refugiații, împingîndu-se într-o direcție contrară, coteau lateral. Aleea cu castani se umplu din nou de oameni. Se așezau sub arbori, ascunzîndu-se după trunchiuri. Pe șosea răsunau regulat ecourile împușcăturilor. Schimbul gloanțelor devenise obișnuit.

Janusz umbla neliniștit dintr-o cameră în alta. În odaia „de copii" găsi o carte lăsată acolo de Malski. O monografie groasă despre Bach. O deschise și pe o pagină văzu un exercițiu foarte înnegrit și i se păru că semnele notelor corespund ritmului împușcăturilor de pe șosea.

Jadwiga intră dinspre bucătărie, neliniștită.

— Ce se petrece, o bătălie adevărată ? întrebă Janusz.

— Pe șosea..., răspunse doar menajera și fugi din nou.

Deodată, un bubuit de tun răsună parcă ar fi fost tras chiar sub fereastră.

Toate geamurile răsunară într-un clinchet puternic, iar unul chiar, probabil cel din mica odaie de sus se făcu țăndări pe pardoseală. Se auzi scrîșnitul mărunt al sticlei împrăștiate.

Din nou apăru Jadwiga.

— Auleo, nemții incendiază clădirile de lîngă șosea.

Janusz ieși pe prispă. Deasupra aleii castanilor se ridicau flăcări și fum.

Ignat apăru iarăși în apropierea casei.

— De nu ne-ar pune și nouă foc, zise el.

Sosi domnul Fibich.

— Acolo, trag niște civili... Nu-s soldați, spuse el.

— Pe șosea e pustiu ca în stepă, adăugă Ignat.

— Se pare că ai noștri înaintează..., rosti Jadwiga.

Pe Janusz îl impacienta confuzia asta. N-avea idee de ce se petrece în jurul lui. La Komorów, în afara celor ce fugeau venind de departe și de oamenii care umblau în neștire, nimeni nu bătea la ușa lui.

Așa trecu timpul, pînă la căderea nopții.

Rețeaua de împușcături devenea tot mai puțin deasă, apoi amuți de tot. Janusz ațipise deja, după miezul nopții ; de regulă dormea cîteva ore. Dar încetinirea treptată a luptei de pe șosea îi răpise tot somnul. În același timp, necontenitul huruit de dincolo de pădure crescuse simțitor. Noaptea — luminată de restul razelor de lună — era călduroasă, ca toate nopțile de la începutul războiului. Își luă halatul pe umeri și ieși din nou în curte. Prin spațiul larg din fața casei se strecurau cîteva umbre, îndreptîndu-se, toate,

spre poartă. Janusz, merse și el în aceeași direcție.

Lîngă poartă, un grup de oameni. Tăceau, uitîndu-se spre șosea, prin frunzișul des al castanilor. Erau Ignat, domnul Fibich și încă vreo cîțiva oameni.

Zărindu-l pe Janusz, se dădură puțin în lături, ca și cum ar fi vrut să-l primească în rîndurile lor în tăcere.

— Ce se întîmplă ? întrebă Janusz.

Și ca răspuns la cuvintele astea răsunară pe șoseaua din apropiere cîteva focuri răzlețe de carabină. În tăcerea nopții luminoase de toamnă împușcăturile erau nespus de plastice și de violente. Carabinele țăcăneau tot mai regulat ; începea iarăși lupta. Oamenii din poartă auziră de vreo două ori cum glonțul, zburînd, scoase un țiuit sonor, trist, de strună.

— Gloanțele zboară, spuse domnul Fibich, haideți mai bine acasă.

Nu-i ascultară sfatul. Împușcăturile de pe șosea cînd încetau, cînd răsunau din nou ca niște pasaje agogice [1], de pian. Deodată răsună o salvă regulată.

— O ! iar s-au încălzit, spuse Ignat.

Janusz, care nu înțelesese, întrebă din nou :

— Ce se-ntîmplă ?

— Cineva vrea să-i oprească pe nemți la șosea, răspunse unul din fierari.

— Acolo sînt ai noștri, oftă Ignat.

— Domnule conte — întrebă celălalt — nu cumva aveți arme acasă ?

— Eu ? Arme ? se miră Janusz. Nu, n-am.

[1] De la *agogică*, teorie care se ocupă cu schimburile mișcării ritmice în timpul execuției unei piese muzicale.

— Păcat, am fi mers să-i ajutăm.

— Mare scofală, rosti domnul Fibich, oarecum cu amărăciune.

— Scofală, nescofală, dar aș fi doborît cîțiva nemțoi.

Janusz dădu din umeri.

— Trebuie să ne întoarcem, zise el și porni spre casă. Îl pătrunsese frigul.

Nimeni nu-i urmă pilda.

— Ascultă, Ignat, grăi unul din argați, e întuneric beznă, hai să ne apropiem și să vedem ce se-ntîmplă acolo...

— Să nu mergeți, spuse domnul Fibich, amenințător.

— Tăticule, tăticule, mă duc și eu, ciripi micuțul fecior al lui Ignat.

— Tacă-ți gura, băiețașule, îl certă el, n-ai ce să faci aici ; șterge-o acasă.

Micuțul Felek, folosindu-se de întunericul ce domnea la poartă, se dădu puțin mai la o parte, dar... rămase. Pe șosea continua schimbul de focuri, rar dar regulat.

Ignat și un alt fierar, Stanisław, se îndepărtară de poartă și se pitulară după primul castan din alee. Acolo domnea întunericul, dar șoseaua era luminată de scînteierile cerului înstelat. De altfel, în curînd trebuia să se ridice și luna. Dincolo de pădure verdele devenea tot mai accentuat.

De după copacul al treilea, grăjdarii observară niște făpturi care traversau în goană șoseaua. Alergau din cealaltă parte a șoselei, spre partea ce ducea la Komorów.

Stanisław îl atinse pe Ignat cu cotul.

— Ascultă, șopti el, parcă-s cu pantaloni lungi. Par a fi civili.

— Se pare că toată ziua au tras acolo civilii, șopti Ignat.
— De-am fi avut o carabină, am fi putut vedea mai de aproape ce-i acolo.
— Cine știe dacă nu se poate căpăta o carabină pe șosea.
— Prost mai ești. Acolo e lumină ca ziua, vor nimeri în tine, ca într-o rață.
Și din nou săriră cîțiva copaci. Erau acum la jumătatea aleii care mergea de la Komorów la șosea. Împușcăturile amuțiră, se putea auzi numai cum cineva încerca să aprindă motorul.
— Le-au stricat automobilul, zise Stanisław cu bucurie în glas.
În clipa aceea însă Ignat, alergînd pînă la castanul următor, se împiedică, în întuneric, de cineva, strîns rezemat de trunchi.
— Fir-ar să fie! înjură el aproape cu glas tare, dar cine-i aici?
— Tăcere, șopti umbra rezemată de castan, tăcere, nemții sînt pe-aproape.
— Cine ești tu?
— Noi sîntem cîțiva aici. Am mers de-a bușilea pînă la cuibul de mitralieră.
— Ai fugit de pe șosea?
— Ce era să facem? Au dat de urmele noastre și ne-au tot fugărit încoace. Gloanțe n-am... dă-mi, domnule, o mînă de ajutor...
— Dar ce-i acolo?
— Acolo, chiar lîngă șosea, zace un om...
— Ce om?
— Împușcat... comandantul nostru...
— Ce fel de comandant? Ofițer?
— El ne-a strîns laolaltă — omul care vorbea uitase de orice prudență și grăia tot mai tare. După înflăcărarea și timbrul vocii, Ignat înțelese

că-i un om foarte tînăr. — Căci, ne-a spus el, e oare posibil așa? Să-l lăsăm pe neamț să intre fără să tragem și noi în el? Ce ofițer? Ofițerii au șters-o. Ăsta-i un civil... un tovarăș...
— Unde-i tovarășul ăsta? se auzi o șoaptă lîngă ei. Alături era o femeie înfășurată într-un șal.
— Jadwiga? întrebă Ignat, de unde-ai răsărit?
— Adică cum? Numai tu ai voie? Unde-i civilul ăsta?...
— Zace chiar lîngă șosea. L-am tras în șanț...
— Dar nemții?
— Au tras tot timpul pe șosea. Dar nu pătrund nici dintr-o parte, nici din alta a drumului. Se tem. Au acolo un cuib de carabine. În ei, noi am tras cu tunul, dar atîta...
Porniră din copac în copac. Jadwiga, Stanisław, Ignat și necunoscutul.

În timpul ăsta Janusz, în halat, se trînti în pat. „Sînt sigur că nu voi ațipi", își zise el în gînd. Avu chiar impresia că de-abia pusese capul pe pernă că și fusese trezit. Dormise însă cîteva ore, căci prin fereastră totul era albastru, ca înainte de zorii zilei.
— Ce vrei? o întrebă pe Jadwiga, care stătea la capul lui și-l trăgea de mîneca halatului. Ce vrei?
— Scoală-te, l-am adus pe unchiu, rănit, grav rănit.
— Ce fel de unchi? sări Janusz în picioare, ți-ai pierdut mințile!...
— Tu ți le-ai pierdut... vino...
Îl trase în prima odaie de după coridor. Pe masa sufrageriei erau puse trei sfeșnice de diferite înălțimi cu luminările aprinse. Pe cana-

peaua din spatele mesei era culcat un om, foarte palid. Un smoc mare de păr blond — semănînd a paie răvășite — îi înconjura fruntea. Era îmbrăcat cu un fel de scurtă descopciată pînă la gît. Janusz se aplecă peste masă și înțelese că făptura culcată era Janek Wiewiórski.

Își îndreptă trupul și cu cea mai mare uimire se uită la cei de față. La capul canapelei stătea un tînăr brunet, de vreo douăzeci de ani, plîngînd ca un copil. Nu se mișca deloc, dar lacrimile îi curgeau din ochi ca dintr-un dispozitiv mecanic. Mai era Ignat, apoi o persoană necunoscută și doamna Fibichowa.

Doamna Fibichowa luă un sfeșnic și zise cu glas tare :

— Aici nu trebuie să ardă trei lumînări !

La sunetul vocii ăștia, Janek deschise ochii. Myszyński se aplecă asupra-i.

Janek se uită la el îndelung, dar conștient. Se putea vedea că în creierul lui se desfășoară un proces. În cele din urmă zîmbi atît de plăcut și de neclar, cum zîmbesc, pentru prima oară în viață, doar pruncii de cîteva săptămîni. Cum zîmbise Malwinka.

— Iubitule, zise el mișcîndu-și buzele, eu sînt la tine ?

Niciodată Wiewiórski nu-i spusese lui Janusz pe nume.

— Ce s-a întîmplat ? De unde-ai răsărit ? răspunse, prin întrebări, gazda.

— M-au împușcat... rău de tot... Lilek, vorbește tu... eu nu pot.

Băiatul, plîngînd, trase puternic pe nas, ca și cum ar fi înghițit în sine umiditatea lacrimilor.

— Veneam împreună din închisoare, vorbi el pe neașteptate și categoric, tovarășul Janek împreună cu noi. Pînă aici... Aici ne-am adunat... S-a întîmplat așa, pentru că nemții erau chiar în fața noastră... dinspre Varșovia...

Wiewiórski se ridică puțin pe cot și aproape inconștient se uită la Janusz, îl privi în ochi, din nou, intens și întrebător.

— Spuneți, e cu putință oare ? grăi el deodată cu glasul lui plin și uimitor de puternic. Nemții vin dinspre Varșovia ? Nu, nu-i cu putință. Spune, iubitule, nu-i așa ?...

Lilek, stînd la capătul lui, îi puse palmele lui uriașe pe umeri.

— Nu te mișca tovarășe, zise el. Rana se poate deschide.

Wiewiórski se lăsă să cadă pe pat.

— Eh, șopti, din nou, cu vocea slabă...

— Unde a intrat glonțul ?

— Plămînul drept. Două gloanțe.

— Sîngerează ?

— Cît de cît rana s-a închis.

Wiewiórski deschise din nou pleoapele. Pupilele îi erau mărite, iar ochii, sticloși ca niște mărgele, îi deveniseră aproape negri.

— Căci vezi — începu el să vorbească repede și nu prea clar, înghițind unele silabe, fără să se adreseze direct lui Janusz, ci mai degrabă așa, în aer — căci vezi, frate, așa nu se poate. Să fugim, nu-i treaba noastră. Cine vrea, n-are decît să fugă... Nu-i posibil așa... toți fug... toți fug... Janusz, înțelegi ? Tu, nici nu știi...

Și deodată se opri la jumătatea frazei, la jumătatea cuvîntului... Totul fu tăiat cu briciul parcă ; și vorbirea omului și respirația. Doar ochii i se făcură mai sticloși, mai neclintiți. Nici o punte nu există între viață și moarte.

— Janek, strigă Myszyński, Janek! și-l apucă de mînă.

Se uită la el; apoi, ridicînd capul întîlni privirea negriciosului Lilek care-și pironise ochii pe el, cu întrebări și speranțe. Din cauza frigului dimineții lui Janusz începuse să-i tremure fălcile. Tăcerea era atît de mare, încît se putea auzi cum sîngele lui Wiewiórski se scurge de pe canapea și cădea picurînd pe pardosea.

Fibichowa o atinse cu cotul pe Jadwiga, înmărmurită.

— Unchiul s-a săvîrșit, zise ea șoptind destul de tare.

— Luminează-i, Doamne, sufletul lui, zise grav Ignat și făcu o cruce largă.

Se crăpase de ziuă. Pe fața mortului luciră petele trandafirii ale luminii ce pătrundea prin fereastră. Janusz se aplecă și cu degetele mari de la amîndouă mîinile îi închise pleoapele. Pentru întîia oară îndeplinea ritualul ăsta și se miră văzînd că pleoapele se închid tot atît de ușor ca și cum ar fi întors două chei într-o broască bine unsă.

Dinspre curte se auziră în clipa aceea zgomote și larma unei mișcări. Cineva trecu repede prin coridor și, deodată, apăru micuțul fecior al lui Ignat.

— Au sosit nemții, spuse el.

Desprinzîndu-se din contemplarea chipului celui mort și uitîndu-se la cei de față, Janusz se adresă negriciosului Lilek:

— Plecați în grădină, iar apoi în pădure.

Nici el, nici celălalt tovarăș al lui Wiewiórski nu stătură nici o clipă pe gînduri. Ieșiră prin coridorul dosnic. Jadwiga, stînd în fereastra dinspre grădină, se uită după ei. O clipă mai tîrziu făcu semn cu mîna și zise cu glasul ei gros:

— În ordine.

Tocmai atunci se deschise ușa și cîțiva soldați germani intrară în odaie, precedați de un ofițer înalt, în pelerină. La spatele lor stătea Fibich.

— *Herr Graf*, strigă ofițerul din prag, *haben Sie Keine polnische Soldaten im Hause?* [1]

Janusz se întoarse spre el mirat. Neamțul vorbise atît de tare.

— *Ich habe nur einen, aber er ist tod* [2], răspunse Myszyński.

Ofițerul, uitîndu-se la mort, făcu un gest de indiferență.

— *Ach, dreck* [3], spuse el și trecu repede în odaia cealaltă, deschizînd fereastra, lîngă care stătuse Jadwiga cu cîteva clipe mai înainte.

XI

Într-adevăr, în cursul nopții doamna Royska îl trimise pe Spychała mai departe. Drumul lui trecea la început spre răsărit, mai apoi spre sud.

Sosise în fața orașului Siedlce, în flăcări înainte de zorii zilei. O mulțime de vehicule, căruțe — chiar trăsuri — se opriseră în aglomerata piață de la intrarea orașului. Din casele ce înconjurau piațeta se revărsau prin ferestre flăcări, oarecum calme în aparență, ridicîndu-se în sus, asemenea unor brațe ori unor uriașe lalele. Pe acoperișuri, printre țigle și învelișuri de carton

---

[1] Domnule conte... nu aveți în casă soldați polonezi? (germ.).

[2] Am unul singur, dar e mort (germ).

[3] Ah, vax! (germ).

gudronat, focurile alergau de parcă erau șobolani. Fumul, colorat în roșu, se ridica și se topea îndată în văzduhul negru.

Localitatea Siedlce putea fi ocolită, dar nimeni nu făcea lucrul ăsta, toți voind să treacă prin flăcările ei. Spychała dorea să ajungă cît mai repede la Lwów, făcîndu-și iluzii că va putea prinde din urmă ministerul.

Porunci șoferului să ocolească orașul și, cînd ieșiră în cîmpul liber, văzu că se face ziuă.

Apoi, probabil, ațipise, privind din nou în jur, era deja lumină plină. La dreapta șoselei se întindeau cîmpiile de culoarea smaraldului, cultivate cu iarba calului. În locul ăsta șoseaua făcea un arc împrejurul unui deal nu prea mare, ce se prelungea spre o trecătoare, cîmpia cu iarba calului terminîndu-se aici, într-un perete abrupt. Kazimierz ceru șoferului să oprească.

Ieși pe șosea, ziua era albă, iar soarele, destul de jos, se ascundea încă după dealul din față. Pe partea cealaltă a cerului, spre apus, resturile nopții erau încă negricioase, ori, poate, era fumul de deasupra orașului Siedlce. Pe șosea... pustiu, doar cîteva automobile arse pe deal și urmele loviturilor bombelor arătînd că și aici ochii isteți ai aviatorilor germani depistaseră pe cei fugăriți. În văzduh tăcerea era deplină.

„Nu există ciocîrlii? își zise el în gînd, da, așa e, e toamnă.“

Era frig, făcu deci cîțiva pași și se opri lîngă un ogor arat în parte și care se întindea alături de cîmpul cu iarba calului. Aici nu mai trebuia să tragă în nări mirosul pămîntului umed, de toamnă. El îl învăluia de peste tot, din brazdele ruginii, din lungile fîșii, mărunt fărămițate.

— Ară, zise Kazimierz adresîndu-se lui însuși.

Și observă atunci un plugar ce ara.

Se coborî de pe deal, venind direct către el. Plugul era tras de doi cai puternici; o pulbere ușoară se ridica de pe ogor, semănînd cu un lung panaș trandafiriu deoarece era străbătută de razele soarelui. Mergînd după cai, plugarul îi îndemna prin strigăte; el însă nu se vedea.

Kazimierz mai făcu un pas și atunci zări, în spatele cailor, un om bătrîn, aplecat, cu capul gol, chel. Simți că trebuie să-l aștepte. În clipa aceea ajunse pînă la el zumzetul unui avion care zbura undeva departe.

Plugarul ajunse pînă la șosea, întoarse caii strigînd puternic și se opri. Era un țăran bătrîn, cu fața smochinită. Cînd zîmbi lui Kazimierz, o rețea de crețuri mărunte înconjurară ochii lui mici, cenușii. Nasul cîrn se înălță și mai tare în sus, atunci cînd moșul zîmbi. Se vede că voia să spună ceva, dar șovăi și rămase locului scărpinîndu-se în cap.

Șoferul, de asemenea, se coborî din automobil și veni lîngă Kazimierz.

Deodată, Spychała trecu peste șanțul plat și se apropie de țăran. Lumina puternică a soarelui acoperea fața plugarului cu petele trandafirii ale dimineții, sclipind și pe crupele rotunde și lucioase de sudoare ale cailor ce se rezemau unul de celălalt.

— Bună-ziua, bunicule, rosti Kazimierz.

— Bună-ziua, răspunse țăranul cu jumătate de gură. Dar cu dumneavoastră ce-i? Plecați de la noi?

Spychała șovăi.

— Nemții aruncă foc de sus..., continuă țăranul destul de indiferent. Dar la Siedlce ce-i? Arde tot orașul?

— Nu, nu, răspunse Spychała, ceea ce chiar lui îi păru surprinzător, am vrut doar să ar și eu puțin.

— Oh, rîse bătrînul, dumneavoastră oare vă pricepeți ?

— Am arat în tinerețe, spuse Spychała, a arat bunicu, a arat tata. De ce n-aș mai fi în stare și eu ?

Adresîndu-se apoi șoferului, care căsca gura stînd pe fundalul șoselei și al tufelor verzi, zise destul de brusc :

— Întoarce-te, domnule, întoarce-te și spune-i doamnei că eu am rămas aici.

Șoferul șovăi. Kazimierz trecu șanțul și se apropie de el, confidențial.

— Pleacă, domnule, și spune-i... vorbesc foarte serios... că eu rămîn aici. Îți dau și o scrisoare.

Rupse o filă din carnet și scrise cîteva cuvinte.

Șoferul plecă încet și fără tragere de inimă. Spychała reveni la țăran și-i zise rugîndu-l :

— Lasă-mă, te rog, să încerc.

În tăcere și neîncrezător, țăranul se îndepărtă de plug, iar Spychała puse palmele pe coarnele plugului și strigă cailor.

La început merse greu. Îndată își reaminti însă de felul cum trebuie ținut plugul și, încet, mișca brăzdarul, în locul unde pămîntul era moale și lutos, tăind o brazdă densă, grasă.

— Di, călutule, di ! striga el cailor care simțiseră mîna străină și trăgeau în silă.

Brazda era trasă netedă în sus. După o clipă, Kazimierz era deja în vîrful cîmpului înclinat și acolo întoarse plugul. Caii se opriră, respirînd greoi. Spychała își șterse sudoarea de pe frunte și se uită în jurul lui.

Șoseaua șerpuia în partea de jos, apoi dispărea pe arcul de dincolo de peretele verde cu iarba calului, după care se afunda în spatele lui albă, îngustă, elastică. Sus, pe cerul albastru, se putea vedea un singur nor, mare.

Micul automobil albastru al doamnei Royska trecu pe șosea, iar în direcția opusă înaintau, în viteză, două autoturisme și un autocamion. Kazimierz le privi cu indiferență. Dincolo de ogorul arat se întindea o parcelă semănată cu secară, ce începuse deja să dea colți mici, în aparență rari, roșii, lucind în razele soarelui. Pe fiecare colț tremura încă o picătură de rouă.

Țăranul nu se mișcase din loc. Stătea acolo unde-l lăsase Spychała și, de departe, rîdea la el ; se putea vedea numai cum îi luceau dinții în soare.

Într-o singură clipă Kazimierz se gîndi la toată viața lui trecută.

„Pentru asta m-am cățărat în sus", își zise el. Dar își zîmbi sie-și. Nici nu încercă măcar să vadă, în memorie, imaginea Mariei ; se temea de lucrul ăsta, încă nu era sigur că nu se va înduioșa.

Se aplecă, își îndoi pantalonii lui lungi, murdăriți acum în partea de jos de pămîntul cafeniu care se lipise de stofa lor neagră și, îndemnînd caii, care cu greu se urniră mai departe, începu să tragă brazde spre partea de jos a dealului.

În curînd pămîntul acoperi în fața lui șoseaua, pe țăran, lanul de porumb și chiar norul de pe cer. Primele bombe din ziua aceea explodau înăbușit, undeva în depărtare.

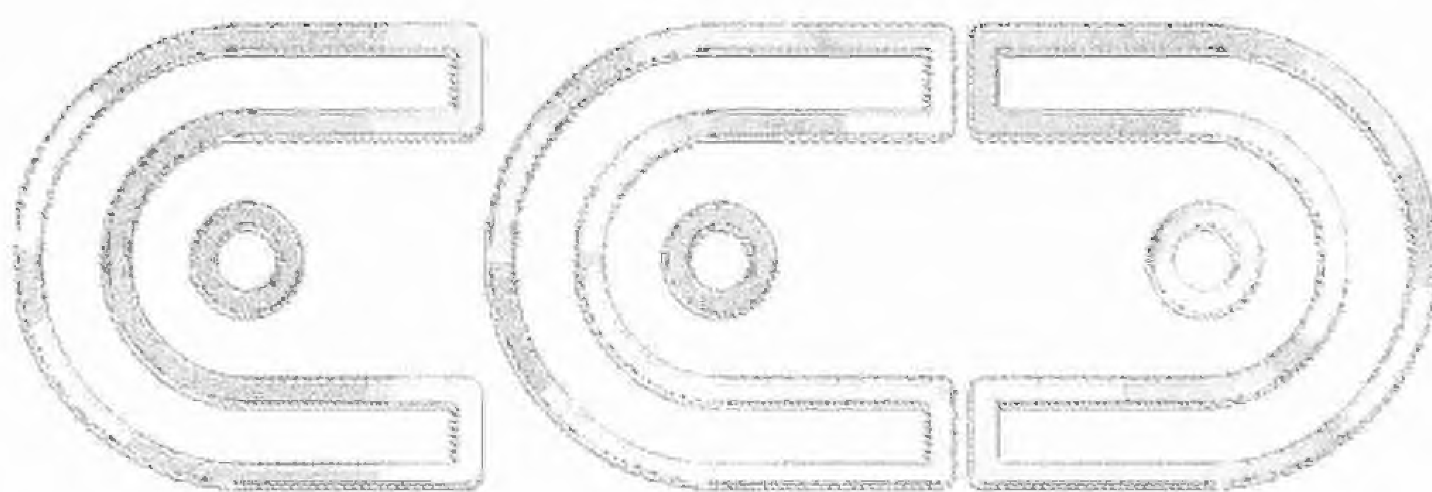
CUPRINS

Lectori : TIBERIU AVRAMESCU şi
GABRIELA OMĂT
Tehnoredactor : POMPILIU STATNAI

*Bun de tipar 26.07.1974. Tiraj 22.615 ex. broşate.
Coli ed. 15,95. Coli tipar 11,50.*

Tiparul executat sub comanda nr. 1841/974, la Întreprinderea poligrafică Bacău, str. Eliberării nr. 63 Bacău — Republica Socialistă România.

Scanare și prelucrare digitală

de

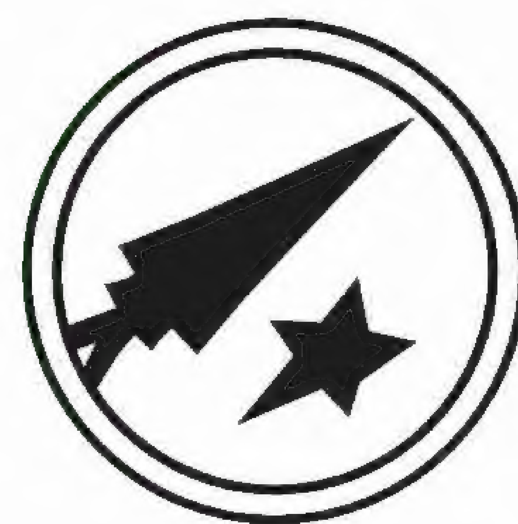

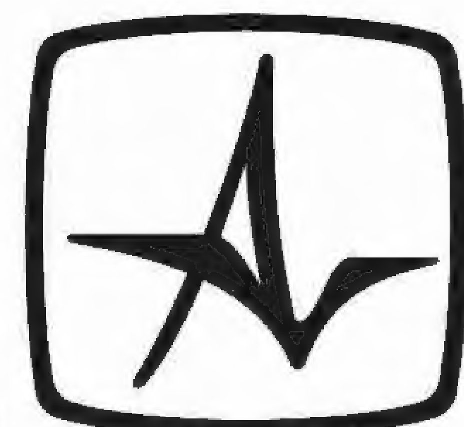

Anonim

și

CAT Graur

Antwerpen

2024

